

І.О. Зінченко, В.І. Тютюгін

**МНОЖИННІСТЬ
ЗЛОЧИНІВ:
ПОНЯТТЯ, ВИДИ,
призначення покарання**

Харків
«Фінн»
2008

УДК 343.238(477);343.24(477)

ББК 67.9(4 УКР)308

*Рекомендовано до видання вченою радою
Інституту вивчення проблем злочинності Академії правових наук України
(протокол № 2 від 20 лютого 2008 р.)*

Рецензенти:

Голіна В.В. – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Академії правових наук України;

Степанюк А.Х. – доктор юридичних наук, професор;

Тихий В.П. – доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України

Автори:

І.О. Зінченко – передмова, розділ 1;

В.І. Тютюгін – передмова, розділи 2, 3

Зінченко І.О., Тютюгін В.І.

3 63 Множинність злочинів: поняття, види, призначення покарання: Монографія / За заг. ред. проф. Тютюгіна В.І. – Харків: «Фінн», 2008. – 336 с.

ISBN 966–8030–04–4

У монографії на основі приписів чинного кримінального законодавства, вивчення спеціальної літератури і матеріалів судової практики розглядається широке коло теоретичних і практичних питань, пов'язаних із характеристикою кримінально-правового інституту множинності злочинів. Аналізуються види одиничних злочинів як структурних елементів множинності; досліджуються ознаки множинності злочинів та її види; характеризуються правові наслідки множинності злочинів; розглядаються питання її кваліфікації та відмежування від складних одиничних злочинів. Значна увага приділяється в роботі проблемі караності множинності злочинів, яка досліджується шляхом аналізу приписів закону, наукової літератури і матеріалів судової практики з питань призначення покарання за сукупністю злочинів та сукупністю вироків.

В окремому розділі монографії наводяться матеріали судової практики, в яких вирішувалися питання кваліфікації та призначення покарання при множинності злочинів; дається перелік збірок судової практики, у яких містяться її матеріали з кримінальних справ.

Робота розрахована на суддів, працівників прокуратури, юстиції, органів внутрішніх справ, науковців, викладачів, аспірантів та студентів юридичних навчальних закладів. Корисною вона буде і для всіх тих, хто цікавиться питаннями кримінального права та практикою його застосування.

ББК 67.9(4УКР)308

ISBN 966–8030–04–4

© І.О. Зінченко, В.І. Тютюгін, 2008
© Видавництво “ФІНН”,
оформлення, 2008

Зміст

Передмова	5
Розділ 1. Поняття та види множинності злочинів	11
<i>Вступ</i>	11
1.1. Поняття множинності злочинів	12
1.2. Поняття одиничного злочину як структурного елементу множинності	18
1.3. Види одиничних злочинів	24
1.3.1. Прості та складні одиничні злочини	24
1.3.2. Триваючі злочини	32
1.3.3. Продовжувані злочини	39
1.3.4. Складені злочини	48
1.3.5. Злочини з похідними наслідками	78
1.4. Види множинності злочинів	95
1.4.1. Повторність злочинів	98
1.4.2. Сукупність злочинів	124
1.4.3. Рецидив злочинів	147
1.5. Кримінально-правові наслідки повторності, сукупності та рецидиву злочинів	162
Розділ 2. Призначення покарання за множинність злочинів	169
<i>Вступ</i>	169
2.1. Призначення покарання за сукупністю злочинів	172
2.1.1. Загальні положення	172
2.1.2. Порядок і межі призначення покарання за сукупністю злочинів	180
2.1.3. Призначення додаткових покарань за сукупністю злочинів	221
2.1.4. Призначення покарання за правилами ч. 4 ст. 70 КК	229
2.2. Призначення покарання за сукупністю вироків	238
2.2.1. Загальні положення	238
2.2.2. Порядок і межі призначення покарання за сукупністю вироків	253

2.2.3. Призначення додаткових покарань за сукупністю вироків	269
2.3. Особливості призначення окремих видів покарань за сукупністю злочинів та сукупністю вироків	273
Розділ 3. Судова практика з питань множинності злочинів	284
3.1. Постанови Пленуму Верховного Суду України	284
3.2. Судова практика з питань кваліфікації повторності, сукупності та рецидиву злочинів	285
3.3. Судова практика з питань призначення покарання за сукупністю злочинів та сукупністю вироків	296
3.4. Збірки матеріалів судової практики з кримінальних справ	316
Список використаних джерел	319

Передмова

*Світлій пам'яті нашого Вчителя,
доктора юридичних наук, професора,
академіка Академії правових наук
України, Заслуженого діяча науки
і техніки України
Бажанова Марка Ігоровича
присвячується ця робота*

На сучасному етапі розбудови демократичної правової держави в Україні особливої значущості набувають завдання укріплення правопорядку, підвищення ефективності законодавства, у тому числі і кримінального, вдосконалення правозастосовної практики. У зв'язку з цим безсумнівно актуальними є і питання, пов'язані із дослідженням інституту множинності злочинів, законодавча регламентація якого хоча і набула свого подальшого розвитку в нормах Кримінального кодексу України 2001 року¹, однак з цілої низки питань їх реалізації в науковій літературі висловлюються різні точки зору, а практика застосування цих норм зазнає ще певних труднощів і припускається помилок.

Аналіз слідчо-судової практики свідчить, що випадки вчинення особою (групою осіб) двох чи більше злочинів мають досить велику розповсюдженість в структурі та динаміці злочинності. Майже кожний третій, а по деяких злочинах і кожний другий засуджений, вчинив не один, а два чи більше злочинів або раніше засуджувався за вчинення злочину². Вказані тенденції негативно впливають на суспільство, породжують ілюзію безкарності злочинців, а іноді свідчать про недостатньо ефективну роботу правоохоронних ор-

---

¹ Далі, якщо інше не обмовлюється, – КК.

² Див.: Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України; Відп. ред. П.П. Пилипчук. – К.: Концерн «Вид. Дім «Ін Юре», 2006. – С. 203, 206; Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України; Відп. ред. П.П. Пилипчук. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 658, 662; Кримінальне судочинство в Україні: Судова практика. Злочини проти життя особи (вбивства): Офіц. вид. / Верх. Суд України; Відп. ред. П.П. Пилипчук. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – С. 852, 870.

ганів по розкриттю злочинів, розшуку осіб, що їх вчинили, і притягненню їх до відповідальності.

Як особливий вид злочинної поведінки, множинність злочинів має своєрідну структуру і свої особливості у відображенні її видів в кримінальному законі. Вона утворюється двома чи більше діяннями, кожне з яких є одиничним злочином і передбачено в Кримінальному кодексі як самостійний склад злочину. У свою чергу, одиничні злочини, як структурні елементи множинності, мають свою специфіку і тому належать до різних її видів, однак їх конструктивні особливості, нажаль, ще не завжди чітко відображуються в диспозиціях кримінально-правових норм, що викликає суттєві труднощі в кваліфікації та відмежуванні цих діянь від окремих видів множинності, з якою вони мають значну зовнішню схожість. Певні особливості існують не тільки при кваліфікації множинності злочинів, а й при вирішенні питань про призначення покарання за повторність, сукупність та рецидив злочинів.

В теорії кримінального права проблема множинності злочинів з давнини була однією із найбільш складних і дискусійних і привертала увагу багатьох науковців. Ще в дореволюційній літературі їй присвятили свої дослідження Л.С. Белогриц-Котляревський, О.Ф. Кістяківський, С.В. Познишев, М.С. Таганцев та інші. Із середини п'ятдесятих років минулого століття і у новітній літературі різним аспектам проблеми множинності злочинів приділяли увагу в своїх дослідженнях Н.Б. Алієв, Є.В. Благоев, Р.Р. Галіакбаров, А.С. Горелік, М.О. Єфімов, Т.Е. Караєв, Т.М. Кафаров, А.М. Красиков, В.П. Малков, А.С. Нікіфоров, К.О. Панько, М.М. Становський, Н.О. Стручков, Є.А. Фролов, Ю.М. Юшков, О.М. Яковлев та багато інших вчених-правознавців. В Україні окремі питання цього інституту розглядали у своїх роботах Ф.Г. Бурчак, А.Ф. Зелінський, М.Й. Коржанський, П.К. Кривошеєв, В.В. Кузнецов, О.К. Марін, В.О. Навроцький, М.І. Панов, А.М. Рішелюк, А.В. Савченко, А.А. Стрижевська та інші науковці.

Вивчення інституту множинності злочинів на кафедрі кримінального права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого започаткував доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України **Марк Ігорович Бажанов**. У таких його працях, як «Назначение наказания по со-

вокупности преступлений и совокупности приговоров» (1977 р.), «Назначение наказания по советскому уголовному праву» (1980р.), «Повторність злочинів як вид множинності злочинів» (1993 р.), «Множественность преступлений по уголовному праву Украины» (2000 р.) розглядалося широке коло питань, пов'язаних із характеристикою інституту множинності злочинів, її поняттям, ознаками та видами, проблемами призначення покарання та іншими правовими наслідками множинності злочинів.

Велику увагу приділяв професор Бажанов М.І. і дослідженню одиничних злочинів як структурних елементів множинності. Зокрема, під його науковим керівництвом з цих питань були підготовлені та захищені дві кандидатські дисертації: в 1990 році – І.О Зінченко «Складені злочини в радянському кримінальному праві: поняття, види, деякі проблеми кваліфікації і побудовання санкцій», а в 2002 році – Є. В. Шевченком «Злочини з похідними наслідками».

З прийняттям у 2001 році нового Кримінального кодексу в Україні відбулося докорінне реформування кримінального законодавства. Не в останню чергу це стосується й інституту множинності злочинів, який набув своєї подальшої законодавчої регламентації шляхом закріплення таких її видів, як повторність, сукупність і рецидив злочинів безпосередньо в Розділі VII Загальної частини КК (статті 32–35 КК). Як видно, вказані норми розташовані в межах генерального інституту кримінального права – злочину.

Інші норми містяться в Розділі XI Загальної частини (статті 70–72 КК). Вони регулюють особливості призначення покарання за окремі види множинності злочинів і належать до наступного генерального інституту кримінального права – покарання.

Крім того, ціла низка норм, які передбачені в Особливій частині КК і встановлюють відповідальність за злочини, вчинені за наявності окремих видів множинності (біля 100 статей передбачають такі кваліфікуючі ознаки, як повторність чи рецидив злочинів), також, на наш погляд, певною мірою належать до інституту множинності, бо сконструйовані з урахуванням особливостей кваліфікації і караності окремих її видів.

Таким чином, інститут множинності злочинів отримав у Кримінальному кодексі України 2001 року достатньо повну правову регламентацію і складається із цілого комплексу норм.

Реформа кримінального законодавства породила багато як теоретичних, так й суто практичних питань, пов'язаних з кримінально-правовою оцінкою інституту множинності злочинів на сучасному етапі розвитку кримінально-правової науки і слідчо-судової практики. Зокрема, це стосується характеристики окремих видів множинності злочинів, їх відмежування від простих і складних одиничних злочинів, як утворюють цю множинність, питань кваліфікації множинності злочинів і особливостей призначення покарання за окремі її види. В науковій літературі багато з цих питань завжди були дискусійними, а деякі з них і дотепер не отримали однозначного вирішення.

Далеко не всі з цих питань достатньо чітко вирішені і в самому кримінальному законі, а аналіз практики його застосування свідчить, що при реалізації приписів закону, які регламентують інститут множинності злочинів, судова практика зазнає ще певних труднощів, приймає неоднозначні рішення, а іноді й припускається суттєвих помилок.

Наведене свідчить, що проблема множинності злочинів аж ніяк не вичерпана і потребує подальших наукових досліджень з метою вироблення на цій основі пропозицій та рекомендацій, спрямованих на удосконалення як самого кримінального закону, так і практики його застосування.

В монографії вперше в Україні на підставі КК 2001 року здійснюється комплексний аналіз інституту множинності злочинів. На основі вивчення чинного кримінального законодавства, спеціальної літератури та матеріалів судової практики в роботі розглядається широке коло теоретичних і практичних питань, пов'язаних із характеристикою кримінально-правового інституту множинності злочинів. Зокрема, аналізуються види простих і складних одиничних злочинів як структурних елементів множинності злочинів; досліджуються ознаки множинності злочинів; характеризуються її види та кримінально-правові наслідки; вирішуються спірні питання кваліфікації множинності злочинів та її відмежування від одиничних злочинів та інших суміжних правових явищ. Значне місце в роботі відводиться проблемі караності множинності злочинів, яка вирішуються шляхом аналізу приписів закону, теоретичних досліджень і матеріалів судової прак-

тики з питань призначення покарання за сукупністю злочинів та сукупністю вироків.

У роботі широко використовуються теоретичні дослідження, які наявні в науці кримінального права з проблем множинності злочинів і призначення за неї покарання, а також матеріали судової практики України з питань кваліфікації та караності множинності злочинів.

Виходячи з того, що при вирішенні цілої низки питань множинності злочинів, пов'язаних, зокрема, з визначенням її ознак та видів, правилами кваліфікації та призначенням покарання, принципові підходи законодавця вже на протязі багатьох років залишаються досить незмінними і усталеними, автори монографії визнали за можливе аналізувати в роботі не тільки новітню судову практику, а й її матеріали за досить значний період часу – з 1960 по 2008 роки. При цьому слід спеціально обмовитися, що ті кримінальні справи, рішення по яких приймалися судами України у період до набрання чинності Кримінальним кодексом України 2001 року, використовуються на сторінках роботи лише остільки, оскільки вони не суперечать чинному законодавству України і відповідають тим тенденціям правозастосовчої практики, які склалися в нашій країні після прийняття КК України 2001 року.

Практичне значення роботи полягає в тому, що вона сприятиме більш глибокому розумінню питань інституту множинності злочинів, урахуванню особливостей його кваліфікації та караності при розв'язанні конкретних кримінальних справ судьями, працівниками прокуратури, юстиції, органів внутрішніх справ, що впливатиме на підвищення ефективності практики застосування кримінального закону і зменшення кількості судових помилок. Робота буде корисною і для науковців, викладачів, аспірантів у цілях наступних досліджень в цьому напрямку, а також студентів юридичних навчальних закладів для поглибленого вивчення в учбовому процесі окремих питань кримінального права. Корисною вона буде і для всіх тих, хто цікавиться питаннями кримінального права та практикою його застосування.

Монографія завершується розділом, у якому наводяться постанови Пленуму Верховного Суду України, а також матеріали судової практики за конкретними кримінальними справами, у яких вищою

судовою інстанцією нашої держави та іншими судами України загальної юрисдикції розглядалися питання, пов'язані з кваліфікацією повторності, сукупності та рецидиву злочинів, а також вирішувалися питання про призначення покарання за сукупністю злочинів та сукупністю вироків.

Автори висловлюють щиру вдячність за цінні зауваження, рекомендації і побажання, які сприяли вдосконаленню окремих положень роботи перед її публікацією, шановним рецензентам цієї монографії: доктору юридичних наук, професору, члену-кореспонденту Академії правових наук України, завідувачу сектором дослідження проблем запобігання злочинності Інституту вивчення проблем злочинності АПрН України, завідувачу кафедрою кримінології та кримінально-виконавчого права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого **Володимиру Васильовичу Голіні**; доктору юридичних наук, професору кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого **Анатолію Хомичу Степанюку**; доктору юридичних наук, професору, академіку Академії правових наук України, завідувачу лабораторією дослідження злочинності проти прав людини і громадянина Інституту вивчення проблем злочинності АПрН України **Володимиру Павловичу Тихому**.

Окрему вдячність за надану допомогу й сприяння у підготовці монографії до опублікування автори висловлюють доктору юридичних наук, професору, академіку Академії правових наук України, директору Інституту вивчення проблем злочинності АПрН України **Юрію Васильовичу Бауліну**.

Розділ 1.

Поняття та види множинності злочинів

Вступ

Повторність, сукупність і рецидив злочинів, про які йдеться в Розділі VII Загальної частини КК України, є різновидами множинності злочинів.

Внаслідок реформування українського кримінального законодавства в КК України 2001 року інститут множинності злочинів вперше знайшов своє законодавче закріплення. До цього часу, в КК УРСР (України) 1922, 1927, 1960 років не тільки не використовувалась правова категорія «множинність», але також не було норм, які б визначали види множинності та вказували на її правові наслідки.

У чинному Кримінальному кодексі України 2001 р. так само немає визначення поняття «множинність злочинів», однак інститут множинності злочинів отримав в ньому достатньо повну правову регламентацію і наразі складається із комплексу норм. Одні з цих норм знаходяться у Розділі VII Загальній частині (статті 32–35 КК), який називається «Повторність, сукупність та рецидив злочинів». Як видно, вказані норми розташовані в межах генерального інституту кримінального права – злочину.

Інші норми містяться в Розділі XI Загальної частини (статті 70–72 КК). Вони регулюють особливості призначення покарання за окремі види множинності злочинів і належать до наступного генерального інституту кримінального права – покарання.

Крім того, низка норм, які передбачені в Особливій частині КК і встановлюють відповідальність за вчинення певних злочинів за наявності окремих видів множинності (наприклад, повторності чи рецидиву), також, на наш погляд, належать до інституту множинності.

Отже, чинний КК України містить фундаментальну юридичну базу для кваліфікації множинності злочинів та призначення за неї покарання і цілком спроможний забезпечити правоохоронні органи юридичним інструментарієм для ефективної боротьби з цим видом злочинності.

Однак, як свідчить слідчо-судова практика, застосування інституту множинності злочинів правоохоронними органами викликає чимало проблем. На нашу думку, це можна пояснити низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників. До перших слід віднести значну розповсюдженість множинності в структурі та динаміці злочинності, різноманітність її видів, поки ще не зовсім досконалу (або відсутню) законодавчу регламентацію окремих видів складних одиничних злочинів, які іноді досить проблематично відмежувати від множинності.

Суб'єктивними чинниками можна вважати недостатнє сприйняття та розуміння інституту множинності практичними працівниками, несвоєчасне розкриття злочинів та розшук осіб, що їх вчинили, а також недосконалість пенітенціарної системи, яка не завжди здатна забезпечити виправлення засуджених і допомогти їм адаптуватись у суспільстві після відбуття покарання.

Існуючі проблеми у сприйнятті інституту множинності судовою практикою обумовлені також тим, що тривалий час в науці кримінального права множинність вивчалась лише в межах вчення про покарання, а також відносно окремих складів злочинів, в яких ті чи інші види множинності передбачались як кваліфікуючі обставини. В середині 60-х років минулого століття множинність злочинів почали розглядати в Загальній частині кримінального права вже в межах вчення про злочин, а пізніше – як самостійну наукову проблему.

В науковій літературі питання щодо поняття множинності, її видів (форм), правил кваліфікації, відмежування від одиничних злочинів завжди були дискусійними і дотепер багато з них не отримали одностайного вирішення.

Таким чином, наведене дає підстави вважати, що визначення поняття множинності злочинів, з'ясування її ознак, структурних елементів, видів та наслідків, особливостей призначення покарання є достатньо актуальним і своєчасним дослідженням.

1.1. Поняття множинності злочинів

Будь-яка множинність характеризується, передусім, кількісною ознакою, тобто наявністю двох чи більше елементів. Залежно від

змісту елементів в кримінальному праві виділяють множинність учасників злочину, множинність злочинів і множинність покарань¹. Про множинність злочинів мова йде в тих випадках, коли одна особа або декілька осіб вчиняють два чи більше злочинів.

Слід зауважити, що ні в радянському, ні в українському кримінальному законодавстві поняття множинності ніколи не визначалося, не знайоме воно і законодавству більшості зарубіжних країн. Наприклад, КК Російської Федерації, Республіки Беларусь, Грузії, Республіки Узбекистан, КНР, Республіки Болгарія, Франції, Німеччини, Іспанії тощо закріплюють тільки окремі види множинності та визначають їх ознаки.

В той же час, КК окремих держав передбачили законодавче визначення множинності.

Так, згідно з ч. 1 ст. 24 КК Латвійської Республіки 1998 р. множинністю злочинів визнається як вчинення однією особою двох або декількох самостійних злочинних діянь, що відповідають ознакам складів декількох злочинних діянь або ознакам складу лише одного злочинного діяння, якщо вони не охоплюються єдиним умислом винної особи, так і вчинення особою одного злочинного діяння, що відповідає ознакам складів щонайменше двох різних злочинних діянь. В частині 2 цієї статті зазначається, що множинність злочинних діянь складають повторність, сукупність і рецидив злочинних діянь².

В КК Республіки Молдова 2002 р. множинності злочинів присвячена ст. 32, в частині першій якої вказано, що «множинністю злочинів визнається вчинення декількох злочинів однією особою за умови, що щонайменше за два з них немає процесуальних перешкод для порушення нової кримінальної справи, і що особа не була засуджена за жоден із них». У ч. 2 ст. 32 цього КК зазначається, що множинністю є сукупність злочинів та рецидив. Повторний злочин за КК Республіки Молдова не охоплюється поняттям множинність злочинів³.

---

¹ Див.: Галиакбаров Р.Р. Квалификация многосубъектных преступлений без признаков соучастия. – Хабаровск, 1987. – С. 13.

² Див.: Уголовный Кодекс Латвийской Республики. – СПб., 2001. – С. 64–65.

³ Див.: Уголовный кодекс Республики Молдова. – СПб., 2003. – 128–130.

В науковому обороті доктрини кримінального права категорію (поняття) множинності злочинів першим застосував О. М. Яковлев, який першим назвав й її ознаки та види¹. Наразі щодо множинності злочинів в кримінально-правовій літературі можна зустріти велику кількість визначень.

Так, М.С. Таганцев під множинністю злочинів розумів «сукупність або збіг декількох злочинних діянь, вчинених однією особою»². Приблизно таким же чином, тобто через збіг декількох правопорушень в поведінці однієї й тієї самої особи, визначали множинність Є.А. Фролов, Р.Р. Галиакбаров, А.Ф. Зелінський і Ф.Г. Бурчак³. На нашу думку, такий підхід не виправдано звужує поняття множинності і ототожнює її із сукупністю злочинів, хоча множинність є набагато ширшою за обсягом і включає у себе не тільки злочини, вчинені особою до засудження, а й будь-які злочини, скоєні після засудження.

М.І. Бажанов вважав, що множинність злочинів має місце там, де однією особою або співучасниками вчинено два чи більше злочинних діянь, кожне з яких утворює ознаки самостійного складу злочину⁴.

Подібними до цього є визначення Ю.О. Красикова, який вказує, що це є випадки, «коли винна особа одним чи декількома послідовно вчиненими діяннями виконує декілька складів злочинів»⁵, та Л. Л. Круглікова, що характеризував множинність злочинів, як «вчинення особою декількох правопорушень, кожне

---

¹ Див.: Яковлев А.М. Совокупность преступлений, повторность и рецидив по советскому уголовному праву // Сов. государство и право. – 1956. – № 10. – С. 48-55.

² Див.: Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть Общая. – Т. 1. – М.: Наука, 1994. – С. 300.

³ Див.: Фролов Е.А., Галиакбаров Р.Р. Множественность преступных деяний как институт советского уголовного права. Уч. пособие. – Свердловск, 1967. – С. 8; Зелинский А.Ф. Квалификация повторных преступлений: Уч. пособие. – Волгоград, 1976. – С. 8; Бурчак Ф.Г. Квалификация преступлений. – К.: Политиздат Украины, 1983. – С. 123.

⁴ Див.: Бажанов М.И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины. –Х.: Право, 2000. – С. 5.

⁵ Див.: Красиков Ю.А. Множественность преступлений (понятие, виды, наказуемость). Уч. пособие. – М., 1988. – С. 6.

з яких розцінюється кримінальним законодавством, як самостійний злочин»¹.

Вважаємо, що наведені визначення, в цілому правильно розкриваючи поняття множинності, все ж таки мають певні недоліки, бо не вказують всі суттєві ознаки множинності, зокрема, що всі злочини, які входять до її складу, повинні бути юридично значущими, зберігати свої юридичні властивості.

І.М. Тяжкова та Б.М. Леонтьєв пишуть, що множинність злочинів – це вчинення однією особою двох чи більше злочинів, за які не спливили строки давності і не погашена судимість². Справедливо вказуючи, що діяння, які входять до множинності, не повинні втратити свого кримінально-правового значення, ці автори також називають не всі ознаки, притаманні множинності, зокрема, не вказують, що кожне з діянь, вчинених особою, має передбачатись в КК як самостійний склад злочину.

Зустрічаються і більш розгорнуті визначення, автори яких роблять акцент на соціальних рисах цього поняття. Так, А.А. Магомедов зазначає, що «множинність злочинів – це узагальнююче соціально-правове поняття, основне призначення якого полягає в тому, щоб відобразити випадки вчинення особою декількох злочинів незалежно від того, чи притягався винний до кримінальної відповідальності одночасно за всі вчинені діяння, чи він був засуджений раніше за деякі з цих злочинів»³.

Аналізуючи цю думку, можна зробити висновок, що автор в цілому правильно розуміє сутність множинності злочинів. Однак недоліком його визначення є те, що юридичні ознаки поняття в ньому підміняються соціально-правовою характеристикою множинності злочинів та її значенням, що навряд чи доцільно робити у визначенні.

На нашу думку, *під множинністю злочинів слід розуміти вчинення особою самостійно (або у співучасті) двох чи більше зло-*

---

¹ Див.: Уголовное право России. Часть общая / Под ред. Кругликова Л.Л. – М., 1999. – С. 314.

² Див.: Курс уголовного права. Общая часть. Т. 1 / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – М.: Зерцало, 1999. – С. 497.

³ Див.: Магомедов А.А. Уголовное право России. Общая часть. – М., 1997. – С. 74.

чинних діянь, кожне з яких передбачене в Особливій частині КК як самостійний склад злочину, за умови, що кожне з цих діянь не втратило кримінально-правового значення і є відсутніми правові перешкоди для здійснення кримінального судочинства.

На підставі цього визначення можна виділити кількісні і якісні ознаки множинності злочинів.

1. Кількісною ознакою є те, що одна особа (чи група осіб) вчиняє не менше двох злочинних діянь.

2. До якісних ознак належить: а) передбаченість кожного з цих діянь в якості окремого (самостійного) складу злочину; б) ці діяння є юридично значущими; в) немає перешкод для притягнення особи до кримінальної відповідальності за ці діяння.

Розглянемо вказані ознаки більш детально.

Кількісна ознака множинності.

Вчинення однією особою (чи групою осіб) двох чи більше злочинних діянь означає, що це можуть бути як закінчені, так і незакінчені злочини (наприклад, готування чи замах на злочин).

Особа може вчинити ці злочини самостійно або у співучасті з іншою особою, в якості виконавця, співвиконавця, організатора, підбурювача чи пособника.

Особа може вчинити два чи більше злочинів послідовними, різночасними діяннями (скільки діянь, стільки злочинів), а може одним діянням вчинити два чи більше самостійних, окремих злочини (одне діяння – декілька злочинів).

Якщо злочини вчиняються різночасними діяннями, то в одних випадках, особа може вчиняти злочини до засудження хоча б за одне із них, в інших – вчиняти новий злочин після засудження за попередній, під час відбування покарання або, скажімо, після відбування покарання, але до погашення чи зняття судимості за попередній злочин.

Якісні ознаки множинності.

1. Кожне діяння, вчинене особою, має бути передбачене в Особливій частині КК як *окремий (самостійний) склад злочину, тобто бути одиничним злочином.*

Це можуть бути будь-які поєднання одиничних злочинів: простих зі складними; триваючих із продовжуваними чи складеними тощо. Залежно від об'єкта посягання ці злочини можуть бути то-

тожними, однорідними чи різнорідними. Вони можуть бути передбачені різними статтями Особливої частини КК, різними частинами однієї статті, навіть однієї і тією самою статтею Особливої частини КК, за умови, що кожний з них має окремий (самостійний) склад злочину.

2. Діяння у складі множинності мають бути *юридично значущими*, тобто вони повинні зберігати свої юридичні властивості: за жодне з цих діянь не спливли строки давності притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 49 КК); особа не звільнялася від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям (ст. 45 КК), з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК), з передачею особи на поруки (ст. 47 КК), зі зміною обстановки (ст. 48 КК), за наявністю актів амністії чи помилування (статті 86, 87 КК), а так само за раніше вчинений злочин у неї не було погашено чи знято судимість (статті 89–91 КК).

3. Не повинно також бути *процесуальних перешкод* для притягнення особи до кримінальної відповідальності хоча б за одне із двох вчинених злочинних діянь (наприклад, відсутня скарга потерпілого у справі приватного обвинувачення ст. 27 КПК). Іншою мовою, множинність злочинів буде відсутньою, якщо хоча б за один із двох вчинених злочинів існують підстави, що виключають кримінальне переслідування чи інші кримінально-правові наслідки.

Множинність злочинів має не тільки низку ознак, що визначають її юридичну природу, але вона може бути охарактеризована також із соціальної точки зору.

Передусім, множинність свідчить про підвищену ступінь суспільної небезпеки як суб'єкта злочину, так і всього злочину в цілому. Так, при вчиненні декількох злочинів шкода завдається більш широкому колу суспільних відносин, від злочинів потерпає декілька об'єктів кримінально-правової охорони. Отже, можна стверджувати, що, як правило, підвищується і ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння за рахунок збільшення розміру спричиненої шкоди.

По-друге, множинність свідчить, як правило, про стійку антисоціальну спрямованість особи винного, про його схильність до вчинення злочинів, особливо, якщо він вже відбув покарання за умисний злочин і знову вчинив умисний злочин, або про недбале

чи легковажне ставлення до соціальних цінностей (при вчиненні необережних злочинів). Все це характеризує суб'єкта як такого, що має підвищену небезпеку для суспільства.

Крім того, множинність негативно впливає на окремих нестійких членів суспільства, створює ілюзію безкарності, скасовує страх перед покаранням, породжує правовий нігілізм і зневагу до права. Це призводить до того, що механізми попередження злочинності не спрацьовують, і спостерігається тенденція до збільшення кількості злочинів.

Таким чином, множинність злочинів має подвійну природу. Це є юридичне і соціальне поняття, якому притаманні специфічні ознаки. Для більш глибокого з'ясування поняття множинності необхідно проаналізувати поняття, визначити ознаки та види одиничного злочину, який є складовим, структурним елементом множинності.

1.2. Поняття одиничного злочину як структурного елементу множинності

Необхідність вивчення одиничного злочину та його видів обумовлена тим, що, по-перше, це сприяє з'ясуванню змісту поняття множинності, адже саме одиничний злочин є її структурним елементом. По-друге, в процесі кваліфікації це допомагає розмежувати окремі види множинності й складні одиничні злочини. По-третє, це забезпечує правильну кваліфікацію і призначення покарання за вчинене діяння. Нарешті, що не менш важливо, визначення поняття одиничного злочину набуває особливої актуальності ще й з тих причин, що в теорії та практиці кримінального права дотепер немає єдності поглядів на його сутність та ознаки. А це, в свою чергу, негативно впливає на застосування кримінального закону.

Однак, перш ніж починати аналіз одиничного злочину, слід визначитися щодо критеріїв єдності злочину, адже тільки на цій підставі можна чітко розмежувати множинність і одиничний злочин.

В науковій літературі пропонуються різні критерії розмежування одиничного злочину і множинності. Так, одні автори за такий критерій обирають єдність об'єктивних ознак та елементів складу злочину. Зокрема, Ф. Ліст вважав, що єдність злочину залежить від

кількості діянь: одне діяння – один злочин¹. Дійсно, одному суспільно-небезпечному діянню найчастіше відповідає один злочин, однак іноді відбувається так, що один злочин вчиняється низкою однорідних чи різнорідних дій. До того ж законодавець чітко не дотримується даного принципу, і деякі склади злочинів містять у собі два чи більше діянь (п. 10 ч. 2 ст. 115 КК).

М.Д. Дурманов вказував на єдність діяння і наслідку, зазначав, що «окремий злочин, взагалі, відповідає окремому реально вчиненому діянню, найчастіше спільно з наслідком»².

С.В. Познишев, М.Й. Коржанський висували інший критерій єдності злочину – єдність його об'єкта³. Однак, як відомо, кримінальне законодавство містить норми, що передбачають відповідальність за посягання на два чи більше об'єкти, і такі діяння все одно визнаються одиничними злочинами. Вказані діяння в літературі навіть отримали назву багатооб'єктних (або поліоб'єктних) злочинів. Наприклад, розбій (ст. 187 КК) спричиняє шкоду відносинам власності і здоров'ю потерпілого; заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК) посягає на відносини власності і авторитет державного апарату тощо. Таким чином, визнання за критерій єдності злочину лише його об'єктивних ознак видається не зовсім коректним.

Згідно з іншою точкою зору за критерій єдності злочину автори обирали ознаки суб'єктивної сторони злочину. Наприклад, М.С. Таганцев писав, що «єдність вини складає головну ознаку єдиного злочинного діяння»⁴. А.В. Наумов, посилаючись на ознаки суб'єктивної сторони, як на визначальні в понятті одиничного злочину, також вказував, що неодмінною умовою єдності злочину є єдина форма вини⁵.

¹ Див.: Лист Ф. Учебник уголовного права. Общая часть. – СПб., 1907. – С. 258.

² Див.: Дурманов Н.Д. Понятие преступления. – М.-Л., 1948. – С. 64.

³ Див.: Познышев С.В. Основные начала науки уголовного права. Общая часть. Изд. 2-е, испр. и доп. – М., 1912. – С. 638; Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. – М., 1980. – С. 229.

⁴ Див.: Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции: Часть Общая. Т. 2. – М., 1994. – С. 278.

⁵ Див.: Российское уголовное право. Общая часть: Учебник / Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. – М., 1997. – С. 213.

Наведені погляди можна було б вважати більш прийнятними, ніж єдність об'єктивних ознак, адже кримінальне право базується на принципі вини. Однак в цю концепцію не вписуються одиничні злочини з так званою «змішаною» (складною, подвійною) виною, в яких спостерігається різне психічне ставлення особи (в формі умислу і необережності) до різних об'єктивних ознак одного й того ж складу злочину (наприклад, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 194 КК).

Наступна точка зору базується на єдності окремих об'єктивних і суб'єктивних ознак складу злочину. Її висловлював А.А. Герцензон, який вказував на єдність об'єкта посягання, єдність злочинного наслідку як на об'єктивні ознаки, а також на єдність мети і наміру (задуму) як на суб'єктивні ознаки єдиного злочину¹. А.А. Піонтковський в якості критеріїв виділяв єдиний злочинний результат і певний внутрішній зв'язок, під яким розумів єдність вини². Нарешті, О.М. Яковлев чітко визначив сукупність об'єктивних і суб'єктивних критеріїв єдності злочину³.

Зазначені погляди вже більш точно визначали суттєві ознаки одиничного злочину і сприяли виробленню нового критерію єдності – складу злочину. Криміналісти, що вказували на єдність об'єктивних і суб'єктивних ознак, акцентували увагу на тому, що суспільно небезпечні діяння повинні містити ознаки злочинів, які описані в нормах кримінального закону.

Нарешті, тим критерієм, який визнається більшістю науковців, є наявність в суспільно небезпечному діянні (чи діяннях) ознак одного складу злочину. Прихильниками такої позиції є Г.А. Кригер, Н.Ф. Кузнєцова, М.О. Стручков, Г.Т. Ткешеліадзе, Б.В. Волженкін та інші.

Зокрема, М.О. Стручков, обґрунтовуючи свою точку зору, посилався на те, що цей підхід впливає із визнання складу злочину

---

¹ Див.: Уголовное право. Общая часть: Учебник для юрид. ин-тов и юрид. фак. / Изд. 4-е, перераб. и доп. – М., 1948. – С. 440-444.

² Див.: Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. – М., 1961. – С.632-633.

³ Див.: Яковлев А.М. Совокупность преступлений по советскому уголовному праву. – М.: Госюриздат, 1960. – С. 21.

єдиною підставою для притягнення до кримінальної відповідальності¹.

Як видно, вказана позиція заснована на констатації юридичного критерію єдності злочину. Можна погодитись з тим, що для визнання вчиненого діяння одиничним злочином і відмежування його від множинності, передусім слід встановити в ньому ознаки одного складу злочину. Однак беззаперечно цей критерій використовувати не можна, адже, як відомо, в практиці можуть траплятися випадки, коли одне діяння одночасно охоплюється складами, передбаченими у двох нормах – загальній і спеціальній, при цьому кваліфікація вчиненого завжди відбувається тільки за спеціальною нормою.

Наприклад, службова особа, зловживаючи владою, порушила недоторканність житла громадян. Це діяння одночасно містить ознаки одразу двох складів злочинів, передбачених і ст. 364, і ч. 2 ст. 162 КК, однак кваліфікація тут буде здійснюватись тільки за ч. 2 ст. 162 КК, яка є тут спеціальною нормою відносно ст. 364 КК.

На нашу думку, врахування тільки юридичного критерію дещо звужує поняття одиничного злочину. Злочин відбувається в реальній дійсності, склад злочину – це лише юридичне поняття про злочин. Але це поняття завжди є соціально обумовленим. Ось чому при визначенні єдності злочинного діяння слід базуватися на двох критеріях: юридичному і соціальному. Одиничний злочин конструюється законодавцем, виходячи із соціальних властивостей відповідного діяння, і, передусім, типовості цього діяння, єдності його об'єктивних і суб'єктивних ознак. Саме сполучення типових ознак, на думку М.І. Бажанова, дає підстави законодавцю визнати діяння одиничним злочином, який охоплюється відповідною нормою закону².

Такий підхід до з'ясування сутності одиничного злочину в літературі підтримується багатьма авторами, наприклад, такими, як В.Ф. Дьомин, Г.Г. Криволапов, В.М. Кудрявцев, В.П. Малков. Вони погоджуються, що єдність злочинного діяння визначається як межами кримінально-правової норми, так і соціальним змістом вчинених дій. Законодавець криміналізує діяння і визначає конструк-

---

¹ Див.: Стручков Н.А. Назначение наказания при совокупности преступлений. – М.: Госюриздат, 1957. – С. 29.

² Див.: Бажанов М.И. Вказ. праця. – С. 12.

цію його складу, виходячи із особливостей суспільно небезпечної дії (чи бездіяльності), що відбуваються в об'єктивній дійсності. Він також вирішує, за яких обставин множинність дій не потребує окремої кваліфікації, а може бути об'єднана в межах одної кримінально-правові норми.

Таким чином, правовий критерій завжди обумовлюється соціальним, який є для законодавця визначальним при встановленні меж злочинної поведінки.

Прикладом наведеного може стати таке діяння, як вбивство, поєднане із зґвалтуванням (п. 10 ч. 2 ст. 115 КК). Цей склад злочину вперше з'явився в КК УРСР 1927 р. після прийняття Указу Президії Верховної Ради УРСР від 28 липня 1959 р. «Про посилення кримінальної відповідальності за умисне вбивство». В ст. 138 КК поряд із вбивством з метою приховати або полегшити інший злочин окремим пунктом (п. «в» ст. 138 КК УРСР 1927 р.) була передбачена відповідальність за вбивство при зґвалтуванні. Дана новела закону пояснювалася тим, що вчинення зґвалтування в реальній дійсності нерідко супроводжувалося позбавленням життя потерпілої (причому, як в процесі зґвалтування, так і після нього) з метою помсти за вчинений опір або з метою приховання слідів цього злочину, тобто мало місце поєднання цих діянь саме в такому сполученні. Виходячи з цього, законодавець визнав за необхідне передбачити відповідальність за новий одиничний злочин, в якому врахував ознаки двох окремих злочинів – вбивства і зґвалтування.

Встановивши критерії єдності злочинного діяння, можна перейти до визначення поняття одиничного злочину. В науковій літературі ці визначення є різноманітними. Наприклад, М.С. Таганцев писав, що поняття одиничного злочинного діяння багато в чому залежить від його законного визначення і що це є будь-яка дія чи бездіяльність або їх сполучення, яке вміщує у себе всю сукупність законних ознак будь-якого злочинного діяння, як кримінально-караного посягання¹.

А.А. Герцензон зазначав, що одиничний злочин це є діяння, яке «вкладається в ознаки, передбачені відповідною нормою Особли-

---

¹ Див.: Таганцев Н.С. Лекции по русскому уголовному праву. Часть Общая. Вып. IV. – СПб., 1892. –С. 1667.

вої частини КК»¹. М.І. Бажанов вказував, що одиничний злочин має місце там, де він передбачений кримінальним законом в якості одного самостійного складу злочину².

Вочевидь, що автори цих визначень використовують лише юридичний критерій єдності діяння. Як вже зазначалось, такий підхід може бути придатним за умови, що вчинене діяння не підпадає під дію двох кримінально-правових норм – загальної та спеціальної. Для цих випадків наведені вище визначення не спрацювують, адже, хоча діяння і містить у собі ознаки складів злочинів, описаних в двох кримінально-правових нормах, воно все одно визнається одиничним злочином.

Більш точними є визначення, які побудовані на соціально-юридичних критеріях. Так, В.Ф. Дьомін під одиничним злочином розуміє таке передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння, що посягає на суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом, і яке, будучи внутрішньо тісно пов'язане між собою єдністю вини, мотиву та мети суб'єкта досить часто, саме в такому сполученні вчиняється в житті і в силу цієї типовості виділяється законом в один склад злочину³.

На думку Р.Р. Галіакбарова і Є.О. Фролова, «одиничні злочини – це такі суспільно небезпечні діяння, які будучи внутрішньо пов'язані між собою мотивами та метою поведінки суб'єктів порівняно часто, саме в такому сполученні зустрічаються в реальній дійсності і в силу типового об'єктивного і суб'єктивного зв'язку між ними виділяються законом в один склад злочину»⁴.

Вочевидь, що всі наведені тут визначення майже подібні між собою, і враховують не тільки юридичний критерій, але і соціальну обумовленість діяння.

---

¹ Див.: Герцензон А.А. Уголовное право. Т. 1. Часть Общая. – М., 1948. – С. 441.

² Див.: Бажанов М.И. Вказ. праця. – С. 11.

³ Див.: Демин В.Ф. Социальная обусловленность законодательного конструирования единого сложного преступления и его квалификация. – Автореф. дис. ...канд. юрид. наук. – М., 1989. – С. 17.

⁴ Див.: Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: Учебник для студентов вузов / Под ред. Р.Р. Галиакбарова. – Саратов, 1997. – С. 108.

Таким чином, вважаємо, що у визначенні одиничного злочину повинні бути враховані обидва критерії. Виходячи з цього, *під одиничним злочином слід розуміти суспільно небезпечне діяння, яке має взаємопов'язані об'єктивні та суб'єктивні ознаки, що мають місце в об'єктивній дійсності саме в такому сполученні, містить ознаки одного складу злочину і кваліфікується за однією і тією самою статтею чи частиною статті Особливої частини КК.*

1.3. Види одиничних злочинів

1.3.1. Прості та складні одиничні злочини

Одиничні злочини не є однаковими, а тому виникає необхідність в їх класифікації. Про значення класифікації дуже влучно висловлювався С.В. Познишев, зазначивши, що вона є «першим і надзвичайно важливим кроком, який повинен зробити дослідник будь-якої широкої та різноманітної групи явищ. Як метод вивчення, класифікація має подвійне значення для наукового дослідження: із зовнішнього боку, це захід, що вносить у вивчення систему і порядок, а із внутрішнього боку, це захід, що зумовлює повноту і правильність висновків вивчення»¹.

Як відомо, класифікувати факти, предмети, явища означає розподілити їх на окремі групи, класи, категорії відповідно схожості між ними та використовуючи для цього будь-яку їх спільну ознаку (підставу, критерій для класифікації).

Класифікація (розподілення) злочинів, як і будь-яка інша наукова класифікація, повинна базуватись на визначених формально-логічних правилах. Ці правила вимагають, щоб: а) розподілення здійснювалось лише за одною чіткою підставою; б) обсяг членів класифікації дорівнював у своїй сумі обсягу поняття (явища), що класифікується, і члени розподілення при цьому взаємно виключали один одного; в) класифікація була послідовною і безперервною, тобто від родового поняття слід переходити до видових понять одного й того самого рівня².

¹ Див.: Познишев С.В. Основные вопросы учения о наказании. – М., 1904. – С. 5-6.

² Див.: Ивлев Ю.В. Логика. – М., 1992. – С. 182-183.

При обранні критеріїв (підстав) для класифікації необхідно звертати увагу на те, щоб вони не виходили за межі дослідження, відповідали особливостям об'єкта, мали відносну стабільність і не суперечили один одному¹. Тільки за умови дотримання вказаних правил класифікація буде істинною за змістом і правильною за зовнішньою будовою.

На підставі визначення поняття злочину, яке надається в ч. 1 ст. 11 КК, неможливо зробити висновок про види одиничних злочинів. Це питання намагається вирішити наука кримінального права.

Вивчення наукової літератури свідчить, що при класифікації одиничних злочинів майже всі науковці одноставно поділяють їх на дві групи – *прості і складні* (або ускладнені), і підставою такого розподілу обирають законодавчу конструкцію складу злочину². Наприклад, Т.Е. Караєв, виділяючи злочини із простим складом і злочини зі складним складом, підкреслював, що підставою його класифікації є особливість структури складу, тобто спосіб описування в законі ознак злочину³.

А.Н. Трайнін зазначав, що особливість складних складів полягає в тому, що словесне вираження в них законодавчої думки ускладнене низкою привхідних моментів. Таке ускладнення може стосуватися як окремих ознак, що характеризують той чи інший елемент злочину (об'єкт, об'єктивну і суб'єктивну сторони), так і всього складу вцілому. В останньому випадку складний склад злочину законодавець формулює шляхом об'єднання декількох простих складів злочинів, які при цьому втрачають своє самостійне значення і виступають як складові частини одного єдиного складного делікту⁴.

Із цим твердженням, в принципі, можна погодитись, бо у склад злочину законодавець включає лише ті ознаки, які в своїй сукуп-

---

¹ Див.: Костарева Т.А. Квалифицирующие обстоятельства в уголовном праве. – Ярославль, 1993. – С. 93.

² Див., напр.: Криволапов Г.Г. Множественность преступлений (неоднократность, совокупность рецидив): Лекция. – М., 1997. – С. 6; Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть. Курс лекций. – М., 1997. – С. 316.

³ Див.: Караєв Т.Э. Повторность преступлений. – М., 1983. – С. 8

⁴ Див.: Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления. – М., 1957. – 112-115.

ності характеризують сутність діяння даного виду, свідчать про характер і ступінь його суспільної небезпеки. Конструкція кожного складу злочину за системним, кількісним і змістовним параметрами завжди відповідає конкретному діянню. Звідси логічним є те, що простому за конструкцією складу відповідає простий за змістом одиничний злочин, а складному складу – складний одиничний злочин.

Виходячи з висловленого, *простим одиничним злочином можна вважати суспільно небезпечне діяння із простим складом злочину, в якому об'єктивні та суб'єктивні елементи не обтяжені (не ускладнені) додатковими ознаками.*

Так, до простих одиничних злочинів науковці відносять, наприклад, такі, в яких «одному діянню (бездіяльності) відповідає один наслідок, виписаний в кримінальному законі¹», або залежно від конструкції складу (матеріальній чи формальній) такі, в яких має місце «одне діяння або одне діяння і один наслідок²»; «одне злочинне діяння, вчинене з однією формою вини³»; «одне діяння щодо одного об'єкта, що спричинило один наслідок⁴ «одне злочинне діяння, один об'єкт і одна форма вини»⁵.

Наприклад, простими злочинами з матеріальним складом є крадіжка, де одна дія – таємне викрадення чужого майна і один наслідок – майнова шкода власнику; вбивство, де дія (чи бездіяльність) спричиняє смерть потерпілого. Простими злочинами із формальним складом є, наприклад, погроза вбивством, давання хабара тощо.

Підсумовуючи наведене, можна зробити висновок, що *простий одиничний злочин, це є формальний чи матеріальний однооб'єктний злочин, що характеризується одною формою вини і наявністю одної дії (бездіяльності) чи одної дії (бездіяльності) і одного наслідку.* Прості одиничні злочини не містять ознак, які

¹ Див.: Бажанов М.І. Вказ. праця. – С. 13.

² Див.: Магомедов А.А. Вказ. праця. – С. 75.

³ Див.: Уголовное право России. Общая часть: Учебник / Под ред. А.И. Рарога. – М., 1997. – С. 316.

⁴ Див.: Шмелев В.Ф. Уголовная ответственность при совокупности преступлений. – Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1992. – С. 14.

⁵ Див.: Криволапов Г.Г. Вказ. праця. – С. 4.

надають їм зовнішньої схожості з множинністю злочинів, а тому при їх кваліфікації звичайно не виникає труднощів при відмежуванні від останньої.

Інша справа із складними (ускладненими) одиничними злочинами. Вони характеризуються більш складною структурою складу злочину порівняно із простими одиничним злочинами. Їхня об'єктивна чи суб'єктивна сторони мають додаткові ознаки, які надають таким злочинам зовнішньої схожості зі множинністю, що викликає проблеми в їх розмежуванні і правильній кваліфікації. Тому при вивченні одиничних злочинів криміналісти завжди приділяли найбільшу увагу аналізу ознак і видів саме складних одиничних злочинів. При цьому їх визначення і класифікації дуже відрізнялися одна від іншої.

Так, А.С. Нікіфоров під складними злочинами розумів «злочини, які об'єднують або передбачають різнорідні злочинні дії»¹. Дане цим автором визначення відображає одну з можливих ознак складного злочину – наявності в його структурі множинності злочинних дій. Однак не завжди дії, що входять до складного злочину є злочинними і різнорідними. Скажімо, продовжувана крадіжка, що здійснюється шляхом вчинення декількох тотожних дрібних викрадень чужого майна, кожне з яких, взяте окремо, є адміністративно караним діянням.

Н.Ф. Кузнєцова вказувала, що складний злочин характеризується або «декількома діями, або злочинний наслідок складається з низки окремої, більш дрібної шкоди, причому кожна з цієї шкоди не має самостійного значення, або єдина шкода спричиняється особливим способом, або злочин спричиняє дві шкоди, щодо яких мають місце дві різні форми вини»². Як видно, це визначення містить у собі характеристику окремих видів складного одиничного злочину, не називаючи їх.

Окремі вчені до позначених вище двох ознак складного злочину (множинності дій або наслідків) додають ще ознаку посягання на два чи більше об'єктів³. Інші, наприклад, В.Ф. Дьомін, у визначен-

---

¹ Див.: Никифоров А.С. Вказ. праця. – С. 18.

² Див.: Кузнєцова Н.Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности. – М.: Госюриздат, 1958. – С. 79.

³ Див.: Шмелев В.Ф. Вказ. праця. – С. 14.

ні складного одиничного злочину крім юридичних критеріїв вказують і на соціальні, тобто підкреслюють соціальну обумовленість складного злочинного діяння. На думку В.Ф. Дьоміна, «суспільно небезпечні діяння, які визначені кримінальним законом як складні злочини, в соціальній дійсності співвідносяться між собою як необхідний компонент, етап, спосіб або засіб для досягнення злочинної мети або як форма прояву злочинної поведінки»¹.

Б.М. Леонтєв та І.М. Тяжкова деталізують своє визначення, зазначаючи, що «складними одиничними злочинами є діяння, які посягають на декілька об'єктів, характеризуються ускладненою об'єктивною стороною, наявністю двох форм вини або додаткових наслідків»².

Розглянувши наведені позиції науковців, зазначимо, що, на нашу думку, *складний одиничний злочин можна визначити як суспільно небезпечне діяння, що має складний склад злочину, в якому об'єктивні чи суб'єктивні елементи обтяжені (ускладнені) додатковими ознаками або в одному складі об'єднано декілька простих складів злочинів, які при цьому втратили своє самостійне значення і виступають як складові частини одного єдиного злочину*.

В науковій літературі питання щодо видів складних одиничних злочинів вирішується різним чином.

Найчастіше складні злочини поділяють на *триваючі, продовжувані і складені*³.

Н. Ф. Кузнєцова відносить до складних злочинів продовжувані, складені, триваючі, злочини, кваліфіковані за наслідками и злочини з двома діями⁴.

В класифікацію В.П. Малкова, окрім вказаних вище видів складних діянь, також включені злочини, що складаються із повторних дій і злочини, що складаються із альтернативних дій⁵.

¹ Див.: Демин В.Ф. Вказ. праця. – С. 12.

² Див.: Курс уголовного права. Общая часть. Т. 1 / Под ред. Н.Ф. Кузнєцовой, И.М. Тяжковой. – М.: Зерцало, 1999. – С. 501.

³ Див., напр.: Российское уголовное право. Общая часть: Учебник / Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. – С. 214.

⁴ Див.: Кузнєцова Н.Ф. Вказ. праця. – С. 117.

⁵ Див.: Малков В.П. Совершенство преступлений (вопросы квалификации и назначения наказания. – Казань: Изд-во Казанск. ун-та, 1974. – С. 91.

А.А. Піонтковський виділяє триваючі, продовжувані, складені злочини і злочини, так званого, збірного характеру¹.

Б.М. Леонтьєв і І.М. Тяжкова класифікують складні одиничні злочини на триваючі, злочини з альтернативними діями, складені, продовжувані, а також злочини, ускладнені додатковими тяжкими наслідками і наявністю двох форм вини щодо різних наслідків².

І.Б. Агаєв пропонує власну класифікацію складних злочинів, а саме: продовжувані, триваючі, складені, злочини, що утворені альтернативними діями і злочини, що утворені неодноразовими діями³.

Нарешті, М.І. Бажанов видами ускладнених одиничних злочинів вважає триваючі, продовжувані, складені, а також злочини, кваліфіковані настанням додаткових тяжких наслідків⁴.

Аналізуючи наведені класифікації зазначимо наступне. Всяка наукова класифікація буде істинною за змістом і правильною за зовнішньою побудовою лише за умови дотримання формально-логічних правил, про які йшлося вище. Одним із цих правил є вимога, щоб розподілення об'єктів класифікації базувалось на єдиному критерії. Якщо під цим кутом зору розглянути запропоновані науковцями класифікації складних одиничних злочинів, то можна зробити висновок, що правила дихотомічного розподілу понять ними не зовсім витримані, бо в один ряд поставлені злочини, які мають складний склад і злочини, що характеризуються простим складом.

Так, виділення злочинів з альтернативними діями, двооб'єктних злочинів, складених злочинів, злочинів, ускладнених додатковими тяжкими наслідками чи наявністю двох форм вини щодо різних наслідків, засновано на конструктивних особливостях їхніх складів. Кожному із цих складних одиничних злочинів відповідає складний за законодавчою конструкцією склад злочину: злочину з двома

---

¹ Див.: Піонтковский А.А. Вказ. праця. – С. 633.

² Див.: Курс уголовного права. Общая часть. Т. 1 / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – М.: Зерцало, 1999. – С. 501.

³ Див.: Агаев И.Б. Проблема повторности в уголовном праве. – М.: Юристъ, 2004. – С. 29.

⁴ Див.: Бажанов М.И. Вказ. праця. – С. 14.

діями – склад з двома діями; злочину, кваліфікованому за наслідками – склад з двома формами вини (зі змішаною виною); злочину з декількома об'єктами (поліоб'єктному) – склад з декількома об'єктами, нарешті, складеному злочину відповідає склад, що містить у собі ознаки двох чи більше інших самостійних складів злочинів.

В той же час специфічний характер триваючих і продовжуваних злочинів обумовлений зовсім не складністю їхніх законодавчих конструкцій, а особливим складним характером злочинної поведінки суб'єкта. А тому один і той самий злочин в одних випадках може вчинятися як продовжуваний або триваючий, а в інших – одним простим актом поведінки винного (як одноактний злочин). Скажімо, заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК) буде продовжуваним злочином за умови його вчинення не одноактною дією, а окремими, роз'єднаними у часі тотожними діями (етапами), кожен з яких є продовженням одного й того ж діяння за наявності загальної мети і єдиного умислу.

Вирішення питання про наявність триваючого злочину також залежить не від конструкції його складу, а від часу припинення (присічення) злочинної діяльності. Тільки за умови, якщо злочинне посягання не присічене в момент вчинення, і діяння, так би мовити, «розтягується у часі», триває якийсь час на стадії закінченого злочину, його слід вважати триваючим злочином.

Отже, підставою для виділення триваючих і продовжуваних злочинів є механізм злочинної діяльності, психологічний зміст злочину, а не конструктивні особливості їхніх складів.

Таким чином, вважаємо, що розглядати в одному класифікаційному ряді триваючі, продовжувані злочини і діяння, що мають ускладнені склади неприпустимо, тому що при цьому порушується закономірність у побудованні класифікації, виключається можливість її застосування для практики.

Зазначимо, що окремі науковці звертали увагу на певні суперечності у своїх класифікаціях складних одиничних злочинів. Зокрема, В.П. Малков вказував, що всяка класифікація є умовною і іноді буває так, що «у злочинах, які відносяться до складених,

інколи мають місце ознаки продовжуваних, а у злочинах з альтернативними діями – ознаки триваючих»¹.

Однак, не ознаки продовжуваного злочину будуть міститися у складеному злочині, а злочин одночасно може бути складеним за своєю конструкцією і, за певних умов його вчинення, триваючим або продовжуваним. Так, примушування давати показання, поєднане із застосуванням насильства (ч. 2 ст. 373 КК) – завжди є складеним деліктом, але особливий характер злочинної поведінки суб'єкта може перетворити його і у продовжуваний злочин. Так само, заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК) – це складений злочин, однак він може набувати характер продовжуваного викрадення майна.

Прикладами триваючих складених злочинів можуть слугувати незаконне позбавлення волі людини, вчинене із застосуванням зброї (ч. 2 ст. 146 КК), втеча з місця позбавлення волі або з-під варти, поєднана із застосуванням насильства (ч. 2 ст. 393 КК) тощо. Скажімо, початком втечі буде залишення місця позбавлення волі, а закінчиться цей злочин або затриманням винного або з'явленням його з повинною. Незаконне позбавлення волі почнеться з дій, що позбавляють потерпілого особистої волі, а припиниться з моменту його звільнення.

В той же час, всі названі вище злочини об'єднує те, що з тих чи інших обставин вони зовні дуже схожі зі множинністю, і правоохоронні органи зазнають найбільше труднощів, коли надають їм правову оцінку, визначають, чи одиничний злочин або множинність мають місце в діянні особи. Помилкова оцінка вчиненого як одиничного злочину, чи, навпаки, як множинності може призвести до того, що правопорушник або уникне справедливого покарання, або буде підданий більш суворим заходам державного примусу, ніж він заслуговує. Ось чому дуже важливо правильно розпізнавати у вчиненому одиничні злочини та їх види, а також відмежовувати їх від випадків множинності.

Якщо в цьому аспекті подивитись на визначену проблему і в якості критерію для класифікації обрати суто кількісну ознаку

---

¹ Див.: Малков В.П. Множественность преступлений и ее формы по советскому уголовному праву. – Казань: Изд-во Казанск. ун-та, 1982. – С. 16.

– множинність злочинів (два чи більше діяння) з одного боку, і одиничний злочин – з іншого, то цілком прийнятно ставити в один ряд триваючі, продовжувані, складені і будь-які інші одиничні злочини і розглядати їх як структурні елементи множинності.

1.3.2. Триваючі злочини

У Кримінальному кодексі України поняття триваючого злочину не зустрічається і тому воно розроблено наукою і судовою практикою. Зробивши короткий екскурс в історію кримінального законодавства, можна прослідкувати генезу цього поняття.

В російському дореволюційному кримінальному праві до 1917 року «триваючий злочин» мав законодавче визначення. Під назвою «безперервно продовжуваний злочин» він передбачався в ст. 162 Уложення про покарання кримінальні і виправні і в Уголовному уложенні 1903 року. Це поняття використовувалось і судовою практикою, в тому числі і практикою вищого судового органу царської Росії – Урядового Сенату.

В дореволюційній літературі триваючий злочин визначався як такий, «що будучи раз вчинений не закінчується цим моментом, а постійно і безперервно поновлюється, утворюючи нібито злочинний стан особи, який пов'язує в очах закону всю її діяльність в єдине ціле, що триває до закінчення цієї діяльності, до настання будь-якої обставини, що вказує на її припинення»¹. Тут цікаво зауважити, що втечу з-під варти, (ст. 313 Уложення), яку зараз більшість науковців вважає триваючим злочином, Урядовий Сенат до таких не відносив, зазначаючи, що «караним є не перебування в бігах арештанта, а сама обставина його втечі з місця ув'язнення».

Після 1917 року поняття триваючого злочину зникло з кримінального закону, але продовжувало використовуватися судовою практикою. Наприкінці 20-х років воно з'явилося в постанові Пленуму Верховного Суду СРСР від 14 березня 1929 р. «Про умови застосування давності і амністії до триваючих і продовжуваних злочинів», відповідно до якої під триваючим злочином розумілася

¹ Див.: Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции: Часть Общая. Т. 2. – М., 1994. – С. 281.

«дія чи бездіяльність, поєднана із наступним тривалим невиконанням обов'язків, покладених на винного кримінальним законом під загрозою кримінального переслідування»¹. З цього часу поняття триваючого злочину затвердилося в теорії кримінального права і широко використовується наукою і практикою.

Кримінальні кодекси більшості держав також не містять законодавчого визначення триваючого злочину, хоча вказана проблема досліджується кримінально-правовою наукою цих країн. Винятком є КК Республіки Узбекистан, в ст. 32 якого говориться, що «не визнається повторним злочин, який полягає в тривалому невиконанні обов'язків і характеризується безперервним здійсненням складу одного триваючого злочину».

Цікавими є підходи до визначення триваючих злочинів в кримінальному праві Франції, де ці діяння визначаються як такі, «що розтягнуті в часі і вчиняються шляхом постійного повторення наміру винної особи після здійснення першого умисного акту»². Слід зазначити, що у французькому кримінальному праві триваючі злочини протиставляються миттєвим або одномоментним злочинам, які здійснюються у незначний проміжок часу (наприклад, крадіжка, вбивство). Поділ злочинів на миттєві і триваючі, на думку французьких криміналістів, має велике практичне значення. Наприклад, при визначенні давності «точкою відрахунку» для перших злочинів є день, коли їх було вчинено, а для триваючих – день, коли припинилася «деліктна подія». Виходячи з цього, до триваючих злочинів за французьким кримінальним правом застосовується той кримінальний закон, який діяв в момент, коли злочинне діяння було припинене, навіть, якщо цей закон є більш суворим, ніж той, що діяв на початку злочинної акції.

Дослідження ознак триваючих злочинів доцільно розпочати із з'ясування обставин, які обумовлюють їх існування в кримінальному праві.

Як відомо, формулюючи той чи інший склад злочину, законодавець відтворює в специфічній формі певні моделі поведінки, що

---

¹ Див.: Сборник постановлений Пленумов Верховных Судов СССР и РСФСР (Российской Федерации) по уголовным делам. – М., 1999. – С. 5.

² Див.: Курс уголовного права. Общая часть. Т. 1 / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – М.: Зерцало, 1999. – С. 504.

безпосередньо відображають соціальний зміст даного злочину. Тому кримінальний закон, (як, зрештою, і будь-який інший закон) завжди є соціально обумовленим, «загальним і дійсним виразником правової природи речей. Правова природа речей не може тому пристосовуватися до закону – закон, навпаки, повинен пристосовуватися до неї»¹.

Це філософське вчення про соціальну обумовленість закону повною мірою можна застосувати і до такого явища як злочин. Причому, соціологічний аналіз природи кримінального права дозволяє зробити абсолютно обґрунтований висновок, що злочин існує об'єктивно, до, поза і незалежно від будь-якої оцінки законодавця². Отже, моделі суспільнонебезпечної поведінки складаються самі по собі, в ході історичного розвитку суспільства, незалежно від того, чи закріпив їх законодавець у вигляді юридичної заборони, чи ні. Якщо за своєю соціальною сутністю ця поведінка така, що може спричинити реальну шкоду суспільству, у останнього виникає потреба в її юридичній забороні.

Інакше кажучи, кримінально-правова заборона відображає об'єктивну потребу суспільства в його боротьбі зі злочинними посяганнями. Щодо цього К. Маркс справедливо зазначав, що «точка зору законодавця – є точкою зору необхідності»³.

Таким чином, у підґрунті діалектичного підходу до встановлення кримінально-правової заборони завжди лежить уявлення про те, що характер втручання права в суспільне життя визначається суспільною необхідністю⁴.

Створюючи кримінально-правову норму, законодавець повинен визначити потребу в забороні саме цієї форми злочинної поведінки, пізнати її реальні властивості і з цих підстав оцінити ті чи інші діяння, як злочинні. Висловлене стосується і триваючих злочинів, які законодавець не винаходить, а лише формулює відповідно із їхньою правовою природою.

---

¹ Див.: Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т. 1. – С. 122.

² Див.: Спиридонов Л.И. Социология уголовного права. – М., 1986. – С. 103; Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика. – Владивосток, 1987. – С. 65.

³ Див.: Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т. 1. – С. 164.

⁴ Див.: Основания уголовного-правового запрета. – М., 1982. – 215-219.

В.Ф. Дьомін, визначаючи соціальну сутність триваючих злочинів, вказував, що «вона характеризується тим, що виконавці злочинів такого роду вступають в тривалий конфлікт із суспільством»¹.

На нашу думку, це не зовсім так. Соціальна сутність триваючого злочину полягає в об'єктивній спроможності людини до здійснення поведінки, яка може тривати певний проміжок часу, не припиняючись. В тих випадках, коли ця поведінка є суспільно небезпечною і здатною спричинити шкоду, законодавець її криміналізує, створюючи склади триваючих злочинів, в яких закріплює особливості таких безперервних діянь. Отже, триваючий злочин – це не штучна юридична конструкція, а відображення поведінки людини, що має місце в реальній дійсності.

Розглянемо *об'єктивні та суб'єктивні* ознаки триваючого злочину. До *об'єктивних* ознак віднесемо:

1. *Наявність суспільно небезпечної дії чи бездіяльності*, тобто активної чи пасивної поведінки суб'єкта.

2. *Тривалий характер дії чи бездіяльності*. Тобто на відміну від миттєвого (одномоментного, одноактного злочину), цей злочин повинен вчинятися більш-менш тривалий проміжок часу, так би мовити, «розтягуватися в часі». При цьому проміжок часу може бути будь-яким: від одної доби до декількох років. Для наявності даної ознаки це значення не має.

Щодо вказаної ознаки триваючих злочинів в літературі існують неоднозначні погляди. Так, Р.Р. Галиакбаров та А.А. Магомедов вказують, що триваючий злочин, розпочавшись дією чи бездіяльністю, потім здійснюється лише у формі бездіяльності протягом деякого, іноді досить значного проміжку часу². Однак деякі триваючі злочини можуть характеризуватися триваючою дією, наприклад, втеча з місця позбавлення волі або з-під варті (ст. 393 КК). Так само, дезертирство (ст. 408 КК) може вчинятися як у формі триваючої дії – самовільного залишення військової частини, так і шляхом тривалої бездіяльності – нез'явлення на службу. Отже, можна підтримати тих науковців (М.Д. Дурманов, В.І. Ткаченко), які вважають, що триваю-

---

¹ Див.: Демин В.Ф. Вказ. праця. – С. 21.

² Див.: Уголовное право Российской Федерации. Общая часть / Под ред. Р.Р. Галиакбарова. – С. 111; Магомедов А.А. Вказ. праця. – С. 75.

чий характер злочину може виникати не тільки за рахунок наступної тривалої бездіяльності, а й за рахунок дії, яка триває в часі¹.

3. *Безперервність дії чи бездіяльності*, тобто постійне відновлення складу триваючого діяння на стадії закінченого злочину. Ця ознака означає, по-перше, що особа, яка вчиняє триваючий злочин, постійно перебуває у певному злочинному стані, а, по-друге, що безперервність повинна впливати із закону, охоплюватися складом відповідного злочину. Якщо цією ознакою знехтувати, то, як справедливо зазначає А.М. Ришелюк, дуже багато злочинів, більшість із передбачених в Особливій частині чинного КК, можуть бути за певних обставин визначені як триваючі (наприклад, можна буде говорити про триваючу крадіжку, якщо викрадене майно на тривалий час опинилося у володінні винного), що призвело б до повної нісенітничі в цьому питанні².

Деякі автори, погоджуючись із визначенням триваючого злочину в цитованій вище постанові Пленуму Верховного Суду СРСР від 14 березня 1929 року, в якості ознаки цих злочинів називають тривале невиконання обов'язків, покладених на винного кримінальним законом під загрозою кримінального переслідування³. Вважаємо, що дана ознака дещо звужує поняття триваючого злочину, тому що розповсюджується лише на випадки актів бездіяльності, з яких може починатися цей злочин. Умовами відповідальності за бездіяльність, дійсно, є обов'язок діяти і наявність реальної можливості діяти. Більшість триваючих злочинів починаються, як правило, з бездіяльності: ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК); ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ст. 212 КК), тощо. Однак окремі триваючі злочини починаються з акту дії, якому не передували покладені на особу обов'язки. Наприклад, незаконне зберігання вогнепальної зброї (ч. 1 ст. 263 КК); незаконне позбавлення волі людини (ст. 146 КК), участь у банді (ст. 257 КК) тощо. В цих випадках мова йде

¹ Див.: Дурманов Н.Д. Советский уголовный закон. – М., 1967. – С. 222.; Уголовное право Российской Федерации. Общая часть / Под ред. Б.В.Здравомыслова. – М., 1996. – С. 289.

² Див.: Ришелюк А.Н. Длится и продолжается преступления в уголовном праве. – Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – К., 1992. – С. 14.

³ Див.: Криволапов Г.Г. Вказ. праця. – С. 72; Курс уголовного права. Общая часть. Т. 1 / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – С. 503.

не про тривале невиконання обов'язків, а про тривале порушення встановленої кримінальним законом заборони.

Із визначених об'єктивних ознак можна зробити висновок щодо суб'єктивної ознаки триваючих злочинів: це є діяння, що вчиняються з *умисною формою вини*. В.Ф. Дьомін вказує на мету цих діянь – ухилитися від виконання покладених обов'язків¹. Вважаємо, що у визначенні триваючого злочину вказувати дану мету недоцільно, бо вона не є суттєвою ознакою, притаманною всім без винятку таким діянням.

Підсумовуючи викладене, *триваючий злочин* можна визначити, як *вид простого (чи складного) одиничного злочину, який є суспільно небезпечним, протиправним умисним діянням (дією чи бездіяльністю), і характеризується безперервним здійсненням складу закінченого злочину за рахунок тривалого невиконання обов'язків, покладених на особу кримінальним законом (бездіяльність) або за рахунок тривалого порушення встановленої заборони (дія)*.

Вказані ознаки триваючого злочину, а саме, безперервність вчинюваного діяння, обумовлюють особливості визначення моментів його початку і закінчення. Ці моменти зазвичай розірвані в часі. *Початком* триваючого злочину є вчинення особою певної дії чи бездіяльності. Наприклад, незаконне позбавлення волі людини починається з активної дії, яка позбавляє потерпілого свободи пересування; а ухилення від сплати аліментів на утримання дитини починається з бездіяльності – невиконання рішення суду.

Припинення (закінчення) триваючого злочину можливе з різних причин. Перша група причин – це обставини, що не залежать від волі особи (їх називають об'єктивними причинами): втручання органів влади, затримання злочинця, викриття банди, смерть особи, яка була на утриманні винного, зміна законодавства тощо. Інші причини такі, що залежать від волі винного (суб'єктивні причини). Наприклад, знищення зброї, що незаконно зберігалася, явка з повинною, тощо.

Триваючий злочин – це *одиничний злочин, який завжди кваліфікується за однією статтею Особливої частини КК*. При цьому тривалість перебування особи в «злочинному стані» на кваліфікацію такого злочину не впливає, але може бути врахована судом при призначенні покарання.

---

¹ Див.: Демин В.Ф. Вказ. праця. – С. 21.

В будь-якому разі, лише після припинення триваючого злочину, починають спливати строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності і щодо неї можливе застосування акту амністії.

Неправильне визначення кінцевого моменту триваючого злочину призводить до помилок в судовій практиці.

Так, Городищенський районний суд Черкаської області, звільняючи особу від кримінальної відповідальності у зв'язку з актом амністії, не взяв до уваги, що її злочинні дії продовжувались і після набуття чинності Законом України «Про амністію» від 31 травня 2005 р. № 2591-IV.

Як видно з матеріалів справи, Г. обвинувачувався у тому, що він вчинив продовжуваний злочин, передбачений ч. 1 ст. 263 КК України, в період часу з літа 2000 року до 17 листопада 2005 р.

Відповідно до вимог ст. 12 Закону України «Про амністію» від 31 травня 2005 р. дія цього закону поширюється на осіб, які вчинили злочини до дня набуття ним чинності включно. Зазначений закон набув чинності 23 червня 2005 р. Отже, звільняючи від кримінальної відповідальності Г. у зв'язку з актом амністії, суд не взяв до уваги, що його злочинні дії, які полягали в незаконному зберіганні бойових припасів, продовжувалися і після набуття чинності Законом України «Про амністію» від 31 травня 2005 р., а тому положення цього закону на Г. не поширюються¹.

Наведений тут приклад також свідчить про те, що суди не завжди розрізняють триваючі і продовжувані злочини і підміняють одне поняття іншим. Злочин, який вчинив Г. (незаконне зберігання бойових припасів), є не продовжуваним, а триваючим, тобто безперервним здійсненням складу закінченого злочину (ч. 1 ст. 263 КК) за рахунок тривалого порушення встановленої заборони.

Аналогічної помилки у визначенні виду вчиненого злочину припустився Носівський районний суд Чернігівської області. Цей суд визнав винним П. у тому, що він у ніч на 27 липня 2002 р. проникнув на присадибну ділянку Д., звідкіля викрав коробочки маку, які містять морфін та кодеїн і належать до наркотичних засобів, які зберігав без мети збуту за місцем проживання та які вилучив

---

¹ Див.: Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 1(3). – С. 17–18.

дільничний інспектор 30 липня 2002 р.

У вирокі суду було зазначено, що, оскільки в цьому випадку засуджений вчинив не окремі злочини щодо різних наркотичних засобів, а один *продовжуваний* (підкреслено авт. – **І. З.**) злочин, а саме: викрадення наркотичного засобу з наступним його зберіганням без мети збуту, його дії слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 309 КК¹.

1.3.3. Продовжувані злочини

Поняття продовжуваного злочину було запозичено із Європи російським дореволюційним кримінальним правом і широко використовувалось теорією і судовою практикою. В Уложенні 1845 р. продовжувані злочини називались «поновлюваною злочинною діяльністю», а Урядовий Сенат в 1892 році, зостановлюючи рішення з конкретної справи, дав трактовку цього поняття, як такого діяння підсудного, «що є результатом одного й того ж наміру, спрямоване до одної мети, що досягається одним і тим же способом, і складає один продовжуваний злочин»².

Приблизно таке визначення містила і наука кримінального права тих часів. Зокрема, М.С. Таганцев зазначав, що «для поняття продовжуваного злочину необхідно, щоб всі діяння підсудного були втіленням одного й того ж злочинного наміру, а єдність різних об'єктивних умов: об'єкта, часу, місця та способу дії, може слугувати тільки доказом єдності наміру»³. В той же час, в науці існували і протилежні думки, автори яких заперечували саме існування продовжуваного злочину, вважаючи його видом сукупності. Так, О.Ф. Кістяковський писав, що до видів сукупності злочинів належать: а) ідеальна; б) реальна; і в) продовжуваний злочин⁴.

---

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 4. – С. 25

² Див.: Курс уголовного права. Общая часть. – Т. 1 / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – С. 505.

³ Див.: Таганцев Н.С. Курс русского уголовного права. Часть общая. Книга 1. – Учение о преступлении. – Вып. 2. – СПб., 1878. – С. 263.

⁴ Див.: Кістяковский А.Ф. Элементарный учебник общего уголовного права. С подробным изложением начал русского уголовного законодательства. Часть общая / 3-е изд. – К., 1891. – С. 593.

А.А. Піонтковський (батько) займав проміжну позицію, говорячи, що в одних випадках продовжуваний злочин є видом складного одиничного злочину, а в інших – різновидом сукупності злочинів¹.

В радянському кримінальному праві поняття продовжуваного злочину було закріплено вже в згадуваній тут постанові Пленуму Верховного Суду СРСР від 14 березня 1929 р. «Про умови застосування давності і амністії до триваючих і продовжуваних злочинів». Однак лише з середини 40-х років минулого століття спостерігається посилення цікавості до дослідження вказаного питання наукою кримінального права. На думку А.М. Рішелюка, цю тенденцію можна пояснити низкою причин: з одного боку, це закріплення в нормах кримінального закону кваліфікуючих ознак (повторності, неодноразовості), яких майже не існувало в законодавстві 20-30-х років, а з іншого боку – все більш широким застосуванням таких кваліфікуючих ознак, як великий і особливо великий розмір розкрадань².

Як бачимо, поняття продовжуваного злочину виявилось тим засобом, за допомогою якого можна було вирішити проблеми співвідношення і розмежування вищезазначених кваліфікуючих ознак, дати більш точну кваліфікацію вчиненого, призначити покарання, що є адекватним суспільній небезпечності злочину.

В той же час в науці кримінального права не має однастайності при визначенні змісту цього поняття та його ознак.

Так, О.М. Яковлев, Г.А. Кригер вказували, що за своєю сутністю продовжуваний злочин нічим не відрізняється від злочинів, що визнаються повторними, і якщо повторність за законом не є кваліфікуючою ознакою злочину, то наявним є продовжуваний злочин³. Вважаємо, що в наведеній точці зору очевидним є змішування двох різнорівневих понять: множинності злочинів і одиничного злочину як її структурного елемента.

Однак більшість криміналістів продовжуваний злочин вважають видом одиничного злочину і чітко відокремлюють його від повторності та інших видів множинності.

---

¹ Див.: Пионтковский А.А. (батько) Уголовное право. (Пособие к лекциям). Часть общая. Вып. 2. – Казань, 1916. – С. 188.

² Див.: Ришелюк А.Н. Вказ. праця. – С. 15.

³ Див.: Яковлев А.М. Вказ.праця. – С. 32–33; Кригер Г.А. Борьба с хищниками социалистического имущества. – М.: Юрид. лит., 1965. – С. 211-212.

Судова практика також широко використовує поняття продовжуваного злочину. Наприклад, Пленум Верховного Суду України в постанові № 12 від 25 грудня 1992 р. «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності» (п. 23) роз'яснив, що «неодноразове вилучення майна (чи заволодіння ним) у одного й того самого потерпілого, якщо воно складалося із ряду тотожних дій, охоплювалося з самого початку єдиним умислом на заволодіння конкретним майном і вчинене одним способом, належить розглядати як один продовжуваний злочин»¹.

В інших постановках Пленуму Верховного Суду України поняття продовжуваного злочину в тексті не вживається, але із змісту роз'яснень зрозуміло, що йдеться саме про нього. Зокрема, в постанові № 4 від 27 березня 1992 р. «Про судову практику у справах про зґвалтування та інші статеві злочини» (п. 11) зазначається, «якщо винний без значної перерви в часі, діючи з єдиним умислом, вчинив два або більше статеві акти з однією і тією ж потерпілою, то його дії не можуть розглядатися як зґвалтування, вчинене повторно», тобто наголошується, що в цих випадках мова йде про одиничний продовжуваний злочин.

Про наявність продовжуваного злочину йдеться і в постанові Пленуму Верховного Суду України № 5 від 26 квітня 2002 р. «Про судову практику у справах про хабарництво», в п. 14 якої зазначено: «Якщо умисел службової особи при одержанні декількох хабарів був спрямований на збагачення у великих чи особливо великих розмірах (наприклад, у випадках систематичного одержання хабарів на підставі так званих такс або поборів, данини, тощо), то її дії треба розцінювати як один злочин і залежно від фактично одержаного кваліфікувати за відповідною частиною статті 368 КК»².

Таким чином, ні в кого не викликає сумнівів, що поняття продовжуваного злочину є виправданим не лише з теоретичної, а й з практичної точки зору.

Головним соціальним фактором, який обумовлює існування продовжуваного злочину є особливості злочинної поведінки особи, «можливість людини вчиняти аналогічні умисні злочинні діян-

---

¹ Див.: Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України (1972-2007). – Х., 2007. – С. 253.

² Там само. – С. 194, 438.

ня, об'єднані єдністю мотивації, загальною метою і тісним внутрішнім зв'язком»¹.

Отже, підставою для виділення продовжуваних злочинів, так само як і триваючих, є механізм злочинної діяльності, психологічний зміст злочинів, а не конструктивні особливості їхніх складів.

З огляду на викладене, навряд чи можна погодитися із думкою, що існування продовжуваних злочинів обумовлюється їхньою законодавчою конструкцією. На це вказують, зокрема, А.А. Піонтковський, В.Ф. Дьомін та деякі інші автори, які вважають, що об'єднання окремих злочинних діянь в єдиний продовжуваний злочин може відбуватися виходячи із безпосередньої вказівки про те в кримінальному законі². Зазначимо на це, що в чинному КК України наразі немає жодного злочину, який би міг вчинятися лише як продовжуване діяння.

Отже, на нашу думку, продовжуваний злочин – це не формальна законодавча конструкція, а реально існуюче соціальне явище. Відбутися йому чи ні – залежить від того, в якій спосіб (одним актом чи декількома тотожними діями) особа вирішила вчинити суспільно небезпечне діяння, передбачене в КК.

Розглянемо *об'єктивні і суб'єктивні* ознаки продовжуваного злочину.

Об'єктивні ознаки.

1. *Наявність двох чи більше самостійних діянь.* Абсолютна більшість продовжуваних злочинів вчиняються шляхом активних дій (наприклад, продовжувана крадіжка), однак продовжуваними можна визнавати і злочини, що вчиняються шляхом чистої або змішаної бездіяльності.

2. *Усі вчинені діяння є юридично тотожними* (однаковими), тобто містять у собі ознаки одного й того самого складу злочину. Тут слід зауважити, що за своїми фактичними ознаками діяння в складі продовжуваного злочину можуть не співпадати, якщо, скажімо, склад певного злочину в об'єктивній стороні передбачає альтернативні дії, наприклад, обмірювання, обважування, обрахування тощо, виступають альтернативними різновидами одного

¹ Див.: Зелинский А.Ф. Понятие «преступная деятельность» // Сов. государство и право. – 1978. – № 10. – С. 100.

² Див. напр., Демин В.Ф. Вказ. праця. – С. 23.

й того ж складу злочину – обману покупців та замовників (ст. 225 КК). Вчинення однорідних та різнорідних діянь не може утворити продовжуваного злочину.

3. Кожне з діянь, що складають продовжуваний злочин, може розглядатися або як окремі злочини, або як адміністративні правопорушення, аналогічні відповідному складу злочину (наприклад, декілька дрібних крадіжок, які в сукупності утворюють кримінально-карану крадіжку). Виступаючи складовими частинами продовжуваного злочину, такі правопорушення втрачають свою мало-значність, і разом утворюють злочинне діяння.

Якщо ж кожний епізод вчиненого діяння сам по собі є злочином, то він не може отримувати самостійну кримінально-правову оцінку, тому що є окремим етапом одиничного продовжуваного злочину.

4. Наявність незначного проміжку часу між тотожними діяннями. В літературі існує думка, що при вчиненні продовжуваного злочину тривалість проміжку часу між окремими діяннями немає значення, тобто може бути будь-якою¹. Однак, вважаємо, що проміжок часу між вчиненням кожного діяння не повинен бути досить значним, інакше неможливо буде довести наявність суб'єктивних ознак продовжуваного злочину.

5. Єдність об'єкта посягання, тобто при вчиненні кожного із окремих діянь, суб'єкт почергово впливає на одні й ті самі суспільні відносини. Звідси можна зробити висновок, що об'єкт продовжуваного злочину повинен мати такі властивості, що дозволяють впливати на нього не тільки одноактною злочинною дією. Це означає, що не всі діяння, передбачені в КК, можуть бути вчинені як продовжувані злочини (наприклад, розбій).

6. Наявність єдиного суспільно небезпечного наслідку через вчинення декількох тотожних діянь, якщо склад продовжуваного злочину за конструкцією є матеріальним. Причому, між кожним з цих діянь і злочинним наслідком повинен бути встановлений необхідний причинний зв'язок.

Суб'єктивні ознаки.

1. Всі тотожні діяння в продовжуваному злочині *об'єднані єдиним умислом*. Умисел може бути конкретизованим (наприклад,

---

¹ Див.: Ораздурдыев А.М. Продолжаемое преступление по советскому уголовному праву. – Автореф. дисс. ...канд. юрид. наук. – Казань, 1984. – С. 14.

викрадення певної кількості майна), але, найчастіше він має неконкретизований характер (вчиняти цей злочин доки є така можливість).

2. *Єдина мета* вчинюваного діяння. Слід зазначити, що саме суб'єктивні ознаки виступають як об'єднувальні засади і надають продовжуваному злочину ту єдність, яка свідчить про наявність одиничного злочину.

Ігнорування суб'єктивних ознак продовжуваного злочину призвело до судової помилки, якої припустився Апеляційний суд Хмельницької області у справі по обвинуваченню Ч., яка була засуджена Кам'янець-Подільським міськрайонним судом Хмельницької області за ч. 3 ст. 190 КК за шахрайство, вчинене повторно та у великих розмірах

Ч. визнано винною у вчиненні таких дій. На початку листопада 2003 р. вона шляхом обману, пообіцявши поставити на облік у центрі зайнятості співмешканця Б., заволоділа грішми і речами останньої, чим спричинила потерпілій матеріальну шкоду на загальну суму 55 грн.

Шляхом зловживання довірою Ч. заволоділа майном потерпілої Г., чим заподіяла потерпілій матеріальну шкоду на загальну суму 4 тис. 740 грн.

У такий самий спосіб Ч. заволоділа майном потерпілого Т., чим спричинила потерпілому матеріальну шкоду на загальну суму 445 грн.

Наприкінці листопада 2003 р. Ч. шляхом обману заволоділа грішми потерпіло Б. в сумі 80 грн., а 15 грудня того ж року в такий же спосіб – майном потерпілого Б. М. і потерпілого К., спричинивши їм матеріальну шкоду відповідно на суму 793 грн. та 1 тис. 149 грн.

Апеляційний суд Хмельницької області вироком від 7 липня 2004 р. вирок Кам'янець-Подільського міськрайонного суду в частині кваліфікації дій і призначення покарання скасував, і кваліфікував дії засудженої за ч. 4 ст. 190 КК та призначив їй із застосуванням ст. 69 цього Кодексу покарання у виді чотирьох років позбавлення волі.

У касаційній скарзі засуджена Ч. просила пом'якшити призначене їй покарання, застосувавши ст. 75 КК.

Перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України скаргу Ч. частково задовольнила з таких підстав. Органи досудового слідства обвинувачували Ч. у шахрайстві, вчиненому повторно і в особливо великих розмірах, та кваліфікували такі дії за ч. 4 ст. 190 КК. Суд першої інстанції визнав, що Ч. вчинила дії, пов'язані із заволодінням чужим майном шляхом обману та зловживання довірою, повторно й у великих розмірах, і кваліфікував їх за ч. 3 ст. 190 КК. Апеляційний суд перекваліфікував дії Ч. з ч. 3 на ч. 4 ст. 190 КК, мотивувавши таке рішення тим, що засуджена заволоділа майном потерпілих на загальну суму 11 тис. 272 грн., що в 663 рази перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на час вчинення злочину, тобто вчинила шахрайство в особливо великих розмірах.

Проте апеляційний суд помилково розцінив дії Ч. як один продовжуваний злочин, оскільки не взяв до уваги те, що засуджена вчинила щодо різних потерпілих ряд тотожних дій, відповідальність за які передбачено однією статтею КК, не маючи єдиного умислу, і тому такі дії потрібно розглядати як повторність злочинів. У такому випадку складання сум заподіяної кожному потерпілому шкоди виключається.

Відповідно до ст. 32 КК кваліфікація повторності залежить від того, якими злочинами вона утворена. Якщо злочини є тотожними, всі вони охоплюються однією й тією ж статтею Особливої частини КК, якою передбачено відповідальність за повторне вчинення цього злочину. Таким чином, міськрайонний суд правильно кваліфікував дії Ч. за ч. 3 ст. 190 КК як шахрайство, вчинене повторно та у великих розмірах. Тому колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок Апеляційного суду Хмельницької області від 7 липня 2004 р. змінила – перекваліфікувала дії Ч. з ч. 4 на ч. 3 ст. 190 КК¹.

Іноді в якості додаткових ознак продовжуваного злочину науковці називають єдиний спосіб посягання, єдиний предмет,

---

¹ Див.: Рішення Верховного Суду України. – 2005. – Вип. 1(10). – С. 90-92.

однакову обстановку, одне джерело тощо¹. Вказані ознаки в тій чи іншій мірі підкреслюють дієвість основних ознак і доповнюють їх, однак лише в сукупності з останніми свідчать про наявність продовжуваного злочину.

Таким чином, *продовжуваний злочин – це вид простого (чи складного) одиначного злочину, яким є суспільно небезпечне, протиправне діяння (дія чи бездіяльність), що складається з двох або більше юридично тотожних, не співпадаючих у часі діянь, які посягають на один об'єкт, спричиняють єдиний злочинний наслідок (в матеріальних злочинах), об'єднані єдиним умислом і спільною метою.*

Початком вчинення продовжуваного злочину є виконання першого із декількох юридично тотожних діянь, а закінченням – момент вчинення останньої із запланованих злочинних дій, тобто досягнення тої спільної, єдиної мети, до якої прагнув суб'єкт цього злочину. З цього моменту починають спливати строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності за продовжуваний злочин і щодо неї є можливим застосування акту амністії.

Судова практика інколи помиляється у визначенні моменту закінчення продовжуваного злочину, що призводить до неправильного застосування кримінального закону.

Так, постановою Ізюмського міськрайонного суду Харківської області від 11 квітня 2006 року провадження у кримінальній справі щодо С., яка обвинувачувалась у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 190, ч. 3 ст. 358 КК України, було закрито на підставі п. «г» ст. 1 Закону України «Про амністію» від 31 травня 2005 року.

Як видно із матеріалів справи, органами досудового слідства С. обвинувачувалась у тому, що в період з 25 квітня 2005 року по 5 вересня 2005 року використовуючи підроблений документ – трудову книжку, вона незаконно заволоділа грошима Ізюмського міськрайонного центру зайнятості населення у виді грошової допомоги по безробіттю в сумі 749 гривень.

¹ Див.: Кривошеин П.К. Повторность в советском уголовном праве (теоретические и практические проблемы). – К., 1990. – С. 24; Ораздурдыев А.М. Вказ. праця. – С. 9; Уголовное право. Общая часть: Учебник для вузов / Под ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамовой. – М., 1999. – С. 292.

У касаційному поданні перший заступник прокурора Харківської області порушив питання про скасування зазначеної постанови суду і направлення справи на новий судовий розгляд у зв'язку з безпідставним закриттям провадження у справі щодо С. за амністією.

Заслухавши доводи сторін, колегія суддів дійшла висновку, що це подання підлягає задоволенню з огляду на таке. Відповідно до положень ст. 12 Закону України «Про амністію», його дія поширюється на осіб, які вчинили злочини до дня набрання ним чинності включно, тобто до 23 червня 2005 року. Зі змісту наявного в матеріалах обвинувального висновку вбачається, що органами досудового слідства С. обвинувачувалась у вчиненні неправомірних дій у період з 25 квітня по 5 вересня 2005 року.

Згідно із ст. 4 Закону України «Про застосування амністії в Україні» від 1 жовтня 1996 року дія закону про амністію не поширюється на злочини, що тривають або продовжуються, якщо вони закінчені, припинені або перервані після прийняття закону про амністію. За таких обставин колегія суддів вважає, що суд першої інстанції допустив неправильне застосування кримінального закону, у зв'язку з чим постанову суду необхідно скасувати, а справу направити на новий судовий розгляд, під час якого прийняти законне і обгрунтоване рішення¹.

Отже, за своєю юридичною природою продовжуваний злочин – це особлива комплексна форма простого чи складного одиничного злочину. Він кваліфікується за однією статтею (частиною статті) Особливої частини КК. Вирішити питання про те, чи є епізоди тождних діянь одиничним продовжуваним злочином, чи, навпаки, вони є самостійними злочинами, що утворюють вид множинності – повторність злочинів, можуть тільки правоохоронні органи на підставі аналізу всіх об'єктивних і суб'єктивних ознак вчинених діянь.

Важливим є питання про відмежування продовжуваних злочинів від триваючих злочинів. Ці поняття зміщують не тільки в судовій практиці (приклади наводилися вище), а й в юридичній літературі. Наприклад, П.К. Кривошеїн вважає, що регулярне от-

---

¹ Див.: Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – № 4. – С. 42-43.

римання будь-яких виплат (пенсій, надбавок, тощо) на підставі один раз наданого підробленого документа є не продовжуваним, а триваючим злочином¹.

З цим важко погодитися. У випадку, про який пише автор, існує розрив в часі між діями. Кожне отримання виплати можна вважати окремою злочинною дією, що містить ознаки шахрайства, однак вони об'єднані єдиним неконкретизованим чи конкретизованим умислом.

Таким чином, названі злочини відрізняються один від одного за характером вчинюваних дій. Триваючий злочин – це «безперервний злочин», де особа вчинює одну дію (бездіяльність), а продовжуваний злочин, навпаки, «перерваний злочин». Тут мають місце два (або більше) тотожних діянь, відокремлених одне від одного проміжком часу.

1.3.4. Складені злочини

Складені злочини – є найбільш розповсюдженим видом складних одиничних злочинів, причому історичний аналіз кримінального законодавства дає підстави для висновку про те, що більшість із цих діянь або: а) за своєю природою не можуть існувати в іншому «нескладеному вигляді» (насильницький грабіж, розбій); або б) завжди (у всіх попередніх КК) формулюються законодавцем як складені злочини (перевищення службових повноважень, поєднане із застосуванням насильства). Вочевидь, що у законодавця існує потреба в окремих випадках мати в законі ускладнені конструкції, тобто є внутрішні, соціальні причини, що обумовлюють саме існування складених злочинів.

В науці кримінального права одним з перших звернув увагу на ці делікти М.С. Таганцев. Саме він першим визначив поняття складених злочинів і зробив висновки щодо умов, за наявності яких вони виникають. Автор вказував, що для виникнення складеного злочину необхідно, щоб законодавець юридично об'єднав декілька злочинів в один. «Ці випадки є надзвичайно різноманітні, – писав М.С. Таганцев, – але всі вони виникають лише через особливі

---

¹ Див.: Кривошеїн П.К. Вказ. праця. – С. 42.

постанови закону, у видах практичних, і існують лише настільки, наскільки вони визнані законом»¹.

Отже, М. С. Таганцев в складених злочинах вбачав лише законодавче об'єднання декількох діянь в одній нормі і вважав, що підставою утворення цих деліктів є формальний момент – те, як законодавець сконструював норму права². Про причини, які спонукають законодавця до конструювання таких специфічних складів, автор не говорить, однак, із його міркувань можна зробити висновок, що законодавець все ж таки вибірково підходить до об'єднання декількох злочинів в один і не механічно, спонтанно поєднує діяння, а обирає такі їх сполучення, які найчастіше зустрічаються в житті.

В наукових працях радянських криміналістів здійснювалися спроби пояснити наявність в законодавстві складених злочинів, виходячи із підвищеної суспільної небезпеки і широкої розповсюдженості деяких сполучень (поєднань) злочинних діянь, через що вони розглядаються законодавцем як один злочин³. Однак питання соціальної обумовленості кримінально-правових норм про відповідальність за такі діяння залишалося малодослідженим.

Як відомо, крім загальних закономірностей процесу криміналізації кожній групі (виду) злочинів притаманні і свої, обумовлені специфікою даної злочинної діяльності, особливі (індивідуальні) підстави криміналізації, керуючись якими законодавець і встановлює конкретні кримінально-правові заборони. Це стосується і складених злочинів, які визначаються відповідно з їх правовою природою.

В об'єктивній дійсності різні форми злочинної діяльності проявляються і складаються в певні сполучення і зв'язки, набуваю-

¹ Див.: Таганцев Н.С. Русское уголовное право: Лекции. Часть общая. – Том. 2. – СПб., 1902. – С. 1298.

² Приблизно таким же чином природу складених злочинів пояснювала і Н.Ф. Кузнецова, вказуючи, що складені злочини це такі діяння, які складаються (звідси і назва – «складені») законодавцем із двох або більше злочинних діянь (Див.: Кузнецова Н.Ф. Вказ. праця. – С. 117).

³ Див.,напр.: Фролов Е.А., Галиакбаров Р.Р. Множественность преступных деяний как институт советского уголовного права. Уч. пособие. – Свердловск, 1967. – С. 7; Галиакбаров Р.Р. Квалификация многосубъектных преступлений без признаков соучастия. – Хабаровск, 1987. – С. 26 та ін.

чи усталеності і повторюваності саме в такому вигляді. Суспільна небезпечність таких «супутніх» одне одному діянь, природно, є підвищеною, тому що будучи пов'язаними між собою, вони порушують більше коло суспільних відносин, спричиняють більшу шкоду, ніж тоді, коли вчиняються кожне окремо. Типовість, розповсюдженість усталених сполучень декількох діянь, і, як наслідок цього, їх підвищену суспільну небезпечність, законодавець повинен врахувати і відобразити. А це можливо лише за умови, якщо особливості взаємодії цих діянь будуть адекватно закріплені у відповідній кримінально-правовій забороні.

Використовуючи своєрідні прийоми законодавчої техніки, синтезуючи ознаки декількох діянь, законодавець узагальнює їх, зводить в єдине ціле і отримує на цій підставі якісно нове складне утворення, з притаманною лише йому системою ознак і особливостей – складений злочин.

Таким чином, злочин є складеним не тільки через свою законодавчу конструкцію, «через особливу постанову закону», як вважав М.С. Таганцев, а й через те, що поєднання декількох складів злочинів в один притаманне саме такому діянню. Закон відображає лише реальну дійсність, сутність і характер посягання.

Отже, на нашу думку, складений злочин за своєю соціальною сутністю є специфічною, складною за структурою, але єдиною за змістом злочинною поведінкою, яка має нові якості, порівняно із тими діяннями, що її утворюють, і характеризується більш високим ступенем суспільної небезпеки. Це і дозволяє законодавцю розглядати таку складну злочинну діяльність як одиничний складений злочин.

Наявність в КК складених злочинів свідчить не лише про різноманітність форм і прийомів законодавчої техніки, а й виступає наочним показником рівня розвитку кримінального законодавства, відповідності його потребам практики. Адже законодавець, формулюючи такі делікти, не просто має на меті пов'язати в єдине ціле комплекс діянь, які «супроводжують» одне одного в реальній дійсності і мають підвищену суспільну небезпечність в подібних сполученнях, а й прагне більш повно виразити характер і ступінь суспільної небезпеки всього вчиненого, дати йому максимально точну соціальну і юридичну характеристику. Ось чому тенденції

до розширення кола складених злочинів в КК України, які зараз спостерігаються, не є випадковими і будуть зберігатися в подальшому¹.

Розглянемо ознаки складеного злочину.

Об'єктивні ознаки.

1. *Багатооб'єктність* (поліоб'єктність). Це діяння завжди посягає на два чи більше об'єкта кримінально-правової охорони. Перший з об'єктів в складеному злочині завжди є основним, превалює над другим, найбільш повно характеризує антисоціальну спрямованість і зміст злочину в цілому. Другий об'єкт виступає як додатковий, і, в сполученні з основним, визначає спрямованість діяння, спосіб, умови його вчинення, тобто виконує другорядну, допоміжну функцію.

Для більшості складених злочинів характерним є наявність одного основного і одного додаткового об'єктів, однак серед них є й такі, що спричиняють шкоду більшій кількості суспільних відносин. Зокрема, це хуліганство, пов'язане з опором представнику влади, якщо воно вчинене із застосуванням вогнепальної або холодної зброї (ч. 4 ст. 296 КК). Вказане діяння посягає не лише на громадський порядок (основний об'єкт), не тільки на авторитет органів влади (додатковий обов'язковий об'єкт), але і на охоронювані кримінальним законом відносини громадської безпеки (незаконне поводження зі зброєю).

Зазначимо також, що прагнення законодавця поставити під першочергову охорону певні суспільні відносини, зовсім не означає, що ці відносини мають бути більш важливими порівняно з іншими, які теж порушуються цим злочином.

Між тим, в літературі висловлюється думка, що за «загальним правилом, додатковий об'єкт з точки зору суспільних інтересів є менш соціально цінним порівняно з основним об'єктом»². Це твердження, на наш погляд, є сумнівним, бо існують складені злочини, в яких додатковий об'єкт є навіть більш значущим і важливим, ніж

---

¹ За нашими підрахунками в КК УРСР 1922 р. було передбачено 7, в КК УРСР 1927 р. – 18; в КК УРСР 1960 р. – 37 складених складів злочинів. Наразі в КК України 2001 р. їх кількість збільшилася до 59.

² Див.: Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. – М., 1980. – С. 219.

основний, отже, посягання на нього є більш небезпечним. Наприклад, при розбій, поєднаному із спричиненням тяжких тілесних ушкоджень (ч. 4 ст. 187 КК) здоров'ю людини, з точки зору соціальних цінностей слід віддати перевагу перед відносинами власності. Так само сказане стосується і насильницького грабежу (ч. 2 ст. 186 КК), і незаконного заволодіння транспортним засобом, поєднаного із застосуванням насильства небезпечного для життя і здоров'я (ч. 3 ст. 289 КК), і багатьох інших складів. Вважаємо, що в цих та інших подібних випадках законодавець, поміщуючи те чи інше діяння в відповідний розділ Особливої частини КК, враховує не тільки важливість охоронюваних суспільних відносин, а й обирає в якості основного об'єкта таке суспільне благо чи інтерес, посягання на які складають соціальну сутність злочину, визначають його спрямованість. Цим і пояснюється, що спричинення шкоди додатковому об'єкту, що часто є більш важливим за основний, відсувається, так би мовити, на другий план.

2. Наявність в складі розглядуваного злочину *двох чи більше суспільно небезпечних діянь, кожне з яких, само по собі, є одиничним злочином*, бо прямо передбачене в Особливій частині КК як окремий (самостійний) склад злочину. На дану особливість складених злочинів вперше вказав М.С. Таганцев. «У цих випадках, – писав автор, – закон із декількох окремих злочинних посягань... утворює один злочин»¹. Л.С. Белогриц-Котляревський так само вважав, що крім простих злочинів, які посягають на нерозкладаємий життєвий інтерес, можливі складні форми злочину, що утворюють єдине ціле².

В наступному саме ця ознака була взята криміналістами за основну при визначенні сутності складеного злочину. Однак автори по-різному тлумачили цю ознаку. Деякі вважали, що таких діянь повинно бути не більше двох³. Інші акцентували увагу на

¹ Див.: Таганцев Н.С. Лекции по русскому уголовному праву. Часть общая. Вып. 4. – СПб., 1892. – С. 1670.

² Див.: Белогриц-Котляревский Л.С. Учебник русского уголовного права. Общая и особенная часть. – К., 1904. – С. 201.

³ Див.: Ляпунов Ю. Квалификация составных (сложных) преступлений // Соц. законность. – 1982. – № 2. – С. 48; Панов Н.И. Уголовно-правовое значение способа совершения преступления. – Х.: «Вища школа», 1984 та ін.

обов'язковій різнорідності діянь, з яких утворюється складений злочин¹. На нашу думку, наведені судження є не беззаперечними. Серед складених злочинів багато таких, які утворені більше, ніж двома діяннями. Наприклад, це вже згадуване хуліганство, пов'язане з опором представнику влади і вчинене із застосуванням вогнепальної або холодної зброї (ч. 4 ст. 296 КК), перевищення влади або службових повноважень, що супроводжувалось насильством і застосуванням зброї (ч. 2 ст. 365 КК) та інші діяння. Крім того, не можна виключати, що формулюючи нові складені делікти, законодавець певну частину з них також буде визначати через поєднання в одному складі більше ніж двох самостійних злочинів. Отже, при визначенні складених злочинів більш правильно вказувати, що вони складаються із декількох самостійних злочинних діянь.

Що стосується думки про обов'язкову різнорідність цих діянь, то її можна було б підтримати, якби наше дослідження складених злочинів обмежувалося лише аналізом КК України 2001 року.

В чинному КК дійсно, всі складені злочини утворені різнорідними діяннями. Однак в кримінальному праві України не так давно (в КК 1960 р.) була передбачена низка складених злочинів, які утворювались однорідними діяннями. Наприклад, ухилення військовозобов'язаного від учбових або повірочних зборів, вчинене шляхом підроблення документів (ч. 2 ст. 192 КК). Тут обидва діяння знаходилися в одному розділі КК, спричиняли шкоду однорідним об'єктам кримінально-правової охорони і були умисними. Отже, їх можна вважати однорідними. До однорідних злочинів належали також умисне тяжке тілесне ушкодження і мордування, об'єднані в одному складі (ч. 2 ст. 101 КК УРСР 1960 р.), хуліганство і опір представнику влади, що передбачались в складі злісного хуліганства (ч. 2 ст. 206 КК УРСР 1960 р.) та деякі інші.

В чинному КК РФ 1996 р. також є певна кількість складених деліктів, утворених однорідними діяннями. Зокрема, це тероризм із застосуванням вогнепальної зброї (п. «в» ч. 2 ст. 205 КК РФ); захоплення заручників, вчинене із застосуванням вогнепальної

---

¹ Див.: Яковлев А.М. Совокупность преступлений. – М., 1960. – С. 27; Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. – М., 2001. – С. 102 та ін.

зброї (п. «г» ч. 2 ст. 206 КК РФ); угон судна повітряного, водного транспорту чи залізничного потягу, вчинений із застосуванням зброї (п. «г» ч. 2 ст. 211 КК РФ) та інші. Всі злочини з цих складених деліктів знаходяться в одному розділі КК РФ «Злочини проти громадської безпеки», спричиняють шкоду цим відносинам, отже, є однорідними.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що визначення складеного злочину, як такого, що складається із двох різнорідних злочинних діянь не завжди відповідає їх сутності, тому що вказані ознаки для них або взагалі не характерні, або рівною мірою притаманні злочинам інших видів. Більш правильно говорити про наявність в їхньому складі декількох суспільно небезпечних діянь, кожне з яких само по собі є окремим одиничним злочином, передбаченим в КК.

3. Наявність *внутрішнього взаємного зв'язку між діяннями* в складеному злочині. Криміналісти завжди звертали увагу на те, що діяння в складеному злочині пов'язані між собою. А.А. Піонтковський, М.А. Стручков вказували, що саме через свою внутрішню єдність декілька діянь здатні утворити один злочин¹. М.І. Бажанов писав про «органічну єдність», а Ю.І. Ляпунов зазначав, що органічна внутрішня єдність складає неодмінну властивість будь-якого складеного злочину².

Органічна єдність означає, що явища передбачають, обумовлюють одне одного, взаємопроникають. Для більшості складених злочинів, це дійсно характерно. Так, діяння, що складають насильницький грабіж (ч. 2 ст. 186 КК), розбій (ст. 187 КК) настільки тісно пов'язані між собою, що розділити їх навіть штучно неможливо, бо саме внаслідок насильства над особою відбувається заволодіння майном. В той же час, в таких злочинах, як наприклад, вбивство, поєднане із згвалтуванням (п. 10 ч. 2 ст. 115 КК), заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК), зв'язок між діяннями менш стійкий. Згвалтування не обов'язково у всіх випадках його вчинен-

¹ Див.: Піонтковський А.А. Вказ. праця. – С. 646; Стручков М.А. Вказ. праця. – С. 32.

² Див.: Бажанов М.І. Множественность преступлений по уголовному праву Украины. – С. 21; Ляпунов Ю.И. Вказ. праця. – С.50.

ня супроводжується вбивством. Рівним чином, заволодіння майном не завжди пов'язане із службовим зловживанням. Отже, хоча внутрішній зв'язок, без сумніву, притаманний діянням у складеному злочині, все ж таки про їх органічну єдність говорити не зовсім коректно.

На нашу думку, внутрішній взаємозв'язок між діяннями у складеному злочині проявляється в особливих формах їхньої взаємодії. Характер взаємодії обумовлюється співвідношенням об'єктів цих діянь. Виходячи з цього співвідношення можна констатувати, що і самі злочини мають співвідноситися: а) як основне і допоміжне (додаткове) діяння (спосіб вчинення основного), наприклад, вимагання, поєднане із погрозою вбивства (ч. 2 ст. 189 КК)¹; або б) як основне і кваліфікуюче діяння (у випадках, якщо складений злочин утворюється шляхом приєднання до основного складу кваліфікуючої ознаки, що не є способом), наприклад, умисне вбивство, поєднане із зґвалтуванням (п. 10 ч. 2 ст. 115 КК), розбій, поєднаний із спричиненням тяжких тілесних ушкоджень (ч. 2 ст. 187 КК), хуліганство, пов'язане із опором представнику влади (ч. 3 ст. 296 КК), тощо.

Інакше кажучи, в складеному злочині діяння перебувають в субординаційній залежності (співвідношенні): одне з них завжди є основним, а інше (інші) додатковими, що сприяють вчиненню (або супроводжують вчинення) основного. Ознака внутрішнього зв'язку показує, що основне діяння відіграє головну роль у визначенні характеру, змісту і спрямованості злочинного посягання, в той час як додаткове діяння, коригує, конкретизує спрямованість основного, робить його більш чітким.

Суб'єктивна ознака.

Складений злочин в цілому, а також і всі діяння, з яких він утворений, характеризуються лише *умисною формою вини*. Цей висновок впливає із особливостей співвідношення діянь в складеному

---

¹ «У зазначених випадках, – як слушно зазначають В.П. Тихий та М.І. Панов, – одна дія виступає як спосіб здійснення іншої. Вони перебувають у нерозривному зв'язку та органічній єдності і у сукупності утворюють складну дію, яка і завдає шкоди об'єкту (як основному, так і додатковому)». Див.: Тихий В.П., Панов М.І. Злочин, його види та стадії: науково-практичний коментар. – К.: Видавн. дім «Промінь», 2007. – С. 6.

злочині, яке свідчить, що в середині нього не може бути різного психічного ставлення суб'єкта до основного і додаткового (их) діянь та їх об'єктів.

Так, у тих злочинах, де спосіб виступає в якості окремого діяння, суб'єкт, вчиняючи це діяння допоміжного характеру, переслідує мету вчинити інше, основне діяння. Він завжди діє цілеспрямовано, усвідомлює спосіб вчинення основного діяння, передбачає, що саме цей спосіб забезпечить настання наслідку і бажає цього наслідку. Наприклад, вчиняючи насильницький грабіж, винний усвідомлює, що саме шляхом застосування насильства, що не є небезпечним для життя та здоров'я, він заволодіє чужим майном, передбачає, що таке насильство сприятиме заволодінню майном і бажає заволодіти цим майном.

В складених злочинах другого виду, де основне діяння кваліфікується додатковим злочином, зміст умислу дещо інший. Кваліфікуючий злочин завжди підвищує суспільну небезпеку діяння в цілому, отже його фактичні ознаки також мають усвідомлюватися суб'єктом. Наслідки додаткового кваліфікуючого злочину можуть і не бути бажаними для винного, а виступати побічним результатом основної діяльності¹. Скажімо, при вбивстві, поєднаному із зґвалтуванням, може мати місце непрямий умисел щодо смерті потерпілої, якщо застосовуючи насильство і бажаючи подолати її опір, винний свідомо припускає, що може таким чином позбавити потерпілу життя.

Вивчення суб'єктивної сторони складених злочинів дає підстави вважати непереконливими точки зору деяких авторів щодо можливості вчинення суб'єктом необережного додаткового діяння в складеному злочині. Зокрема, В.В. Устименко вважає, що таким складеним злочином, як перевищення влади або службових повноважень, яке супроводжувалось насильством (ч. 2 ст. 365 КК) охоплюється спричинення необережного тяжкого і середньої тяжкості

---

¹ За образним висловлюванням П.С. Дагеля і Д.П. Котова, «злочинний наслідок при непрямому умислі – це та ціна, яку винний готовий сплатити за досягнення бажаної мети, якої він домогся ціною спричинення шкоди суспільству». (Див.: Дагель П.С., Котов Д.П. Суб'єктивная сторона преступления и ее установление. – Воронеж: Изд-во Воронежск. ун-та, 1974. – С. 101.

тілесного ушкодження¹. Дане твердження не є обґрунтованим, бо в цьому випадку (як і в інших подібних), насильство виступає способом вчинення основного діяння, вказує на його цілеспрямованість, що свідчить лише про умисну вину. Спосіб вчинення злочину є об'єктивною ознакою, він обов'язково повинен усвідомлюватися особою. А.І. Рарог справедливо зазначає, що науково необґрунтованим є побудування необережної форми вини щодо таких кваліфікуючих ознак, як особливі властивості об'єкта, спосіб вчинення злочину, обстановка, умови тощо². При вчиненні умисного злочину особа може діяти необережно лише щодо одної кваліфікуючої ознаки – суспільно небезпечного наслідку, а «інші кваліфікуючі обставини умисного злочину можуть ставитися у вину лише тоді, коли злочинець завідомо знав про наявність таких обставин»³.

До речі, судова практика однозначно виключає можливість поглинання необережної шкоди ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 365 КК. В п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» роз'яснено, що необережне заподіяння смерті, тяжкого тілесного ушкодження охоплюється ч. 3 ст. 365 КК, тобто, на думку Пленуму, є не складеним злочином, а іншим видом одиничного злочину – таким, що кваліфікується за наслідками. За ч. 2 ст. 365 КК кваліфікується лише умисне спричинення шкоди здоров'ю, що виразилося в завданні побоїв або ударів, умисних легких або середньої тяжкості тілесних ушкодженнях, катуванні, мордуванні, тощо⁴.

Таким чином, застосування насильства, а значить, і спричинення шкоди потерпілому, не може не охоплюватися умислом винного в тих складених злочинах, де насильство виступає способом їхнього вчинення. Отже, в тих випадках, де основне діяння поєднане

---

¹ Див.: Устименко В.В. Специальный субъект преступления. – Х.: «Вища школа», 1989. – С. 79.

² Див.: Рарог А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам. – СПб., 2003. – С. 168.

³ Див.: Угрехелидзе М.Г. Проблемы неосторожной вины в уголовном праве. – Тбилиси, 1976. – С. 94.

⁴ Див.: Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України. – С. 507-508.

(супроводжується, пов'язане тощо) з додатковим діянням, суб'єкт завжди усвідомлює, що вчиняє діяння, яке посягає на декілька об'єктів кримінально-правової охорони, передбачає, що внаслідок цього настануть суспільно небезпечні наслідки і бажає чи свідомо припускає їх настання. Звідсіля випливає, що складений злочин має не лише чіткі об'єктивні ознаки, а й з суб'єктивної сторони характеризується тільки умисною виною. Всі випадки необережного спричинення шкоди знаходяться за межами його складу.

Підсумовуючи викладене, визначимо, що *складений злочин – це вид одиничного складного багатоб'єктного (поліоб'єктного) злочину, що об'єднує декілька внутрішньо пов'язаних, супідрядних умисних діянь, кожне з яких передбачено в кримінальному законі як окремих самостійний склад злочину.*

Значимо також, що в літературі деякі автори не завжди вбачають різницю між складними і складеними злочинами, ототожнюють їх, називаючи «складними (складеними)», як, наприклад, Р.Р. Галіакбаров і Ю.І. Ляпунов, або «складними або складеними», як, наприклад, М.І. Бажанов і О.М. Яковлев¹.

На нашу думку, це не є суто термінологічна неточність. Складний злочин це родове поняття щодо складеного злочину. Останній є лише одним із багатьох видів одиничних складних злочинів, а тому ставити між ними знак рівності і ототожнювати, на наш погляд, неприпустимо.

Складений злочин це найбільш розповсюджений вид одиничних складних діянь. Він завжди повинен кваліфікуватися за одною статтею (чи частиною статті) Особливої частини КК.

Наявність в законі вказаних деліктів дає можливість посилити відповідальність за типові, вже існуючі в реальному житті складні форми злочинної діяльності, не застосовуючи при цьому правила кваліфікації за сукупністю злочинів, що дозволяє позбутися надмірної, громіздкої кваліфікації.

Однак судова практика суперечливо і неоднозначно ставиться до такого юридичного явища, як складені злочини, нерідко припускаючись помилок в кваліфікації.

¹ Див., напр.: Бажанов М.І. Вказ. праця. – С. 21; Галіакбаров Р.Р. Кваліфікація многосуб'єктних преступлений без признаков соучастия. – С. 26-27; Яковлев А.М. Вказ. праця. – С. 26 та ін.

Так, вироком Великоберезнянського районного суду Закарпатської області від 31 березня 2003 р. Д. і К. визнано винними й засуджено за ч. 2 ст. 296 та ч. 1 ст. 122 КК за те, що вони у співучасті з Б. та М. 18 грудня 2002 р. приблизно о 21-й годині вчинили на вулиці хуліганські дії щодо М. М. та П. При цьому Д. і К. після того, як М. М. упав на землю, руками й ногами побили його, внаслідок чого останній одержав тілесні ушкодження середньої тяжкості. Діями всіх засуджених П. було заподіяно легкі тілесні ушкодження з короточасним розладом здоров'я.

Ухвалою Апеляційного суду Закарпатської області від 19 червня 2003 р. вирок залишено без зміни.

У касаційному поданні заступник прокурора Закарпатської області порушив питання про зміну судових рішень щодо К. і Д. – виключення з кваліфікації їхніх дій ч. 1 ст. 122 КК як зайвої, оскільки склад злочину «хуліганство» охоплює заподіяння тілесних ушкоджень середньої тяжкості.

Як бачимо, прокуратура помилково дійшла висновку, що ч. 2 ст. 296 КК є складеним злочином, який містить у собі як грубе порушення громадського порядку, так і насильство (середньої тяжкості тілесне ушкодження), хоча із змісту закону цей висновок зовсім не випливає. В складеному злочині завжди можна виділити, так би мовити, «прочитати» діяння, з яких він складається, а в даному випадку цього зробити не можна.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені у касаційному поданні доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України визнала, що воно задоволенню не підлягає з таких підстав.

Відповідно до чинного кримінального закону такі насильницькі дії, як побої, мордування, умисне заподіяння легких тілесних ушкоджень, а також умисне знищення чи пошкодження майна характеризують особливу зухвалість як одну з ознак хуліганства і тому додаткової кваліфікації не потребують. Якщо ж під час хуліганських дій вчинено злочини, які за своїми ознаками і ступенем тяжкості істотно відрізняються від хуліганства (у даному випадку – умисне заподіяння тілесних ушкоджень середньої тяжкості), то ці злочини мають кваліфікуватися за сукупністю з хуліганством, бо вони не охоплюються жодною з частин ст. 296 КК. За таких об-

ставин дії К. і Д. правильно кваліфіковані за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 296 та ч. 1 ст. 122 КК. Тому колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України у задоволенні касаційного подання відмовила¹.

Непослідовними та суперечливими є підходи судової практики і до кваліфікації такого складеного злочину, як вбивство, поєднане із зґвалтуванням (п. 10 ч. 2 ст. 115 КК).

Звернемося до історії питання. До 1959 року в КК всіх союзних республік була передбачена відповідальність за вбивство, вчинене з метою полегшити або приховати інший тяжкий злочин (ст. 142 КК УРСР 1922 р., ст. 138 КК УРСР 1927 р.). Законодавець не конкретизував, яке саме суспільно небезпечне діяння він вважав «іншим тяжким злочином», не визначав його ознаки. Тому складений злочин не утворювався і у випадках вчинення умисного вбивства для приховання чи полегшення іншого злочину завжди мала місце сукупність злочинів.

В 1959 році внаслідок змін, внесених указом ПВС УРСР від 28 липня 1959 р., відповідальність за умисне вбивство була посилена і в ст. 138 КК УРСР 1927 року з'явилися нові кваліфікуючі ознаки, серед яких окремо виділялося «вбивство при зґвалтуванні» (п. «в» ст. 138 КК). В 60-ті роки цей склад передбачався в КК всіх союзних республік, як вбивство, поєднане із зґвалтуванням (п. «ж» ст. 93 КК УРСР 1960 р.). В цей період складений характер даного злочину підтверджувався не тільки його законодавчою конструкцією, а й визнавався судовою практикою. Пленум Верховного Суду СРСР у постанови від 3 липня 1963 р. «Про деякі питання, що виникають в судовій практиці у справах про умисні вбивства» (п. 8) вказував, що умисне вбивство, поєднане із зґвалтуванням, підлягає кваліфікації лише за п. «е» ст. 102 КК РРФСР (п. «ж» ст. 93 КК УРСР)². В 1975 році Пленум прийняв протилежне рішення щодо кваліфікації цього злочину, і, вважаючи, що тут має місце два діяння, рекомендував кваліфікацію за сукупністю п. «е» ст. 102 і ст. 117 КК РРФСР (п. «ж» ст. 93 і ст. 117 КК УРСР)³.

---

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 8. – С. 20

² Див.: Сборник постановлений Пленума Верховного Суда СССР (1924-1973). – М., 1974. – С. 748.

³ Див.: Сборник постановлений Пленума Верховного Суда СССР (1924-1986). – М., 1987. – С. 628-629.

Судова практика наступних років також йшла шляхом кваліфікації таких ситуацій за сукупністю злочинів. В п. 16 постанови Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 року «Про судову практику у справах про зґвалтування та інші статеві злочини» зазначалось, що «дії особи, яка в процесі зґвалтування чи замаху на цей злочин або відразу після цього вчинила умисне вбивство потерпілої, потрібно кваліфікувати за п. «ж» ст. 93 і відповідно ст. 17 і ч. 4 ст. 117 чи ч. 4 ст. 117 КК, як такі, що потягли особливо тяжкі наслідки.

Якщо ж з метою приховати зґвалтування чи замах на цей злочин було вчинене умисне вбивство потерпілої через деякий час після скоєння зазначеного злочину (за наявності розриву в часі), дії винного слід кваліфікувати за відповідною частиною ст. 117 або ст. 17, ст. 117 і п. «ж» ст. 93 КК, як вбивство з метою приховання раніше вчиненого злочину»¹.

Як видно, ситуації абсолютно різні, а кваліфікація рекомендується однакова, за винятком того, що в другому випадку п. «ж» ст. 93 помінявся місцями зі ст. 117 КК.

Нині чинна постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. «Про судову практику у справах про злочини проти життя і здоров'я особи», яка прийнята на підставі КК України 2001 року, дає судам (п. 14) аналогічне роз'яснення щодо кваліфікації цього злочину: «умисне вбивство тягне відповідальність за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК, якщо воно було поєднане із зґвалтуванням потерпілої особи або насильницьким задоволенням із нею статевої пристрасті неприродним способом, тобто мало місце в процесі вчинення зазначених злочинів чи одразу ж після нього. При цьому злочинні дії кваліфікуються і за ч. 4 ст. 152 КК чи ч. 3 ст. 153 КК або ще й за відповідною частиною ст. 15 КК»².

Зауважимо, що в юридичній літературі також немає єдності поглядів щодо кваліфікації цих злочинів. Одні науковці, незважаючи на тенденції судової практики, переконані, що особлива суспільна небезпечність злочину, передбаченого п. 10 ч. 2 ст. 115 КК міститься саме в «синтезі» вбивства і зґвалтування, а тому останнє не ут-

---

¹ Див.: Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України. – С. 196.

² Там само. – С. 447.

ворює самостійного складу злочину¹. Інші автори наполягають на кваліфікації цих випадків за сукупністю злочинів².

Показавши різні підходи судової практики, спробуємо знайти аргументи на користь кваліфікації вбивства, поєднаного із згвалтуванням за сукупністю злочинів.

Дійсно, за чинності КК України 1960 року, наведені роз'яснення Пленумів можна було виправдати із практичної точки зору. В пункті «ж» ст. 93 КК 1960 року крім згвалтування передбачалася ще одна кваліфікуюча ознака, а саме: вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення. І якщо при кваліфікації застосовувався лише п. «ж» ст. 93 КК, то залишалося незрозумілим, в зв'язку зі згвалтуванням чи у зв'язку з іншим злочином потерпілу позбавили життя. За цих умов практиці крім вбивства треба було надати юридичну оцінку і цьому іншому злочину, а за змістом п. «ж» ст. 93 КК 1960 р. це було можливо лише шляхом кваліфікації вчиненого за сукупністю зазначеного пункту ст. 93 і відповідної статті КК (при згвалтуванні – ст. 117). Тут і виникала суперечність: з одного боку більш правильною виявлялася кваліфікація за сукупністю злочинів, а з іншого – це був типовий одиничний складений злочин, який через свою законодавчу конструкцію повинен кваліфікуватися за однією статтею КК.

КК України 2001 року усунув ці суперечності і роз'єднав неспівпадаючі за змістом кваліфікуючі ознаки, передбачивши окремо в п. 9 ч. 2 ст. 115 КК «вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення», а в п. 10 ч. 2 ст. 115 КК – «вбивство, поєднане із згвалтуванням».

Цей крок є абсолютно правильним, передусім тому, що вбивство, поєднане із згвалтуванням далеко не завжди є окремим випадком вбивства з метою приховати інший злочин або полегшити його

---

¹ Див.: Побегайло Э.Ф. Умышленные убийства и борьба с ними. – Воронеж, 1965. – С. 116; Антонян Ю.М., Верещагин В.А., Потапов С.А., Шостакович Б.В. Серийные сексуальные убийства. – М., 1997. – С. 194; Костарева Т.А. Квалифицирующие обстоятельства в уголовном праве. – Ярославль, 1993. – С. 155 та ін.

² Див.: Бородин С.В. Преступления против жизни. – СПб., 2003. – С. 196; Попов А.Н. Убийства при отягчающих обстоятельствах. – СПб., 2003. – С. 877; Капинус О.С. Убийства: мотивы и цели. – М., 2004. – С. 138 та ін.

скоєння. Найчастіше позбавлення життя здійснюється тут із садистських спонукань, в процесі подолання опору потерпілої або за мотивами помсти за опір, що вона чинила.

По-друге, вбивство, поєднане із зґвалтуванням, може вчинятися як із прямим, так і з непрямим умислом, що виключає мету приховання чи полегшення вчиненого злочину, тобто ці кваліфікуючі ознаки не завжди співпадають за змістом.

Нарешті, відокремлення вбивства, поєданого із зґвалтуванням, в окремому пункті ст. 115 КК дозволило чітко розмежувати цей злочин та інші ситуації, коли винний вбив потерпілу через певний час після зґвалтування з метою приховати цей злочин, або коли була позбавлена життя не потерпіла від зґвалтування, а інша особа, наприклад, свідок останнього, чи особа, що перешкоджала зґвалтуванню і могла викрити злочинця. Такі випадки, без сумніву, утворюють сукупність злочинів і підлягають кваліфікації за відповідною частиною ст. 152 та п. 9 ч. 2 ст. 115 КК.

Прикладом правильної кваліфікації названих злочинів може слугувати наступна кримінальна справа.

Вироком колегії суддів Судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Дніпропетровської області від 20 жовтня 2005 р. було засуджено: А., І., та В. за пунктами 9, 12 ч. 2 ст. 115 КК України і за ч. 4 ст. 152 КК України за зґвалтування потерпілої, яке вони вчинили групою із заподіянням особливо тяжких наслідків, та за вмісне вбивство, яке вони вчинили за попередньою змовою групою осіб з метою приховання цього злочину.

Як визнав суд, близько опівночі 21 грудня 2004 р. А., І. та В. перебували в кафе «Хвилінка» м. Першотравенська Дніпропетровської області, де вживали алкогольні напої до 2 год. 22 грудня 2004 р., заздалегідь домовившись між собою домогтися вступити в статеві зносини з К., яка теж була в кафе. Коли потерпіла К. близько 2 год. 30 хв. пішла з кафе, вони пішли за нею, наздогнали її і запропонували провести додому через двори, а біля школи № 1 запропонували вступити з ними в статеві зносини. У відповідь на відмову вони застосували до неї насильство, завдавши не менше 20 ударів руками та ногами, роздягли і групою зґвалтували, а потім з метою приховання цього злочину умисно вбили її, почергово кидаючи каміння в область голови.

У стадії досудового слідства всі вони визнали, що заздалегідь домовилися зґвалтувати К. і саме з цією метою, коли та пішла з кафе, попрямували за нею, наздогнали її та силоміць завели за гаражі, де повністю зняли з неї одяг, завдавши кілька ударів, повалили на сніг і, подавивши таким способом опір потерпілої та допомагаючи один одному, кожен з них узяв участь у її зґвалтуванні. Крім того, з цих пояснень А., В., та І. видно, що в процесі зґвалтування потерпіла заявляла, що вона всіх запам'ятала і що про їх протиправні дії заявить у міліцію. У зв'язку з цим вони побили її руками і ногами та кидали її у голову каміння.

Зазначені обставини злочинів А., В. та І. підтвердили під час відтворення обстановки й обставин події та очних ставках, що підтверджується відповідними, протоколами цих слідчих дій. З протоколу огляду місця події вбачається, що на місці, вказаному А., В. та І., поблизу гаражів біля буд. 5 та 5-а на вул. Карла Маркса м. Першотравенська виявлено оголений труп потерпілої з ознаками насильницької смерті. За висновком судово-медичної експертизи смерть потерпілої настала внаслідок відкритої черепно-мозкової травми з чисельними осколковими переломами кісток, які утворилися від неодноразового удару з великою силою твердих предметів з широкою поверхнею.

З огляду на наведене колегія суддів вважає, що дослідженими на досудовому і судовому слідстві доказами обвинувачення А., В. та І. у зґвалтуванні потерпілої К., вчиненого групою осіб з настанням особливо тяжких наслідків, та в умисному її вбивстві з метою приховання цього злочину, вчиненого за попередньою змовою групою осіб, знайшло своє повне підтвердження. Покладені в основу обвинувального вироку докази сумніву не викликають, злочинні дії всіх засуджених у справі правильно кваліфіковано за ч. 4 ст. 152 та пунктами 9, 12 ч. 2 ст. 115 КК України¹.

В наступній кримінальній справі, прийняте судом рішення, на нашу думку є таким, що суперечить законодавству, і умисне вбивство, вчинене за попередньою змовою групою осіб, поєднане зі зґвалтуванням потерпілої, неправильно кваліфіковано за пунктами 10, 12 ч. 2 ст. 115 і ч. 4 ст. 152 КК України.

---

¹ Див.: Кримінальне судочинство в Україні: Судова практика. Злочини проти життя особи (вбивства): Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Вид. Дім «In Jure», 2007. – С. 366–371.

Так, вироком колегії суддів Судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Одеської області від 21 жовтня 2005 р. Р. і С. було засуджено за пунктами 10, 12 ч. 2 ст. 115 КК України та за ч. 4 ст. 152 КК України за те, що вони 15 травня 2005 р. близько 23 год., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, відвели М., у безлюдне місце на територію дитячого садка, де, використовуючи її беспорядний стан внаслідок алкогольного сп'яніння і засто-совуючи фізичне насильство, по черзі згвалтували її. До того ж під час вчинення з С. насильницького статевого акту Р. намагався задовольнити з потерпілою статеву пристрасть неприродним спосо-бом, проте не довів свій намір до кінця через активний опір по-терпілої, не дивлячись на те, що С. допомагав йому в цьому.

Після таких дій потерпіла М. стала погрожувати повідомленням в органи міліції про вчинення щодо неї статевого злочину. Внаслі-док чого у Р. і С. виник умисел на вбивство потерпілої, щоб пом-ститися за вчинений опір. Реалізуючи свій намір, діючи узгодже-но між собою, Р. колготами потерпілої став здушувати їй шию, а С. тримав їй руки та ноги, і в такий спосіб вони позбавили М. життя, а після цього труп потерпілої кинули в каналізаційний люк, що був неподалік.

Висновки суду про винність Р. та С. в умисному вбивстві по-терпілої М., вчиненому ними за попередньою змовою між собою, поєднаному зі згвалтуванням групою осіб, що спричинило тяжкі наслідки, підтверджуються сукупністю зібраних у справі доказів, яким суд дав належну оцінку. Так, засуджений Р. у явці з повин-ною та під час допитів його як підозрюваного й обвинуваченого за участю захисника-адвоката детально і послідовно показував, що після статевого акту з М. потерпіла стала кричати і погрожувати повідомленням у міліцію про згвалтування, він закривав їй рота рукою, а С. запропонував задушити потерпілу, обмотавши колгот-ками шию, що він і зробив, а сам С. утримував її тіло, щоб не роби-ла різких рухів руками. Зазначені обставини свідчать про те, що за-суджені усвідомлювали протиправний характер своїх дій. За таких обставин суд дійшов висновку про те, що Р. і С. вчинили умисне вбивство М. за попередньою змовою групою осіб, поєднане зі зг-валтуванням, що спричинило особливо тяжкі наслідки та кваліфі-кував їх дії за пунктами 10, 12 ч. 2 ст. 115, ч. 4 ст. 152 КК України.

Колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок апеляційного суду Одеської області в частині засудження Р. і С. за пунктами 10,12 ч. 2, ст. 115, ч. 4 ст. 152 КК України залишила без змін¹.

Як видно, прийняте у справі рішення повністю відповідає роз'ясненням Верховного Суду України, але ігнорує правила кваліфікації одиничних складених злочинів. Це призводить не тільки до порушення «чистоти» юридичної кваліфікації, а й встановлює подвійну відповідальність за вчинений злочин, бо за такої кваліфікації виявляється, що особа несе відповідальність, по-перше, за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК – за вбивство і зґвалтування і, по-друге, за ч. 4 ст. 152 КК – знову таки за те саме зґвалтування, що спричинило тяжкі наслідки, тобто вбивство потерпілої. Таким чином, фактично відбувається подвійне ставлення у провину одних і тих же злочинів.

З цього приводу Б.В. Волженкін справедливо вказує, що «вчинення зґвалтування при вбивстві вже враховано законодавцем в конструкції складу і визначенні санкції. Призначення самостійного покарання за зґвалтування і потім приєднання його до покарання, призначеного за вбивство з такою ж кваліфікуючою ознакою, означає подвійну відповідальність за вчинене»².

Про неприпустимість подвійного вмінення пише і В.О. Навроцький. «При конкуренції частини та цілого скоєне кваліфікується за статтею, що встановлює відповідальність за все скоєне; не може мати місце сукупність статей, які передбачають частину та ціле. Тобто окремі злочини, які утворюють, так званий, складений злочин (врахована законодавцем сукупність злочинів), якщо в межах однієї статті Особливої частини КК об'єднані посягання, кожне з яких становить собою окремий злочин), самостійній кваліфікації не підлягають»³.

Існують всі підстави погодитися з Т.О. Костаревою, яка аналізуючи цей склад злочину, зазначила, що існуючий зараз виняток із

---

¹ Див.: Там само. – С. 371–376.

² Див.: Волженкин Б.В. Принцип справедливости и проблемы множественности преступлений по УК РФ // Законность. – 1998. – № 12. – С. 6-7.

³ Див.: Навроцький В.О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації. – К., 1999. – С. 430.

загального правила (кваліфікація за сукупністю злочинів вбивства і зґвалтування) обумовлюється не специфікою даного складу, а прагненням за допомогою кримінальної політики посилити боротьбу з тяжкими видами злочинів¹.

Вважаємо однак, що посилення боротьби зі злочинністю може бути досягнуто й іншими засобами, а саме відповідно до загальноприйнятних правил кваліфікації злочинів, без порушення загальноправового принципу **non bis in idem**, закріпленого в ч. 1 ст. 61 Конституції України, згідно з яким ніхто не може бути двічі притягнутий до юридичної відповідальності одного виду за одне й теж правопорушення (ч. 3 ст. 2 КК).

До висловленого додамо, що про необхідність закріплення в КК ознак того чи іншого складеного злочину певною мірою можна судити, виходячи із тих помилок і проблем, які виникають в судовій практиці при кваліфікації окремих злочинів, коли характер вчиненого свідчить про наявність одиничного злочину, однак відповідна норма зі складеною конструкцією в законі не передбачена. Можливо доцільною є постановка питання про розширення в КК кола складених злочинів за рахунок створення нових законодавчих конструкцій, в яких знайшли б своє закріплення ознаки типових, розповсюджених в судовій практиці складних форм злочинної діяльності. В першу чергу наведене стосується умисного вбивства, поєднаного із розбійним нападом; хуліганства, поєднаного із спричиненням тяжких тілесних ушкоджень та низки інших діянь.

Щодо складу умисного вбивства, поєднаного з розбійним нападом, зазначимо, що дана законодавча конструкція не є новою для українського кримінального законодавства. Вперше відповідальність за нього була встановлена вже згадуваним вище Указом ПВС УРСР від 28 липня 1959 р. «Про посилення кримінальної відповідальності за умисне вбивство», згідно з яким в п. «а» ст. 138 КК УРСР 1927 року поряд із вбивством з корисливих мотивів передбачалась відповідальність за «вбивство при розбійному нападі».

Наявність в КК даного складу дозволяла вирішити низку проблем кваліфікації. Адже межа між застосуванням насильства,

---

¹ Див.: Костарева Т.А. Вказ. праця. – С. 155; Козаченко І.Я., Костарева Т.А., Кругликов Л.Л. Преступления с квалифицированными составами и их уголовно-правовая оценка. – Екатеринбург, 1994. – С. 36-37.

небезпечного для життя і здоров'я та вбивством при заволодінні майном іноді досить «розпливчата», а випадки позбавлення життя потерпілого під час розбійного нападу в практиці непоодинокі. Гадаємо, що далеко не випадково, як теорія, так і практика дотепер не спромоглися винайти скільки-небудь чіткі універсальні критерії щодо відмежування корисливого вбивства «в чистому вигляді» від вбивства при розбійному нападі.

Одні автори в якості такого критерію визначали спосіб діяння¹. Інші поряд зі способом вбивства вказували на момент переходу майна від потерпілого до винного (при розбійному нападі майно переходить одразу після вбивства, а при корисливому вбивстві – через деякий час)². Треті вважали, що підставою розмежування цих діянь є два моменти: вчинення вбивства шляхом нападу і мета заволодіння майном одразу в момент вбивства чи через деякий час після нього³. Запропоновані критерії є більш чи менш прийнятними, однак вони не є всеосяжними, тому що не розповсюджуються на всі можливі випадки корисливих вбивств чи розбійних нападів.

Не вносила ясність у вирішення проблем кваліфікації таких злочинів і судова практика, хоча численні постанови Пленумів Верховного Суду СРСР, УРСР та України роз'яснювали, що «у разі вчинення умисного вбивства під час розбійного нападу дії винного кваліфікуються за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК і статтею, якою передбачено відповідальність за злочинне заволодіння майном (ч. 4 ст. 187 КК)»⁴.

Не вирішивши проблему в принципі, ці роз'яснення стали підґрунтям для продовження старих суперечок в новій формі: якщо раніше сперечалися про те, як відмежувати корисливе вбивство від вбивства при розбої, то тепер стали сперечатися про те, коли вчи-

¹ Див.: Браїнин Я.М. Советское уголовное право. Часть Особенная. – К., 1952. – С. 65.

² Див.: Якубович М.И., Кириченко В.Ф. Советское уголовное право. Часть Особенная. – М., 1958. – С. 308.

³ Див.: Бородин С.В. Вказ. праця. – С. 223.

⁴ Див., напр., п. 10 постанови ПВСУ від 7 лютого 2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи». – Вказ. Збірник. – С. 445.

нене із корисливих мотивів вбивство кваліфікується тільки за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК, а коли за сукупністю з розбійним нападом¹.

Проілюструємо сказане двома кримінальними справами.

Вироком колегії суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Запорізької області від 23 серпня 2005 р. було засуджено: М. та К. за пунктами 6, 12 ч. 2 ст. 115 КК, ч. 4 ст. 187 КК України за те, що 3 лютого 2004 р. у с. Дніпровка Кам'янсько-Дніпровського району Запорізької області вони та малолітній Я. (до нього цим самим судом застосовано примусові заходи виховного характеру) у стані сп'яніння за попередньою змовою між собою вчинили розбійний напад на С., поєднаний із проникненням у її житло, під час якого з корисливих мотивів за попередньою змовою умисно вбили потерпілу. Як визнав у вирокі суд, під час нападу потерпілій С. з метою позбавлення її життя було завдано металевою трубою і металевим ріжком безліч ударів по голові. Потім усі троє винесли потерпілу з будинку і кинули її в колодязь. Після цього М. та зазначені особи заволоділи грошима і майном С. на загальну суму 1202 грн.

Було з'ясовано на стадії досудового слідства, і в судовому засіданні, що про вбивство С. з метою заволодіння її грошима і майном М., та К домовилися перед вчиненням цих дій. Із показань також убачається, що перед проникненням до будинку С. вони озброїлися різними предметами, які знайшли на території садиби потерпілої. Безпосередньо перед нападом на С. М. передав К. металеву трубу, якою той став завдавати удари потерпілій по голові. Потім вони утрюх вкинули С. у колодязь униз головою, після чого забрали гроші та різне майно Із показань К. під час розслідування справи і в судовому засіданні вбачається, що, прийшовши до садиби С., М. і Я. проникли в її будинок, де К. металевую трубою, яку йому передав М., ударив потерпілу по голові. Потім вони вкинули С. у колодязь униз головою, і забрали гроші та різне майно

Винність М. і К. у вчиненні вказаних дій щодо потерпілої С. підтверджується й іншими наявними у справі доказами, яким суд дав оцінку у вирокі. Колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України визнала, що суд обґрунтовано

---

¹ Див.: Сарьев Б. Ответственность за преступления против жизни и здоровья. – Ашхабад, 1973. – С. 48.

дійшов висновку про доведеність винності засуджених у вчиненні розбійного нападу, поєднаного з проникненням у житло і умисного вбивства потерпілої з корисливих мотивів і правильно кваліфікував їх дії у цій частині за пунктами 6, 12 ч. 2 ст. 115 і ч. 4 ст. 187 КК України¹.

На нашу думку, кваліфікація вчиненого як розбійного нападу в цьому випадку викликає певні сумніви. Із показань обвинувачених видно, що М. і К. попередньо домовилися саме про вбивство потерпілої С., для чого озброїлися, проникли до її будинку і забили потерпілу металевою трубою. Отже, вчинений злочин, скоріше за все, містить ознаки вбивства з корисливих мотивів, а не розбійного нападу.

За іншою справою вироком апеляційного суду Донецької області від 15 серпня 2005 р. засуджено Л. і Ч. за ч. 4 ст. 187 КК, ч. 3 ст. 185 КК та за п. 6, 12 ч. 2 ст. 115 КК України, яких визнано винними за вчинення злочинів за таких обставин.

26 липня 2004 р. Л. і Ч. за попередньою змовою з метою розбійного нападу і заволодіння грошима близько 1 год. 30 хв. на пр-ті Металургів у м. Єнакієве зупинили автомобіль таксі, яким керував водій В., і запропонували йому відвезти їх у м. Юнокомунарівськ на вул. Ревуцького. Коли приїхали в указане місце, Л. наніс В. 2 удари ножицями у праву частину грудей, а Ч. наніс 6 ударів ножем потерпілому у праву руку та праву частину спини, спричинивши останньому тяжкі тілесні ушкодження, та заволоділи його грошима у сумі 150 грн.

5 серпня 2004 р. Л. і Ч., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, за попередньою змовою з метою заволодіння грошима прибули на пункт прийому металобрухту на вул. Заводській, 9 у м. Єнакієве. Виявивши там особу без постійного місця проживання В., вони з метою вбивства та заволодіння грошима на пункті металобрухту, заманили останнього у зарості очерету, де почергово нанесли йому 7 ударів ножем у життєво важливі органи, від яких настала смерть потерпілого. Після вчиненого Л. і Ч., зламавши двері, проникли до пункту прийому металобрухту та заволоділи грошима у сумі 700 грн.

---

¹ Див.: Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2006. – Вип. 1–2. – С. 102–105.

Висновки суду про доведеність винності Л. і Ч. у вчиненні зазначеного злочину щодо потерпілого В. є обґрунтованими. Виходячи із доказів, які були досліджені в судовому засіданні, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України визнала, що суд правильно кваліфікував злочинні дії Л. і Ч. по зазначених епізодах за пунктами 6, 12 ч. 2 ст. 115, ч. 4 ст. 187 КК, ч.3 ст.185 КК України¹.

Щодо першого епізоду злочинних дій Л. і Ч., то його кваліфікація за ч. 4 ст. 187 КК сумнівів не викликає. Але юридична оцінка другого епізоду ставить низку запитань. Якщо вбивство вчинене із корисливих мотивів, то кваліфікація за сукупністю із крадіжкою тут непотрібна. Якщо ж вбивали з метою полегшити вчинення іншого злочину (крадіжки), то тоді застосовувати слід п. 9 ч. 2 ст. 115 КК, а не п. 6 ч. 2 ст. 115 КК.

У будь-якому разі наведені ситуації далеко неоднозначно вирішуються у судовій практиці. На нашу думку, щоб уникнути суперечностей та зробити закон більш досконалим і таким, що відповідає потребам практики, доцільно в окремому пункті ч. 2 ст. 115 КК України поряд вже із закріпленням вбивством з корисливих мотивів передбачити і його складений вид – «вбивство при розбійному нападі», який охоплюватиме собою випадки вбивства саме в процесі розбою.

Запропонована редакція закону дозволить чітко розмежувати одиничний злочин «вбивство із корисливих мотивів», який має місце у випадку, «коли винний, позбавляючи життя потерпілого, бажав одержати в зв'язку з цим матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном тощо), одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, позбавитися боргу, звільнитися від платежу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди²», і розбійний напад, в процесі якого потерпілий був позбавлений життя. За такої редакції закону всі випадки умисного вбивства при розбійному нападі мали б розглядатися як

---

¹ Див.: Кримінальне судочинство в Україні: Судова практика. Злочини проти життя особи (вбивства): Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – С. 305–309.

² Див.: Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України. – С. 445.

один складений злочин і кваліфікуватися за однією статтею КК, не вдаючись до «штучної» кваліфікації за сукупністю злочинів.

Слід зазначити, що в кримінальному законодавстві окремих країн існує зараз норма, яка могла б стати прикладом для запропонованої нами зміни закону. Зокрема, в КК РФ 1996 р. законодавець передбачив такі складені злочини, як вбивство поєднане з розбоєм, вимаганням чи бандитизмом (п. «з» ч. 2 ст. 105 КК РФ), тобто врахував в їхніх складах можливу сукупність цих злочинів.

В судовій практиці спостерігаються певні проблеми і при кваліфікації такого складеного злочину, як хуліганство, пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку. (ч. 3 ст. 296 КК) Найбільш типовою помилкою є неоднозначне тлумачення правоохоронними органами поняття «опір». У постанові Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 р. № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство» роз'яснюється (п. 8), що «як опір представникові влади... слід розуміти активну протидію особи, котра вчиняє хуліганство (відштовхування, завдання побоїв, заподіяння тілесних ушкоджень тощо), з метою позбавити зазначених осіб можливості виконати службовий обов'язок з охорони громадського порядку. Такий опір охоплюється ч. 3 ст. 296 КК як кваліфікуюча ознака передбаченого нею злочину, а тому не потребує додаткової кваліфікації за частинами 2 і 3 ст. 342 цього кодексу.

Якщо ж опір було вчинено після припинення хуліганських дій – як протидію затриманню, він не може бути кваліфікуючою ознакою хуліганства і відповідальність має наставати за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами статей 296 і 342 КК»¹.

Як бачимо, практика вважає, що опір, вчинений особам, які припиняють хуліганські дії, визнається кваліфікуючою ознакою ч. 3 ст. 296 КК лише тоді, коли він є складовою частиною хуліганства, вчиняється в процесі хуліганства. Однак опір сам по собі, за своїм характером є імпульсивною, спонтанною дією, що виникає як миттєва реакція на законні вимоги представника влади чи громадськості. Найчастіше він відбувається вже після припинення

---

¹ Там само. – С. 660.

хуліганства і має на меті уникнути затримання і відповідальності. Такий опір, вчинений після припинення хуліганських дій у зв'язку із затриманням винної особи, суди обґрунтовано кваліфікують за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 296 і 342 КК України. Прикладом правильної кваліфікації цих діянь є наступна справа.

Вироком Першотравневого районного суду м. Чернівців від 14 липня 2006 р. Ф. засуджено: за ч. 1 ст. 296 КК та за ч. 2 ст. 342 КК за те, що Ф., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, в кафе «Кондитерське» у м. Чернівці з хуліганських спонукань, грубо порушуючи громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалось особливою зухвалістю, завдав В. декілька ударів кулаком в обличчя, спричинивши останньому легкі тілесні ушкодження. Цього ж дня Ф. вчинив за аналогічних обставин хуліганські дії щодо К, якому завдав декілька ударів у голову, обличчя та кінцівки, та щодо Б., якому завдав удар головою в обличчя. Унаслідок таких дій Ф. була зірвана робота установи на 10 хв. Після цього Ф. вийшов на вулицю, де знову продовжуючи свою злочинну діяльність, на тротуарі біля входу в зазначене кафе вчинив хуліганські дії щодо Ч., завдавши потерпілій декілька ударів рукою та ногою по тулубу і голові.

Крім того, після вчинення зазначених дій Ф. чинив опір працівникам міліції О. та Ш. підчас виконання ними своїх службових обов'язків, а саме: відмовився виконати наказ про припинення хуліганських дій та чинив активну протидію спробі затримати його, що виразилось в шарпанні за формений одяг працівників міліції, намаганні вирватись та вдарити одного з міліціонерів¹.

Зазначене свідчить про недоцільність мати в КК такий складений злочин, як хуліганство, пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, тому що питання кваліфікації вказаних діянь без нього вирішуються простіше. По-перше, відповідає необхідність у розмежуванні цих злочинів. По-друге, немає дублювання кваліфікуючою ознакою складеного діяння відповідного йому простого складу у випадку реальної сукупності цих

---

¹ Див.: Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 3(5). – С. 100-101.

злочинів. Нарешті, не потрібно з'ясовувати питання про характер вчиненого опору (чи відбувся він в процесі хуліганства, чи вже після закінчення останнього), який іноді досить складно визначити.

Досліджуючи склад хуліганства, зупинимося також на проблемах його кваліфікації за сукупністю з умисним вбивством і тяжким тілесним ушкодженням, які досить часто вчиняються, так би мовити, поряд одне з іншим. Типовість, усталеність сполучень названих злочинних діянь досить давно була позначена законодавцем і навіть закріплена в КК УРСР 1927 року у вигляді складеного делікту¹. Так, в ч. 3 ст. 70 КК УРСР 1927 року йшлося про хуліганство, поєднане з вбивством, згвалтуванням, тяжкими тілесними ушкодженнями або підпалом.

Аналізуючи ст. 70 КК УРСР 1927 р., Е.Я. Немировський писав, що «вона має на увазі такі випадки перелічених в ній злочинів, в яких вони не переслідують якоїсь мети, звичайно пов'язаної з вбивством, тілесними ушкодженнями, підпалом, наприклад, помсти, збагачення, і не викликаються такими спонуканнями, як задоволення почуття гніву, роздратування. За нею караними є випадки, в яких центр тяжіння міститься в перейшовшому всілякі межі бешкетуванні, в такому розгулі свавілля, що ці злочини вчиняються заради них самих, для забави»².

Зазначений складений злочин було виключено з КК УРСР 1960 р. Дане рішення законодавця можна визнати правильним, адже недоліки цієї конструкції очевидні. По-перше, в одному ряду опинилися діяння, які є різними за характером і ступенем суспільної небезпеки, наприклад, вбивство і підпал (знищення майна). По-друге, сумнівно, щоб всі злочини, вказані в ст. 70 КК УРСР, однаково часто вчинялися при порушенні громадського порядку.

Випадки посягання на особу, її життя чи здоров'я при хуліганстві видаються більш типовими, ніж, скажімо, згвалтування чи підпал. Отже, відсутність в чинному КК даного складеного злочину,

---

¹ У частині 2 ст. 74 КК РРФСР також передбачалась відповідальність за хуліганство, поєднане з вбивством. Була подібна норма і в КК Узбецької РСР 1926 року.

² Див.: Немировский Э.Я. Советское уголовное право. Часть общая и особенная / Изд. 2-е, изм. и доп. – Одесса, 1926. – С. 341.

на перший погляд, є цілком виправданою і теоретично обґрунтованою. Водночас це питання має і іншу сторону.

Так, у КК України передбачена відповідальність за вбивство із хуліганських мотивів (п. 7 ч. 2 ст.115 КК), стосовно якого у постанові Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року «Про судову практику у справах про злочини проти життя і здоров'я особи» (п. 11) роз'яснено, що як «умисне вбивство з хуліганських мотивів дії винного кваліфікуються, коли він позбавляє життя іншу особу внаслідок явної неповаги до суспільства, нехтування загальнолюдськими правилами співжиття і нормами моралі, а так само без будь-якої причини чи з використанням малозначного приводу. Якщо крім вбивства з хуліганських мотивів винний вчинив ще й інші хуліганські дії, що супроводжувалися особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом, вчинене кваліфікується за п. 7 ч. 2 ст. 115 і за відповідною частиною ст. 296 КК»¹.

Наведене роз'яснення є, безумовно, вірним щодо реальної сукупності цих злочинів. Водночас не менш типовими є випадки їхньої ідеальної сукупності, коли вбивство вчиняється не до чи після, а в процесі хуліганства. Якщо слідувати наведеним роз'ясненням, то для таких випадків ст. 296 КК не застосовується. Отже, хоча об'єктивно при ідеальній сукупності вчиняються два злочини: вбивство і хуліганство, останнє поглинається п. 7 ч. 2 ст. 115 КК, тобто один лише хуліганський мотив прирівнюється Пленумом до хуліганства, яке при цьому «зникає» і не отримує самостійної юридичної оцінки за такої кваліфікації.

Практика, яка склалася щодо кваліфікації умисного тілесного ушкодження, спричиненого при хуліганстві, є також суперечливою. Тут ситуація ускладнюється тим, що в ст. 121 КК взагалі не передбачено спричинення тяжкого тілесного ушкодження із хуліганських мотивів, тому всі подібні випадки кваліфікуються за сукупністю злочинів. Таким чином, практика вимушена інкримінувати хуліганство особам, які фактично його не вчиняли. Характерною є справа Г., який перебуваючи у стані сп'яніння, прийшов в клуб, де безпідставно, із хуліганських мотивів причепився до раніше незнайомого Б., викликав останнього у двір «поговорити,» де наніс йому удар ножем в грудну клітину, спричинивши тяжке тілесне

---

¹ Див.: Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України. – С. 445.

ушкодження. Дії Г. були кваліфіковані за ч. 1 ст. 121 і ч. 4 ст. 296 КК. Такою самою є справа по обвинуваченню Е., який на зупинці тролейбуса підійшов до раніше незнайомих йому П. і Г., вихопив ножа і із хуліганських мотивів наніс П. удар, спричинивши тяжке тілесне ушкодження¹.

Із вивчених нами 68 справ даної категорії, ст. 121 КК у сукупності з ч. 4 ст. 296 КК зустрічалася 31 раз, причому в 60% випадків (19 справ) хуліганство, як таке, було відсутнім, а спостерігався лише хуліганський мотив².

Так, неправильне встановлення ознак хуліганства і тяжкого тілесного ушкодження і, як наслідок, помилкова кваліфікація вчиненого злочину, призвели до скасування вироку Апеляційного суду Кировоградської області і направлення справи на новий судовий розгляд. Обставини вчиненого наступні.

Вироком колегії суддів Судової палати в кримінальних справах апеляційного суду Кировоградської області від 31 березня 2005 р. засуджено: М. та Ш. за ч. 2 ст. 121 КК та за ч. 2 ст. 296 ч. 2 КК України за те, що вони, перебуваючи у нетверезому стані, зустріли незнайомого їм Ж., який також знаходився у нетверезому стані, і під виглядом отримати цигарку, використовуючи незначний привід, проявляючи явну неповагу до суспільства, громадського порядку і діючих у суспільстві загальноприйнятих правил поведінки і моральності, руками і ногами стали бити потерпілого, наносячи йому удари у різні частини тіла. Всього М. і Ш. нанесли Ж. не менш 20 ударів, умисно спричинивши тяжкі тілесні ушкодження у вигляді закритої черепно-мозкової травми з субарахноїдальним крововиливом в обох лобних долях, безлічі ран, саден і крововиливів на тілі. Після цього, М. і Ш. зняли з потерпілого туфлі, які по дорозі додому викинули у каналізаційний колодезь.

Органами досудового слідства М. і Ш. було пред'явлено обвинувачення в тому, що обидва за попередньою змовою, з хуліганських мотивів вчинили умисне вбивство Ж. В обґрунтування такого висновку органи досудового слідства взяли до уваги той факт, що приводом для вчинення умисного вбивства став якраз хулігансь-

---

¹ Див.: Зінченко І.А. Составные преступления. – Х.: Вид. СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2005. – С. 129.

² Там само. – С. 130.

кий мотив – малозначний привід, пов’язаний з відмовою потерпілого надати цигарки, а також заподіяння при цьому не менше 20 локальних ударів у різні частини тіла, зокрема в життєвоважливі органи. Ці обставини, як свідчать матеріали справи, знайшли своє підтвердження в судовому засіданні.

У касаційному поданні прокурора звернуто увагу суду на ту обставину, що, знімаючи з потерпілого взуття, М. і Ш. розуміли, що повністю виконали всі дії, спрямовані на позбавлення Ж. життя і, отже, сприймали потерпілого вже не як живу людину. Про це свідчать і дані висновку судово-медичної експертизи, згідно з якими потерпілий після спричинення тілесних ушкоджень міг жити лише десять хвилин. Цим та іншим обставинам, які у сукупності свідчать про суб’єктивне ставлення Ш. і М. до наслідків своїх дій у вигляді настання смерті потерпілого та про узгодженість їх дій щодо настання смерті Ж., – суд не дав належної оцінки, що призвело до неправильної кваліфікації дій Ш. і М. за ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 296 КК України.

За наведених обставин вирок як незаконний підлягає скасуванню, а справа – направленню на новий судовий розгляд, у процесі якого слід всебічно, повно й об’єктивно дослідити всі обставини справи, дати належну оцінку зібраним у справі доказам і правильно кваліфікувати дії Ш. та М.¹

Наведені приклади свідчать про необхідність вдосконалення обох кримінально-правових норм. На наш погляд, доцільно обговорити питання про закріплення в ч. 2 ст. 115 КК поряд із вбивством із хуліганських мотивів, також такого складеного виду цього злочину, як «вбивство при хуліганстві» (або в процесі хуліганства); або в ч. 4 ст. 296 КК передбачити новий складений злочин – «хуліганство, поєднане із спричиненням тяжкого тілесного ушкодження». Як варіант вирішення цього питання, можна доповнити ч. 2 ст. 121 КК такою кваліфікуючою ознакою – «тяжке тілесне ушкодження, вчинене із хуліганських мотивів». Вважаємо, що рішення, яке пропонується, є найоптимальнішим, бо за таких умов ч. 2 ст. 121 КК охопить собою ситуації, за яких у вчиненому вправу-

---

¹ Див.: Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 262–265.

ватиметься хуліганський мотив, а ч. 4 ст. 296 КК буде передбачати вже враховану законом сукупність цих злочинів.

Реалізація цих та вищерозглянутих пропозицій, на нашу думку, покращить якість і ефективність кримінального закону, дозволить уникнути вимушеного накладення одного злочину на інший, і, врешті-решт, сприятиме безпроблемному відмежуванню одиничних складених злочинів від множинності злочинів та правильній їх кваліфікації.

1.3.5. Злочини з похідними наслідками

До одиничних складених злочинів належать також і злочини з похідними наслідками (інакше, злочини, що кваліфікуються за наслідками). Особливістю їх є те, що такі злочини мають два види наслідків: основний (прямий) і додатковий (похідний), які настають послідовно, один за іншим внаслідок вчиненого особою діяння. До таких злочинів належать, наприклад, тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК); незаконне проведення абортів, якщо це спричинило смерть потерпілої (ч. 2 ст. 134 КК); умисне знищення або пошкодження майна, що спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 194 КК) та інші.

Злочини, в яких визначаються додаткові (похідні) наслідки, не є новелою сучасного законодавства і здавна відомі кримінальному праву. Їх склади передбачалися ще в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 року (наприклад, «необережне вбивство, як результат умисних понівечень або поранень» (ст. 1484); «необережне позбавлення життя, як результат умисного спричинення психічної або фізичної хвороби» (ст. 1488)). Особливістю цих законодавчих конструкцій було те, що похідні наслідки передували основним наслідкам і виносилися, так би мовити, на передній план. Поступово, з розвитком законодавства, спочатку в Уголовному уложенні 1903 року, а потім і в радянських кримінальних кодексах, акценти у визначенні суспільно небезпечних наслідків змінилися, і вони стали визначатися законодавцем в послідовному (хронологічному порядку): спочатку основний наслідок, потім похідний від нього.

В науці кримінального права на особливості цих злочинів першим звернув увагу А.Ф. Кистяковський, який, досліджуючи випадки сполучення в одному діянні умислу і необережності, зазначав, що все, що в діянні є умисного, ставиться за провину умисну; все, що є необережного – у провину необережну¹. Однак серйозне наукове обґрунтування юридичної природи злочинів з похідними наслідками здійснив А.А. Піонтковський, який вказував, що низка складів злочинів описана в законі таким чином, що до ознак об'єктивної сторони складу віднесені безпосередньо і певні якості дії (бездіяльності), і спричинений нею злочинний наслідок. У зв'язку з цим, розглядаючи їхню суб'єктивну сторону, необхідно розрізняти психічне ставлення особи до вчинених дій (бездіяльності) і психічне ставлення до злочинних наслідків, що настали. В таких складах ми зустрічаємося із випадками так званої «змішаної вини»².

Точка зору А.А. Піонтковського була сприйнята більшістю науковців, на підставі чого в кримінальному праві злочини, що кваліфікуються за наслідками, стали виділяти в окремий вид одиничних складних злочинів. Наприклад, Б.М. Леонтьєв, І.М. Тяжкова, А.М. Наумов вказували, що до складних одиничних злочинів належать злочини, ускладнені наявністю додаткових тяжких наслідків, що передбачає одночасно і наявність двох форм вини³. З.А. Незнамова називала такі діяння злочинами з декількома наслідками⁴, а Є. В. Шевченко щодо них навіть ввів в науковий оборот новий термін – «злочини з похідними наслідками». На думку цього автора, у всіх деліктах даного виду мають місце два наслідки, «які настають послідовно, один за іншим, як результат вчинення особою суспільно небезпечного діяння. Наявність проміжного наслідку в цих злочинах – головна ознака, що відокремлює їх від інших, передбачених в КК злочинів, які також мають в об'єктивній стороні

¹ Див.: Кистяковский А.Ф. Элементарный учебник Общего уголовного права. Общая часть. Т. 1. – К., 1875. – С. 334.

² Див.: Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. – С. 398.

³ Див.: Курс уголовного права. Общая часть. – Т. 1 / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – С. 507; Наумов А.В. Уголовное право. Общая часть. Курс лекций. – М., 1996. – С. 318.

⁴ Див.: Уголовное право. Общая часть. Учебник для вузов / Под ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамовой. – М., 1999. – С. 290.

складу злочину певні наслідки. Якщо немає проміжного наслідку – не буде і злочину, кваліфікованого за наслідками»¹.

Можна погодитися із таким поглядом на юридичну природу злочинів, що розглядаються, однак наступні висновки Є. В. Шевченка викликають заперечення. Так, на підставі визначення ознак злочинів з похідними наслідками, автор стверджує, що частина з них є складеними злочинами, тобто «в них кваліфікуюче похідне діяння, що утворює другий злочин, якби впливає із проміжного наслідку, що настав раніше, причому настав, виходячи з одного й того самого діяння особи. Прикладами таких складених злочинів є: умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК); проведення абортів особою, що не має спеціальної медичної освіти, якщо воно спричинило тривалий розлад здоров'я, безплідність або смерть потерпілої (ч. 2 ст. 134 КК) тощо»².

Думка про те, що злочини з похідними наслідками є видом складених злочинів, в літературі не нова. На цьому наполягали В.П. Малков, А.Д. Горбуза, Ю.І. Ляпунов та інші вчені. Характеризуючи тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, Ю.І. Ляпунов вказував, що воно «складається із умисного тяжкого тілесного ушкодження і необережного вбивства, і у сполученні вони складають якісно новий єдиний злочин, що має підвищений ступінь суспільної небезпеки»³.

А.О. Пінаєв також писав, що конструюючи складені делікти законодавець не завжди чітко називає злочини при об'єднанні їх в один склад. «Найчастіше закон використовує таку термінологію, як «людські жертви», «загибель людей», «смерть потерпілого», «нешасні випадки з людьми», «тривалий розлад здоров'я», «тяжкі наслідки» тощо. Однак, загально відомо, що під людськими жертвами, загибеллю людей і смертю потерпілого тут мається на увазі вбивство з необережності (ст. 119 КК), під тривалим розладом здоров'я – необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 КК), а під тяжкими та особливо тяжкими на-

¹ Див.: Шевченко Є.В. Злочини з похідними наслідками. – Х., 2005. – С. 27-28.

² Див.: Там само. – С. 37.

³ Див.: Ляпунов Ю.И. Вказ. праця. – С. 48-49.

слідками розуміється як вбивство або спричинення тілесних ушкоджень з необережності, так і необережне знищення чи пошкодження майна (ст. 196 КК)». Прикладом такого складеного злочину, на думку А.О. Пінаєва, є умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК), де законодавець об'єднав умисне тяжке тілесне ушкодження з необережним вбивством в один загальний склад, застосувавши модель ідеальної сукупності злочинів, передбачених ч. 2 ст. 121 і ст. 119 КК¹.

Подібні погляди можна зустріти і в наукових працях М.Г. Угрехелідзе. Хоча цей автор не розглядав злочини, що кваліфікуються за наслідками, як складені злочини, але так само стверджував що «будь-який делікт, кваліфікований за наслідками є складною конструкцією, яка складається із двох повноцінних і самостійних складів. Так, умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть, передбачає умисне тяжке тілесне ушкодження плюс необережне вбивство, ... як перший, так і другий злочин в цю конструкцію увійшли в первозданному онтологічному вигляді без будь-яких змін»².

А. Д. Горбуза пише, що складений злочин представляє собою єдність двох відносно самостійних злочинних діянь основного (умисного) і додаткового (необережного), тобто фактично ототожнює складені злочини і злочини, що кваліфікуються за наслідками³.

Вважаємо, що всі вищенаведені приклади суперечать не тільки ознакам складених деліктів, які нами розглядалися в попередньому параграфі, а й загальному поняттю злочину в кримінальному праві.

Згідно з ч. 1 ст. 11 КК України злочином визнається передбачене цим кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія чи бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Таким чином, злочин – це протиправне діяння. Кримінальна протиправність як формальна озна-

---

¹ Див.: Пінаев А.А. Курс лекций по Общей части уголовного права. Книга 1 «О преступлениях». – Х., 2001. – С. 135-136.

² Див.: Угрехелидзе М.Г. Проблема неосторожной вины в уголовном праве. – С. 89-90.

³ Див.: Горбуза А.Д. Смешанная форма вины по советскому уголовному праву. – Автореф. дис... канд. юрид. наук. – М., 1972. – С. 10-12.

ка злочину означає передбаченість його в кримінальному законі, а саме, що дія чи бездіяльність особи містять ознаки окремого складу злочину, описаного в конкретній статті Особливої частини КК, де вичерпним чином передбачені всі суспільно небезпечні діяння, які визнаються в даний час злочинами. Отже, акцентуючи увагу на тому, що складений злочин є законодавчим об'єднанням в одному складі декількох самостійних злочинних діянь, ми тим самим не просто зможемо знайти в законі юридичні склади цих діянь, а й в самому складеному злочині звичайно зможемо виділити (виокремити), часто навіть «прочитати» ті злочини, з яких він складається: вбивство, поєднане із звалтуванням; розбій, поєднаний із спричиненням тяжкого тілесного ушкодження, заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем тощо.

Виходячи з наведеного, зазначені точки зору щодо юридичної природи злочинів з похідними наслідками, на нашу думку, є не зовсім коректними. Такі делікти не можуть відноситись до складених злочинів, тому що не мають необхідних для них ознак і не складаються із декількох окремих діянь. В них законодавець об'єднує діяння і наслідки, що настали в результаті цього діяння. Аргументи щодо того, що «наслідки, вказані в конкретних статтях КК (наприклад, спричинення тяжкої шкоди, загибель потерпілого тощо) утворюють окремих злочин¹» не витримують критики, бо наслідки самі по собі не можуть утворювати окремого злочину. Вони завжди є суспільно небезпечним результатом, істотною (матеріальною чи нематеріальною) шкодою, яку шляхом злочинного діяння (дії чи бездіяльності) спричиняє винний об'єкту посягання – охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам та їх учасникам.

Таким чином, злочин з похідними наслідками є окремим видом одиничного злочину, який має складну законодавчу конструкцію. Зі складеним злочиним його об'єднує те, що він також виникає тільки «на підставі особливої вказівки закону та існує лише настільки, наскільки він визнаний законом». Однак, це є особливі випадки, які на думку М.Д. Сергієвського, повинні мати місце тоді,

---

¹ Див.: Пинаев А.А. Особенности составов преступлений с двойной и смешанной формами вины. – Х., 1984. – С. 10.

коли переслідування за найбільш тяжкі злочинні діяння не може бути порушене за формальними підставами, а також тоді, коли обвинувачення в більшому зі злочинних діянь є недоведеним на суді. Говорячи так, автор підкреслював думку, що подібні конструкції створені законом для полегшення діяльності судових органів¹.

Вважаємо, що законодавець, закріплюючи в законі склад злочину з похідними наслідками, враховує передусім його підвищену суспільну небезпечність, значну «руйнівну» силу прямого (першого) наслідку, який об'єктивно спроможний викликати похідні від нього шкідливі зміни. Типовість усталених сполучень діяння і декількох його наслідків, які мають вірогідність наставати один за іншим, їх підвищену суспільну небезпечність – все це законодавець повинен врахувати і відобразити. А це можливо лише за умови, якщо особливості породження одного наслідку іншим будуть адекватно закріплені у відповідній кримінально-правовій забороні. Саме тому, використовуючи наявні можливості законодавчої техніки, законодавець і зводить в єдине ціле діяння і його можливі наслідки, отримуючи таким чином якісно нову законодавчу конструкцію – злочин з похідними наслідками, з притаманними лише йому ознаками і особливостями.

Таким чином, як і у випадку зі складеними злочинами, у злочинах з похідними наслідками закон лише відображає реально існуючу дійсність, сутність і характер складної форми злочинної поведінки. Отже, на нашу думку, злочин з похідними наслідками за своєю соціальною сутністю є особливою формою злочинної поведінки, яка характеризується підвищеним ступенем суспільної небезпеки через спроможність викликати декілька наслідків, які породжують один одного, настають послідовно і спричиняють шкоду декільком суспільним відносинам.

Розглянемо ознаки злочинів з похідними наслідками.

Об'єктивні ознаки.

1. *Наявність двох чи більше об'єктів* (поліоб'єктність). Один із цих об'єктів є основним, а інший – додатковим обов'язковим об'єктом, якому завжди у разі вчинення вказаного злочину завдається шкода. Можна погодитися із Є.В. Шевченком, який, аналі-

---

¹ Див.: Сергеевский Н.Д. Русское уголовное право. Пособие к лекциям. Часть общая. – СПб., 1913. – С. 334.

зуючи співвідношення цих об'єктів з точки зору їхньої соціальної цінності, дійшов висновку, що додатковий обов'язковий об'єкт в злочинах з похідними наслідками завжди є більш важливим соціальним благом, ніж основний об'єкт. Найменування «додатковий» об'єкт в цих випадках характеризує не його цінність порівняно з основним об'єктом, а лише місце даного складу злочину в системі Особливої частини КК, яке визначається відповідно до основного безпосереднього об'єкту як складової частини об'єкта родового¹.

На перший погляд, за ознакою багатооб'єктності злочини з похідними наслідками співпадають зі складеними злочинами, які також завжди викликають соціально шкідливі зміни у сфері декількох об'єктів кримінально-правової охорони. Однак співвідношення основного і додаткового об'єктів в них відрізняється. Багатооб'єктність складеного делікту обумовлена тим, що він утворений із декількох окремих злочинів, кожен з яких посягає на певні (свої) суспільні відносини. Ці окремі злочини перебувають між собою у відносинах супідрядності: один з них завжди є основним діянням, а інший – додатковим (способом чи умовою вчинення першого). Відповідно, і об'єкт основного діяння, як правило, превалює над іншим, визначає ступінь суспільної небезпеки, спрямованість і зміст злочину вцілому, тоді як об'єкт додаткового діяння виконує допоміжну функцію, конкретизує зміст і спрямованість злочину, підвищує його суспільну небезпеку. Отже, для складених злочинів визначальним є основний безпосередній об'єкт (хоча іноді його соціальна цінність може бути меншою ніж у додаткового об'єкта).

В злочинах з похідними наслідками основний об'єкт також вказує на місце злочину в системі Особливої частини, однак ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння визначається за ознаками додаткового об'єкту. Основний безпосередній об'єкт в цих злочинах виконує охоронювальну функцію щодо тих суспільних відносин, які є додатковим об'єктом. Можна зазначити, що в діяннях даного виду додатковий об'єкт є головним, більш значущим, він превалює над основним і вирішальним чином впливає на суспільну небезпечність злочину з похідними наслідками.

---

¹ Див.: Є.В. Шевченко. Вказ. праця. – С. 62.

2. Наявність, як правило, *активної дії*. Як виняток, в злочинах з похідними наслідками припускається і пасивна поведінка особи (змішана бездіяльність). Прикладом може стати спричинення тяжких тілесних ушкоджень шляхом бездіяльності, скажімо, коли мати не годує свою новонароджену дитину, внаслідок чого настають незворотні порушення функцій життєво важливих органів, що в наступному призводить до смерті дитини¹.

3. Наявність *двох суспільно небезпечних наслідків – основного (прямого) і додаткового (похідного)*. Ці наслідки настають послідовно, один за іншим внаслідок вчинення дії чи бездіяльності. При цьому основний (прямий) наслідок завжди тягне за собою додатковий (похідний), бо за своєю сутністю він є настільки «руйнівним», що об'єктивно містить у собі реальну можливість настання похідного наслідку у всіх випадках вчинення такого злочину. Суспільно небезпечне діяння безпосередньої участі в настанні додаткового (похідного) наслідку не приймає. Воно породжує основний наслідок, який в свою чергу, викликає наслідок додатковий.

Розберемо викладене на прикладі ч. 2 ст. 194 КК України. В цьому злочині є: а) діяння – знищення або пошкодження чужого майна шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом; б) основний (прямий наслідок) – майнові збитки через знищення чи пошкодження майна; в) додатковий (похідний наслідок) – загибель людей. За аналогічною схемою можна розглядати будь-який злочин вказаного виду.

4. *Матеріальний склад* злочинів із похідними наслідками і наявність *опосередкованого* причинного зв'язку. Всі злочини з похідними наслідками мають матеріальний склад, а тому встановлення причинного зв'язку в них є обов'язковим. Однак з'ясування особливостей співвідношення діяння і наслідків в його складі призводять до висновку, що встановленню підлягає не тільки причинний зв'язок між діянням і основним (прямим) наслідком, але також і зв'язок між діянням і наслідком додатковим (похідним).

---

¹ Див.: Сташис В.В., Бажанов М.И. Преступления против личности в УК УССР и в судебной практике. – Х., 1981. – С. 80.

Причинний зв'язок у першій із зазначених ланок є прямим або безпосереднім¹. Щодо діяння і додаткового (похідного) наслідку слід говорити про опосередкований причинний зв'язок. При його встановленні потрібно визначити: а) наявність безпосереднього зв'язку між діянням і основним (прямим) наслідком; б) передування в часі прямого наслідку щодо похідного наслідку; в) обумовленість похідного наслідку прямим наслідком; г) реальну можливість настання похідного наслідку внаслідок спричинення основного (прямого) наслідку. Як бачимо, в зазначеному випадку спрацьовує правило «причина причини є причиною спричинення» (**causa causae est causa causati**), що визначає сутність опосередкованого причинного зв'язку.

Таким чином, якщо не встановлено причинний зв'язок між діянням і додатковим (похідним) наслідком, то буде відсутнім і склад даного злочину, а особа може понести кримінальну відповідальність лише за діяння, що спричинило настання основного (прямого) наслідку, звичайно, за умови причинного зв'язку між ними.

Наведене дозволяє стверджувати, що приналежність злочинів із похідними наслідками до складних одиничних злочинів пояснюється також і специфічним характером їх причинного зв'язку, який, як доведено, також має складний характер.

Прикладом правильного встановлення причинного зв'язку між діянням і наслідками у злочині даного виду може стати наступна кримінальна справа.

Дніпровський районний суд м. Києва вироком від 24 травня 2005 р. засудив Б. за ч. 2 ст. 121 КК за те, що він 18 вересня 2004 р., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, через особисту неприязнь побив А., завдавши йому по декілька ударів кулаком у голову та ногою в живіт, заподіявши потерпілому тяжкі тілесні ушкодження, від яких 22 вересня цього ж року А. помер.

У касаційній скарзі захисник посилався на те, що судове слідство у справі проведено неповно й однобічно, з порушенням права

¹ Як зазначає В.М. Кудрявцев, «під прямим причинним зв'язком ми розуміємо такий розвиток подій, який був викликаний суспільно небезпечною дією чи бездіяльністю і призвів до злочинного результату, що відбувся без втручання інших людських вчинків». (Див.: Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления. – М., 1960. – С. 214).

засудженого на захист та інших вимог кримінально-процесуально-го закону. Він стверджував, що Б. злочинів, за які його засуджено, не вчиняв, а висновки суду не відповідають фактичним обставинам справи і не підтверджені зібраними у ній доказами, котрим суд, крім того, не дав належної оцінки, внаслідок чого неправильно застосував кримінальний закон.

Перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України у задоволенні касаційної скарги відмовила з таких підстав. Як убачалося із матеріалів справи, досудове та судове слідство у ній проведено з додержанням вимог кримінально-процесуального закону, порушень закону, що тягли б скасування постановлених у справі судових рішень, не встановлено, а висновки суду про винність Б. у вчиненні ним злочинів, за які його засуджено, відповідають фактичним обставинам справи і підтверджені перевіреними у ній та викладеними у вироку доказами.

Зокрема, свідок К. на досудовому слідстві та в судовому засіданні дав докладні показання про обставини побиття Б. потерпілого А. і заподіяння останньому таких тілесних ушкоджень, від яких той помер. Свої показання свідок підтвердив і при проведенні за його участю відтворення обстановки й обставин події, очної ставки з Б. Інший свідок – Л. – послався у своїх показаннях на те, що під час інциденту між А. та Б. останній завдавав удари ногами по тілу потерпілого і при цьому один з ударів було завдано ногою зверху вниз.

Згідно з висновками судово-медичної експертизи в А. виявлені тяжкі тілесні ушкодження живота, небезпечні для життя в момент заподіяння, від яких сталася смерть потерпілого. Експерт у судовому засіданні повністю підтвердив висновок експертизи і пояснив, що між отриманою потерпілим А. травмою живота та настанням його смерті є необхідний причинний зв'язок. Крім того, експерт зазначив, що така травма при падінні виникнути не може.

Виходячи з наведеного, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України у задоволенні касаційної скарги відмовила і визначила, що завдання ударів ногами по тілу потерпілого, від яких настала його смерть, за відсутності до-

казів наявності умислу в особи на позбавлення потерпілого життя, суд правильно кваліфікував за ч. 2 ст. 121 КК¹.

Суб'єктивна ознака.

Змішана вина: умисел щодо діяння і основного (прямого) наслідку і необережність щодо додаткового (похідного) наслідку.

Питання про змішану (складну, подвійну) вину є неоднозначним і суперечливим в кримінальному праві². Як відомо, окремі склади злочинів в законі сформульовані таким чином, що в них має місце ускладнена суб'єктивна сторона, коли в межах одного складу злочину чітко проглядається різне психічне ставлення суб'єкта до діяння (умисел) і до наслідків (необережність). Такі склади в теорії кримінального права називаються складними складами з двома формами вини³. Їм в свою чергу відповідають складні злочини з двома формами вини, які інакше вчені називають злочинами, що кваліфікуються за тяжкими наслідками або злочинами з похідними наслідками⁴.

На думку А.І. Рарога, який досліджував суб'єктивну сторону злочинів даного виду, вони характеризуються сполученням двох різних форм вини: умислу і необережності (сполучення прямого і непрямого умислу, а також недбалості і самовпевненості змішаної вини не утворює). При цьому мова йде про «різне психічне ставлення особи щодо різних юридично значущих об'єктивних ознак, одні з яких є обов'язковою ознакою основного складу злочину, а інші – кваліфікуючим наслідком»⁵. На неоднорідне психічне ставлення особи щодо діяння і наслідків в злочинах даного виду вказують В.Д. Іванов, С.К. Мазуков, Є.В. Шевченко та інші автори.

¹ Див.: Рішення Верховного Суду України. – 2007. – Вип. 1(14). – С. 103–105.

² У роботі не ставиться завдання докладно аналізувати проблему так званої змішаної (складної, подвійної) форми вини, а звертається увага на це питання лише в зв'язку з характеристикою злочинів з похідними наслідками.

³ А.Н. Трайнін з цього приводу зазначав, що сполучення двох форм вини є можливим лише у складних складах злочинів такого типу. (Див.: А.Н. Трайнін. Общее учение о составе преступления. – М., 1957. – С. 112).

⁴ Див.: Малков В.П. Совокупность преступлений. – С. 112; Шевченко Є.В. Вказ.праця. – С. 35-37.

⁵ Див.: Рарог А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам. – С. 130-131.

Звернемо увагу, що в КК РФ 1996 р. питання щодо відповідальності за злочини, які вчинені з двома формами вини, регламентується безпосередньо в законі. В ст. 27 КК РФ зазначається, «якщо в результаті вчинення умисного злочину спричиняються більш тяжкі наслідки, які за законом тягнуть більш суворе покарання і не охоплюються умислом особи, кримінальна відповідальність за такі наслідки настає тільки у випадках, якщо особа передбачала можливість їх настання, але без достатніх до того підстав розраховувала на їх відвернення, або у випадку, якщо особа не передбачала, але повинна була і могла передбачити настання цих наслідків. В цілому такий злочин визнається вчиненим умисно». Приблизно так само вирішується зазначене питання і в КК Туркменістану 1997 року.

Отже, додаткові (похідні) наслідки можуть бути поставлені у провину лише за умови необережного до них ставлення. Щодо діяння і основного (прямого) наслідку повинна бути встановлена умисна форма вини.

На практиці визначення суб'єктивних ознак злочинів з похідними наслідками викликає найбільше помилок. Особливі проблеми виникають при кваліфікації тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК) і його відмежуванні від умисного та необережного вбивства.

Зокрема, неправильне встановлення форми вини щодо наслідків злочину призвело до судової помилки за справою Б. і Д., яких було засуджено апеляційним судом Луганської області: Б. – за пунктами 12, 13 ч. 2 ст. 115 КК на 15 років позбавлення волі; Д. – за п. 12 ч. 2 цієї ж статті на 11 років позбавлення волі за те, що вони, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, затіяли сварку з О., під час якої в них на ґрунті особистих неприязних стосунків виник умисел на його вбивство. Б., діючи за попередньою змовою з Д., завдав кілька ударів кулаками в обличчя О. Після нього потерпілому завдав ударів кулаками в цю ж частину тіла Д., від чого О. впав на підлогу. Намагаючись позбавити життя потерпілого, Д. і Б. завдали йому не менше ніж п'ять ударів ногами по тулубу з обох боків, а останній – ще й удару ногою по голові. Потім Д., а після нього й Б., завдали металевим совком не менше ніж п'ять ударів по голові О., а Б. – ще й по тулубу потерпілого. Діючи спільно, Б. і Д.

заподіяли О. тілесні ушкодження у виді ран, перелому кісток носа, численних переломів ребер, розриву тканини печінки, від яких той помер на місці події.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені у касаційній скарзі доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що скарга підлягає задоволенню частково, а вирок щодо Б. і Д. – зміні у порядку, передбаченому ст. 395 КПК, з таких підстав.

Висновки суду про винність Б. у злочині, за який його засуджено, відповідають фактичним обставинам справи і підтверджені наведеними у вирокі доказами, які суд належним чином дослідив. Доводи засудженого Б. про те, що між його діями і смертю О. немає причинного зв'язку, безпідставні і спростовані такими доказами.

При розслідуванні справи та її розгляді в суді Б. визнав факт побиття разом із Д. потерпілого. Б. засвідчив, що спочатку ударів О. він завдав кулаками в обличчя, а після того, як той впав, – ногами по тулубу й голові, а також ударив один раз у живіт. Показання Б. про обставини побиття потерпілого підтверджені показаннями Д., які останній давав під час досудового слідства, а також об'єктивно узгоджуються з даними судово-медичної експертизи трупа О., згідно з якими наявні на ньому рани, крововиливи, садно, переломи кісток носа і ребер та розрив тканини печінки утворилися внаслідок дії тупих твердих предметів, якими, за висновком експерта, могли бути кулаки, взуті ноги. Рани в ділянці голови, за його ж твердженням, могли утворитися від дії тупого твердого предмета з обмеженою контактуючою поверхнею, яким міг бути металевий совок, долучений до справи як речовий доказ. Смерть потерпілого настала від закритої травми тулуба, що супроводжувалася численними переломами ребер, розривом тканини печінки. Разом з тим доводи Б. про відсутність у нього умислу на вбивство О. та вчинення злочину за попередньою змовою із Д. ґрунтуються на матеріалах справи, тому заслуговують на увагу.

Обґрунтовуючи наявність у засуджених умислу на вбивство потерпілого, суд у вирокі послався на їхні дії, спрямовані на виконання об'єктивної сторони злочину, а також кількість і локалізацію тілесних ушкоджень на трупі О. та механізм їх заподіяння. Однак з такими висновками суду погодитися не можна.

Як убачається з матеріалів справи, Б., Д. і О. проживали неподалік один від одного, стосунки між ними були нормальними. Безпосередньо перед подією, що сталася, а також у перервах між побиттям потерпілого Б. і Д. розпивали з ним спиртні напої. Б. і Д. ще на початку досудового слідства заявили, що умислу на вбивство О. не мали, а побили його за те, що він проміняв телевізора, який йому не належав, на горілку, але в цьому зізнатися не бажав. Крім того, відповідно до показань засуджених, при побитті потерпілого вони один одного стримували від активних дій і залишили його живим. Такі показання Б. і Д. наявними у справі доказами не спростовані та не суперечать висновку судово-медичної експертизи, згідно з яким потерпілий після заподіяння йому тілесних ушкоджень короткий проміжок часу міг рухатися і вчиняти певні дії.

Не може в цьому випадку бути доказом про умисне позбавлення життя засудженими О. й та обставина, що вони, як установив суд, завдали йому ударів совком по голові. Такі дії не мають причинного зв'язку зі смертю потерпілого. Згідно з висновком судово-медичного експерта, в такий спосіб О. були заподіяні легкі тілесні ушкодження. Із пояснень експерта в суді вбачається, що за умови надання потерпілому медичної допомоги наслідок його лікування міг бути позитивним.

Суд установив і зазначив у вирокі, що Б. і Д. під час побиття потерпілого діяли спільно і в ситуації, що склалася, були співвиконавцями злочину. Даних про те, що вони заздалегідь домовилися про вбивство О., у справі немає. Не навів їх у вирокі й апеляційний суд, обмежившись лише формальним посиланням на вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб.

Враховуючи всі обставини вчинення злочину, спосіб заподіяння тілесних ушкоджень потерпілому, причини припинення злочинних дій, а також поведінку засуджених і потерпілого, яка передувала події, їх відносини, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що Б. і Д. при побитті О. не мали умислу на його вбивство, а тілесні ушкодження заподіяли йому в обопільній бійці без мети позбавлення життя. Про те, що така бійка мала місце, крім визнання цієї обставини засудженими, свідчать також дані судово-медичних експертиз про наявність у них тілесних ушкоджень. При цьому, завдаючи потерпі-

лому ударів по тулубу, засуджені усвідомлювали, що такими діями заподіюють тілесні ушкодження, небезпечні для його життя, передбачали, що від таких дій може настати смерть О., але легковажно розраховували на її відвернення, тобто ставлення засуджених до наслідків, що настали, було необережним.

За таких обставин колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок апеляційного суду щодо Б. та Д. змінила: перекваліфікувала дії Б. із пунктів 12, 13 ч. 2 ст. 115 КК, Д. – із п. 12 ч. 2 цієї ж статті на ч. 2 ст. 121 КК¹.

Таким чином, невстановлення умислу до похідного наслідку дає підстави кваліфікувати це діяння за ч. 2 ст. 121 КК, тобто як злочин з похідними наслідками.

Питання щодо відмежування умисного вбивства від умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, через свою суперечливість і неоднозначність спеціально роз'яснено Пленумом Верховного Суду України в постанові «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи» (п. 22), де акцентувалася увага, що «суди повинні ретельно досліджувати докази, що мають значення для з'ясування змісту і спрямованості умислу винного. Питання про умисел необхідно вирішувати, виходячи із всіх обставин вчиненого діяння, зокрема, враховувати спосіб, знаряддя злочину, кількість, характер і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень, причини припинення злочинних дій, поведінку винного і потерпілого, що передувала події, їх стосунки. Визначальним при цьому є суб'єктивне ставлення винного до наслідків своїх дій: (при умисному вбивстві настання смерті охоплюється умислом винного, а в разі заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, ставлення винного до її настання характеризується необережністю»².

Вказані роз'яснення Пленуму Верховного Суду України були покладені колегією суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України у підставу виправлення судової помилки, припущеної Апеляційним судом АРК щодо кваліфікації дій А., якого було засуджено за умисне вбивство і визнано винним у тому,

---

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 4. – С. 21-22.

² Див.: Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України. – С. 450.

що він, будучи судимим за умисне вбивство, 9 травня 2005 р. під час сварки, що виникла під час процесу застілля у кв. 160 на вул. Субхи, 5 смт. Гаспра м. Ялти, з неприязні умисно вбив У., наніс потерпілому численні удари ногами в різні частини тіла, наступив йому на шию ногою.

У касаційній скарзі засуджений А. просив змінити вирок, пере-кваліфікувати його дій з п. 13 ч. 2 ст. 115 на ч. 2 ст. 121 КК України. Стверджує, що він побив потерпілого, але не мав наміру вбивати його.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, засудженого А., який підтримав доводи скарги, міркування прокурора, перевіrivши матеріали справи та обговоривши доводи скарги, колегія суддів дійшла наступного.

Винність А. у вчиненні злочину за обставин, зазначених у вирок-у, доведена показаннями самого засудженого, свідка К. та іншими доказами у справі. Разом із тим суд безпідставно дійшов висновку про те, що, наносячи У. численні удари ногами, А. мав умисел на позбавлення його життя.

Колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України зазначила, що приймаючи рішення про зміст і спрямованість умислу винного А., суду потрібно було виходити з сукупності всіх обставин вчиненого злочину, до того ж ураховувати не тільки саму по собі кількість нанесених винним ударів потерпілому, а й використані ним знаряддя і засоби злочину, його стосунки з потерпілим, які передували злочину, поведінку під час виконання злочину, причини припинення злочинних дій. В той же час, визнаючи засудженого винним в умисному вбивстві У. під час сварки і кваліфікуючи ці дії за ч. 2 п. 13 ст. 115 КК України, суд фактично виходив із факту нанесення ним численних ударів ногами в різні частини тіла потерпілого, від чого той і помер, і не врахував, що сам по собі факт нанесення потерпілому численних ударів не свідчить про умисел А. на вбивство. Не було взято до уваги і ставлення засудженого до вчиненого та інші дані, які містяться в матеріалах справи.

Під час досудового слідства і в судовому засіданні А. сам визнавав факт побиття ним потерпілого і стверджував, що не мав умислу на вбивство. Зазначені твердження засудженого не спростовані,

у матеріалах справи немає даних, які б свідчили про намір А. вчинити вбивство У. Згідно з матеріалами справи засуджений, потерпілий і свідок К. упродовж вказаного дня розпивали спиртні напої. Застілля вони розпочали у квартирі останньої з самого ранку. Напідпитку з'ясовували між собою стосунки і весь час сварились. Надвечір, коли вони знову зішлись, між А. і У. розгорівся конфлікт, оскільки К. продовжувала за столом жалітись на останнього та розповідала, що він її часто б'є. А. став на захист господарки квартири. Заявивши, що провчить її кривдника, він побив його руками і ногами.

Щодо безпосередньої події злочину, то суд, згідно з мотивувальною частиною вироку, побудував своє рішення винятково на показаннях свідка К. на досудовому слідстві. Разом із тим, він проаналізував їх вибірково. До того ж у судовому засіданні К. безпосередньо не допитував і ті її твердження, які мають суттєве значення для справи, залишив без уваги. Йдеться про наступне: К. зазначала, що як тільки А. на її зауваження припинив бити У, він заставив потерпілого йти до ванної кімнати вмитись і, не дочекавшись цього, примусив його зробити це. Незабаром вони вийшли звідти та А. знову почав бити потерпілого, проте на її зауваження припинив свої дії і пішов із квартири. Крім цього, К. твердила, що коли залишав квартиру, то вони ще раз повернулись до спиртного. Вона пригостила і потерпілого, який перебував на підлозі, при цьому запитала його, чи потрібно викликати швидку допомогу, але він відмовився.

За таких обставин, вчинене А. діяння необхідно розглядати не як умисне вбивство У., а як умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, що спричинило смерть потерпілого. Тому злочинні дії засудженого слід перекваліфікувати з п. 13 ч. 2 ст. 115 на ч. 2 ст. 121 КК України¹.

Підсумовуючи наведені ознаки, визначимо, що *злочин з похідними наслідками – це вид багатооб'єктного складного одиничного злочину, в якому умисне суспільно небезпечне діяння спричиняє два окремих наслідки – основний (прямий) та додатковий (похідний),*

¹ Див.: Кримінальне судочинство в Україні: Судова практика. Злочини проти життя особи (вбивства): Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Вид. Дім «In Jure», 2007. – С. 480–482

що настають послідовно і характеризуються різним психічним ставленням особи: до прямого наслідку – умисел, а до похідного – необережна форма вини. Як і всі одиничні злочини, злочин з похідними наслідками завжди кваліфікується за однією статтею (чи частиною статті) Особливої частини КК.

Завершуючи розгляд питання щодо поняття і видів одиничних злочинних діянь, вкажемо, що надана в роботі детальна їхня характеристика обумовлена тим, що це є найважливішим інструментом у пізнанні інституту множинності злочинів.

По-перше, одиничні злочини дають змогу з'ясувати із яких структурних елементів складається сама множинність.

По-друге, визначення поняття та видів одиничних злочинів має значення для кваліфікації злочинів і для призначення покарання. Нарешті, це дає можливість знайти критерії для відмежування цих злочинів від схожих з ними видів множинності, про що буде йтися в наступних розділах цієї роботи.

1.4. Види множинності злочинів

Питання про види множинності завжди було дискусійним в науці кримінального права. Це пояснюється тим, що множинність не є однорідним соціально-правовим явищем і складається із різноманітних сполучень одиничних злочинів. Ось чому, розглядаючи види множинності, науковці приходили до різних висновків у визначенні обсягу кожного поняття та встановленні співвідношення між ними.

Законодавче закріплення видів множинності починається з середини ХІХ століття. В Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 року вчинення особою декількох злочинів охоплювалося поняттями «повторення» і «сукупність» (статті 131, 132). Повторення розглядалося як: а) загальна підстава посилення кримінальної відповідальності і б) кваліфікуюча ознака окремих складів. Критерієм для розмежування сукупності і повторення визнавався факт попереднього засудження особи (вчинення більше двох злочинів до засудження вважалось сукупністю). Указане розділення випадків множинності не створювало проблем для її

кваліфікації, адже у всякому разі кожне діяння отримувало самостійну кримінально-правову оцінку.

У радянський період в КК УРСР 1922, 1927, 1960 років не передбачалось окремого розділу щодо множинності, а її випадки фіксувалися в законі за допомогою таких понять, як: повторність, неоднократність, систематичність, вчинення злочину у виді промислу, сукупність злочинів, вчинення злочину особою, що має судимість, рецидив, тощо. Одні з названих видів множинності виступали в якості конститутивних чи кваліфікуючих ознак певних злочинів і впливали на їхню кваліфікацію, інші – впливали на призначення покарання чи звільнення від нього¹. Різноманіття законодавчої термінології для позначення окремих випадків вчинення декількох злочинів призвело до активних дискусій в науці кримінального права щодо виділення видів (форм) множинності.

Так, В.М. Кудрявцев формами множинності злочинів називав сукупність злочинів (ідеальну і реальну), неоднократність і рецидив².

Р.Р. Галиакбаров, М.А. Єфімов і Є.А. Фролов виділяли дві форми множинності злочинів: повторність злочинних діянь і сукупність злочинів. Ю.М. Юшков розглядав три її види: повторність, сукупність злочинів та їх фактичну множинність. Щодо останнього виду цей автор мав на увазі випадки неодноразового вчинення особою злочинів, які не знаходять відображення у кваліфікації вчиненого діяння³.

Дві форми множинності злочинів: повторність і рецидив виділяв П.К. Кривошеїн. Так само про дві форми (ідеальну сукупність і повторність) писав і Ю.А. Красиков, однак, в межах повторності

¹ М.В.Плотникова справедливо зазначає, що «таке різноманіття в термінології навряд чи можна пояснити потребами боротьби зі злочинністю – скоріше воно свідчить про недоліки законодавчої техніки». (Див.: Плотникова М.В. Множественность преступлений: соотношение ее разновидностей. – М., 2004. – С. 12).

² Див.: Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. – М., 1999. – С. 243.

³ Див.: Галиакбаров Р.Р., Ефимов М.А., Фролов Е.А. Множественность преступных деяний как институт советского уголовного права // Сов. юстиция. – 1967. – № 2. – С. 5; Юшков Ю.Н. Множественность преступных деяний (вопросы квалификации и назначения наказания). – Автореф. дис... канд. юрид наук. – Свердловск, 1974. – С. 11.

цей автор розглядав повторність, передбачену Загальною частиною КК, і повторність, передбачену Особливою частиною КК. На думку Ю.А. Красикова, перша з них враховується в якості обтяжуючої обставини, а також при регламентації порядку і меж призначення покарання при вчиненні декількох злочинів чи за декількома вироками. Інша (повторність в Особливій частині КК) враховується при диференціації відповідальності за окремі види злочинів¹.

В.П. Малков розрізняв два види множинності злочинів: повторність і ідеальну сукупність. При цьому повторність він поділяв на рецидив і фактичну повторність². Пояснюючи свою точку зору, В.П. Малков зазначав, що «в якості підстави розмежування (виділення) форм множинності ми пропонуємо обирати не юридичний критерій (за однією чи кількома статтями КК кваліфікується вчинене, чи була особа засудженою за раніше вчинений злочин, тощо), а соціальну ознаку – характер поведінки особи при вчиненні двох чи більше злочинів: чи поєднується вчинена нею множинність злочинних діянь з моментом їхнього повторення»³.

На нашу думку, кожна із наведених точок зору має право на існування хоча б тому, що ґрунтується на тих чи інших логічних критеріях поділу (класифікації) множинності на окремі види (форми). Однак, як справедливо зазначає М.І. Бажанов, більш правильними є ті класифікації видів множинності, які підставою обирають норми чинного кримінального права, базуються на положеннях КК, тому що саме з цими поняттями кримінальний закон пов'язує відповідні правові наслідки – кваліфікацію злочину, особливості призначення покарання чи звільнення від нього⁴.

У розділі VII Загальної частини КК України законодавець називає видами множинності повторність, сукупність та рецидив злочинів. Вони і будуть розглянуті в наступних розділах цієї роботи.

¹ Див.: Кривошеин П.К. Повторность в советском уголовном праве. – К., 1990. – С. 51; Красиков Ю.А. Множественность преступлений по советскому уголовному праву и установление ее признаков органами внутренних дел. – М., 1989. – С. 8.

² Див.: Малков В.П. Множественность преступлений и ее формы по советскому уголовному праву. – С. 44.

³ Див.: Энциклопедия уголовного права. –Т. 3. – СПб., 2005. – С. 467.

⁴ Див.: Бажанов М.И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины. – С. 10.

1.4.1. Повторність злочинів

У частині 1 ст. 32 КК України передбачено, що повторністю злочинів визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини цього кодексу. У частині 3 цієї ж статті повторністю визнається також вчинення двох або більше злочинів, передбачених різними статтями цього Кодексу, якщо це прямо встановлено в Особливій частині КК.

Виходячи з ч. 1 і ч.3 ст. 32 КК можна виділити *кількісні і якісні* ознаки повторності злочинів.

Кількісна ознака.

Особа (група осіб) вчиняє *два або більше* самостійних одиничних злочинів. Дана ознака означає, що повторність не можуть утворювати правопорушення, а також суспільно небезпечні діяння, які не мають ознак злочину, що визначені в ч. 1 ст. 11 КК України. Наприклад, особа вчинила суспільно небезпечне діяння в стані неосудності, а після одужання скоїла злочин, передбачений тією самою статтею, що і перше діяння. В цьому випадку повторність злочинів виключається за відсутністю її кількісної ознаки.

Так, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України не визнала повторності в діях засудженого, який вчинив умисне вбивство на ґрунті особистих стосунків, оскільки за раніше вчинене суспільно небезпечне діяння – позбавлення життя двох осіб у стані неосудності – до нього були застосовані примусові заходи медичного характеру, і правильно кваліфікувала їх за ч. 1 ст. 115 КК України.

Згідно з вироком П. було засуджено за вбивство Т. за таких обставин. 25 липня 2003 року в м. Часов Яр Донецької області П. зустрів раніше незнайомого йому Т., якого запросив до себе додому. Там вони разом вживали спиртні напої до 27 липня 2003 року. В цей день приблизно о 18 годині вони посварилися, і під час сварки Т. вдарив П. металевим предметом по голові, а потім з метою позбавлення життя декілька разів вдарив П. ножем, дерев'яною палицею і металевим кронштейном. Від колото-різаного поранення шиї наставала смерть Т. Після вбивства Т. розчленував труп, кінцівки і голову викинув у лісосмузі, а тіло – в канал річки Сіверський Донець.

Винність П. в умисному вбивстві Т. підтверджується зібраними і дослідженими у судовому засіданні доказами, яким надана правильна юридична оцінка. Із матеріалів справи також випливає, що 28 лютого 1998 року П., будучи неосудним вчинив вбивство двох осіб Д. і П. П., і до нього були застосовані примусові заходи медичного характеру у виді поміщення у психіатричну лікарню із суворим наглядом.

На підставі подання адміністрації Слов'янської психіатричної лікарні Слов'янським міським судом Донецької області була винесена постанова від 3 жовтня 2002 року про скасування примусового лікування П. Згідно висновку судово-психіатричної експертизи П. як під час вчинення злочину, так і в теперішній час ніяким хронічним психічним захворюванням чи тимчасовим розладом психічної діяльності, які б позбавляли його можливості усвідомлювати свої дії та керувати ними, не страждає, а має психопатію та хронічний алкоголізм.

Взявши до уваги висновки експертизи, а також те, що при вчиненні попереднього суспільно небезпечного діяння П. був неосудним, тобто не являвся суб'єктом злочину, колегія суддів постановила, що його дії правильно кваліфіковані судом за ч. 1 ст. 115 КК України, тому що вчинений злочин не є повторним¹.

Якісні ознаки.

1. Злочини при повторності мають передбачатись *однією і тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК*, тобто бути юридично *тотожними*, однаковими за своїм юридичним складом (ч. 1 ст. 32 КК).

Тотожними злочинами є такі злочини, які повністю співпадають за своїми об'єктивними та суб'єктивними ознаками і передбачені однією і тією самою статтею Особливої частини КК (наприклад, вчинені послідовно дві крадіжки або два шахрайства). Цей вид повторності називається повторністю тотожних злочинів.

У випадках, прямо передбачених в Особливій частині КК, повторністю може визнаватись вчинення двох або більше злочинів,

---

¹ Див.: Кримінальне судочинство в Україні: Судова практика. Злочини проти життя особи (вбивства): Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – С. 443–447.

передбачених різними статтями цього Кодексу, тобто *однорідних злочинів* (ч. 3 ст. 32 КК).

Питання про поняття однорідного злочину кримінальний закон не визначає. В теорії воно тлумачиться різним чином. Так, С.В. Познишев писав, що «під однорідним злочином слід розуміти посягання на такий самий об'єкт, що за характером своїм має такого ж роду вплив на нього»¹. А.Н. Трайнін зазначав, що однорідними вважаються злочини, в яких предметом посягання є одна й та ж сама група інтересів, що порушуються, а Г.Т. Ткешеліадзе вказував, що для визнання злочинів однорідними необхідна схожість їх об'єктів, вини і мотивів².

Однак найбільшу розповсюдженість отримала точка зору, згідно з якою однорідними злочинами визнаються такі злочини, які посягають на однакові або подібні безпосередні об'єкти і вчинені з однією формою вини (обидва умисно або необережно). Це положення було викладене в п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду СРСР від 3 грудня 1962 р «Про практику призначення судами покарання у випадку вчинення нового однорідного чи не менш тяжкого злочину»³. І хоча це роз'яснення формально вже давно не має чинності, практика все одно його використовує при вирішенні даного питання.

Визначаючи в законі повторність однорідних злочинів, законодавець вдається до різних прийомів законодавчої техніки. Наприклад, щодо злочинів проти власності, пов'язаних з викраденням чужого майна, поняття повторності зазначається у примітці до ст. 185 КК; щодо незаконного заволодіння транспортним засобом – у примітці до ст. 289 КК. В деяких нормах Особливої частини КК конструюються відсильні диспозиції, де повторність визначається шляхом перелічення статей КК, що передбачають однорідні злочини. Це, зокрема, ч. 2 ст. 152 КК, ч. 2 ст. 153 КК, ч. 2 ст. 307-310,

¹ Див.: Познишев С.В. Учебник уголовного права. – М., 1923. – С. 273.

² Див.: Трайнін А.Н. Уголовное право. Часть общая. – М., 1929. – С. 285; Ткешеліадзе Г.Т. Ответственность при совокупности преступлений по советскому уголовному праву. – Автореф. дис... канд юрид. наук. – Тбилиси, 1961. – С. 11.

³ Див.: Сборник постановлений Пленума Верховного Суда СССР (1924-1963). – М., 1964. – С. 224.

ч. 2 ст. 313-314 КК та багато інших. Зустрічаються випадки, коли законодавець обмежує можливе коло повторних однорідних діянь через вилучення із нього окремих злочинів. Саме так сконструйоване поняття повторності умисного вбивства в п. 13 ч. 2 ст. 115 КК, де говориться про вбивство, вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за *винятком* вбивства, передбаченого статтями 116-118 цього кодексу.

Як приклад правильної кваліфікації судом повторного вбивства може бути наведена така кримінальна справа.

Вироком апеляційного суду Запорізької області від 1 листопада 2005 р. П. засуджено: за ч. 1 ст. 115 КК України та за п. п. 9, 13 ч. 2 ст. 115 КК України за те, що він у сварці, що виникла під час розпиття спиртних напоїв із Я. Г. умисно вбив його, а після цього з метою приховати цей злочин умисно вбив дружину Я. Г. – Я. Д.

Як визнав у вирокі суд, з метою вбивства Я. Г. на підвір'ї садиби потерпілих П. завдав йому не менше 4 ударів ломиком для монтування коліс по голові, а потім із куска матерії зробив зашморг на шії потерпілого і задушив його. Після цього він зайшов до будинку, де з куска матерії зробив зашморг на шії Я. Д. і задушив її.

Висновок суду про доведеність винності П. у вчиненні значених злочинних дій підтверджується дослідженими у судовому засіданні доказами, які суд проаналізував у вирокі, і є обґрунтованим. Згідно з показаннями П. увечері 21 лютого 2005 р. під час вживання спиртних напоїв у Я. Г. і Я. Д. між господарем і ним виникла сварка, під час якої Я. Г. став висловлювати погрози та вдарив його, у відповідь на що П. збив потерпілого з ніг, а потім ломиком для монтування коліс завдав йому два удари по голові, після чого куском матерії задушив його.

За тими самими показаннями П. після вбивства Я. Г. він вирішив убити і його дружину – Я. Д., яка перед цим бачила його в їх будинку. З цієї метою він повернувся до будинку і куском матерії задушив її. Свої показання П. підтвердив при проведенні відтворення обстановки й обставин події, яке теж проводилося за участю захисника, під час якого він розповів, у який спосіб учинив убивство Я. Г. та Я. Д., продемонстрував, як саме були скоєні ним убивства.

Злочинні дії П. за ч. 1 ст. 115, пунктами 9,13 ч. 2 ст. 115 КК України кваліфіковано правильно. Доводи ж у касаційній скарзі засудженого про неправильне застосування судом кримінального закону є необґрунтованими¹.

Як бачимо, умисне вбивство у сварці однієї особи та умисне вбивство іншої з метою приховання першого вбивства судом правильно кваліфіковано з врахуванням повторності цього злочину за ч. 1 ст.115 КК та п. п. 9, 13 ч. 2 ст. 115 КК України. В той же час у судовій практиці зустрічаються помилки щодо визначення повторності однорідних злочинів.

Так, вироком судової палати з кримінальних справ Апеляційного суду Донецької області П. А. засуджено за ч. 2 ст. 15, ч.1 ст.115 КК та за ч. 2 ст. 15, п. 13 ч.2 ст.115 КК: за замах на умисне вбивство К. І. та такі ж дії щодо К. О. як особу, що раніше вчинила умисне вбивство. Як визнав суд, уночі 8 березня П. А. вийшов на балкон своєї квартири, розташованої на другому поверсі будинку, щоб вистежити невідомих, які протягом січня-лютого того ж року неодноразово вибивали шибки в його квартирі. Із собою він узяв мисливську рушницю, попередньо зарядивши її трьома патронами. Приблизно о 2-й годині до його будинку підійшов К. І., з яким у П. А. протягом тривалого часу були неприязні стосунки через невиконані ним боргові зобов'язання. Щоб помститися П. А. за несплату боргу, К. І. каменем вибив шибку в кухні. Господар квартири зробив зауваження, однак К. І. вдруге кинув камінь у бік балкона, де той знаходився, після чого спробував утекти, але П. А., діючи з помсти, з метою умисного вбивства вистрелив із рушниці й заподіяв утікачеві тілесні ушкодження. Свій злочинний намір П. А. до кінця не довів із не залежної від його волі причини, оскільки потерпілий усе ж таки втік.

18 червня приблизно о 22-й годині П. А., зустрівши на вулиці К. О. – брата К. І., запропонував відійти в бік і поговорити. На ґрунті особистої неприязні (через те, що його притягнули до кримінальної відповідальності за замах на умисне вбивство К. І.) П. А. умисно, з метою вбивства ударив К. О. ножем у живіт, заподіявши колото-

---

¹ Див.: Кримінальне судочинство в Україні: Судова практика. Злочини проти життя особи (вбивства): Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Вид. Дім «In Jure», 2007. – С. 180–185.

різане поранення. Коли потерпілий спробував утекти, П. А., погрожуючи вбивством, наздогнав його і, бажаючи довести до кінця свій злочинний умисел на вбивство з помсти, спробував завдати К. О. ще один удар ножем у шию, але потерпілий підставив руку й одержав колото-різане поранення правого плеча. І цього разу П. А. свій злочинний намір до кінця не довів з не залежної від його волі причини, оскільки потерпілому вдалося втекти.

За касаційними скаргами засудженого та потерпілих колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок змінила з таких підстав. Суд першої інстанції повно встановив фактичні обставини злочинів і дав усім доказам у справі всебічну та правильну оцінку, проте при кваліфікації дій засудженого припустився помилки. Як убачається з показань потерпілого К. І., він уночі 8 березня проходив повз будинок П. А. Побачивши останнього на балконі, запитав, коли він поверне борг, а у відповідь почув нецензурні слова, після чого підняв щось із землі, але в цей момент пролунав постріл – його поранили.

Свідки П. І. та П. П. показали, що після того, як вони почули дзвін розбитої шибки, П. А. вистрелив із рушниці, яка знаходилася поруч із балконом, і повідомив про це міліцію. За показаннями потерпілого К. О., вночі 8 березня брат – К. І. – повідомив, що його поранив із рушниці П. А. Крім того, 18 червня увечері П. А. намагався вбити його самого, завдавши два удари ножем, але йому вдалося втекти.

Згідно з висновками судово-медичних експертиз К. І. було заподіяно вогнепальне поранення правої половини обличчя, тобто тілесне ушкодження середньої тяжкості, а К. О. – проникне колото-різане поранення живота з ушкодженням шлунка і підшлункової залози, тобто тяжке тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння та колото-різане поранення правого плеча.

За свідченнями К. Н., приблизно о 22-й годині 18 червня вона й К. О. зустріли П. А., який наполягав на розмові з її чоловіком. Вона з дитиною пішла додому, а К. О. залишився, і через 20 хвилин їй стало відомо, що П. А. поранив його ножем. Свідок К. О. І. показала, що ввечері 18 червня до неї прийшов К. О. і повідомив, що його поранив П. А. Із протоколу відтворення обстановки й об-

ставин події за участю потерпілого К. О. видно, де і за яких обставин П. А. завдав йому ножові поранення.

Кваліфікуючи дії П. А. за ч. 2 ст. 15, ч.1 ст.115 КК, суд не взяв до уваги, що кожний громадянин має конституційне право на недоторканність житла, а також на захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправного посягання. Як установлено у справі, потерпілий розбив шибку в квартирі, намагався влучити каменем у П. А. За таких обставин засуджений мав право захищати своє житло від протизаконних дій з боку потерпілого, але, умисно стріляючи в останнього з рушниці, обрав такий спосіб захисту, який не відповідав небезпечності посягання. Тому дії П. А. за цим епізодом необхідно перекваліфікувати з ч. 2 ст. 15, ч.1 ст.115 КК на ч. 2 ст. 15, ст. 118 КК як замах на умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони.

Оскільки за ч. 2 ст. 15, п. 13 ч. 2 ст.115 КК настає відповідальність за замах на умисне вбивство, вчинений особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком убивства, передбаченого статтями 116-118 цього Кодексу, а П. А. не є такою особою, його дії мають бути перекваліфіковані на ч. 2 ст. 15, ч.1 ст.115 КК як замах на умисне вбивство К. О. З урахуванням викладеного колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок судової палати з кримінальних справ Апеляційного суду Донецької області від 15 квітня 2002 р. щодо П. А. змінила. Його дії перекваліфіковано з ч. 2 ст. 15, ч.1 ст. 115 КК на ч. 2 ст. 15, ст. 118 КК та з ч. 2 ст. 15, п. 13 ч. 2 ст. 115 КК на ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 115 КК¹.

Таким чином, якщо особа раніше вчинила умисне вбивство, відповідальність за яке передбачена статтями 116–118 КК України і знову вчинила умисне вбивство, її дії не можуть кваліфікуватися за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК, як повторне вбивство, тому що вказані злочини законодавець не визнає однорідними діяннями.

Неправильно були застосовані положення закону щодо повторності однорідних злочинів, яка передбачена ч. 2 ст. 307 і ч. 2 ст. 309 КК і в наступному випадку.

Вироком апеляційного суду Запорізької області У. засуджений за ч. 3 ст. 308, п. 6 ч. 2 ст. 115, 1 ст. 185, ч. 2 ст. 309, ч. 2 ст. 307 КК України за вчинення таких злочинів.

---

¹ Див.: Рішення Верховного Суду України. – 2004. – С. 117-119.

28 липня 2005 р. У., перебуваючи у будинку по вул. Ватутіна, з метою заволодіння наркотичними засобами вчинив напад на мешканку будинку О.: повалив її на ліжко, а потім, обмотавши електричним дротом шию О., почав із застосуванням сили затягувати петлю і задушив її. Встановлено, що смерть потерпілої О. наступила від механічної асфіксії.

Після цього У. заволодів особливо небезпечним наркотичним засобом – опієм ацетильованим. Потім він вчинив крадіжку 5000 грн. та мобільного телефону («Нокія–2100») вартістю 270 грн., які належали О.

29 липня 2005 р. У. в своєму будинку збув Є. медичний шприц, заповнений особливо небезпечним наркотичним засобом (опієм ацетильованим) об'ємом 2 мл. При виїзді у цей день з міста У. та Є. їх автомобіль було зупинено працівниками міліції і в ньому було знайдено: опій ацетильований вагою 2,044 г та 5,7 г сухої суміші, яка належить до особливо небезпечного наркотичного засобу – канібусу, який він зберігав без мети збуту.

Висновок суду про винність засудженого У. у вчиненні злочинів за обставин, зазначених у вирокі, підтверджується сукупністю доказів, перевірених у встановленому законом порядку, досліджених у судовому засіданні та належно оцінених судом; висновками судово-медичної експертизи про те, що смерть О. настала внаслідок здавлювання її шиї петлею, що спричинило механічну асфіксію; висновками судово-хімічної експертизи про те, що рідина коричневого кольору, виявлена підчас огляду автомобіля «ЗАЗ-ОАЕ-ШОО», є розчином особливо небезпечного наркотичного засобу – ацетильованого опію (вагою 1,044 г).

Винуватість У. у вчиненні зазначених злочинів підтверджується також іншими доказами, дослідженими у судовому засіданні і не оспорується засудженим у касаційній скарзі. Як свідчать матеріали справи, Апеляційний суд всебічно, повно й об'єктивно дослідив обставини вчинених злочинів, дав зібраним доказам належну оцінку, а дії засудженого У. за ч. 3 ст. 308, п. 6 ч. 2 ст. 115, ч. 1 ст. 185 та ч. 2 ст. 307 КК України (за кваліфікуючою ознакою – особливо небезпечний наркотичний засіб) кваліфікував правильно.

Водночас дії засудженого У. за ч. 2 ст. 309 КК України суд кваліфікував неправильно, оскільки, відповідно до роз'яснень

п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» від 26 квітня 2002 р., незаконне заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами та подальше їх зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту чи без такої мети, а також їх незаконний збут становлять сукупність злочинів, передбачених статтями 307, 308 чи ст. 309 КК, проте не мають ознаки повторності, передбаченої ч. 2 ст. 307 або ч. 2 ст. 309 КК¹.

У зв'язку з цим дії У. необхідно кваліфікувати за ч. 1 ст. 309 КК України, оскільки в його діях повторності однорідних злочинів немає, а зберігання ним наркотичних засобів у великих розмірах йому не пред'являлося як обвинувачення. Із огляду на наведене, підлягає також виключенню з обвинувачення У. така кваліфікуюча ознака ч. 2 ст. 307 КК України, як вчинення ним повторного однорідного злочину.

Колегія суддів Верховного Суду України виправила помилку в кваліфікації, припущену апеляційним судом Запорізької області і змінила вирок, виключивши з обвинувачення засудженого кваліфікуючу ознаку ч. 2 ст. 307 КК України – повторність однорідних злочинів; перекваліфікувала дії У. з ч. 2 ст. 309 на ч. 1 ст. 309 КК України і призначила за цим законом 2 роки позбавлення волі. На підставі ст. 71 КК України за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 308, п. 6 ч. 2 ст. 115, ч. 1 ст. 185, ч. 2 ст. 307 та ч. 1 ст. 309 КК України, призначила 12 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна².

Таким чином, у будь-якому разі кожний випадок повторності однорідних злочинів обов'язково повинен передбачатись в Особливій частині КК (ч.3 ст.32 КК).

2. Тотожні чи однорідні одиничні злочини, що утворюють повторність, можуть мати різний характер, бути *простими чи складними*. Так, повторність матиме місце при сполученні двох або більше простих одиничних злочинів, наприклад, двох крадіжок чи крадіжки і шахрайства; також це можуть бути різноманітні сполу-

¹ Див.: Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України. – С. 426.

² Див.: Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2006. – Вип. 1–2. – С. 117–119.

чення простих і складних, чи тільки складних злочинів, скажімо, повторність утворюють «простий» грабіж і продовжувана крадіжка, складений розбій і «просто» шахрайство тощо.

3. Для поняття повторності немає значення чи були злочини, з яких вона складається, *закінченими*, чи один з них (або більше) був лише *готуванням на злочин або замахом* на нього¹.

4. Повторність виникає і в тих випадках, коли один або декілька злочинів, з яких вона складається, вчинені у *співучасті*, наприклад, у першому злочині мала місце співучасть з розподілом ролей, і особа була пособником, а у другому та ж сама особа виступила виконавцем злочину. Вказані положення щодо повторності знаходять своє підтвердження в судовій практиці.

Так, у постанові Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» зазначається (п. 17), що «відповідальність за повторне умисне вбивство настає незалежно від того, чи була винна особа раніше засуджена за перший злочин, вчинила вона закінчене вбивство чи готування до нього або замах на нього, була вона виконавцем чи іншим співучасником злочину»².

5. Всі злочини, з яких складається повторність, вчиняються *в різний час і віддалені* один від одного певним *проміжком часу*. Ігнорування цієї ознаки іноді призводить до помилок при кваліфікації злочинів.

Зокрема, вироком Надвірнянського районного суду Івано-Франківської області Т. М. було засуджено за ч. 2 ст. 152 КК і за ч. 2 ст. 153 КК України. Як визнав суд, 16 березня 2003 р., близько першої години, Т. М., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, в с. Чорний Потік Надвірнянського району згвалтував потерпілу П., та вчинив задоволення статевої пристрасті неприродним способом із застосуванням фізичного насильства та погроз його застосування, вчинивши раніше злочин, передбачений ст. 152 КК України, за обставин, викладених у вироку.

---

¹ Це положення знайшло законодавче закріплення, наприклад, в ст. 32 КК Узбекистану, де зазначено, що «повторним визнається як закінчений злочин, так і карані готування чи замах на злочин, а також злочини, вчинені у співучасті».

² Див.: Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України. – С. 449.

У касаційній скарзі адвокат вказує на неправильну кваліфікацію дій Т. М., просить судові рішення скасувати, а справу направити на новий судовий розгляд. Заслухавши доповідача, міркування прокурора, адвоката Я. у підтримання своєї касаційної скарги, перевіrivши матеріали справи, колегія суддів вважає, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню на таких підставах.

Суд правильно встановив фактичні обставини вчинених засудженим злочинних дій і його висновок про доведеність вини Т. М. підтверджується показаннями потерпілої П. про те, що на неї напав Т. М. і, наносячи їй тілесні ушкодження та погрожуючи розправою, всупереч її волі згвалтував її та задовольнив свою статеву пристрасть неприродним способом.

Показання потерпілої узгоджуються з показаннями свідків І.І, та І.В. про те, що вночі 16 березня 2003 р. вони спіймали в шкільному саду Т.М., який втікав від них і був не повністю одягнутий, із даними протоколів огляду місця події від 16 березня 2003 р. та відтворення обстановки й обставин події за участю потерпілої П., даними висновків судово-медичної експертизи, згідно з якими у потерпілої П. було виявлено тілесні ушкодження у вигляді саден, синців, подряпин, крововиливів, які відносяться до легких тілесних ушкоджень.

Керуючись наведеними доказами, суд правильно кваліфікував дії Т.М. за ч. 2 ст. 153 КК України як задоволення статевої пристрасті неприродним способом із застосуванням фізичного насильства та погроз його застосування, вчинене особою, що раніше вчинила злочин, передбачений ст. 152 КК України. Разом з тим суд неправильно кваліфікував дії Т.М. за ч. 2 ст. 152 КК України. Як визнав суд, і це відповідає доказам у справі, Т.М. спершу згвалтував потерпілу, а потім без розриву у часі почергово задовольнив свою статеву пристрасть неприродним способом та вчинив насильницькі статеві акти. За таких обставин висновок суду про те, що Т.М. учинив згвалтування повторно, не можна визнати законним і обґрунтованим, оскільки така кваліфікуюча ознака, як «повторність вчинення згвалтування» передбачає, що особа раніше вже вчинила такий самий злочин або будь-який із злочинів, передбачених статтями 153-155 КК України.

У зазначеному випадку повторення вчинення засудженим насильницьких статевих актів не можна вважати повторністю вчинення злочину, передбаченого ст. 152 КК України. Таким чином дії Т.М., під час яких він неодноразово вчинив насильницькі статеві акти, суд правильно перекваліфікував з ч. 2 на ч. 1 ст. 152 КК України. Що стосується дій засудженого, пов'язаних з насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом, то вони правильно кваліфіковані за ч. 2 ст. 153 КК України, оскільки таким діям передувало вчинення ним злочину, передбаченого ст. 152 КК України.

З огляду на наведені аргументи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України змінила судові рішення. Вирок Надвірнянського районного суду Івано-Франківської області і ухвалу апеляційного суду Івано-Франківської області щодо Т. було змінено, а дії засудженого перекваліфіковано з ч. 2 ст. 152 КК України на ч. 1 ст. 152 КК України, і остаточне покарання йому було визначене за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 152 і ч. 2 ст. 153 КК України¹.

6. Повторність має місце незалежно від того, чи була особа засуджена за раніше вчинений нею злочин. Ця ознака повторності впливає безпосередньо із закону. В статтях Особливої частини КК, де передбачена повторність (наприклад, ч. 2 ст. 185; ч. 2 ст. 205 КК; ч. 2 ст. 306; ч. 2 ст. 368 КК), вказується на вчинення злочину повторно, без будь-яких обмежень.

Вказане дає підстави виділити два види повторності, а саме: а) повторність злочинів, *не пов'язана із засудженням особи за раніше вчинений злочин*; і б) повторність злочинів, що *пов'язана із засудженням особи за раніше вчинений злочин*.

Як справедливо зазначав М.І. Бажанов, «необхідно пам'ятати, що у всіх випадках, коли закон, тобто КК, застосовує в диспозиції відповідної статті термін «повторність» ним охоплюються обидва вказаних вище її види»². Наприклад, в ч. 2 ст. 289 КК встановлено

---

¹ Див.: Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 275–278.

² Див.: Бажанов М.І. Повторність злочинів як вид множинності злочинів / Конспект лекцій. – Х.: УЮА, 1993. – С. 6–7. Див. також: Бажанов М.І. Множественность преступлений по уголовному праву Украины. – С. 52.

відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом, вчинене повторно. Цією ознакою охоплюються випадки заволодіння транспортним засобом особою, яка раніше не була засуджена, а також і випадки, коли особа вже засуджувалась за такий самий злочин і має за нього судимість.

Зазначимо, однак, що факт засудження особи за попередній злочин створює повторність лише за умови, якщо вона була засуджена судом України. Відповідно до вимог Закону України від 3 березня 1998 р. «Про ратифікацію Протоколу до Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року» Україна не взяла на себе зобов'язань визнавати та враховувати вироки, винесені судами Договірних Сторін, при вирішенні питання про встановлення факту вчинення злочину повторно. Отже, злочин, вчинений особою в іншій державі, не буде враховуватись судом при визначенні повторності за КК України¹.

7. *Збереження кримінально-правового значення хоча б двома злочинами, що створюють повторність.* Так, повторність як пов'язана, так і не пов'язана із засудженням за раніше вчинений злочин, виключається, якщо хоча б за один із двох злочинів: а) набрав чинності новий закон, що усуває його злочинність і караність (ст. 5 КК); б) особу було звільнено від кримінальної відповідальності чи від покарання на підставі акту амністії чи помилування (ч. 1 ст. 44 КК)².

¹ Див.: Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах. Офіційне видання. – К., 2006. – С. 116-118.

² Слід, однак, спеціально обмовитися, що згідно з п. 2 Положення про здійснення помилування (Затв. Указом Президента України від 19 липня 2005 р. № 1118/2005) помилування здійснюється лише щодо *засуджених* і застосовується у виді: а) заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк; б) повного або часткового звільнення від відбування як основного, так і додаткового покарання; в) заміни покарання або невідбутої його частини більш м'яким покаранням. Більш того, у п. 4 цього ж Положення зазначається, що клопотання про помилування може бути подано *після набрання вироком законної сили*. Таким чином, відповідно до Положення, помилування може здійснюватися *лише щодо засудженого і тільки у формі (виді) звільнення особи від покарання*, а не від кримінальної відповідальності. Аналогічно вирішується це питання і в ст. 85 і ч. 2 ст. 87 КК, згідно з якими помилування полягає лише в повному чи

Крім того, повторність злочинів, яка не пов'язана із засудженням за раніше вчинений злочин, є відсутньою і у випадках, коли за цей злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності з підстав, зазначених законом (статті 45-49, 97 106 КК). Таке звільнення може відбуватися і на підставі норм, передбачених в Особливій частині КК, коли до особи застосовуються так звані *спеціальні види* звільнення від кримінальної відповідальності (наприклад, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 307, ч. 3 ст. 369 та ін.).

Повторність, що пов'язана із засудженням, буде відсутньою, якщо за раніше вчинений злочин була *погашена чи знята судимість* (статті 89, 91, 108 КК). Виключається така повторність і у випадках, коли особу було: а) засуджено вироком суду без призначення покарання (ч. 4 ст. 74 КК); б) звільнено від покарання у зв'язку із закінченням строків давності (статті 80, 106 КК); в) звільнено від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 105 КК); г) реабілітовано, тобто визнано несправедливо репресованою в судовому або позасудовому порядку і поновлено в усіх правах. У всіх зазначених випадках вчинений злочин визнається «юридично нікчемним», так би мовити, піддається забуттю, і не може враховуватися при визначенні повторності.

Вказана ознака має дуже велике значення при кваліфікації повторності і цілком правильно сприймається судовою практикою.

Так, Заводський районний суд м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області вироком від 25 квітня 2005 р. засудив С. за ч. 2 ст. 309 КК України. Апеляційний суд Дніпропетровської області ухвалою від 15 липня 2005 р. залишив вирок без зміни. С. визнано винною в тому, що 20 листопада 2003 р. вона придбала у не встановленої слідством особи особливо небезпечний наркотичний засіб – 8,4 мл. опію ацетильованого – і перевезла за місцем свого проживання.

У касаційній скарзі засуджена просила пом'якшити їй покарання, посилаючись на наявність у неї тяжких захворювань, що приз-

---

частковому звільненні засудженого від покарання або в заміні покарання чи невідбутої його частини більш м'яким. Таким чином ч. 1 ст. 44 КК, яка вказує на можливість звільнення особи на підставі акта про помилування і від кримінальної відповідальності, суперечить приписам, передбаченим як в ст. 85 і ч. 2 ст. 87 КК, так і в пунктах 2 і 4 Положення про помилування 2005 р.

вели до інвалідності, у зв'язку з чим вона вживала наркотичні засоби для полегшення болю. С. також заперечувала проти кваліфікації її дій за ознакою повторності.

Перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України касаційну скаргу не задовольнила з таких підстав. Винність С. у вчиненні злочину підтверджена сукупністю зібраних у справі доказів, яким суд дав належну оцінку і які обґрунтовано поклав в основу вироку, що у скарзі засуджена не заперечує. Кваліфікація її дій за ч. 2 ст. 309 КК є правильною.

Посилання С. на відсутність у її діях такої кваліфікуючої ознаки, як учинення злочину повторно, не заслуговують на увагу. Із матеріалів справи вбачається, що вироком від 21 лютого 2002 р. С. було засуджено за ч. 2 ст. 309 КК, і цю судимість у встановленому законом порядку не знято й не погашено. Тому її дії правильно кваліфіковано за ознакою повторності. У зв'язку із зазначеним та враховуючи, що засудженій призначено покарання відповідно до вимог закону, з урахуванням характеру та ступеня суспільної небезпечності вчиненого нею злочину, даних про її особу й інших обставин справи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України у задоволенні касаційної скарги С. відмовила¹.

В даному випадку суд правильно кваліфікував дії особи за ч. 2 ст. 309 КК України за ознакою повторності, бо попередню її судимість за аналогічний злочин не знято і не погашено в установленому законом порядку.

Однак практика знає й інші випадки, коли ігнорування судами факту погашення або зняття попередніх судимостей особи призводить до неправильного застосування кримінального закону. Підтвердити наведене матеріалами наступних кримінальних справ.

Ірпінський міський суд Київської області вироком від 5 лютого 2004 р. П., раніше судимого 12 червня 2003 р. за ч. 1 ст. 309, ч. 1 ст. 317, статтями 70, 75 КК на три роки позбавлення волі, звільненого від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком два роки, звільненого від цього покарання 10 вересня цього ж року на підставі п. «б» ст. 1 Закону від 11 липня 2003 р. № 1131-

---

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 9. – С. 18.

IV «Про амністію» (далі – Закон «Про амністію»), засудив за ч. 2 ст. 309 КК.

П. визнано винним у тому, що він 1 вересня 2003 р. приблизно о 12-й годині з метою незаконного придбання наркотичних засобів для власного споживання зірвав на вулиці гілки дикоростучої коноплі, які переніс на подвір'я будинку та незаконно зберігав їх без мети збуту на горищі сараю названого домоволодіння.

17 вересня 2003 р. приблизно о 9-й годині П. перекинув частину гілок коноплі із сараю на ганок будинку, звідки у цей же день працівники міліції вилучили дві гілки рослинного походження, які визначені фрагментами рослини коноплі та визнані наркотичним засобом – висушеним каннабісом (марихуаною) загальною вагою 31,3 грама.

18 вересня 2003 р. приблизно о 18-й годині працівники міліції на горищі сараю виявили та вилучили висушені гілки рослинного походження з листям та подрібнену суху рослинну масу, яка визнана наркотичним засобом – висушеним каннабісом (марихуаною) загальною вагою 255 грамів.

У касаційному поданні прокурор просив виключити з вироку посилання суду на кваліфікуючу ознаку – повторність вчинення П. нового злочину та переключити дії засудженого з ч. 2 на ч. 1 ст. 309 КК.

Перевіривши матеріали справи та наведені у касаційному поданні доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України подання задовольнила з таких підстав. Суд правильно встановив фактичні обставини справи. Висновки суду щодо винності П. у незаконному зберіганні наркотичного засобу ґрунтуються на доказах, досліджених у судовому засіданні і детально викладених у вироку. Водночас суд неправильно кваліфікував дії засудженого за ч. 2 ст. 309 КК. Оскільки суд звільнив П. від відбування попереднього покарання на підставі Закону «Про амністію», то відповідно до ч. 3 ст. 88 КК він є особою, яка не має судимості, тому кваліфікація його дій судом за ознакою повторності є неправильною. За таких обставин колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дії П. переключила з ч. 2 на ч. 1 ст. 309 КК оскільки в його діях відсутня кваліфікуюча ознака – повторність

вчинення злочину та призначила йому покарання в межах санкції цього закону¹.

Інша судова помилка пов'язана із кваліфікацією повторної крадіжки.

Вироком Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 18 квітня 2005 р. С, раніше неодноразово судимого, засуджено за ч. 2 ст. 185 КК та за ч. 4 ст. 187 КК України. Ухвалою апеляційного суду Донецької області від 5 липня 2005 р. вирок щодо С. залишено без змін.

С. визнаний винним у тому, що він 25 серпня 2004 р. з метою крадіжки зайшов до приміщення Слов'янського районного центру соціальних служб для молоді у м. Слов'янську, шляхом вільного доступу пройшов у один із кабінетів, де зі столу таємно викрав шкіряну сумку (вартістю 40 грн.), що належала Т., у якій було майно потерпілої на загальну суму 246 грн. 70 коп.

Також С. 25 серпня 2004 р. з метою заволодіння чужим майном шляхом розбою, маючи при собі ніж, зайшов у магазин «Альянс» у м. Слов'янську, проник за торговий прилавок і заволодів грошима в сумі 68 грн., після чого, будучи помічений працівниками магазину, які намагалися його затримати, з метою утримання викраденого С. ножем заподіяв К. легкі тілесні ушкодження, що спричинили короткочасний розлад здоров'я, а Г. і Ф., які усвідомлювали злочинний характер дій засудженого і намагалися його затримати, – тяжкі тілесні ушкодження.

У касаційній скарзі засуджений С. заперечував вчинення ним розбійного нападу, стверджував про безпідставність засудження за ч. 2 ст. 185 КК України, оскільки попередня його судимість погашена, і просив вирок скасувати, а справу направити на новий судовий розгляд.

Дослідивши матеріали справи та обговоривши доводи скарги, колегія суддів вважає, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню.

Дії С. кваліфіковані судом за ч. 2 ст. 185 КК України як таємне викрадення чужого майна повторно. Така кваліфікуюча ознака, як повторність інкримінована С. у зв'язку тим, що, як зазначено у вирок, в засудженого є незнята і непогашена судимість. Дійсно С.

---

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 9. – С. 18.

раніше був засуджений за вчинення тяжких злочинів, останнього разу 13 липня 1993 р. – на 7 років позбавлення волі, а звільнений 16 січня 1998 р. за відбуттям строку покарання. Також С. був засуджений у 1980 році на 10 років позбавлення волі. Строк погашення судимості за ст. 55 КК УРСР для осіб, засуджених до позбавлення волі на строк не більше 10 років, був установлений на рівні 8 років зі дня відбуття покарання. Строк погашення судимості за п. 8 ст. 89 КК України для осіб, засуджених до позбавлення волі за тяжкий злочин, дорівнює 6 рокам зі дня відбуття покарання, якщо вони не вчинять нового злочину. Відповідно до ст. 5 КК України, закон про кримінальну відповідальність, який її пом'якшує, має зворотню дію в часі, тобто поширюється на осіб, які, зокрема, відбули покарання, але мають судимість. Злочин, передбачений ст. 185 КК України, С. скоїв 25 серпня 2004 р., тобто через 6 років і 7 місяців після відбуття покарання. Отже, врахування такої кваліфікуючої ознаки, як повторність, у зв'язку з наявністю попередньої судимості С. є безпідставною, тому його дії належить перекваліфікувати з ч. 2 на ч. 1 ст. 185 КК України¹.

Отже, щодо кваліфікації дій засудженого за ч. 2 ст. 185 КК України, в даному випадку було застосоване кримінальне законодавство, яке не підлягало застосуванню. Тому цей вирок було обґрунтовано змінено шляхом виключення кваліфікуючої ознаки повторності крадіжки із формули обвинувачення.

Розглянуті нами кількісні і якісні ознаки є обов'язковими для такого виду множинності злочинів як повторність. При відсутності хоча б однієї із зазначених ознак повторність виключається.

Повторність слід *відмежовувати* від суміжних з нею понять.

Зокрема, повторність тотожних злочинів, яка не пов'язана із засудженням винного за раніше вчинений ним злочин, зовні дуже схожа із одиничним продовжуваним злочином. І хоча в ч. 2 ст. 32 КК зазначається, що не є повторністю продовжуваний злочин, що складається із двох або більше вчинених в різний час тотожних злочинних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром, проблеми щодо їх розмежування в практиці існують. Схожість продовжаного злочину із повторністю тотожних злочинів обумовлюється

---

¹ Див.: Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2006. – Вип. 1–2. – С. 109–111.

двома ознаками: а) він також складається із низки тотожних (однакових за юридичним складом діянь) і б) між цими діяннями існує певний проміжок часу.

Однак, між повторністю і продовжуваним злочином є суттєві відмінності. Так, при продовжуваному злочині особа має єдиний злочинний намір, що охоплює заздалегідь поставлену загальну мету і єдиний умисел та об'єднує всі тотожні діяння, вчинені нею. При повторному вчиненні тотожних злочинів кожен з них має свою суб'єктивну сторону і самостійний умисел, який виникає кожного разу самостійно (спочатку) перед вчиненням кожного окремого злочину.

Продовжуваний злочин – це одиничний злочин. Якщо встановлені його ознаки, то повторність виключається і діяння особи кваліфікується як простий склад злочину (наприклад, за ч. 1 ст. 185 КК – як продовжувана крадіжка). При повторному вчиненні тієї ж крадіжки матиме місце множинність злочинів і застосуванню буде підлягати ч. 2 ст. 185 КК (кваліфікований склад злочину).

У судовій практиці поняття продовжуваного злочину використовується здебільшого щодо корисливих посягань на власність, хабарництва тощо. Так, продовжуване вилучення майна згідно з роз'ясненнями Пленуму Верховного Суду України, повинно складатися із низки тотожних дій, охоплюватись з самого початку єдиним умислом на заволодіння конкретним майном і вчинятись одним способом¹.

Виходячи з цього, суди визнають, що крадіжка або привласнення майна із одного джерела і одним і тим самим способом не може кваліфікуватись як продовжуваний злочин за відсутністю даних щодо єдиного умислу на привласнення конкретної суми грошей. Отже, якщо особа, вчиняючи крадіжки, не мала наміру на викрадення певної кількості майна і кожна крадіжка була самостійним епізодом, то в таких випадках в діях особи буде повторність, а не одиничний продовжуваний злочин.

Таку позицію займає судова практика і у справах про хабарництво. У постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня

---

¹ Див.: п. 23 постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 грудня 1992 р. «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності». – Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України. – С. 253.

2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво», зокрема, зазначається (п. 15), що одержання службовою особою в декілька прийомів одного хабара за виконання чи невиконання дій, обумовлених із тим, хто його дає, потрібно розглядати як одиничний продовжуваний злочин. Кваліфікувати такі дії за ознакою повторності не можна.

В той же час одночасне одержання службовою особою хабара від декількох осіб належить кваліфікувати як вчинене повторно тоді, коли він дається за вчинення дій в інтересах кожної особи, яка дає хабар, а службова особа усвідомлює, що одержує його від декількох осіб¹.

Вчинення особою двох чи більше самостійних продовжуваних злочинів, передбачених однією статтею КК, потрібно розглядати як повторність злочинів. Наприклад, особа через деякий проміжок часу вчиняє дві самостійні продовжувані крадіжки.

Кваліфікація повторності залежить від того, які злочини входять до її складу. Так, при повторності закінчених тотожних злочинів, всі злочини охоплюються однією і тією самою статтею Особливої частини КК, де передбачена відповідальність за повторне вчинення даного злочину (наприклад, повторний грабіж кваліфікується за ч.2 ст.186 КК, повторне незаконне заволодіння транспортним засобом – за ч. 2 ст. 289 КК, а повторне отримання хабара, – за ч. 2 ст. 368 КК)².

Цієї вимоги судова практика в цілому дотримується, однак випадки неправильного застосування закону іноді трапляються.

Так, вироком Синельниківського районного суду Дніпропетровської області В. було засуджено: за ч. 1 ст. 309 і за ч. 2 ст. 309 КК України за те, що вона 15 травня 2004 р., близько 10 год., на платформі «Ксенівка» Придніпровської залізниці у невстановленої слідством особи без мети збуту незаконно придбала особливо не-

---

¹ Див.: Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України. – С. 438.

² У справах про звалтування практика також правильно виходить з того, що звалтування, вчинене особою, яка раніше вчинила такий самий злочин (незалежно від того, чи була вона засуджена за раніше вчинене звалтування і чи була вона виконавцем або іншим співучасником цих злочинів), підлягає кваліфікації за ч. 2 ст. 152 КК і додаткової кваліфікації за ч. 1 ст. 152 КК не потребує. (Див.: Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України. – С. 194).

безпечну наркотичну речовину – опій ацетильований – у кількості 3,0 мл., який зберігала та перевозила до вилучення.

Повторно 5 серпня 2004 р. В. без мети збуту виготовила з макової соломки наркотичний засіб – опій екстракційний, який у неї було вилучено працівниками міліції у кількості 0,19 г. та 0,32 г. у перерахунку на суху вагу.

У касаційному поданні прокурор просив судові рішення змінити у зв'язку з неправильним застосуванням кримінального закону.

Заслухавши доповідача, думку прокурора М., перевіривши матеріали справи та доводи, наведені у касаційному поданні, колегія суддів вважає, що касаційне подання підлягає задоволенню. З огляду на вирок В. засуджено за те, що вона 15 травня 2005 р. придбала, зберігала та перевозила наркотичну речовину, а 5 серпня 2004 р. виготовила таку речовину. Останній епізод кваліфіковано за ознакою повторності. Однак, відповідно до вимог ст. 32 КК України при повторності тотожних злочинів усі злочини охоплюються однією і тією самою статтею Особливої частини КК, в якій передбачена відповідальність за повторне вчинення зазначеного злочину. За таких обставин колегія суддів, погоджуючись із доводами касаційного подання, вважає, що вирок у частині кваліфікації дій В. підлягає зміні з виключенням кваліфікації дій засудженої за ч. 1 ст. 309 КК України як зайвої, тому колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок Синельниківського районного суду Дніпропетровської області щодо В. змінила, виключила кваліфікацію дій засудженої за ч. 1 ст. 309 КК України як зайву й ухвалила вважати її засудженою за ч. 2 ст. 309 КК України¹.

Цікаво, що за справою П. при кваліфікації повторності грабежу сталася помилка «навпаки». Визнавши, що грабїж вчинений повторно, суд помилково кваліфікував дії засудженого не за ч. 2 ст. 186 КК України, як належало, а за ч. 1 ст. 186 КК України.

Вироком Маловисківського районного суду Кіровоградської області від 13 березня 2006 р. П. засуджено за ч. 1 ст. 186 КК України. Згідно з вироком П. визнаний винним у тому, що 19 грудня 2005 р., приблизно о 16 год., повторно, перебуваючи у стані алкогольно-

---

¹ Див.: Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 31–33.

го сп'яніння, у кафе «Вись» у м. Мала Виска він відкрито викрав у неповнолітнього У. мобільний телефон вартістю 450 грн.

У касаційному поданні заступника прокурора Кіровоградської області порушено питання про скасування вироку щодо П. та направлення справи на новий судовий розгляд у зв'язку з неправильним застосуванням кримінального закону та невідповідністю призначеного покарання тяжкості злочину та особі засудженого. При цьому прокурор зазначає, що хоча суд визнав винним П. у відкритому викраденні чужого майна, вчиненому повторно, але засудив його за ч. 1 ст. 186 КК України.

Заслухавши доповідача, думку прокурора, який підтримав касаційне подання, перевіrivши матеріали справи та обговоривши доводи касаційного подання, колегія суддів вважає, що касаційне подання підлягає задоволенню на таких підставах. Як вбачається із матеріалів справи, злочинні дії П. органами досудового слідства кваліфіковані за ч. 2 ст. 186 КК України як грабіж, вчинений повторно. Таку кваліфікацію дій П. визнано правильною і судом, про що зазначено у мотивувальній частині вироку. Однак, незважаючи на це, вироком суду П. визнаний винним та засуджений за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 186 КК України, що суперечить фактичним обставинам справи, хоча покарання йому призначено за санкцією ч. 2 ст. 186 КК України. Таким чином, доводи касаційного подання про те, що до засудженого П. судом неправильно застосовано кримінальний закон, колегія суддів вважає обґрунтованими. На підставі наведеного колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України касаційне подання заступника прокурора Кіровоградської області задовольнила. Вирок Маловисківського районного суду Кіровоградської області від 13 березня 2006 р. щодо П. скасувала, а справу направила на новий судовий розгляд¹.

В тих випадках, коли одні злочини, які входять до повторності, були закінченими, а інші – ні, або, якщо при вчиненні одних злочинів особа діяла як виконавець, а інших – як організатор, підбурювач або пособник, вчинене не можна кваліфікувати за одною статтею КК, бо незакінчені злочини і злочини, вчинені у співучасті,

---

¹ Див.: Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 3(5). – С. 79–80.

мають одержати окрему кваліфікацію з посиланням на відповідну частину ст. 15 чи ст. 27 КК¹. Наприклад, при вчиненні двох крадіжок, з яких перша була незакінченою на стадії замаху, дії особи слід кваліфікувати: а) як замах на крадіжку за ст. 15 і ч. 1 ст. 185 КК та б) як закінчений повторний злочин – за ч. 2 ст. 185 КК.

Правильність такої кваліфікації підтвердила колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України за справою М.

Апеляційний суд Житомирської області залишив без зміни вирок Коростенського міського суду тієї ж області щодо М., засудженого за ч. 2 і 3 ст. 185 КК та за ч. 1 ст. 194 КК за те, що він за попередньою змовою з К., 19 вересня 2002 р. таємно викрав із сараю П. належне останньому майно на суму 764 грн., а наступного дня – на суму 75 грн.

23 вересня 2002 р. приблизно о 9-й годині М. проник до будинку П., звідки таємно викрав майно на суму 232 грн. Того ж дня приблизно о 12-й годині засуджені знову прийшли до цього будинку. М. спостерігав за навколишньою обстановкою, а К. проник у будинок і намагався таємно викрасти майно на суму 134 грн. Коли його помітив потерпілий, К. продовжував утримувати викрадене майно, а М. тим часом утік. Крім того, 13 жовтня 2002 р. М. таємно викрав велосипед вартістю 125 грн., який належав потерпілому К. О., а 3 листопада 2002 р. проник у квартиру О. і таємно викрав звідти майно на загальну суму 348 грн. та умисно пошкодив меблевий гарнітур вартістю 486 грн.

У касаційному поданні прокурор, не оспороюючи доведеність винності засудженого М. у вчинених злочинах, порушив питання про скасування ухвали апеляційного суду і направлення справи на новий апеляційний розгляд у зв'язку з неправильною кваліфікацією дій засудженого.

Заслухавши суддю-доповідача, думку прокурора, перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені у касаційному поданні доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України задовольнила подання частково з таких

---

¹ Див.: п. 15 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво». – Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України. – С. 438.

підстав. Як убачається з матеріалів справи, М. вчинив ряд посягань на чуже майно, в тому числі замах на його викрадення. Довівши винність М. у вчиненні інкримінованих злочинів, суд виключив кваліфікацію його дій за ч. 3 ст. 15, ч. 3 ст. 185 КК як зайву, вважаючи, що дії підсудного за епізодом замаху на викрадення майна П. охоплюються ч. 3 ст. 185 цього Кодексу, оскільки він повторно вчинив крадіжку чужого майна за іншим епізодом.

Таке рішення суду, як обґрунтовано зазначено у касаційному поданні, суперечить роз'ясненню, даному Пленумом Верховного Суду України у п. 33 постанови від 25 грудня 1992 р. № 12 «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності», відповідно до якого в разі вчинення винною особою декількох злочинів проти приватної власності, одні з яких були закінченими, а інші – ні, незакінчені злочини мають одержати окрему кваліфікацію. При апеляційному розгляді справи цю помилку суду виправлено не було. За таких обставин вирок місцевого суду, як і ухвала апеляційного, підлягають зміні.

З огляду на наведене, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок Коростенського міського суду та ухвалу Апеляційного суду Житомирської області щодо М. змінила: перекваліфікувала його дії за епізодом замаху на викрадення майна потерпілого П. 23 вересня 2002 р. з ч. 3 ст. 185 КК на ч. 3 ст. 15, ч. 3 ст. 185 цього Кодексу¹.

Якщо повторність тождесних злочинів прямо не передбачена в статті Особливої частини КК (наприклад, особа послідовно вчинила два службових підблєння), то вона розглядається згідно з п. 1 ст. 67 КК як обставина, що обтяжує покарання.

Кваліфікація *повторності однорідних* злочинів, як правило, не викликає труднощів. За такої повторності кожний окремих злочин потребує самостійної кваліфікації за відповідною статтею КК, причому наступний злочин кваліфікується за ознакою повторності. Наприклад, якщо особа послідовно вчинила шахрайство, а потім грабїж, то її дії слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 190 КК і ч. 2 ст. 186 КК (як грабїж, вчинений повторно).

Певним винятком із цього правила є вчинення особою декількох умисних вбивств за обтяжуючих обставин, передбачених різ-

---

¹ Див.: Рішення Верховного Суду України. – 2005. – Вип. 2(9). – С. 104-105.

ними пунктами ч. 2 ст. 115 КК України. Відповідно до роз'яснень, які містяться у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи» (п. 17), в зазначених випадках дії винного кваліфікуються за цими пунктами та за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК з урахуванням повторності¹. Однак суди не завжди дотримуються вказаних правил кваліфікації. Прикладом судової помилки може стати наступна справа.

Апеляційний суд Сумської області засудив: Я. – за сукупністю злочинів, відповідальність за які передбачена п. 12 ч. 2 ст. 115, п. 9, 13 ч. 2 ст. 115 КК, ч. 1 ст. 122 і ч. 1 ст. 146 КК. Н. – за сукупністю злочинів, відповідальність за які передбачена п. 12 ч. 2 ст. 115, ч. 1 ст. 122 і ч. 1 ст. 396 КК. В. – за ч. 1 ст. 396.

Згідно з вироком Я., Н. і В. визнано винними у вчиненні злочинів за таких обставин. 10 жовтня 2006 р. Я. і Н., перебуваючи в будинку Л. і Ш., під час розпивання з ними спиртних напоїв, діючи спільно, заподіяли їм ударів ніжкою від стільця, металевим совком, а також руками й ногами у різні частини тіла, у тому числі по голові та в грудну клітку, унаслідок чого Ш. знепритомнів, а Л. отримав середньої тяжкості тілесні ушкодження. Я. і Н., доводячи до кінця спільний умисел на позбавлення життя Ш., з метою приховати злочин за допомогою В., який вважав, що потерпілий мертвий, відвезли тіло останнього до озера і вкинули у воду. Смерть Ш. настала від механічної асфіксії внаслідок потрапляння води в органи дихання.

Того ж дня, щоб приховати вчинене, Я., примусивши очевидця вбивства Л. сісти в автомобіль, привіз його до свого будинку й закрив у погребі, незаконно позбавивши волі, а 11 жовтня умисно вбив. Наступного дня Я., Н. і В. із метою приховати вбивство віднесли труп Л. за межі господарства Я. і закопали.

У касаційному поданні прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції, вказав на те, що суд помилково кваліфікував злочинні дії Я. окремо за п. 9 ч. 2 ст. 115 і п. 12, 13 ч. 2 ст. 115 КК по кожному вчиненому ним вбивстві, тоді як мав кваліфікувати лише за ч. 2 ст. 115 цього Кодексу та відповідними пунктами цієї статті.

---

¹ Див.:Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України. – С. 449.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені в касаційному поданні доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що подання підлягає задоволенню з таких підстав. Перевіркою матеріалів справи встановлено, що суд правильно встановив фактичні обставини вчинених засудженими Я., Н. і В. злочинів та правильно кваліфікував злочинні дії: Н. – за п. 12 ч. 2 ст. 115, ч. 1 ст. 122 та ч. 1 ст. 396 КК, В. – за ч. 1 ст. 396 цього Кодексу, Я. – за ч. 1 ст. 122 та ч. 1 ст. 146 того ж Кодексу. Разом із тим суд неправильно кваліфікував злочинні дії Я. окремо за п. 12 ч. 2 ст. 115 і п. 9, 13 ч. 2 ст. 115 КК, оскільки відповідно до вимог кримінального закону при вчиненні особою кількох умисних вбивств за обтяжуючих обставин, передбачених різними пунктами ч. 2 ст. 115 КК, дії винного мають бути кваліфіковані за цими пунктами та за п. 13 ч. 2 зазначеної статті з урахуванням повторності.

Про це зазначено і в п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи». Крім того, у п. 18 цієї постанови Пленуму передбачено, що при засудженні особи за декількома пунктами ч. 2 ст. 115 КК покарання за кожним пунктом цієї статті окремо не призначається. Проте суд, всупереч вимогам кримінального закону та вказаним роз'ясненням Пленуму, окремо кваліфікував злочинні дії засудженого Я. за конкретними пунктами ч. 2 ст. 115 КК та окремо за ними ж призначив йому покарання.

Враховуючи наведене, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок Апеляційного суду Сумської області щодо засуджених Н. і В. залишила без змін, а щодо засудженого Я. – змінила: постановила вважати його засудженим за пунктами 9, 12, 13 ч. 2 ст. 115 КК¹.

Якщо *один* вчинений винною особою злочин підпадає під ознаки різних частин однієї статті КК, що передбачають різні кваліфіковані склади цього злочину (наприклад, грабіж, поєднаний з проникненням у житло (ч. 3 ст. 186) і у великих розмірах (ч. 4 ст. 186 КК), то вчинене діяння кваліфікується за тією частиною статті, що передбачає більш суворе покарання (в даному випадку за ч. 4

---

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 11. – С. 17-18.

ст. 186 КК). Кваліфікація за ознакою повторності тут не потрібна, тому що в цьому випадку вчиняється лише один злочин, у якому наявні лише декілька кваліфікуючих ознак. Але в процесуальних документах, наприклад, в обвинувальному вирокі, всі ці кваліфікуючі ознаки обов'язково повинні бути зазначені.

Якщо ж особа у різний час вчиняє *два* злочини, які підпадають під ознаки однієї й тієї самої статті Особливої частини КК, але кожен із них містить кваліфікуючі ознаки, передбачені у різних частинах цієї статті (наприклад, особа вчиняє спочатку грабіж, передбачений ч. 3 ст. 186, а через деякий час – ч. 4 ст. 186 КК), то вчинене має визнаватися і повторністю, і сукупністю (так звана, «повторність-сукупність»)¹. У такому випадку вчинене належить кваліфікувати за сукупністю злочинів (у наведеному прикладі за ч. 3 ст. 186 і ч. 4 ст. 186 КК). Що ж стосується формули обвинувачення, то у відповідних процесуальних документах мають бути зазначені всі кваліфікуючі ознаки цих злочинів, у тому числі і повторність.

1.4.2. Сукупність злочинів

Відповідно до ч. 1 ст. 33 КК сукупністю злочинів визнається вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини цього Кодексу, за жоден з яких її не було засуджено. При цьому не враховуються злочини, за які особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом.

Визначення сукупності злочинів, яке наведено в ч. 1 ст. 33 КК, дозволяє виділити наступні її ознаки:

Кількісна ознака.

Особа (група осіб) вчиняє *два або більше самостійних одиначних злочинів*. Сукупність злочинів не може утворюватись із правопорушень, а також із суспільно небезпечних діянь, що не передбачені в Особливій частині КК. Характеризуючи цю ознаку, М.С. Таганцев вказував, що «сукупність злочинів існує тоді, коли діяння, в яких обвинувачується підсудний, відокремлені одне від

¹ Докладно про це див. параграф 1.4.2 цієї роботи.

одного і з зовнішньої, і з внутрішньої сторони, – в цьому і полягає межа, що відокремлює сукупність від одиничного злочину»¹.

Якісні ознаки.

1. Кожний зі злочинів у складі сукупності передбачений в Особливій частині КК як *самостійний склад злочину*. Це можуть бути будь-які поєднання одиничних злочинів: простого з простим (наприклад, крадіжка і зґвалтування); простого з ускладненим або двох ускладнених (наприклад, триваючого і складеного злочинів); закінченого і незакінченого злочинів; а також злочинів, вчинених особою в співучасті або одноособово.

2. Злочини, що утворюють сукупність, як правило, є *різномірними*. Але в окремих випадках вони можуть бути *однорідними* і навіть *тотожними*.

В теорії кримінального права питання щодо характеру злочинів у складі сукупності тлумачиться неоднозначно. Так, О.М. Яковлев вважає, що відмінність сукупності злочинів від інших видів множинності злочинних діянь полягає саме в тому, що сукупність утворюють не будь-які, а лише різномірні злочини. Такими злочинами визнаються діяння, що мають різні безпосередні об'єкти, або вчиняються з різними формами вини².

Т.Е. Караєв і Ю.М. Юшков вказують, що сукупність утворюється різномірними і однорідними посяганнями³. На думку А.С. Нікіфорова і В.П. Малкова в сукупність можуть входити не тільки різномірні, однорідні, а й і юридично тотожні діяння. Зокрема, В.П. Малков пише, що за сукупністю злочинів можуть бути кваліфіковані тотожні діяння, якщо першим діянням є замах на злочин, а другим – закінчений злочин – і навпаки⁴.

---

¹ Див.: Таганцев Н.С. Курс русского уголовного права. Часть общая. – СПб., 1880. – С. 561.

² Див.: Яковлев А.М. Совокупность преступлений по советскому уголовному праву. – С. 131.

³ Див.: Караев Т.Э. Повторность преступлений. – М., 1983. – С. 28; Юшков Ю.Н. Множественность преступных деяний (вопросы квалификации преступлений и назначения наказания). – Автореф. дис. ...канд. юрид. наук. – Свердловск, 1974. – С. 12.

⁴ Див.: Никифоров А.С. Вказ. праця. – С. 15; Малков В.П. Повторность преступлений. – Казань, 1970. – С. 116.

І.Б. Агаєв наполягає на тому, що однорідні і тотожні злочини не можуть входити до сукупності злочинів, тому що вони є головними ознаками повторності, крім того, – як зазначає цей автор, – кваліфікація злочинів при сукупності заснована на їх різнорідності¹.

На нашу думку, сукупність звичайно утворюється різнорідними злочинами. Однак, вона також може мати місце при вчиненні однорідних злочинів, якщо інші правила кваліфікації таких злочинів не передбачені в законі (визначена в Особливій частини КК, як виняток, повторність однорідних злочинів).

Різнорідні і однорідні злочини передбачені в різних статтях або в різних частинах однієї статті Особливої частини КК, а тому при сукупності злочинів кожне з вчинених діянь отримує самостійну кваліфікацію за окремою статтею (частиною статті КК). Це положення прямо закріплене в ч. 2 ст. 33 КК.

Як правило, в чинному КК різнорідні і однорідні злочини передбачені в окремих статтях Особливої частини КК, але в деяких випадках різні частини однієї і тієї самої статті також можуть передбачати відповідальність за різні злочини. До таких статей належать, наприклад, ч. 1 ст. 115 КК – умисне вбивство і ч. 2 ст. 115 КК – умисне вбивство за обтяжуючих обставин; ч. 1 ст. 371 КК, де встановлена відповідальність за незаконне затримання або привід і ч. 2 цієї статті – що передбачає покарання за завідомо незаконний арешт або тримання під вартою. В ч. 1 ст. 357 КК мова йде про викрадення офіційних або приватних документів, штампів, а в ч. 3 цієї статті – про незаконне заволодіння будь-яким способом паспортом або іншим особистим важливим документом. В ч. 1 ст. 413 КК передбачена відповідальність за продаж військовослужбовцем особистих предметів обмундирування, а в ч. 2 – за втрату ввіреної для службового користування зброї тощо. В цих та інших подібних випадках наведені частини статей КК містять різні склади злочинів і мають самостійні санкції. Тому, наприклад, якщо військовослужбовець спочатку продав своє обмундирування, а потім зіпсував ввірену йому зброю, в його діях матиме місце сукупність злочинів: ч. 1 і ч. 2 ст. 413 КК.

---

¹ Див.: Агаєв І.Б. Проблема повторности в уголовном праве. – М., 2004. – С. 76-77.

Вказану точку зору на кваліфікацію сукупності злочинів поділяє також судова практика. Так, у постанові Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» прямо зазначено (п. 20), що передбачені законом правила призначення покарання за сукупністю злочинів застосовуються і у випадках самостійної кваліфікації вчиненого як за різними статтями, так і за різними частинами однієї статті кримінального закону, якими передбачено відповідальність за окремі склади злочинів і які мають самостійні санкції¹.

В окремих випадках сукупність злочинів можуть утворювати тотожні злочини, вчинення яких є якісною ознакою іншого виду множинності – повторності. Це, наприклад, закінчений злочин і кримінально-каране готування чи замах на такий самий (тотожний) злочин, а так само співучасть в такому злочині².

Як бачимо, повторність тотожних злочинів тут одночасно виступає і видом сукупності злочинів. З огляду на своєрідне сполучення двох різних видів множинності, такі випадки в теорії кримінального права цілком слушно називають «*повторність-сукупність*»³.

На можливість кваліфікації за сукупністю тотожних злочинів неодноразово вказував і Верховний Суд України. Зокрема, в постанові Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 р. «Про судову практику у справах про зґвалтування та інші статеві злочини» зазначається (п. 12), що «при вчиненні двох чи більше зґвалтувань, відповідальність за які передбачено різними частинами ст. 152 КК, а також при вчиненні в одному випадку замаху на зґвалтування або співучасті в цьому злочині, а в іншому – закінче-

¹ Див.: Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України. – С. 480.

² Слід зазначити, що у деяких випадках сукупність злочинів можуть утворювати декілька тотожних злочинів, які передбачені не тільки однією статтею Особливої частини КК, а, навіть, однією частиною цієї статті. Мається на увазі ситуація, передбачена в ч. 4 ст. 70 КК, коли після постановлення вироку за один зі злочинів виявляється, що особа до постановлення цього вироку вчинила ще один чи декілька злочинів, за які не засуджувалася. Не виключається, що саме у цих випадках усі, вчинені особою злочини, можуть бути передбачені однією й тією ж самою частиною однієї статті КК. Докладно про це див. розділ 2 цієї роботи.

³ Див., напр.: Зелінський А.Ф. Кваліфікація повторних преступлений. – Волгоград, 1976. – С. 39.

ного згвалтування, дії винного слід кваліфікувати за сукупністю вказаних злочинів»¹.

Аналогічне роз'яснення щодо кваліфікації сукупності тотожних злочинів міститься і в п. 33 постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 грудня 1992 року «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності»².

В кримінально-правовій літературі також активно дискутувалось питання щодо можливості визнання сукупності при вчиненні злочинів, передбачених різними частинами однієї статті, в яких передбачені основний, кваліфікований та особливо кваліфікований склади одного й того самого злочину.

Вважаємо, що виходячи із буквального тлумачення закону, реальну сукупність можуть утворити всі випадки різночасного вчинення діянь, що містять самостійний склад злочину. Така думка підтверджується і в постанові Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 року «Про судову практику у справах про хуліганство», в п. 13 якої говориться, що «у разі, коли хуліганські дії містять ознаки, передбачені різними частинами ст. 296 КК, одночасна їх кваліфікація за цими нормами закону можлива тільки за наявності реальної сукупності злочинів, наприклад, хуліганство, що складалося із кількох епізодів, перший із яких характеризувався особливою зухвалістю, другий – крім того застосуванням зброї, а третій – опором представникові влади, необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1, 3, 4 ст. 296 КК»³.

3. За жоден зі злочинів, які утворюють сукупність, особу ще *не було засуджено*. Дана ознака є обов'язковою для наявності сукупності злочинів. Поняття засудження не роз'яснюється в кримінальному праві і є терміном кримінально-процесуального права, хоча КПК України також не використовує його для визначання стадії кримінально-процесуального провадження. В КПК можна зустріти поняття «засуджений», під яким розуміють особу, щодо якої було винесено (постановлено) обвинувальний вирок суду (ст. 335, 344, 345 КПК тощо).

¹ Див.: Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України.– С. 194.

² Див.: Там само. – С. 256.

³ Див.: Там само. – С. 662.

Отже, дана ознака сукупності означає, що всі злочини винна особа вчиняє до винесення (постановлення) обвинувального вироку хоча б за один з них. З цим погоджується більшість науковців, однак існує і протилежна думка, згідно з якою під засудженням слід розуміти не сам факт винесення вироку судом, а тільки той момент, з якого цей вирок набрав чинності¹.

Вважаємо, що подібне розуміння ознаки «вчинення злочинів до засудження» не виправдано звужує поняття сукупності і не ґрунтується на кримінальному законі.

Як вже зазначалося, інститут множинності є комплексним. Він складається не тільки із норм, що розташовані в межах генерального інституту кримінального права – злочину, але також включає норми, які регулюють особливості призначення покарання за окремі види множинності злочинів (статті 70–72 КК) і належать до іншого генерального інституту кримінального права – покарання. А тому при визначенні ознак сукупності злочинів слід враховувати не тільки положення ст. 33 КК, а й положення ст. 70 КК, де сформульовані правила призначення покарання за сукупністю злочинів.

В ч. 4 ст. 70 КК зазначається, що як сукупність злочинів розглядаються ситуації, якщо після постановлення вироку у справі буде встановлено, що засуджений винен ще і в іншому злочині, вчиненому ним *до постановлення попереднього вироку*. Таким чином, сам закон пов'язує засудження із винесенням (постановленням, а точніше, проголошенням) вироку, а не з набранням ним чинності.

Інколи в кримінально-правовій літературі вказують (В.П. Малков), що «суттєвою ознакою сукупності є те, що ні один зі злочинів, що до неї входять, не був ще предметом судового розгляду, і всі вони ставляться особі за провину одночасно»². На нашу думку, таке тлумачення поняття сукупності є необґрунтовано обмежувальним. При з'ясуванні ознаки «вчинення злочинів до засудження» не має значення, одночасно суд розглядає справи про ці злочини чи в різний час; один суд засуджує особу чи різні суди, одним виро-

---

¹ Див.: Кафаров Т.М. Проблема рецидива в советском уголовном праве. – Баку, 1972. – С. 218-219.

² Див. Энциклопедия уголовного права. – Т. 3. – СПб., 2005. – С. 476.

ком чи кількома. Як зазначалося вище, іноді про раніше вчинений злочин може стати відомо вже після засудження особи за інший злочин. Отже, слід погодитись з М.І. Бажановим, на думку якого, «у всіх вказаних випадках злочини вчинені особою раніше засудження хоча б за один із них. Тобто перед нами та ж сама сукупність злочинів, але обтяжена процесуальними обставинами, що позбавляють можливості одночасного розгляду всієї сукупності обвинувачень»¹. Юридична природа вчиненого від цього не змінюється, бо всі злочини хронологічно вчинені до винесення вироку хоча б за один із них. Крім того, в законі ніде не визначається, що сукупність злочинів обов'язково передбачає одночасний розгляд усіх злочинів, що вчинив підсудний.

Особливістю даної ознаки сукупності злочинів також є те, що поняття засудження розповсюджується тільки на вироки, винесені судами України. Відповідно до Закону від 3 березня 1998 р. № 140/98-ВР «Про ратифікацію Протоколу до Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року» Україна не взяла на себе зобов'язання визнавати та враховувати вироки, винесені судами іноземних держав, зокрема, при вирішенні питання про встановлення факту сукупності злочинів².

4. При визначенні сукупності не враховуються злочини, за які особу було звільнено від кримінальної відповідальності з підстав, встановлених законом (ч. 1 ст. 33 КК). Тобто, як і при інших видах множинності, необхідною ознакою сукупності є збереження юридичних властивостей хоча б двох злочинів, які входять до цієї сукупності.

Отже, сукупність буде відсутньою, якщо хоча б один із двох злочинів було декриміналізовано або за один із двох злочинів особу було звільнено від кримінальної відповідальності на підставі норм Загальної частини КК (статті 44-49, 97, 106 КК) чи у зв'язку із застосуванням спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених в окремих статтях Особливої частини КК.

Таким чином, для наявності сукупності злочинів повинні існувати юридичні наслідки раніше вчиненого злочину. Наприклад,

¹ Див.: Бажанов М.І. Вказ. праця. – С. 31-32.

² Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 2. – С. 22-23.

особа вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, за який була звільнена від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям згідно зі ст. 45 КК. Через деякий час дана особа знову вчинила злочин. Оскільки перший злочин вже не тягне за собою юридичних наслідків, то в даному випадку сукупність злочинів буде відсутньою.

Законодавче визначення сукупності не містить її поділу на види, але в судовій практиці і в науці кримінального права сукупність поділяють на два види: *реальну* і *ідеальну*.

Виділення вказаних видів сукупності визнає більшість науковців. Однак в науковій літературі можна зустріти і протилежні думки. Так, М.С. Таганцев, М.Д. Сергєєвський взагалі заперечували існування ідеальної сукупності. Перший з цих авторів вважав, що вона є «продуктом шкільної премудрості», а інший вказував, що ідеальна сукупність представляє собою уявне розчленування єдиного злочину і має розглядатися як єдине злочинне діяння¹.

А.С. Нікіфоров категорично виступав проти поділу сукупності на ідеальну та реальну, а Н.Ф. Яшинова доводила, що при ідеальній сукупності має місце один злочин, який містить ознаки різних складів злочинів, а призначення інституту ідеальної сукупності полягає в тому, щоб заповнити прогалини законодавця, який не зміг передбачити в кримінально-правових нормах усіх можливих варіантів збігу діянь при вчиненні різних посягань. При цьому авторка вважала, що кваліфікувати ідеальну сукупність треба за всіма статтями КК, ознаки яких містяться у вчиненому діянні².

М.І. Бажанов, визнаючи існування двох видів сукупності, вказував, що невдалим є сам термін «ідеальна сукупність», бо він не повністю відображує те явище, яке покликаний визначати. «Буквальне його тлумачення, – пише М.І. Бажанов, – скоріше за все, і призвело до того, що деякі автори вважали, що ідеальна сукуп-

---

¹ Див.: Таганцев Н.С. Лекции по русскому уголовному праву. Часть Общая. Вып. III. – СПб., 1890. – С. 1687; Сергеевский Н.Д. Русское уголовное право. Часть общая. – СПб., 1910. – С. 326.

² Див.: Никифоров А.С. Вказ. праця. – С. 10-12; Яшинова Н.Ф. О назначении наказания при совокупности преступлений по советскому уголовному праву. – Уч. записки Харьк. юрид. ин-та. – Вып. VI. – 1955. – С. 13-17.

ність (тобто уявна, існуюча в думках) є за своєю сутністю єдиним злочином, хоча і містить ознаки декількох злочинів»¹.

На нашу думку, можна сперечатися з приводу того, наскільки вдалими є терміни «ідеальна і реальна сукупність», однак ідеальна сукупність не є штучною юридичною конструкцією, бо вона характеризує об'єктивну ситуацію, що може виникати при вчиненні декількох самостійних злочинів. Поділ сукупності на ідеальну і реальну заснований на особливостях характеру злочинної поведінки особи при вчиненні нею декількох злочинів. Так, *реальна* сукупність має місце там, де винна особа різними за часом та відокремленими одне від одного діями вчиняє два чи більше злочинів, а *ідеальна* – де особа одним діям вчиняє два чи більше злочинів.

Реальна сукупність є простим і найбільш поширеним видом сукупності – вона складає понад 90% від всіх випадків сукупності злочинів.

Розглянемо її ознаки. Крім загальних ознак, притаманних сукупності злочинів уцілому, реальна сукупність має такі риси:

1) наявність двох чи більше діянь, кожне з яких представляє собою самостійний злочин, інакше кажучи, кожний злочин вчиняється окремим діям (дією чи бездіяльністю) винного (наприклад, зґвалтування і крадіжка);

2) ці злочини мають тільки один спільний елемент – суб'єкта злочину;

3) злочини при реальній сукупності можуть бути однорідними чи різнорідними (іноді тотожними), закінченими і незакінченими, а також вчиненими особою в співучасті чи одноособово. Прикладом реальної сукупності закінченого і незакінченого злочинів може стати ця кримінальна справа.

Вироком апеляційного суду м. Києва Р. засуджено за ч. 1 ст. 115 КК України і за ч. 2 ст. 15, п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України за те, що він, перебуваючи у квартирі, на ґрунті особистих неприязних стосунків, з метою вбивства двох осіб, почав завдавати удари ніжкою від табурета по голові Ч. та П., від чого останні впали на підлогу. Продовжуючи свої дії Р. з метою доведення свого умислу до кінця завдав ножові поранення потерпілим. Смерть Ч. настала в результаті колото-різаної рани шиї з ушкодженням сонної артерії. П.

¹ Див.: Бажанов М.І. Вказ. праця. – С. 36.

були спричинені тяжкі тілесні ушкодження, небезпечні для життя в момент заподіяння і його смерть не настала у зв'язку із своєчасно наданою медичною допомогою.

До висновку про винність засудженого Р. у вчиненні умисного вбивства потерпілого Ч. та замаху на умисне вбивство потерпілого П. суд дійшов на підставі доказів, перевірених у судовому засіданні, яким дав належну оцінку у вироку. Суд правильно послався на показання Р., дані під час досудового слідства, що прямо викривають його у вчиненні цих злочинів. Ці показання суд обґрунтовано визнав достовірними, оскільки вони стверджуються іншими доказами. Так, за даними судово-медичних експертиз, пояснення Р. про спосіб, інтенсивність і локалізацію тілесних ушкоджень, які він завдав потерпілим, повністю підтверджені. Локалізація та характер цих ушкоджень свідчать про намір засудженого позбавити життя потерпілих. Згідно з висновками медико-криміналістичної та судово-криміналістичної експертиз, виявлені на трупі потерпілого Ч. поранення, а також колото-різана рана грудей П., могли бути завдані клинком ножа, вилученого з місця події. Потерпілий П. також стверджував, що Р. 21 лютого 2005 р. неодноразово заходив до них у квартиру і вимагав у Ч. гроші, однак останній відмовився їх давати. Після 22 год. знову зайшов Р. і почав сваритись із Ч. П. почув звук ударів і побачив, що засуджений завдає удари Ч., а коли останній падав, то з шиї у нього текла кров. Р. також завдав йому особисто не менше п'яти сильних ударів по голові та поранив у груди.

Ставити під сумнів ці показання потерпілого підстав немає. Вони узгоджуються з наведеними судом доказами, зокрема зданими судово-імунологічної експертизи, про те, що на вилученій при затриманні Р. куртці виявлено кров людини, що могла належати потерпілому Ч., а також не виключається наявність крові потерпілого П. Отже, кваліфікація дій Р. за ч. 1 ст. 115, ч. 2 ст. 15, п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України є правильною¹;

4) при реальній сукупності всі діяння, з яких вона складається, вчиняються в різний час, тобто між ними є певний проміжок часу, і одне діяння обов'язково передує іншому. Розрив у часі між

---

¹ Див.: Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2006. – Вип. 1–2. – С. 92–94.

вчиненими діями може бути будь-яким: в одних випадках він вираховується роками, в інших – незначним терміном.

В літературі звертають увагу, що при реальній сукупності можлива і, так звана, зовнішня одночасність вчинюваних діянь. Зокрема, В.М. Кудрявцев звертає увагу, що такі випадки характерні, наприклад, для злочинів, із яких один вчиняється шляхом злочинної бездіяльності, а інший – шляхом дії¹.

В.П. Малков справедливо зазначав, що при реальній сукупності можливі випадки, за яких ознака різночасного вчинення діянь виражена нечітко; вони інколи співпадають за часом вчинення, але при цьому обов'язково один злочин розпочатий раніше іншого. З цим погоджується і М.М. Становський².

З нашої точки зору, подібні комбінації припустимі лише в певних ситуаціях, зокрема, коли діяння, що вчиняє суб'єкт, не мають загальних (спільних) ознак, і хоча б одне з них є триваючим або продовжуваним злочином. Наприклад, особа незаконно зберігає вогнепальну зброю (ч. 1 ст. 263 КК) і в той же час злісно ухиляється від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК). В даному випадку в період вчинення одного триваючого злочину, суб'єкт починає вчинювати інший триваючий злочин і вони обидва здійснюються на стадії закінченого злочину доти, доки «злочинний стан» особи не буде припинений. Це також є реальна сукупність злочинів. Або, скажімо, особа під час ухилення від сплати аліментів вчиняє грабіж, вбивство, чи будь-який інший одноактний злочин.

Ідеальною сукупністю називають випадки, коли однією і тією ж дією винна особа вчиняє два чи більше злочинів, передбачених різними статтями КК. До її ознак належать такі:

1) наявність однієї дії, якою вчиняються два чи більше самостійних злочинів. Наприклад, суб'єкт підпалює будинок, внаслідок чого позбавляє життя потерпілого. Так, Д. зайшов на садову ділянку, що належала Ш. і переконавшись, що той спить в будинку, з помсти облив двері будинку бензином і підпалив. Пожежа

---

¹ Див.: Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. – С. 257.

² Див.: Малков В.П. Множественность преступлений по советскому уголовному праву. – С. 156; Становский М.Н. Назначение наказания. – М., 1999. – С. 314-334.

знищила будинок і все майно, що в ньому знаходилося, а хазяїн отримав сильні опіки, від яких помер. Тут однією дією Д. вчинив два злочини: умисне знищення чужого майна шляхом підпалу (ч. 2 ст. 194 КК) і умисне вбивство з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК);

2) тісний зв'язок між злочинами: вони мають спільним елементом не тільки суб'єкта (як у реальній сукупності), а й спільну злочинну дію. При цьому іноді буває так, що ця дія є замахом на певний злочин, і одночасно містить у собі ознаки іншого, закінченого злочину.

Вказані ситуації здебільшого мають місце при, так званому, «відхиленні дії або удару». Так, О., бажаючи вбити А., стріляв у нього, але промахнувся і влучив у К., яка випадково опинилася на місці події. Такі дії слід кваліфікувати як замах на вбивство А. і на необережне вбивство К.

Багато питань, пов'язаних із кваліфікацією ідеальної сукупності, вирішуються в постановах Пленуму Верховного Суду України. Наприклад, у постанові від 26 квітня 2002 р. «Про судову практику у справах про хабарництво» Верховний Суд роз'яснював (п. 7), що «давання й одержання як хабара предметів, збут і придбання яких є самостійним складом злочину (вогнепальної (крім гладкоствольної мисливської), холодної зброї, бойових припасів або вибухових речовин, наркотичних засобів, отруйних чи сильнодіючих речовин тощо), утворює сукупність злочинів і кваліфікується за відповідною частиною ст. 369 чи ст. 368 і тією статтею КК, яка передбачає відповідальність за збут або придбання цих предметів»¹;

3) злочини в ідеальній сукупності є різнорідними. З цього питання в юридичній літературі висловлені суперечливі думки. Так, В.П. Малков зазначав, що є підстави виділяти ідеальну сукупність однорідних і різнорідних злочинів. А.С. Нікіфоров вказував, що ідеальна сукупність можлива і тоді, коли однією дією вчиняється декілька злочинів, що охоплюються ознаками одного й того ж складу злочину, тобто припускав ідеальну сукупність тотожних злочинів².

---

¹ Див.: Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України. – С. 436.

² Див.: Малков В.П. Множественность преступлений по советскому уголовному праву. – С. 206-207; Никифоров А.С. Вказ. праця. – С. 65.

На нашу думку, сутність ідеальної сукупності полягає саме в різнорідному характері злочинів, вчинених особою. Неможливо одною дією вчинити два однорідних злочини, що спрямовані на однакові або схожі безпосередні об'єкти і мають однакову форму вини (скажімо, одною дією вчинити грабіж і крадіжку). Тим більше неможливо одною дією вчинити два тотожних злочини (наприклад, одночасно дві крадіжки);

4) одночасність вчинення двох чи більше злочинів, тобто між ними немає навіть незначного проміжку часу.

Підсумувавши викладене, можна зробити наступні висновки.

Основні відмінності між ідеальною і реальною сукупністю полягають у тому, що у першому випадку однією дією (бездіяльністю) вчиняються два або більше різнорідних злочинів, в той час як при реальній сукупності всі діяння, вчинені суб'єктом, є самостійними злочинами, які можуть бути як різнорідними, так і однорідними, а іноді, навіть, тотожними. В останньому випадку реальна сукупність одночасно є повторністю, чого не може бути при ідеальній сукупності.

При реальній сукупності злочини мають один спільний елемент – суб'єкта, а при ідеальній – зв'язок між діяннями, що її утворюють, більш тісний: їх об'єднує не тільки спільний суб'єкт, а й спільна дія. Крім того, при ідеальній сукупності між вчиненими злочинами немає проміжку часу, а при реальній сукупності злочини вчиняються в різний час, хоча і можуть бути пов'язані між собою.

Відмінності між ідеальною і реальною сукупністю спостерігаються також при вирішенні питань щодо закінчення строків давності кримінального переслідування (ст. 49 КК). При ідеальній сукупності строки давності починають обчислюватись одночасно за обидва злочини, а тривалість їх визначається залежно від того, який зі злочинів, що входять до ідеальної сукупності, є більш тяжким. При реальній сукупності перебіг давності може перериватись, якщо до закінчення строків давності особа вчинить новий злочин середньої тяжкості, тяжкий чи особливо тяжкий злочин. Обчислення давності в цьому разі починається з дня вчинення нового злочину і строки давності обчислюються окремо за кожний злочин.

Незважаючи на відмінності між вказаними видами сукупності, кваліфікація дій особи як при реальній, так і при ідеальній сукупності завжди відбувається за декількома статтями (або частинами однієї статті) КК.

В науковій літературі справедливо зазначається, що встановлення в кожному конкретному випадку наявності ідеальної чи реальної сукупності злочинів допомагає більш глибоко розібратися в характері вчиненого особою злочинного діяння, вирішити питання про відмежування від сукупності злочинів складених, триваючих, продовжуваних, повторності злочинів, визначити ступінь суспільної небезпеки особи злочинця¹. Однак, навряд чи можна погодитися з твердженням, що «особа винного при реальній сукупності має більшу суспільну небезпечність, чим при ідеальній сукупності, тому що при ідеальній сукупності особа вчиняє одне діяння, а при реальній – різночасно цілу низку самостійних діянь»². Як слушно зазначив М.І. Бажанов, суперечки щодо того, який із видів сукупності є більш небезпечним, схоластичні, тому що ступінь суспільної небезпеки сукупності визначається не її видом, а характером тих злочинів, які до неї входять³.

Від сукупності злочинів слід відрізнити вчинення особою *складеного злочину*. Це є важливим не тільки для визначення сукупності злочинів, а й для правильної кваліфікації вчинених діянь⁴.

В теорії кримінального права давно усталилась думка, що складені злочини є спеціальними випадками врахованої законодавцем сукупності злочинів⁵. Таке визначення не суперечить ознакам складеного делікту. В кожному випадку його вчинення так само, як і при сукупності, мають місце два чи більше окремих діяння, кожне з яких передбачено у окремій статті Особливої частини КК

¹ Див.: Стручков Н.А. Назначение наказания при совокупности преступлений. – М., 1957. – С. 23.

² Див.: Агаев И.Б. Проблема повторности в уголовном праве. – М., 2004. – С. 78.

³ Див.: Бажанов М.И. Вказ. праця. – С. 37.

⁴ Поняття і ознаки складеного злочину розглядалися в підрозділі 1.3.3. цієї роботи.

⁵ Див.: Малков В.П. Совокупность преступлений. – С. 92; Бажанов М.И. Вказ. праця. – С. 42.

в якості самостійного складу злочину. Але, внаслідок органічного зв'язку між такими діями, законодавець об'єднує їх в одиничний складений злочин, який кваліфікується за однією статтею КК.

Отже, якщо вчинені особою дії (бездіяльність) хоча і передбачені в окремих статтях КК, але в законі існує норма, в якій закріплено відповідальність за їх «сумісне (спільне) вчинення» – сукупність злочинів не утворюється, а має місце одиничний складений злочин, що і враховується при кваліфікації. Наприклад, під час розбійного нападу потерпілому спричиняються тяжкі тілесні ушкодження. В даному випадку буде одиничний складений делікт, передбачений в ч. 4 ст. 187 КК. В той же час умисне вбивство особи під час розбійного нападу не утворює собою ознак складеного злочину, тому що не передбачено в КК в ускладненому вигляді. Тому такі дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів (п. 6 ч. 2 ст. 115 і ч. 4 ст. 187 КК).

В судовій практиці часто виникають проблеми відмежування сукупності від одиничного складеного злочину, причиною яких є неправильне розуміння ознак останніх.

Так, вироком Феодосійського міського суду АР Крим П. та Ш. засуджено за ч. 2 ст. 296 КК України. Як визнав суд, 8 червня 2004 р., близько 2 год., П. та Ш., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, на непрацюючому літньому майданчику за приміщенням магазину «Еллада» на вул. Куйбишева у м. Феодосії, грубо порушуючи громадський порядок, з мотивів явної неповаги до суспільства, з особливою зухвалістю вимагали від потерпілого Ч., щоб він залишив охоронювану ним територію. Після відмови останнього П. разом із Ш. завдали потерпілому кілька ударів у різні частини тіла, зокрема в голову. Внаслідок побиття потерпілому були заподіяні середньої тяжкості тілесні ушкодження з тривалим розладом здоров'я.

У касаційному поданні заступник прокурора АР Крим, не оспорюючи правильності встановлення фактичних обставин справи, просить вирок скасувати, а справу направити на нове розслідування у зв'язку з неправильною кваліфікацією дій засуджених.

Заслухавши доповідача, міркування прокурора, який підтримав касаційне подання, перевіrivши матеріали справи та обговоривши

доводи касаційного подання, колегія суддів вважає, що подання підлягає задоволенню з наступних підстав. З огляду на матеріали справи засуджені П. та Ш. грубо порушили громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства. Під час вчинення хуліганських дій вони побили і потерпілого Ч., заподіявши йому тілесні ушкодження середньої тяжкості. У зазначеному випадку хуліганські дії обох засуджених супроводжувалися умисним побиттям потерпілого, внаслідок чого йому було заподіяно середньої тяжкості тілесні ушкодження із тривалим розладом здоров'я (більше 21-го дня).

Аналіз ст. 296 КК свідчить, що її редакція не передбачає спричинення потерпілому тяжких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень як кваліфікуючих ознак хуліганства, отже, сукупність цих злочинів не враховується законодавцем в одному складі, і в цих випадках одиничний складений злочин не утворюється. А тому, якщо під час хуліганських дій винним було умисно вчинено інший злочин, який за своїми ознаками та ступенем тяжкості суттєво відрізнявся від хуліганства, а саме: умисне заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень середньої тяжкості, що не є небезпечним для його життя, але спричиняє тривалий розлад здоров'я, то зазначені дії слід кваліфікувати за відповідною частиною ст. 122 КК України і за сукупністю із хуліганством, оскільки такі дії не охоплюються жодною частиною ст. 296 КК України. Виходячи із цих обставин, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України касаційне подання заступника прокурора АР Крим задовольнила, вирок Феодосійського міського суду АР Крим від 13 жовтня 2004 р. щодо П. та Ш. скасувала, а справу направила на нове розслідування¹.

Таким чином, віднесення діяння до одиничного складеного злочину або, навпаки, до сукупності злочинів залежить від конструкції складів злочинів у КК. Втім, треба зауважити, що складений злочин сам по собі може утворювати сукупність з іншими видами одиничних злочинів, і тоді кваліфікація таких дій також буде здійснюватися за кількома статтями КК. Наприклад, особа спочатку вчиняє розбій, поєднаний із заподіянням потерпілому тяжких

---

¹ Див.: Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 298–300.

тілесних ушкоджень (ч. 4 ст. 187 КК), а потім умисне вбивство з хуліганських мотивів (п. 7 ч. 2 ст. 115 КК).

Сукупність злочинів необхідно відмежовувати від *конкуренції норм* (іноді говорять про конкуренцію кримінальних законів).

Під конкуренцією кримінально-правових норм звичайно розуміють випадки, коли вчинене діяння одночасно містить у собі ознаки декількох складів злочинів, що передбачені різними статтями (частинами статті) кримінального закону, тобто один і той же одиничний злочин одночасно підпадає під ознаки декількох норм КК¹.

Найпоширенішим видом конкуренції є конкуренція *загальної та спеціальної норм*, яка характеризується тим, що одна норма (загальна) передбачає певне коло діянь, а інша (спеціальна) – окремі випадки з цього кола. В таких випадках при кваліфікації застосовується загальне правило: якщо злочин одночасно передбачений загальною та спеціальною нормою, то сукупність злочинів буде відсутньою і застосуванню підлягає спеціальна норма, яка найбільшою мірою відбиває специфіку і особливості даного злочинного діяння². Як зазначав А.Н. Трайнін, «спеціальний склад, так би мовити, бере верх над родовим. Родовий склад перебуває в резерві для тих випадків, які спеціальними складами не охоплюються»³.

Як приклади цього виду конкуренції можна навести ч. 1 ст. 377 КК – погроза вбивством або насильством щодо судді (спеціальна норма) і ст. 129 КК – погроза вбивством або спричиненням тяжкого тілесного ушкодження (загальна норма); п. 8 ч. 2 ст. 115 КК – умисне вбивство у зв'язку з виконанням потерпілим своїх службових обов'язків (загальна норма) і ст. 348 КК – посягання на життя пра-

¹ Див., напр.: Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. – С. 210; Иногамова-Хегай Л.В. Конкуренция уголовно-правовых норм при квалификации преступления: Учеб. пособие. – М.: ИНФРА-М, 2002. – С. 168; Марін О.К. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм. – К.: Атіка, 2003. – С. 166-167 та ін.

² Правила кваліфікації даного виду конкуренції законодавчо закріплені, наприклад, в ч. 3 ст. 17 КК РФ, де вказано, «якщо злочин передбачено загальною і спеціальною нормами, то сукупність злочинів відсутня і кримінальна відповідальність настає тільки за спеціальною нормою».

³ Див.: Трайнін А.Н. Общее учение о составе преступления. – С. 243-244.

цівника правоохоронного органа у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків (спеціальна норма).

У всіх цих і інших подібних випадках застосуванню підлягає тільки спеціальна норма, а сукупність злочинів буде відсутньою.

Пріоритет спеціальної норми перед загальною визнає і судова практика. Так, в постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 15 «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» звертається увагу судів на те, що «злочини, відповідальність за які передбачена ч. 2 ст. 157 КК (перешкоджання здійсненню виборчого права), ч. 2 ст. 162 (порушення недоторканності житла), статтями 371-373 (завідомо незаконні затримання, привід або арешт, притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, примушування давати показання) та ч. 2 ст. 376 КК (втручання в діяльність судових органів), являють собою спеціальні види перевищення влади або службових повноважень. Кваліфікація дій виконавців і співучасників цих злочинів ще й за ст. 365 КК можлива лише за наявності реальної сукупності останніх»¹.

Як бачимо, загальна і спеціальна норми не можуть утворювати ідеальну сукупність злочинів і при кваліфікації можуть застосовуватися одночасно лише у випадках реальної сукупності тих злочинів, які ними передбачені².

Окремим видом конкуренції є *конкуренція спеціальних норм*. Вона має місце там, де вчинене діяння одночасно підпадає під ознаки двох або більше спеціальних норм. Це буває тоді, коли: а) одна із спеціальних норм містить обставини, що обтяжують відповідальність, а друга, навпаки, обставини, що її пом'якшують, а також б) якщо обидві спеціальні норми містять обставини, що обтяжують відповідальність.

За такої конкуренції правила кваліфікації інші. В першому випадку пріоритет має норма з пом'якшуючими обставинами, вона

---

¹ Див.: Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України. – С. 509.

² Див.: Малков В.П. Совокупность преступлений. – 182; Тарарухин С.А. Квалификация преступлений в судебной и следственной практике. – К.: «Юринком», 1995. – С. 46-47; Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – С. 37; Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: Навч. посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – С. 422 та ін.

і повинна застосовуватись при кваліфікації. Даний підхід підтримується судовою практикою і ґрунтується на принципі гуманності кримінального закону. Зокрема, в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я» вказано (п. 8): «умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК), або матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК), або при перевищенні меж необхідної оборони чи в разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118 КК), кваліфікується тільки за цими статтями КК, навіть, якщо воно й мало ознаки особливої жорстокості»¹.

Якщо обидві спеціальні норми передбачають обставини, що обтяжують відповідальність, то кваліфікація вчиненого повинна відбуватися за тією з них, яка містить найбільш обтяжуючу обставину. Така кваліфікація ґрунтується на тому, що законодавець, встановлюючи норму з більш тяжкою кваліфікуючою обставиною, вже врахував можливість вчинення цього діяння за менш тяжких обтяжуючих обставин. Роз'яснення щодо кваліфікації даної конкуренції надаються, наприклад, у постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. «Про судову практику у справах про хабарництво», де вказано (п. 20), що «дії особи, яка одержала один хабар за наявності ознак, передбачених і ч. 2, і ч. 3 ст. 368 КК, мають кваліфікуватися лише за ч. 3 цієї статті. При цьому, в мотивувальній частині вироку необхідно зазначити всі кваліфікуючі ознаки злочину»².

Нарешті, найскладнішим видом конкуренції норм є *конкуренція частини і цілого*.

Даний вид конкуренції має місце там, де існують дві чи більше норми, одна з яких охоплює вчинене діяння в цілому, а інші – лише окрему його частину. При цьому вказані норми також знаходяться між собою у відносинах супідрядності, але вже не за обсягом, як загальна і спеціальна норми, а за змістом, тобто, як влучно зазначав А.Н. Трайнін, «один спеціальний склад включає до себе елементи іншого складу злочину»³.

¹ Див.: Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України. – С. 444.

² Див.: Там само. – С. 440.

³ Див.: Трайнін А.Н. Вказ. праця. – С. 246.

Цей вид конкуренції є більш складним, ніж конкуренція загальної та спеціальної норм і передбачає інші правила кваліфікації, які полягають в наступному: при конкуренції частини і цілого необхідно застосовувати ту норму, яка найповніше охоплює собою всі фактичні ознаки вчиненого діяння.

Отже, при конкуренції частини і цілого слід застосовувати ту норму, яка є більш повною за змістом і вужчою за обсягом. Це така норма, що передбачає найбільшу кількість ознак вчиненого діяння і разом з тим розповсюджується, окрім даного діяння, на найменшу кількість інших видів злочинів цієї категорії. Із даного правила можна зробити висновок, що вказаний вид конкуренції здебільшого виникає між одиничними складеними злочинами і тими діяннями, із яких вони утворюються.

Норма, що передбачає відповідальність за діяння, що виступають в якості способу чи кваліфікуючої ознаки у складеному злочині, знаходиться у відносинах конкуренції частини і цілого з нормою, що встановлює відповідальність за даний складений делікт. За такої постановки питання – складений злочин буде цілим, а діяння, що виступають в якості способу чи кваліфікуючої ознаки, – його окремою частиною. Тут наявні відносини супідрядності за змістом понять.

Виходячи із правил кваліфікації такої конкуренції, вважаємо, що норма про відповідальність за складений злочин завжди має пріоритет перед нормами, що передбачають відповідальність за вчинення кожного окремого діяння, які об'єднані в межах одиничного складеного злочину. Отже, наявність такої норми (тобто складеного злочину) виключає необхідність кваліфікації вчиненого за сукупністю злочинів. Інакше кажучи, окремі злочини, що утворюють складений делікт самостійній кваліфікації не підлягають.

Слід зазначити, що судова практика в цілому дотримується вказаних правил кваліфікації при конкуренції цілого і частини. Наприклад, в таких складених злочинах, як розбій і вимагання, поєднані із спричиненням тяжкого тілесного ушкодження (ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189 КК), заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК), та в багатьох інших, питання про кваліфікацію зазначених дій за

сукупністю злочинів не виникає. Тут діють правила кваліфікації одиничного складеного злочину.

Підсумовуючи сказане щодо відмінності сукупності злочинів від конкуренції норм, зазначимо, що це є різні поняття.

По-перше, при сукупності одним (ідеальна) чи декількома (реальна) діяннями особи вчиняється два чи більше окремих злочинів, а при конкуренції норм – тільки один злочин.

По-друге, при сукупності має місце множинність злочинів, а при конкуренції – одиничний злочин.

По-третє, при сукупності підлягають застосуванню дві чи більше окремих статей Особливої частини КК залежно від кількості вчинюваних злочинів, а при конкуренції – лише одна стаття КК.

Конкуренцію норм слід відрізнити від *колізії норм*, бо це різні поняття¹. При конкуренції норм суперечностей між нормами не існує, вона завжди виникає там, де один вчинений злочин одночасно підпадає під ознаки двох чи більше статей Особливої частини КК. Колізія ж норм має місце там, де між двома або більше нормами існують суперечності, тобто зміст однієї норми повністю чи частково заперечується змістом іншої. Колізія існує незалежно від того, були чи не були вчинені конкретні злочини, які підпадають під ці норми. Як правило, колізія виникає у випадках прийняття нового кримінального закону, коли слід вирішити питання, який закон слід застосовувати до діянь, вчинених раніше, під час дії попереднього закону. Це питання стосується чинності закону про кримінальну відповідальність в часі, зокрема, його зворотної дії в часі і вирішується на підставі ст. 5 КК, яка є колізійною нормою і призначена для подолання суперечностей між окремими законами.

Реальну сукупність злочинів слід відмежовувати від *повторності злочинів*. Як вже зазначалось, вони мають низку спільних рис: є видами множинності; утворюються двома чи більше злочинами, кожен з яких передбачений в Особливій частині КК в якості

¹ На відмінність конкуренції кримінально-правових норм від їх колізії звертає увагу переважна більшість спеціалістів. (Див., напр.: Марін О.К. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм. – К.: Атіка, 2003. – С. 53; Кузнецов В.В., Савченко А.В. Теорія кваліфікації злочинів. – К.: Вид. ПАЛІВОДА А.В., 2006. – С. 173-176 та ін.).

окремого складу; ці злочини вчиняються послідовно, з проміжком часу між ними.

Розрізняє їх те, що при сукупності всі злочини вчиняються до засудження хоча б за один із них, а для повторності ця ознака не є визначальною.

Повторність звичайно складається із тотожних злочинів, тобто таких, що мають однаковий склад і передбачені однією статтею КК. Іноді, у випадках прямо передбачених в законі, повторність можуть утворювати однорідні злочини (ч. 3 ст. 32 КК). Не можуть утворювати повторність різнорідні злочини.

В тих випадках, коли особа вчиняє повторно закінчені тотожні злочини, наприклад, повторне одержання хабара службовою особою, її дії кваліфікуються за однією статтею КК, де врахована ознака повторності – в даному випадку ч. 2 ст. 368 КК.

Суди інколи припускаються помилок, кваліфікуючи повторність тотожних злочинів за правилами сукупності. Наприклад, вироком Сарненського районного суду Рівненської області П. (судимого 27 квітня 2004 р. за ст. 3 ст. 185 КК України) засуджено за ч. 3 ст. 185 та за ч. 3 ст. 185 КК. На підставі ст. 70 КК України за сукупністю злочинів П. призначено 3 роки 5 місяців позбавлення волі, а за сукупністю вироків на підставі ст. 71 КК України йому остаточно призначено 4 роки 6 місяців позбавлення волі.

Згідно з вироком П. визнано винним у тому, що 29 грудня 2004 р. приблизно о 2 год. через металеве вікно він проник у гараж М., звідки викрав електрозварювальний апарат (вартістю 980 грн.) та електрокорморізку (вартістю 300 грн.), заподіявши потерпілому шкоди на загальну суму 1280 грн.

На початку квітня 2005 р. приблизно о 3 год. П. шляхом зриву навісного замку проник у приміщення пилорами, яка розташована на території СГПП «Нове життя», звідки викрав деревообробний станок (вартістю 1300 грн.) та 15 м кабелю до нього, а всього майна на загальну суму 1435 грн.

У касаційному поданні заступника прокурора Рівненської області порушено питання про зміну вироку щодо П. у зв'язку з неправильним застосуванням кримінального законодавства, яке виявилось в призначенні йому покарання за сукупністю тотожних злочинів. Заслухавши доповідача, міркування прокурора про

обґрунтованість подання, перевіrivши матеріали справи та обговоривши доводи касаційного подання, колегія суддів вважає, що це подання підлягає задоволенню на таких підставах.

Згідно з вироком, П. визнано винним у вчиненні двох крадіжок чужого майна, поєднаних із проникненням у гараж та приміщення пилорами, тобто крадіжок, відповідальність за які передбачена ч. 3 ст. 185 КК України. Оскільки в цьому випадку суд дійшов обґрунтованого висновку про вчинення П. повторних тотожних злочинів, його злочинні дії мали бути кваліфіковані тільки за ч. 3 ст. 185 КК України за обидві крадіжки, а не за кожен окремо, то вони підпадають під дію того самого кримінального законодавства. Тому призначення засудженому покарання судом першої інстанції за сукупністю злочинів є неправильним, у зв'язку з цим вирок у цій частині підлягає зміні, а рішення про призначення П. покарання за сукупністю злочинів – виключенню з вироку¹.

Якщо ж повторність утворюють злочини, що передбачені різними частинами однієї статті КК, або злочини, що мають різні стадії (наприклад, замах на злочин та закінчений злочин), або має місце повторність однорідних злочинів (у випадках, прямо передбачених в Особливій частині КК), вчинене кваліфікують за правилами сукупності злочинів, тобто за двома чи більше статтями КК. Таку повторність одночасно визнають видом реальної сукупності. Прикладом правильної кваліфікації «повторності-сукупності» є наступна кримінальна справа.

Новозаводський районний суд м. Чернігова засудив М. за ч. 1 ст. 152 та ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 153 КК на чотири роки позбавлення волі за те, що М. 6 серпня 2003 р. приблизно о 16-й годині завдав потерпілій Б. декілька ударів кулаками в живіт і, подолавши в такий спосіб опір потерпілої, вчинив з нею статевий акт усупереч її волі, а після цього намагався задовольнити статеву пристрасть неприродним способом, але не довів свій умисел до кінця у зв'язку з активним опором Б.

У касаційному поданні прокурор Чернігівської області порушив питання про зміну вироку в частині кваліфікації дій засудженого. Він вважав, що суд дії останнього щодо намагання задовольни-

---

¹ Див.: Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2006. – Вип. 1–2. – С. 76–77.

ти статевою пристрасть неприродним способом за ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 153 КК кваліфікував неправильно, бо в них відсутня кваліфікуюча ознака – повторність, а тому дії засудженого слід розцінювати як продовжуваний злочин.

Перевіривши матеріали кримінальної справи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України подання прокурора залишила без задоволення, виходячи з того, що відповідно до ст. 33 КК сукупністю злочинів є вчинення особою двох а більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини цього Кодексу, за жоден з яких її не було засуджено. Крім того, при сукупності злочинів кожен з них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК. Тому суд правильно кваліфікував дії М. за сукупністю злочинів, вчинених щодо потерпілої Б.

Як зазначено у вирокі, дії засудженого щодо вчинення зґвалтування потерпілої кваліфіковані за ч. 1 ст. 152 КК як закінчений склад злочину. Так само правильно суд обґрунтовано кваліфікував дії М. за ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 153 КК як замах на задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинені особою, яка раніше вчинила злочин, передбачений ч. 1 ст. 152 цього Кодексу.

З урахуванням наведеного колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України прокурору Чернігівської області у задоволенні його касаційного подання відмовила¹.

При сукупності вчиняються злочини, передбачені різними статтями (або частинами статті КК), тобто різнорідні і однорідні. Сукупність тотожних злочинів можлива як виняток. Тоді вона одночасно є повторністю. Згідно з ч. 2 ст. 33 КК у всіх випадках сукупності кожний злочин, що до неї входить, підлягає самостійній кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК.

1.4.3. Рецидив злочинів

Згідно зі ст. 34 КК рецидивом злочинів визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин.

---

¹ Див.: Рішення Верховного Суду України. – 2005. – Вип. 1(10). – С. 93-94.

Термін «рецидив» походить від латинського «**recidivus**» – тобто той, що повертається і означає повторення будь-якого явища після уявного його зникнення¹.

Поняття рецидиву було відомо і дореволюційному, і радянському кримінальному праву. В Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 р. цей термін використовувався як синонім терміну «повторення». Рецидивом (повторенням) визнавалось вчинення нового злочину після відбування покарання за попередній злочин. При цьому вчинення нового злочину під час відбування покарання не вважалось рецидивом (повторенням), а призначення покарання в таких випадках регламентувалось спеціальними правилами. Важливою ознакою рецидиву за Уложеннями 1845 і 1903 років було спливання певного терміну між відбутим покаранням і вчиненням нового злочину. Судова практика того часу вказувала, що «чим більший проміжок часу між першим і повторним злочинами, тим менше підстав вважати у винного впертість злої волі і звичку до злодіянь, якими визначається посилення кримінальної відповідальності за рецидив»².

У Кримінальних кодексах УРСР 1922 і 1927 років термін рецидив не використовувався, однак з'явилося поняття «рецидивіст», під яким розумівся професійний злочинець, що вчинив злочин хоча б вдруге. Вчинення злочину рецидивістом розглядалось як обтяжуюча обставина до кінця 20-х років минулого століття. В 1929 році термін «рецидивіст» було виключено із кримінального законодавства, бо вважалось, що професійна (рецидивна) злочинність у Радянському Союзі остаточно переможена і не існує.

В Основах кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік 1958 р. знову були передбачені норми про підвищену кримінальну відповідальність рецидивістів, а в КК союзних республік з'явилися статті, що регламентували порядок і підстави визнання особи особливо небезпечним рецидивістом (ст. 26 КК УРСР 1960 р.).

Чинний КК України 2001 р. скасував поняття особливо небезпечного рецидивіста. У пункті 9 розділу II Прикінцевих та перехідних положень до КК 2001 р. вказано, що з дня

¹ Див.: Словарь современных иностранных слов. – М., 1993. – С. 532.

² Див.: Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть Общая. Т. 2. – М., 1994. – С. 314.

набрання чинності цим Кодексом, не є особливо небезпечними рецидивістами особи, визнані такими відповідно до ст. 26 КК 1960 р. Якщо ці особи продовжують відбувати призначене їм покарання, то вироки судів щодо них підлягають зміні в частині визнання їх особливо небезпечними рецидивістами. У разі потреби змінюється кваліфікація вчинених ними злочинів, а також зменшується покарання, відповідно до ч. 3 ст. 73 цього Кодексу. Якщо особи, визнані особливо небезпечними рецидивістами, відбули призначене їм покарання, але мають не зняту судимість, то погашення судимості здійснюється за правилами, передбаченими в статтях 89 і 90 цього Кодексу.

У той же час КК 2001 року передбачив в Загальній частині поняття рецидиву і визначив його як вид множинності злочинів.

Зазначимо, що в юридичній літературі поняття рецидив вживають, як правило, у двох значеннях: а) як фактичний рецидив, під яким розуміють будь-яке повторне вчинення двох чи більше злочинів однією особою (групою осіб)¹ і б) як легальний рецидив, який має місце там, де особа, що має незняту або непогашену судимість за раніше вчинений умисний злочин, вчиняє новий умисний злочин².

В ст. 34 КК знайшла закріплення наукова концепція легального рецидиву злочинів. Розглянемо його ознаки.

Кількісна ознака.

Особа вчиняє *два чи більше одиничних злочинів*, кожен з яких передбачений в КК як самостійний (окремий) склад злочину.

¹ Див., напр.: Панько К.А. Вопросы общей теории рецидива в советском уголовном праве. – Воронеж, 1988. – С. 67-68. Фактичний рецидив іноді ще називають *кримінологічним*. (Див.: Яковлев А.М. Борьба с рецидивной преступностью. – М.: Наука, 1964. – С. 8, 34; Кривоченко Л.Н. Борьба с рецидивом по советскому уголовному праву: Текст лекции. – Х.: Юрид. ин-т, 1973. – С. 6).

² Див.: Яковлев А.М. Совокупность преступлений. – С. 36; Бажанов М.И. Вказ. праця. – С. 66 та ін. Із занадто широкого розуміння рецидиву виходив А.Ф. Зелінський, який вважав, що рецидив означає повторення злочину не тільки тоді, коли новий злочин вчинений особою після, а й до набрання чинності вироком суду і навіть після застосування до особи заходів адміністративного чи громадського впливу за діяння, передбачене кримінальним законом. (Див.: Зелінський А.Ф. Рецидив преступлений (Структура, связи, прогнозирование). – Х.: «Вища школа», 1980. – С. 6–11).

Дана ознака рецидиву є аналогічною до кількісних ознак інших видів множинності: сукупності і повторності. У випадку вчинення одним діянням двох чи більше окремих злочинів (при ідеальній сукупності) рецидив не утворюється за відсутністю інших його ознак.

Якісні ознаки.

1. Злочини, що утворюють рецидив, мають бути тільки *умисними*. При цьому вид вчинених злочинів значення не має. Вони можуть бути різнорідними, однорідними і тотожними. У постанові Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. «Про практику призначення судами кримінального покарання» цілком слушно зазначається (п. 7), що для вирішення питання про наявність рецидиву злочинів не має також значення чи був закінченим умисний злочин, за яким особа засуджується за останнім вироком або засуджувалась раніше, а також була вона виконавцем чи співучасником цих злочинів¹.

2. *Послідовність і різночасність* вчинення злочинів. Це означає, що злочини, з яких складається рецидив, завжди мають бути відокремлені один від одного певним проміжком часу, який може бути як досить тривалим (так званий рецидив, віддалений в часі), так і коротким. Однак завжди наступний злочин особа вчиняє після засудження за попередній злочин.

Як вже зазначалося, під засудженням звичайно розуміють винесення судом щодо особи обвинувального вироку, за яким їй призначене покарання. Згідно зі ст. 34 КК для наявності рецидиву є принциповою вимогою, щоб обвинувальний вирок набрав законної сили, тобто створив факт судимості. Починаючи *лише* з цього моменту, вчинення особою нового умисного злочину може вважатись рецидивом.

У кримінально-правовій літературі дискусійним є питання щодо визначення початкового моменту рецидиву. Так, на думку одних науковців, наявність рецидиву злочинів слід визнавати незалежно від фактичного відбування засудженим призначеного судом покарання².

¹ Див.: Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України. – С. 475.

² Див.: Коротких Н. Судимість как признак рецидива преступлений // Законность. – 2005. – № 1.–С. 37-39; Коломытцев Н.А. Особо опасный рецидив

Інші автори вважають, що для визнання рецидиву, обов'язковим є не тільки наявність судимості у особи, але необхідне повне чи часткове відбування призначеного судом покарання за попереднім вироком суду. Обґрунтовується такий підхід тим, що рецидив передбачає особливу запеклість, невинуватість злочинця. Якщо ж покарання було призначене, але фактично не відбувалось, то говорити про невинуватість засудженого передчасно, отже, його дії вважати рецидивом не можна¹.

На нашу думку, рецидив виникає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду, за яким засудженому призначене покарання. При цьому сам факт відбування покарання для наявності рецидиву особливого значення не має, бо якщо особа вже піддавалась впливу суду, зазнала негативної оцінки з боку держави, отримала судимість і після цього знову вчинила умисний злочин, то це завжди свідчить про її підвищену суспільну небезпечність і створює рецидив злочинів.

Розглянуті вище ознаки рецидиву дають підстави для висновку, що його зміст є вужчим за зміст поняття «сукупність вироків», яке часто пов'язують із цим видом множинності злочинів. Згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. «Про практику призначення судами кримінального покарання» (п. 25), за сукупністю вироків (ст. 71 КК) покарання призначається, коли засуджена особа до повного відбування основного чи додаткового покарання вчинила новий злочин, а також коли новий злочин вчинено після проголошення вироку, але до набрання ним законної сили².

Як бачимо, сукупністю вироків охоплюються не тільки випадки рецидиву, а й вчинення будь-якого умисного чи необережного злочину після винесення (постановлення) вироку і до набрання ним законної сили, тобто за відсутності у особи судимості за попередній злочин.

преступлений и борьба с ним. – М., 1999. – С. 9; Южанин В.Е., Армашова А.В. Проблемы рецидива преступлений и ответственности за него по уголовному праву России. – М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2007. – С. 17–18 та ін.

¹ Див.: Агаев И.Б. Рецидив в системе множественности преступлений. – М., 2002. – С. 23–25.

² Див.: Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України. – С. 482.

3. Для наявності рецидиву особа, яка вчиняє новий умисний злочин, повинна мати *незняту або непогашену судимість* за попередній умисний злочин. У постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року «Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості» визначається (п. 1), що судимість є правовим станом особи, який виникає у зв'язку з її засудженням до кримінального покарання і за передбачених у законі умов тягне настання для неї певних негативних наслідків¹. З такого розуміння судимості виходить і переважна більшість спеціалістів-науковців².

Відповідно до ч. 1 ст. 88 КК особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення або зняття судимості.

При цьому, такими, що не мають судимості визнаються, перш за все, особи, у яких її було погашено чи знято у встановленому законом порядку (статті 89-91, 108 КК). До тих, хто не має судимості, належать також особи: а) яких було засуджено без призначення покарання (ч. 4 ст. 74, ч. 3 ст. 88 КК); б) яких було звільнено від покарання на підставі статей 80, 105, 106 КК; в) які відбули покарання за діяння, злочинність і караність якого усунута законом (ч. 3 ст. 88 КК); г) яких було реабілітовано, тобто визнано несправедливо репресованими в судовому або позасудовому порядку і поновлено в усіх правах (ч. 4 ст. 88 КК).

При рецидиві новий умисний злочин особа може вчинити під час: а) відбування основного чи додаткового покарання, призначеного за вироком суду; б) строків, що встановлені для погашення судимості (статті 89, 108 КК); в) іспитового строку при звільненні від відбування покарання з випробуванням (статті 75, 79, 104 КК); г) невідбутої частини покарання при умовно-достроковому звільненні (статті 81, 107 КК); д) відбування більш м'якого покарання, що застосовується у разі заміни невідбутої частини покарання більш м'яким (статті 82, 85, 86 КК); е) строку звільнення від покарання (ст. 83 КК).

¹ Див.: Там само. – С. 511.

² Докладно про поняття, сутність, ознаки та правові наслідки судимості див.: Голина В.В. Погашение и снятие судимости по советскому уголовному праву. – Х.: «Вища школа», 1979. – С. 6-24; Голина В.В. Судимість. – Х.: «Харків юридичний». – С. 8-76.

Якщо ж судимість за попередній умисний злочин було знято (ст. 91 КК) або вона була погашена (ст. 89 КК), то рецидив злочинів виключається, бо погашення чи зняття судимості анулює факт попереднього засудження і, за образним висловленням М.І. Бажанова і В.В. Сташиса, у такому разі «попередня судимість вважається юридично знищеною»¹.

Для даної ознаки рецидиву також є характерним, що поняття засудження розповсюджується тільки на вироки, винесені судами України. Як вже зазначалося вище, Україна не взяла на себе зобов'язання визнавати та враховувати вироки, винесені судами іноземних держав, зокрема, при вирішенні питання про встановлення факту рецидиву злочинів.

До ознак рецидиву не включаються судимості за необережні злочини будь-якого ступеня тяжкості. Це впливає із визначення рецидиву в ст. 34 КК. Також вважаємо, що при визнанні рецидиву не слід враховувати судимості за злочини, вчинені особою до 18 років, незалежно від того, в якому віці (до чи після 18 років) відбулося засудження особи за ці злочини.

Щодо даного положення чинний КК не містить прямої вказівки, однак на користь нашої думки можна навести наступні аргументи.

По-перше, це загальна гуманізація кримінального законодавства і встановлення в КК особливого, більш м'якого правового режиму щодо неповнолітніх злочинців (розділ XV Загальної частини КК).

По-друге, слід ураховувати і тенденції правонаступництва в розвитку кримінального законодавства. Так, хоча в КК УРСР 1960 року поняття рецидиву не визначалось, однак при визнанні особи особливо небезпечним рецидивістом згідно зі ст. 26 цього КК не враховувались судимості, отримані особою у віці до 18 років.

Нарешті, звертає на себе увагу і законодавче вирішення цього питання в КК інших країн. Наприклад, в п. б. ч. 4 ст. 18 КК РФ є норма, яка визначає, що при визнанні рецидиву злочинів не враховуються судимості за злочини, вчинені особою у віці до вісімнадцяти років.

---

¹ Див.: Бажанов М.І., Сташис В.В. Новое в уголовном законодательстве. – М.: Юрид. лит., 1970. – С. 66.

Отже, на нашу думку, доцільно обговорити питання щодо уточнення юридичних ознак рецидиву за рахунок доповнення ст. 34 КК частиною 2, в якій сформулювати положення про виключення з нього судимостей за умисні злочини, вчинені особою в неповнолітньому віці.

Вивчення судової практики свідчить, що суди іноді припускаються помилок при визначенні такої ознаки рецидиву, як наявність попередньої судимості за умисний злочин.

Так, Уманський міськрайонний суд Черкаської області засудив: У. – за ч. 3 ст. 185 КК і за ч.1 ст. 296 КК; Д. – за ч. 1 ст. 122 КК і за ч. 3 ст. 101 КК 1960 р., за ч. 1 ст. 190 КК; Б. – за ч. 3 ст. 185 КК і за ч. 4 ст. 296 КК за те, що ці особи 3 травня 2001 р, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, у присутності малолітньої дочки Р. грубо порушили громадський порядок та, діючи з винятковим цинізмом і особливою зухвалістю, заподіяли ударів Т. руками й ногами в різні частини тіла, а Б. і Р. побили його ще й шкіряними ременями. Внаслідок цих дій потерпілий отримав легкі тілесні ушкодження з короткочасним розладом здоров'я у виді численних синців, саден, забійних ран. Б. і Р. також зняли з Т. одяг і вкинули в туалет, супроводжуючи свої дії нецензурною лайкою.

Коли до туалету підійшов Д., Р. повідомила йому про те, що Т. займався там непристойними діями сексуального характеру. Д. на ґрунті неприязні умисно заподіяв потерпілому ударів ногами у верхню частину тіла, в тому числі й по голові, спричинивши перелом кісток носа з носовою кровотечею. Після цього він ударив Т. ногою по голові, від чого той відхилився назад і, вдарившись потилицею об цегляну стіну, знепритомнів, отримавши закриту черепно-мозкову травму, що є тяжким тілесним ушкодженням. Ці травми призвели до смерті Т.

Підсудний Д. 26 березня 2001 р., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, на ґрунті неприязних стосунків, що виникли раптово, заподіяв Ш. ножем різану рану коліна, спричинивши їй середньої тяжкості тілесне ушкодження.

Крім того, 3 червня 2005 р. він з метою заволодіння чужим майном шляхом обману взяв в У. О. і привласнив мобільний телефон, заподіявши потерпілому шкоду в розмірі 800 грн.

Підсудний У. 7 лютого 2004 р., зламавши ґрати, проник у приміщення магазину, звідки таємно викрав майно на суму 785 грн.

Підсудний Б. 11 січня 2004 р., зламавши замок, проник у гараж домоволодіння М. і вчинив крадіжку майна на суму 661 грн.

На зазначений вирок було подано касаційну скаргу, у якій потерпілий Т.Г. доводив, що суд неправильно застосував кримінальний закон, бо, на його думку, призначив засудженим надто м'яке покарання у зв'язку з помилковою кваліфікацією їхніх дій і недостатнім урахуванням рецидиву злочинів.

Перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга потерпілого Т.Г. не підлягає задоволенню, тому що суд, дослідивши докази і давши їм належну оцінку у вирок, правильно кваліфікував дії У. за ч. 1 ст. 296 КК, Б. – за ч. 4 ст. 296 КК, а Д. – за ч. 3 ст. 101 КК 1960 р. Разом з тим суд при призначенні У., Б. і Д. покарання безпідставно визнав як обтяжуючу покарання обставину рецидив злочинів. Згідно із ст. 34 КК рецидивом злочинів визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин. Між тим із матеріалів справи вбачається, що У., Б. і Д. раніше не засуджувалися, тому визнання судом як обтяжуючої покарання обставини рецидиву злочинів є неправильним та підлягає виключенню з вироку суду. Враховуючи наведене, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України виключила з вироку обтяжуючу покарання обставину, а саме рецидив злочинів¹.

У наведеній нижче ситуації оскарження судового рішення було пов'язане із неправильним розумінням поняття погашення судимості, і, як наслідок цього, помилкою у визначенні рецидиву злочинів.

Шевченківський районний суд м. Чернівців засудив Ш. за ч. 1 ст. 187 КК на три роки позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК його звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком два роки.

Підсудного Ш. визнано винним у тому, що він 9 липня 2005 р., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, учинив розбійний напад на Є. із застосуванням насильства, небезпечного для життя та здоров'я потерплого і заволодів його майном на суму 415 грн.

---

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 4. – С. 29–31.

У касаційному поданні заступник прокурора Чернівецької області порушив питання про скасування вироку суду і направлення справи на новий судовий розгляд. Свої вимоги він мотивував тим, що суд обрав Ш. міру покарання, порушивши вимоги закону, – недостатньо врахував ступінь суспільної небезпечності вчиненого ним злочину, даних про його особу й те, що він вже був засуджений за вчинення аналогічного злочину, тобто в його діях має місце рецидив злочинів. У зв'язку з наведеним прокурор вважав, що суд повинен обрати Ш. міру покарання, пов'язану з реальним позбавленням волі.

Перевіривши матеріали кримінальної справи та обговоривши наведені у касаційному поданні доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України визнала, що подання задоволенню не підлягає тому, що обрану судом щодо Ш. міру покарання визначено правильно, з урахуванням характеру та ступеня суспільної небезпечності вчиненого ним злочину, даних про його особу, а також усіх обставин справи. Доводи ж прокурора про те, що Ш. і раніше засуджувався за аналогічний злочин, не можуть бути враховані, оскільки його попередня судимість на підставі ст. 89 КК погашена¹.

Таким чином, попередня судимість засудженого не може враховуватись при визначенні рецидиву і обтяжувати покарання, якщо її було знято або погашено в установленому законом порядку.

В наступному прикладі судова помилка щодо визначення рецидиву не тільки вплинула на призначення покарання, але також потягла за собою неправильну кваліфікацію злочину

Вироком Корольовського районного суду м. Житомира С. засуджено за ч. 2 ст. 309 КК на 2 роки 6 місяців позбавлення волі. Як визнав суд, 9 травня 2004 р., близько 18 год. 30 хв., С. на території Житнього ринку в м. Житомирі повторно незаконно придбав наркотичний засіб – ацетильований опій – вагою залишку 0,19 г., який зберігав при собі без мети збуту.

У касаційній скарзі С. вказує, що його засуджено незаконно; порушує питання про зміну судових рішень; просить перекваліфікувати його дії з ч. 2 на ч. 1 ст. 309 КК, виключивши кваліфікуючу ознаку злочину «повторність», оскільки він не має попередньої судимості, та «рецидив злочинів» – обставину, що обтяжує покарання.

---

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 6. – С. 29-30.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи касаційної скарги, колегія суддів вважає, що вона підлягає задоволенню. Висновок суду про доведеність вини С. у незаконному придбанні та зберіганні наркотичних засобів без мети збуту підтверджується зібраними у справі доказами. Водночас його дії кваліфіковані неправильно.

Згідно з положенням ст. 88 КК особа визнається такою, що має судимість, із дня набрання обвинувальним вироком законної сили і до її погашення. У такому випадку погашена судимість не тягне за собою правових наслідків у разі вчинення нового злочину. Із огляду на матеріали справи С. на підставі п. 1 ч. 1 ст. 89 КК вважається таким, що не має судимості, оскільки на момент вчинення ним нового злочину призначений йому попереднім вироком від 11 грудня 2000 р. на підставі ст. 75 КК іспитовий строк закінчився. За таких обставин суд необґрунтовано кваліфікував дії С. за ознакою повторності, оскільки мав керуватися положеннями ч. 4 ст. 32 КК, а призначаючи покарання, неправильно врахував рецидив злочинів – обставину, що його обтяжує.

З огляду на зазначене судові рішення щодо С. слід змінити та перекваліфікувати його дії з ч. 2 на ч. 1 ст. 309 КК, виключивши з вироку посилання на обставину, що обтяжує покарання, – рецидив злочинів. У зв'язку зі зменшенням суспільної небезпечності вчинене покарання, призначене С., слід пом'якшити, призначивши його на підставі ст. 65 КК із урахуванням особи винного та обставин справи, в межах санкції ч. 1 ст. 309 КК¹.

Чинний КК не містить поділу рецидиву на види, однак в науковій літературі пропонуються різні класифікації даного виду множинності². Кожна з цих класифікацій має право на існування, тому що дозволяє з'ясувати сутність рецидиву, визначити ступінь

---

¹ Див.: Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 118–120. Див. також: Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 6. – С. 29-30.

² Див.: Панько К.А. Вказ. праця. – С. 68; Кафаров Т.М. Проблема рецидива преступлений в советском уголовном праве. – Баку, 1972. – С. 36; Бажанов М.И. Вказ. праця. – С. 67; Агаев И.Б. Вказ. праця. – С. 101; Плотникова М.В. Множественность преступлений: соотношение ее разновидностей. – М.: Моск. психолого-социал. ин-т, 2004. – С. 57–61 та ін.

і характер суспільної небезпечності його видів, а також особливості його впливу на кримінальну відповідальність і індивідуалізацію покарання.

Залежно від характеру вчинених злочинів рецидив поділяється на *загальний і спеціальний*.

Загальний рецидив має місце там, де особа, в якій є попередня судимість за умисний злочин, вчиняє новий умисний злочин, що є різнорідним з попереднім. Загальний рецидив не впливає на кваліфікацію, але згідно з п. 1 ч. 1 ст. 67 КК розглядається як обставина, що обтяжує покарання.

Спеціальний рецидив має місце там, де особа, що має судимість за умисний злочин, вчиняє новий умисний злочин, тотожний або однорідний із попереднім. Наприклад, особа, що раніше була засуджена за обман покупців або замовників, знову вчиняє такий же злочин (ч. 2 ст. 225 КК), або особа, що має судимість за грабіж, знову вчиняє крадіжку. Спеціальний рецидив є більш небезпечним і передбачається в окремих статтях Особливої частини КК як кваліфікуюча ознака злочинів. Наприклад, в статтях 133, 164, 165, 201, 296 КК цей вид рецидиву формулюється шляхом вказівки на вчинення злочину особою, «яка раніше була судимою за такий злочин».

В літературі можна зустріти інше розуміння спеціального рецидиву. Зокрема, А.А. Примаченок вказує, що спеціальний рецидив – це вчинення особою, що має судимість або невідбуте покарання, аналогічного чи схожого злочину¹. Зазначимо, що навряд чи доцільно замість усталених понять «тотожний та однорідний злочини» вживати поняття аналогічний, схожий злочин тощо, так само, як із стану судимості відокремлювати невідбуте покарання, адже особа все одно при невідбутому покаранні вважається судимою.

За кількістю судимостей рецидив поділяють на *простий* (однократний) і *складний* (багаторазовий).

Під *простим* рецидивом розуміють вчинення умисного злочину за наявності лише одної судимості за попередній умисний злочин.

Складний рецидив має місце при вчиненні нового умисного злочину за наявності декількох (двох та більше) попередніх судимос-

¹ Примаченок А.А. Уголовное право Республики Беларусь. Общая часть. – Минск, 2003. – С. 47.

тей за раніше вчинені умисні злочини. Простий і складний рецидив можуть утворювати як різнорідні, так і однорідні, і тотожні злочини. Якщо злочини різнорідні, то рецидив одночасно є загальним і простим (чи складним), наприклад, особа, що має непогашені суди мості за крадіжку та хуліганство, вчиняє згвалтування. При наявності судимостей за однорідні (тотожні) злочини, скажімо, за декілька грабежів, вчинення нового грабежу чи крадіжки утворить спеціальний складний рецидив тощо.

За ступенем суспільної небезпеки розрізняють рецидив *пенітенціарний* і рецидив *тяжких і особливо тяжких злочинів*.

Пенітенціарний рецидив завжди пов'язаний із покаранням у вигляді позбавлення волі. Він має місце там, де особа, під час відбування покарання у вигляді позбавлення волі, знову вчиняє злочин, за який засуджується до позбавлення волі. Наприклад, втеча із місць позбавлення волі (ч. 1 ст. 393 КК) є загальним рецидивом, а повторна втеча, за умови, що особу за попередню втечу вже було засуджено, є спеціальним пенітенціарним рецидивом, передбаченим в ч. 2 ст. 393 КК.

В кримінально-правовій літературі пенітенціарний рецидив іноді визначають як вчинення особою нового умисного злочину, якщо особа раніше вже засуджувалась до позбавлення волі. Однак, за новий умисний злочин не завжди призначається покарання, пов'язане із позбавленням волі. Як справедливо зазначає М.І. Бажанов, за такої постановки питання відбувається не виправдане розширення поняття пенітенціарного рецидиву, адже сама його назва «пенітенціарний» пов'язана із відбуванням покарання в пенітенціарній системі, тобто в місцях позбавлення волі¹.

Рецидив *тяжких і особливо тяжких злочинів* – є там, де особа, що вже має судимість за один із таких злочинів, знову вчиняє незалежно від їх послідовності, тяжкий чи особливо тяжкий умисний злочин. Наприклад, особа, що має судимість за умисне вбивство, і знову вчиняє умисне вбивство, буде відповідати за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК. В такому випадку слід говорити про рецидив особливо тяжких злочинів.

В новітній літературі з кримінального права висловлюється думка, згідно з якою до видів множинності злочинів також на-

---

¹ Див.: Бажанов М.І. Вказ. праця. – С. 70.

лежить і сукупність вироків. Зокрема, В.П. Малков зазначає, що виділення сукупності вироків в окремих вид множинності є цілком обґрунтованим, тому що поняттями сукупність злочинів і рецидив злочинів не охоплюються всі можливі варіанти вчинення двох чи більше злочинів одною особою¹.

На перший погляд, наведена позиція має раціональне зерно. Дійсно, за чинною редакцією ст. 34 КК рецидив злочинів не можна ототожнювати з сукупністю вироків, тому що ці поняття не співпадають за змістом. Рецидив пов'язується лише із вчиненням умисних злочинів, тоді як сукупність вироків має місце у всіх випадках вчинення нового злочину після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання за попередній злочин. Крім того, рецидив злочинів не утвориться, якщо попереднім вироком особа була засуджена за злочин, вчинений у віці до 18 років, хоча сукупність вироків в цих випадках матиме місце.

За загальним правилом сукупність вироків не може співвідноситись також і з сукупністю злочинів. Перед усім тому, що якісною ознакою останньої є вчинення особою всіх злочинів до винесення обвинувального вироку хоча б за один з них (ч. 1 ст. 33 КК).

Однак в судовій практиці іноді зустрічаються випадки сукупності вироків, які можуть сполучатися із сукупністю злочинів. Про ці винятки йдеться в постанові Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року «Про практику призначення судами кримінального покарання», у п. 25 якої роз'яснюється: «коли після постановлення вироку у справі буде встановлено, що засуджений винен ще в кількох злочинах, одні з яких вчинено до, а інші – після постановлення першого вироку, покарання за останнім за часом вироком призначається із застосуванням як ст. 70, так і ст. 71 КК: спочатку – за правилами ч. 1 ст. 70 КК – за сукупністю злочинів, вчинених до постановлення першого вироку; після цього за правилами ч. 4 ст. 70 КК; потім за сукупністю злочинів, вчинених після постановлення першого вироку; і остаточно – за сукупністю вироків»².

---

¹ Див.: *Енциклопедія уголовного права*. Т. 3. – С. 494; Чернова Т., Малков В. Назначение наказания по совокупности приговоров // *Российская юстиция*. – 1999. – № 10. – С. 46-48.

² Див.: *Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України*. – С. 483.

Сукупність вироків неспроможна охопити і всі можливі випадки повторності злочинів, які пов'язані із засудженням особи. Згідно зі ст. 32 КК, повторність утворюється лише тотожними злочинами, іноді однорідними (якщо це прямо зазначено в Особливій частині КК), а для сукупності вироків має значення не вид злочину, а час його вчинення – між постановленням вироку, але до повного відбуття покарання.

Отже, якщо засудженим за необережний злочин після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання, вчинено, наприклад, новий необережний чи умисний злочин, різнорідний з першим, то дана ситуація має розглядатися як сукупність вироків, проте вона не є ні повторністю, ні сукупністю, ні рецидивом злочинів.

Таким чином, можна погодитись із В.П. Малковим щодо існування особливих випадків поєднання двох чи більше злочинів, які не охоплюються визначеними в законі видами множинності злочинів. Однак найменування таких випадків «сукупністю вироків» викликає певні сумніви.

Вирок – це найважливіший акт правосуддя, який постановляється від імені держави, це завжди письмовий офіційний процесуальний документ. Згідно зі ст.327 КПК України якщо підсудний визнається винним у вчиненні злочину, суд постановляє обвинувальний вирок і призначає підсудному покарання, передбачене кримінальним законом. В кримінальному праві поняття сукупність вироків пов'язане із особливими правилами призначення покарання, визначеними в ст. 71 КК, а не з видом злочинної діяльності особи. Множинність злочинів, навпаки, є об'єктивно існуючою ситуацією вчинення особою (групою осіб) двох чи більше злочинів. Вона має місце незалежно від судових рішень, хоча інколи (при рецидиві) може бути з ними пов'язана. Тому при віднесенні сукупності вироків до виду множинності злочинів порушуються логічні принципи поділу понять, зникає єдина підстава для класифікації множинності, перекручуються її специфічні юридичні ознаки.

Грунтуючись на висловленому, вважаємо, що сукупність вироків не можна розглядати як вид множинності, хоча вказана проблема, безумовно, потребує подальшого наукового обговорення.

1.6. Кримінально-правові наслідки повторності, сукупності та рецидиву злочинів

У статті 35 КК сформульовані положення, згідно з якими визначається кримінально-правове значення множинності злочинів. Так, повторність, сукупність та рецидив ураховуються при: а) кваліфікації злочинів; б) призначенні покарання; в) вирішенні питання щодо можливості звільнення від кримінальної відповідальності чи г) звільнення від покарання.

Як вже зазначалося, вплив повторності злочинів на кваліфікацію залежить від виду повторності. Так, при повторності закінчених тотожних злочинів дії особи кваліфікуються за одною статтею Особливої частини КК (наприклад, крадіжка після крадіжки – за ч. 2 ст. 185 КК).

Якщо повторно вчиняються однорідні злочини або має місце збіг незакінченого і закінченого злочинів, то кваліфікація здійснюється за двома (чи більше) статтями КК. Наприклад, при вчиненні, скажімо, шахрайства після крадіжки застосовуються дві статті КК – ч. 1 ст. 185 та ч. 2 ст. 190 КК (за умови, що інші кваліфікуючі ознаки відсутні). Так само вчинення замаху на грабіж після закінченої крадіжки передбачатиме відповідальність з ч. 1 ст. 185 та ст. 15 і ч. 2 ст. 186 КК – за ознакою повторності.

При ідеальній і реальній сукупності злочинів кожний із них також підлягає відповідальності за окремою статтею або частиною статті Особливої частини КК.

Рецидив злочину впливає на кваліфікацію в тих випадках, коли він передбачений в окремих статтях Особливої частини КК як кваліфікуюча ознака злочину. Наприклад, вчинення хуліганства особою, що була раніше засуджена за хуліганство, кваліфікується за ч. 3 ст. 296 КК – за ознакою спеціального рецидиву. Аналогічним чином за ч. 2 ст. 201 КК кваліфікується контрабанда, вчинена особою, раніше засудженою за контрабанду. Крім того, там, де в законі вживається термін повторність, він включає до себе і рецидив. Так, вчинення зґвалтування особою, яка раніше була засуджена за зґвалтування, утворює спеціальний рецидив і кваліфікується за ч. 2 ст. 152 КК як зґвалтування, вчинене повторно.

Наступним, не менш важливим наслідком повторності, сукупності і рецидиву злочинів, є їхній вплив на конструювання санкцій статей Особливої частини КК і на призначення покарання. Якщо повторність злочинів або спеціальний рецидив визнаються кваліфікуючими ознаками, то, як правило, це впливає на ступінь тяжкості злочину і відповідно на суворість санкції за нього. Наприклад, контрабанда, за ч. 1 ст. 201 КК карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років з конфіскацією предметів контрабанди, тобто є тяжким злочином; контрабанда, вчинена особою, раніше судимою за цей злочин, вже визнається особливо тяжким злочином і передбачає позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна і з конфіскацією предметів контрабанди. Розбій за ч. 1 ст. 187 КК карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років, а повторний розбій за ч. 2 ст. 187 КК вже передбачає позбавлення волі від семи до десяти років з конфіскацією майна.

При призначенні покарання згідно із п. 1 ч. 1 ст. 67 КК вчинення особою злочину повторно і рецидив злочинів визнаються обставинами, що обтяжують покарання. Це означає, що за наявності вказаних видів множинності, суд має право призначити засудженому більш суворе покарання в межах санкції статті, що передбачає відповідальність за вчинений злочин.

Але, як вірно зазначає В.І. Тютюгін, при застосуванні п. 1 ч. 1 ст. 67 КК слід мати на увазі, що як обставину, яка обтяжує покарання, закон приписує враховувати «вчинення особою злочину повторно», а не «вчинення злочину особою, яка раніше вчинила будь-який злочин»¹. Вочевидь, що останнє поняття значно ширше

¹ Саме цим відрізняються приписи п. 1 ч. 1 ст. 67 КК 2001 р. від положень п. 1 ст. 41 КК 1960 р., у якому обставиною, що обтяжувала відповідальність, визнавалося вчинення злочину особою, яка раніше вчинила *будь-який* злочин. Таким чином, за КК 1960 р. для наявності повторності не мало значення, чи був знову вчинений злочин тотожним, однорідним або, навіть, різнорідним. Тому, цілком слушно зазначав тоді М.І. Бажанов, що «...для наявності такої повторності не треба тотожності, однаковості злочинів, що в неї входять. Не треба і того, щоб злочини, які входять в повторність, були однорідними. Досить вчинення будь-яких злочинів, щоб констатувати таку повторність». (Див.: Бажанов М.І. Повторність злочинів як вид множинності злочинів / Конспект лекцій/. – Х.: УЮА, 1993. – С. 9).

за своїм змістом, ніж попереднє. Тому як обставину, що обтяжує покарання, суд має право враховувати лише повторність *тотожних* злочинів, тобто таких, які відповідно до ч. 1 ст. 32 КК передбачені однією й тією ж статтею (частиною статті) Особливої частини КК. Якщо ж особа вчиняє декілька злочинів, передбачених різними статтями КК, тобто коли ці злочини є лише *однорідними* (наприклад, крадіжка і грабіж) або *різномірними* (наприклад, контрабанда і хуліганство), то згідно із ч. 3 ст. 32 КК вони можуть бути визнані повторними лише у випадках, прямо передбачених в Особливій частині КК (наприклад, п. 1 примітки до ст. 185 КК, п. 7 – до ст. 368 КК) і внаслідок цього таке «повторення» злочину не може бути визнане за п. 1 ч. 1 ст. 67 КК як обставина, що обтяжує покарання¹.

Слід також мати на увазі, що при призначенні покарання суд не має права посилатися у вирок на п. 1 ч. 1 ст. 67 КК і враховувати повторність і рецидив як обставини, що обтяжують покарання, коли у диспозиції певної статті Особливої частини КК зазначені види множинності безпосередньо передбачені як ознаки конкретного складу злочину (наприклад, ч. 2 ст. 185, ч. 3 ст. 296 КК). У таких випадках необхідно керуватися ч. 4 ст. 67 КК, згідно з якою, якщо будь-яка з обставин, що обтяжує покарання, передбачена в статті Особливої частини КК як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз врахувати її при призначенні покарання як такої, що його обтяжує.

Таким чином, ч. 4 ст. 67 КК встановлює пряму заборону «подвійного врахування» одних й тих самих (однойменних) обставин. Така заборона повною мірою стосується як повторності, так й рецидиву і зумовлена тим, що «...при іншому підході такі обставини враховувалися б судом двічі: і при кваліфікації злочину, і при призначенні за нього покарання», тоді як «...закон, передбачаючи ці ознаки в диспозиції статті, враховує їх наявність шляхом встановлення певних меж караності в санкції»². Між тим судова практика з цього питання ще припускається помилок.

¹ Див.: Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Вид. третє, переробл. та доповн. – Х.: ТОВ «Одісей», 2006. – С. 225.

² Див.: Там само. – С. 224.

Так, вироком Хмельницького міського суду С. засуджено за ч. 2 ст. 309 КК за те, що він повторно незаконно виготовляв, придбавав та зберігав з метою збуту, а також збував наркотичні засоби.

У касаційній скарзі засуджений просив пом'якшити йому покарання.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи, наведені в касаційній скарзі, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України задовольнила її з таких підстав. Висновок суду про доведеність вини С. у вчиненні злочину, за який його засуджено, відповідає фактичним обставинам справи, обґрунтований сукупністю доказів, яким суд дав належну оцінку. Дії засудженого за ч. 2 ст. 309 КК кваліфіковані правильно.

Проте мотивування апеляційним судом обрання більш суворого покарання не відповідає вимогам закону. Відповідно до ч. 4 ст. 67 КК, якщо будь-яка з обставин, що обтяжує покарання, передбачена в статті Особливої частини цього Кодексу як ознака злочину, яка впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання як таку, що його обтяжує.

Частина 2 ст. 309 КК, за якою засуджено С., як одну із кваліфікуючих ознак передбачає повторність. Отже, посилання апеляційного суду на те, що С. неодноразово виготовляв наркотичні засоби як на обставину, що обтяжує покарання, фактично є посиланням на кваліфікуючу ознаку злочину, а тому підлягає виключенню із вироку апеляційного суду.

У зв'язку з наведеним колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Хмельницької області щодо С. змінила, та застосувавши до нього ст. 75 КК звільнила від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком на три роки¹.

---

¹ Див.: Практика судів України з кримінальних справ (2001-2005) / За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса; Укладачі: В.В. Сташис, В.І. Тютюгін. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – С. 91-92. Див. також: Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 7. – С. 21-22; 2007. – № 10. – С. 20-21; Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах. – Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 78-80.

Негативно оцінюючи помилки, яких припускаються суди, коли двічі враховують однойменні обставини, слід, однак, зауважити, що такі обтяжуючі обставини, як повторність і рецидив мають оціночний характер, а їх зміст, як вказує В.І. Тютюгін, визначається за допомогою відповідних *кількісних* показників – кількість (число) вчинених злочинів. Але у кожному конкретному випадку параметри цих показників можуть бути різними, що, безумовно, впливає на ступінь суспільної небезпечності особи винного. Наприклад, крадіжка буде повторною тоді, коли вона вчинена і вдруге, і вдесяте. Безсумнівно, що за інших рівних умов суспільна небезпечність особи винного в останньому випадку набагато вища, що і має бути враховано судом при призначенні покарання, але не на підставі п. 1 ч. 1 ст. 67 КК, а як обставина, що негативно характеризує особистість винного¹.

До висловленого додамо, що, на нашу думку, визнання рецидиву злочинів як обставини, що обтяжує покарання, не слід урахувати щодо осіб, які вчинили умисні злочини у віці до 18 років. Це не суперечить чинному законодавству, бо згідно з п. 3 ч. 1 ст. 66 КК вчинення злочину неповнолітнім завжди визнається обставиною, що пом'якшує покарання.

Про особливості призначення покарання при деяких видах повторності, сукупності та рецидиві злочинів мова буде йти у другому розділі монографії. З цього приводу тут лише зазначимо, що, виходячи із підвищеної суспільної небезпеки множинності злочинів, у випадках, передбачених законом, суду надано право призначати остаточне покарання при сукупності злочинів та рецидиві більш суворе, ніж передбачене в санкціях статей, за якими засуджується особа. Так, згідно з ч. 2 ст. 70 КК якщо хоча б один із злочинів при сукупності є умисним тяжким або особливо тяжким, суд має право призначити остаточне покарання за сукупністю злочинів у межах максимального строку, встановленого для даного виду покарання в Загальній частині КК. А при рецидиві злочинів, якщо хоча б один із злочинів, його утворюючих, є особливо тяжким, загальний строк позбавлення волі відповідно

¹ Див.: Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Вид. третє, переробл. та доповн. – Х.: ТОВ «Одісей», 2006. – С. 230.

до ч. 2 ст. 71 КК може бути більше 15 років, але не повинен перевищувати 25 років.

Таким чином, саме у зазначених випадках призначення покарання закон (ч. 4 ст. 65 КК) надає суду право вийти або за межі санкції статті Особливої частини КК (ч. 2 ст. 70) або, навіть, за межі максимального строку покарання (ч. 2 ст. 71 КК), встановленого в Загальній частині КК (ч. 2 ст. 63 КК).

Наявність повторності, сукупності і рецидиву злочинів виключає можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі статей 45-48 КК. Передумовою для застосування вказаних норм є те, що особа вперше вчиняє злочин невеликої або середньої тяжкості, що вже само по собі виключається при повторності, реальній сукупності і рецидиві. Що стосується ідеальної сукупності злочинів, то в цьому випадку особа однією дією вчиняє два чи більше злочини, а тому вона не може бути визнана такою, що раніше вчинила злочин. З огляду на це ідеальна сукупність не виключає можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності за статтями 45-48 КК.

За певних умов вчинення нового злочину, який разом із злочином, вчиненим раніше, становить повторність чи сукупність, може призвести до переривання строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. Згідно із ч. 3 ст. 49 КК така ситуація має місце там, де до закінчення строків давності за попередній злочин особа вчиняє новий злочин середньої тяжкості, тяжкий, або особливо тяжкий злочин.

Рецидив злочинів середньої тяжкості, тяжких або особливо тяжких перериває перебіг строків і давності виконання обвинувально-го вироку (ч. 4 ст. 80 КК).

Урахування множинності при звільненні від покарання стосується тільки рецидиву злочинів. Так, вчинення особою, до якої було застосовано звільнення від покарання з випробуванням (статті 75, 79 КК) нового злочину під час іспитового строку тягне несприятливі для неї наслідки: скасування звільнення і призначення покарання за сукупністю вироків (ст. 71 КК).

Рецидив також впливає на вирішення питання про можливість застосування до засудженого умовно-дострокового звільнення від покарання і заміни покарання більш м'яким його видом. При ре-

цидиві мінімальний строк покарання, який підлягає обов'язковому відбуванню для отримання права на умовно-дострокове звільнення, збільшується до двох третин (п. 2 і 3 ч. 3 ст. 81 КК), а при заміні покарання більш м'яким – до половини строку покарання, призначеного судом (п. 2 і 3 ч. 4 ст. 82 КК).

Вчинення нового злочину протягом невідбутої частини покарання при умовно-достроковому звільненні (ч. 4 ст. 81 КК) або під час відбування більш м'якого покарання, яке було застосовано до засудженого в порядку заміни (ч. 6 ст. 82 КК), тягне за собою застосування до особи ст. 71 КК і в наступному збільшує мінімальну частину строку, відбуття якого необхідно для умовно-дострокового звільнення до трьох четвертих, а для заміни покарання – до двох третин від строку призначеного за вироком покарання.

Рецидив злочинів також впливає на обчислення строків погашення судимості. Згідно із ч. 5 ст. 90 КК, якщо особа, що відбула покарання, до закінчення строків погашення судимості знову вчинить злочин, перебіг строку погашення судимості переривається і обчислюється заново. У цих випадках строки погашення судимості обчислюються окремо за кожний злочин після фактичного відбуття покарання (основного і додаткового) за останній злочин.

Розділ 2.

Призначення покарання за множинність злочинів

Вступ

Як зазначалося у Розділі I цієї роботи, множинність злочинів поділяється на такі її види, як повторність (ст. 32 КК), сукупність (ст. 33 КК) та рецидив (ст. 34 КК) злочинів. Відповідно до ст. 35 КК усі ці види множинності передусім враховуються при кваліфікації тих злочинів, які складають певний вид їх множинності. Але згідно з цією нормою, не менш важливу роль множинність злочинів відіграє і при вирішенні судом питання про призначення покарання за злочини, які утворюють певний вид їх множинності. Саме тому в законі передбачені статті 70-72 КК, що кореспондують приписам статей 32-35 КК, бо встановлюють *спеціальні* правила (порядок), яких повинен додержуватися суд при призначенні покарання у разі вчинення особою не одного, а множинності злочинів.

Передусім слід зазначити, що положення статей 70-72 КК перебувають між собою у певному взаємозв'язку і взаємодії, бо всі вони призначені для вирішення одного завдання – встановлення певного порядку (особливих правил), шляхом використання яких здійснюється об'єднання (приведення до сукупності) цих мір покарання, які призначені судом за окремі злочини у випадках, коли ці злочини становлять собою відповідний вид їх множинності. Навіть збіглий аналіз статей 70-72 КК свідчить про доволі тісний взаємозв'язок їх приписів. Так, якщо у ч. 4 ст. 70 КК наголошується про необхідність здійснення зарахування в строк покарання, остаточно визначеного за сукупністю злочинів, того покарання, яке повністю або частково було вже відбуте особою за попереднім вироком, то правила такого зарахування встановлюються в ст. 72 КК. Якщо в ст. 70 КК визначається порядок призначення покарання за сукупністю злочинів, то в ч. 5 ст. 71 КК передбачені правила визначення остаточно покарання у ситуаціях, коли має місце сполучення (збіг) як сукупності злочинів, так і сукупності вироків. Нарешті, якщо і в ст. 70, і в ст. 71 КК суду надається право визна-

чати остаточне покарання за сукупністю як злочинів, так і вироків шляхом складання покарань, призначених за окремі злочини (за окремими вироками), то саме ст. 72 КК регламентує правила такого складання, якщо за цими злочинами (вироками) призначені покарання різних видів – *різновидні*. Наведене свідчить, що зазначені норми закону повинні аналізуватися не у відриві одна від іншої, а, навпаки, у тісному їх взаємозв'язку і взаємодії, бо вони являють собою певну систему, окремі елементи якої уточнюють, доповнюють, а в деяких випадках навіть корегують один одного.

Системний аналіз змісту статей 70-72 КК свідчить, що передбачені в них правила можуть бути розподілені на *три* групи.

Перша з них регламентує порядок призначення покарання за сукупністю злочинів, тобто у випадках, коли особа вчиняє декілька злочинів, за жоден з яких її ще не було засуджено (ст. 70 КК).

Друга встановлює порядок призначення покарання за сукупністю вироків, тобто у разі вчинення особою нового злочину після *засудження за попереднім вирок*ом, але до повного відбуття призначеного ним покарання (ст. 71 КК).

Нарешті, до *третьої* групи належать правила, сформульовані в ст. 72 КК, які мають, так би мовити, *універсальний характер*, бо застосовуються судом при призначенні покарання за сукупністю як злочинів (ст. 70 КК), так і вироків (ст. 71 КК). До аналізу цих трьох груп правил ми і звернемося, починаючи його з розгляду приписів ст. 70 КК.

Слід зазначити, що питанням призначення покарання за сукупністю злочинів та вироків присвячено багато робіт, але переважна більшість з них написана на основі законодавства, чинного ще за радянських часів¹. Доволі інтенсивно розробляють цю проблему

¹ Див.: Стручков Н.А. Назначение наказания при совокупности преступлений. – М.: Госюриздат, 1957; Яковлев А.М. Совокупность преступлений по советскому уголовному праву. – М.: Госюриздат, 1960. – С. 91–117; Никифоров А.С. Совокупность преступлений. – М.: Юрид. лит., 1965. – С. 120–131; Кафаров Т.М. Проблема рецидива в советском уголовном праве. – Баку: «Элм», 1972. – С. 185–234; Малков В.П. Совокупность преступлений (вопросы квалификации и назначения наказания). – Казань: Изд-во Казанск. ун-та, 1974. – С. 221–289; Горелик А.С. Назначение наказания по совокупности. – Красноярск: Краснояр. книж. изд-во, 1975; Горелик А.С. Наказание по совокупности преступлений и приговоров (принципы, законодательство, судебная практика). – Красноярск:

російські науковці й у теперішній час¹. Що ж стосується робіт з цих питань, які були б написані на основі законодавства, чинного у період незалежності України, а тим більше, після прийняття КК України 2001 року, то їх, нажаль, поки що явно недостатньо. Причому, переважна більшість з них належить або до учбової літератури, або до коментарів чинного законодавства².

Між тим судова практика свідчить, що питання про застосування норм, передбачених статтями 70–72 КК, виникають доволі часто. Так, за даними Верховного Суду України, наприклад, у 2003 р. за всі види злочинів було засуджено 201081 осіб, із числа

«Соло», 1991; Юшков Ю.Н. Назначение наказания по совокупности преступлений и приговоров. – М.: Юрид. лит., 1975; Бажанов М.И. Назначение наказания по совокупности преступлений и совокупности приговоров: Учеб. пособие. – Х.: Юрид. ин-т, 1977; Бажанов М.И. Назначение наказания по советскому уголовному праву. – К.: «Вища школа», 1980. – С. 75–126; Панько К.А. Рецидив в советском уголовном праве: Учеб. пособие. – Воронеж: Изд. Воронежск. ун-та, 1983. – С. 94–101 та ін.

¹ Див.: Благов Е.В. Назначение наказания (теория и практика). – Ярославль: Изд-во Яросл. гос. ун-та, 2002. – С. 101–130; Агаев И.Б. Рецидив в системе множественности преступлений. – М.: Юристь, 2002. – С. 87–100; Агаев И.Б. Совокупность преступлений: понятие, виды и наказуемость. – М.: ТК Велби, 2003. – С. 161–197; Агаев И.Б. Проблема повторности в уголовном праве. – М.: Юристь, 2004. – С. 138–157; Малков В.П., Чернова Т.Г. Совокупность приговоров и применение наказания: вопросы законодательного регулирования, теории и практики. – Казань: «Таглитат», 2003. – С. 79–145 та ін.

² Див.: Бажанов М.И. Уголовное право Украины. Общая часть. – Днепропетровск: «Пороги», 1992. – С. 144–152; Бажанов М.И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины. – Х.: «Право», 2000. – С. 84–125; Тютюгін В.І. Призначення покарання при вчиненні кількох злочинів та за кількома вироками: Конспект лекцій. – Х.: Укр. юрид. академія, 1992; Кримінальне право України: Заг. частина: Підручник. – К.: «Правові джерела», 2002. – С. 327–342; Маляренко В.Т. Про покарання за новим Кримінальним кодексом України. – К.: Фонд «Правова ініціатива», 2003. – С. 110–128; Научно-практический комментарий Уголовного кодекса Украины / Под. ред. Н.И. Мельника, Н.И. Хавронюка. – К.: Канон, А.С.К., 2002. – С. 185–190; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. С.С. Яценка. – К.: А.С.К., 2002. – С. 146–160; Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Х.: ТОВ «Одіссея», 2006. – С. 238–251; Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – С. 394–406 та ін.

яких за сукупністю злочинів та сукупністю вироків – 52413 осіб, тобто 26,1% від загальної кількості засуджених, а за 2004 рік такі дані склали відповідно – 204797 і 54542 осіб, тобто за сукупністю злочинів та вироків було засуджено 26,6% осіб¹.

Крім того, як свідчить аналіз матеріалів судової практики, при вирішенні цілої низки питань про призначення покарання за сукупністю злочинів та вироків суди поки зазнають певних труднощів, а, іноді, приймають і досить суперечливі рішення. Певною мірою причинами цих суперечливих, а, іноді, і помилкових рішень, є недосконалість окремих приписів і самого кримінального закону. Нажаль, далеко не завжди, як буде показано нижче, відповідають положенням статей 70–72 КК і ті роз'яснення, які надає з питань призначення покарання за сукупністю злочинів та сукупністю вироків і вища судова інстанція – Пленум Верховного Суду України.

Наведене, на наш погляд, свідчить, що дослідження проблем призначення покарання за сукупністю злочинів і сукупністю вироків на теперішній час навряд чи можна вважати вичерпаними. Ці питання, безумовно, потребують свого подальшого дослідження, теоретичного осмислення і висловлення на цій основі відповідних пропозицій та рекомендацій на адресу як законодавця, так і правозастосовчої практики.

2.1. Призначення покарання за сукупністю злочинів

2.1.1. Загальні положення

Призначення покарання за сукупністю злочинів визначається ст. 70 КК, яка є своєрідним доповненням загальних засад призначення покарання (ст. 65 КК), бо встановлює *спеціальні правила* (порядок) призначення покарання у тих випадках, коли особа вчинила і обвинувачується судом у скоєнні не одного, а декількох (не менше двох) злочинів, за жоден із яких її ще не було засуджено.

---

¹ Див.: Кримінальне судочинство в Україні: Судова практика. Злочини проти життя особи (вбивства): Офіц. вид. // Верх. Суд України; Відп. ред. П.П. Пилипчук. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – С. 869–870.

Системний аналіз положень ст. 70 КК у їх співвідношенні з приписами статей 32-35 КК свідчить, що покарання за сукупністю злочинів може призначатися судом не тільки за умов, передбачених ст. 33 КК, а й у випадках, передбачених ч. 3 ст. 32 КК, тобто за наявності так званої *повторності-сукупності*¹, якщо, зрозуміло, за жоден зі злочинів, що її утворюють, особу ще не було засуджено.

Який же порядок призначення покарання встановлено законом саме для цих ситуацій?

Відповідно до ч. 1 ст. 70 КК при сукупності злочинів, ознаки якої окреслені у ст. 33 КК, суд, призначивши покарання (основне і додаткове) за кожний злочин окремо, визначає остаточне покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим або шляхом повного чи часткового складання призначених покарань.

Згідно з ч. 2 цієї статті КК при складанні покарань остаточне покарання за сукупністю злочинів визначається в межах, встановлених санкцією статті Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає більш суворе покарання. Якщо хоча б один із злочинів є умисним тяжким або особливо тяжким, суд може призначити остаточне покарання за сукупністю злочинів у межах максимального строку, встановленого для даного виду покарання в Загальній частині цього Кодексу. Якщо хоча б за один із вчинених злочинів призначено довічне позбавлення волі, то остаточне покарання за сукупністю злочинів визначається шляхом поглинення будь-яких менш суворих покарань довічним позбавленням волі.

У частині 3 ст. 70 КК зазначається, що до основного покарання, призначеного за сукупністю злочинів, можуть бути приєднані додаткові покарання, призначені судом за злочини, у вчиненні яких особу було визнано винною.

Нарешті, ч. 4 цієї норми визначає, що за правилами, передбаченими в частинах першій-третьій цієї статті (ст. 70 КК), призначається покарання, якщо після постановлення вироку в справі було встановлено, що засуджений винен ще й в іншому злочині, вчиненому ним до постановлення попереднього вироку. У цьому випадку в строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю

---

¹ Про поняття повторності-сукупності див. Розділ 1 цієї роботи.

злочинів, зараховується покарання, відбусте повністю або частково за попереднім вироком, за правилами, передбаченими в статті 72 цього Кодексу.

Аналіз ст. 70 КК дає підстави вважати, що за сукупністю злочинів покарання призначається у *два етапи*.

На *першому* з них суд призначає покарання за кожний окремий злочин, що входить до сукупності. Зрозуміло, що не можна призначити остаточне покарання за сукупністю декількох злочинів, тобто певним чином об'єднати його у загальну (сукупну) міру покарання, якщо попередньо воно не було призначене судом за кожний конкретний злочин, який входить до цієї сукупності.

Призначаючи покарання окремо за кожен зі злочинів, які складають сукупність, суд має керуватися положеннями статей 50-67 КК, а у разі необхідності – й приписами статей 68, 69, 98–102, ч. 1 ст. 103 КК.

Вирішуючи це питання, слід передусім виходити з того, що положення ст. 70 КК можуть застосовуватися лише тоді, коли кожне зі вчинених особою діянь містить ознаки самостійного складу злочину (простого чи складного, закінченого чи незакінченого, вчиненого одноособово чи у співучасті). Тому в постанові Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. (зі змінами від 10 грудня 2004 р.) «Про практику призначення судами кримінального покарання»¹ (п. 20) зазначається, «...що передбачені законом правила призначення покарання за сукупністю злочинів (ст. 70 КК) застосовуються у випадках самостійної кваліфікації вчиненого як за різними статтями, так й за різними частинами однієї статті кримінального закону, якими передбачено відповідальність за окремим складом злочинів і які мають самостійні санкції. За окремими епізодами злочинної діяльності або за окремими пунктами статті (частини статті) КК, які не мають самостійної санкції, покарання не призначається»².

Це роз'яснення спирається на визначення сукупності злочинів, яке сформульоване у ч. 1 ст. 33 КК і з якого випливає, що не може визнаватися такою, а, отже, і правила ст. 70 КК не повинні засто-

¹ Надалі, якщо інше не обмовляється, – постанова від 24 жовтня 2003 р.

² Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 17; 2005. – № 1. – С. 13.

совуватися у тих ситуаціях, коли окремі діяння особи, хоча і віддані одне від іншого певним проміжком часу, але не мають самостійного значення, бо є тотожними, об'єднані єдиним злочинним наміром і згідно з ч. 2 ст. 32 КК визнаються лише епізодами єдиного (одного) *продовжуваного* злочину.

Наприклад, за справою М., який працював директором військового племінного заводу, судом було встановлено, що винний, діючи на порушення вимог статуту заводу і законодавства України, яке забороняє перепродаж племінного поголів'я тварин, придбаного за кошти, виділені з Державного бюджету, неналежно виконував свої службові обов'язки. Зокрема, не виконавши програму селекції у тваринництві, він здійснював неодноразову реалізацію племінної худоби на протязі 2003-2004 років, вчинивши загалом вісім епізодів незаконного продажу свиней. Суд кваліфікував ці епізоди злочинної діяльності М. як єдиний злочин, проте при призначенні покарання за кожний з них визначив його окремо і остаточне покарання призначив за сукупністю злочинів.

Розглядаючи цю справу за касаційним поданням прокурора, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок скасувала, а в ухвалі відзначила, що «... суд, кваліфікувавши у мотивувальній частині вироку дії М. як вчинення одного злочину, передбаченого ч. 1 ст. 367 КК України, при призначенні покарання порушив вимоги ст. 70 КК України, застосування якої допускається при вчиненні окремих злочинів, і не врахував роз'яснення, що містяться у п. 20 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання», згідно з яким за окремими епізодами злочинної діяльності, які не мають самостійної кваліфікації, покарання не призначається, та у резолютивній частині вироку призначив покарання М. за епізодами злочинної діяльності та за сукупністю злочинів, що є неправильним»¹.

Не може розглядатися як сукупність і така ситуація, коли особа вчиняє злочин за наявності у ньому декількох кваліфікуючих ознак, передбачених різними частинами тієї самої статті КК. Якщо, нап-

---

¹ Див.: Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 3(5). – С. 26–30. Докладно про поняття та ознаки продовжуваного злочину див. Розділ І цієї роботи.

приклад, особа вчиняє розбій, який одночасно поєднаний з проникненням у житло (ч. 3 ст. 187 КК) та із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень (ч. 4 ст. 187 КК), то сукупність злочинів тут відсутня, а дії винного слід кваліфікувати тільки за ч. 4 ст. 187 КК. Однак, коли одна і та сама особа вчиняє не одне діяння за наявності у ньому декількох кваліфікуючих ознак, а кілька таких діянь *в різний час*, вони вже мають бути кваліфіковані самостійно (у наведеному прикладі за ч. 3 ст. 187 та ч. 4 ст. 187 КК), бо утворюють собою не тільки повторність, а й сукупність злочинів¹. Тому і при призначенні покарання тут повинні застосовуватися вже приписи ст. 70 КК.

Спираючись на положення ч 1 ст. 33 КК, слід зазначити, що не застосовуються приписи ст. 70 КК і у випадках, коли особа хоча і вчинила два злочини, але за один із них її було звільнено від кримінальної відповідальності з підстав, передбачених законом.

Не визнається сукупністю злочинів і ситуація, передбачена у ч. 4 ст. 70 КК, коли під час засудження за вчинений злочин хоча і виявляється, що ще до постановлення цього вироку особа вчинила інший злочин, але при цьому: а) цей злочин було скоєно нею на території іноземної держави і б) особа була засуджена за нього вироком суду цієї держави².

Так, Д. було засуджено за сукупністю злочинів, тому що при постановленні вироку з'ясувалося, що ще до цього Д. вчинив злочин на території Російської Федерації, був засуджений судом цієї держави і після відбуття покарання повернувся в Україну, де знов вчинив злочин. Тому в Україні суд засудив Д. за сукупністю цих злочинів і на підставі ч. 3 ст. 42 КК України 1960 р. (ч. 4 ст. 70 КК України 2001 р.) зарахував у строк покарання, остаточно визначеного за сукупністю злочинів, те покарання, яке Д. відбув за вироком іноземної держави.

Колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України цілком слушно скасувала цей вирок, а в ухвалі за цією справою зазначила, що «відповідно до Закону від 3 березня 1998 р. № 140/98-ВР «Про ратифікацію Протоколу до Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року» Україна не

¹ Див.: Маляренко В.Т. Вказ. праця. – С. 112.

² Див.: Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 26. – Ст. 162.

взяла на себе зобов'язання визнавати та враховувати вироки, винесені судами Договірних Сторін, зокрема при вирішенні питання про встановлення факту вчинення злочину повторно¹. Отже, при призначенні Д. покарання за злочин, вчинений ним на території України, місцевий суд не повинен був враховувати вирок суду іноземної держави»².

Відсутня сукупність злочинів, а, отже, і приписи ст. 70 КК не можуть використовуватися, коли особа хоча і вчиняє декілька злочинних діянь, але всі вони відповідають ознакам *повторності*, яка сформульована у ч. 1 ст. 32 КК, бо мають *тотожний* характер і передбачені тією самою статтею (частиною статті) Особливої частини КК.

Це правило потрібно враховувати і тоді, коли відповідальність за тотожні злочини передбачена в окремих пунктах статті (частини статті), за умови, що ці пункти не мають самостійної санкції.

Наприклад, за справою Я. останнього було засуджено за сукупністю злочинів, відповідальність за які передбачена п. 12 ч. 2 ст. 115, пунктами 9, 13 ч. 2 ст. 115, ч. 1 ст. 122 і ч. 1 ст. 146 КК. Відповідно до ст. 70 КК за кожним окремим пунктом ст. 115 КК і за інші злочини суд призначив покарання, остаточну міру якого визначив у розмірі 15 років позбавлення волі.

Розглядаючи цю справу за касаційним поданням прокурора, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України цілком слушно зазначила, що «... суд неправильно кваліфікував злочинні дії Я. окремо за п. 12 ч. 2 ст. 115 і пунктами 9, 13 цієї статті, оскільки відповідно до вимог кримінального закону при вчиненні особою кількох умисних вбивств за обтяжуючих обставин, передбачених різними пунктами ч. 2 ст. 115 КК, дії винного мають бути кваліфіковані за цими пунктами та за п. 13 ч. 2 зазначеної статті з урахуванням повторності»³.

Наведене рішення колегії суддів за справою Я. повністю відповідає роз'ясненням, які містяться в постанові Пленуму Верхов-

---

¹ Див.: Кримінальний кодекс України з постатейними матеріалами / За відп. ред. В.В. Сташиса; Упоряд.: В.С. Ковальський, В.І. Тютюгін. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – С. 208-213.

² Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 2. – С. 22–23.

³ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 11. – С. 17–18.

ного Суду України від 7 лютого 2003 р., «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи» (пункти 17 і 18), де зазначено, що при вчиненні декількох умисних убивств за обтяжуючих обставин, передбачених різними пунктами ч. 2 ст. 115 КК, дії винного кваліфікуються за цими пунктами та за п. 13 ч. 2 зазначеної статті з урахуванням повторності, *але покарання за кожним з цих пунктів окремо не призначається*¹. (виділено авт. – **В.Т.**)

Проте слід зазначити, що існують, принаймні, декілька ситуацій, коли навіть у разі вчинення особою *тотожних* злочинів, передбачених тією самою статтею (частиною статті) КК, вчинене має, все ж таки, визнаватися не тільки повторністю, а й сукупністю злочинів (так звана, *повторність-сукупність*) і, отже, тягти за собою застосування правил ст. 70 КК.

На одну з цих ситуацій безпосередньо вказує і Пленум Верховного Суду України, коли в постанові від 24 жовтня 2003 р. (п. 20) зазначає, що за правилами ст. 70 КК «...призначається покарання і у разі вчинення особою діянь, частина яких кваліфікується як закінчений злочин, а решта – як готування до злочину чи замах на нього»². Безумовно, тут маються на увазі тотожні злочинні діяння. Тому, якщо особа вчиняє, наприклад, спочатку замах на крадіжку, а потім такий самий, але вже закінчений злочин, то, незважаючи на те, що ці злочини є тотожними і утворюють собою повторність (ч. 1 ст. 32 КК), що позначається на їх кваліфікації (у наведеному прикладі діяння винного кваліфікуються за ст. 15, ч. 1 ст. 185 і ч. 2 ст. 185 КК), але вони повинні тягти за собою ще і призначення покарання за правилами ст. 70 КК. Тобто і тут має місце так звана «повторність-сукупність».

Хоча в постанові від 24 жовтня 2003 р. і не наводиться з цього питання ніяких роз'яснень, але як в теорії кримінального права, так й в судовій практиці цілком слушно визнається, що правила ст. 70 КК повинні застосовуватися і у тих ситуаціях, коли особа засуджується за вчинення декількох хоча і тотожних злочинів, але в кожному з них виконувала різні злочинні ролі: в одному була

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 1. – С. 40–41.

² Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 17.

виконавцем, а в інших – підбурювачем, організатором чи пособником¹. Такий підхід є цілком виправданим, бо вчинення одного злочину одноособово, а іншого у співучасті повинно отримати самостійну кваліфікацію.

Нарешті, і у випадках, передбачених ч. 4 ст. 70 КК, коли після постановлення вироку за один зі злочинів виявляється, що особа винна ще в іншому злочині, вчиненому нею до постановлення цього вироку, також може скластися така ситуація, коли сукупність будуть утворювати декілька *тотожних* злочинів. Оскільки всі ці злочини вчиняються ще до засудження особи хоча б за один із них, то і тут має місце сукупність злочинів, особливість якої полягає лише у тому, що ці злочини розкриті у різний час, в зв'язку з чим за кожний з них постановляється і окремий вирок. Тому і в таких випадках при застосуванні ч. 4 ст. 70 КК суд призначає покарання за сукупністю злочинів, незважаючи на те, що ці злочини можуть бути навіть тотожними між собою².

---

¹ Див.: Бажанов М.И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины. – С. 105; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2003. – С. 157; Маляренко В.Т. Вказ. праця. – С. 111.

Цікаво зазначити, що на відміну від чинної постанови від 24 жовтня 2003 р., у п. 15 раніше прийнятої (від 22 грудня 1995 р.) прямо підкреслювалося, що правила призначення покарання за сукупністю злочинів застосовуються «... і в разі вчинення особою дій, одні з яких кваліфікуються як закінчений злочин, а інші як готування, замах або *співучасть у злочині*» (виділено авт. – **В.Т.**). Див.: Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України (1963–1997 роки). – Сімферополь: «Таврія», 1998. – С. 101. Аналогічно вирішує це питання у теперішній час Пленум Верховного Суду України і стосовно окремих категорій справ. Так, із п. 15 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. «Про судову практику в справах про хабарництво» випливає, що за сукупністю злочинів кваліфікуються випадки, коли, наприклад, при повторному одержанні хабара особа в одному з цих злочинів була виконавцем, а в другому – організатором, підбурювачем чи пособником. (Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 3. – Вкладка. – С. 9–16).

² Аналіз положень ч. 4 ст. 70 КК докладно здійснюється далі.

2.1.2. Порядок і межі призначення покарання за сукупністю злочинів

Призначення покарання за окремі злочини, що утворюють сукупність. Оскільки сукупність утворюють два чи більше *самостійних одиничних* злочинів (простих чи складних), то перш, ніж призначити остаточне покарання за їх сукупністю, суд повинен вирішити всі питання, які виникають (пов'язані) з призначенням покарання за кожний окремий злочин, що входить до цієї сукупності. Безумовно, що при вирішенні цих питань суд повинен керуватися, як вже зазначалося, положеннями статей 50-67 КК, а у разі необхідності – й приписами статей 68, 69, 98–102, ч. 1 ст. 103 КК. Інакше кажучи, призначення покарання на цьому етапі має повністю відповідати вимогам загальних засад призначення покарання (ст. 65 КК) з тією лише відмінністю, що, призначаючи покарання за другий, третій і подальші злочини, що входять до сукупності, суд повинен урахувувати всі ті чинники, які впливають з того, що особа визнається винною за вчинення не одного злочину, а за їх множинність. Безумовно, це може позначитися і на кваліфікації (якщо у відповідній статті Особливої частини КК наявна така кваліфікуюча ознака, як повторність), і на мірі покарання (якщо наявна така, обставина, що обтяжує покарання, яка зазначена в п. 1 ч. 1 ст. 67 КК).

Однією з обов'язкових вимог призначення покарання за злочини, що утворюють сукупність, є правило, згідно з яким за *кожний окремий злочин суд повинен призначити як основне, так і* (якщо це припустиме за законом і необхідно (доцільно) за матеріалами конкретної справи) *додаткове покарання* (ч. 1 ст. 70 КК) у межах санкції статті Особливої частини КК (п. 1 ч. 1 ст. 65 КК) та з урахуванням положень Загальної частини КК (п. 2 ч. 1 ст. 65 КК).

Вирішуючи це питання, необхідно виходити з того, що «встановлений ст. 70 КК порядок, згідно з яким суд зобов'язаний призначити покарання окремо за кожний злочин, а потім остаточного визначити покарання за сукупністю злочинів, стосується як основних, так і додаткових покарань»¹.

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 17.

Необхідність і обов'язковість попереднього призначення покарання за кожний окремих злочин, що утворює сукупність, означає, що суд повинен визначитися як з певним видом основного і додаткового покарання, так і з їх конкретною мірою (розміром, строком)¹. Навіть тоді, коли додаткове покарання не передбачено у конкретній санкції і тому призначається судом на підставі норм Загальної частини КК (ст. 54, ч. 2 ст. 55 КК) з урахуванням приписів ч. 4 ст. 52 і п. 2 ч. 1 ст. 65 КК, воно попередньо має бути призначено судом за один чи декілька окремих злочинів і лише після цього за їх сукупністю². Так само і конкретний розмір (строк) певного виду покарання (як основного, так й додаткового) повинен передусім бути визначений у вироку при призначенні його за кожний окремих злочин і лише після цього може бути визначена вже остаточна його міра за сукупністю цих злочинів³.

Тому, «згідно зі ст. 335 КПК у резолютивній частині обвинувального вироку повинні бути зазначені вид і розмір не тільки основного, а й додаткового покарання, призначеного засудженому за кожний злочин, а також за сукупністю злочинів...»⁴, бо це є обов'язковою умовою не тільки для правильного визначення судом остаточного покарання за сукупністю злочинів, а й підставою для вирішення питання про законність та обґрунтованість постановленого вироку (у частині обраної судом міри покарання) у разі його перегляду в апеляційному чи касаційному порядку⁵.

¹ Див.: Право України. – 1993. – № 5. – С. 51.

² Див.: Рад. право. – 1979. – № 10. – С. 90; Право України. – 1993. – № 5-6. – С. 51–52; 1995. – № 1. – С. 54; Практика судів України в кримінальних справах // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1993. – № 4. – С. 42–43; 43–44; 1996. – № 3. – С. 25–26; 42–43; Вісник Верховного Суду України. – 1997. – № 4. – С. 38; 1998. – № 1. – С. 28–29; Рішення Верховного Суду України. – 1999. – С. 75–76.

³ Див.: Право України. – 1993. – № 5. – С. 51.

⁴ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 19–20.

⁵ Див.: Рад. право, 1971. – № 2. – С. 107, 1975. – 12. – С. 88; 1979. – № 10. – С. 90; 1986. – № 4. – С. 90; 1990. – № 8. – С. 86; Право України. – 1993. – № 5-6. – С. 51–52; 1995. – № 1. – С. 54; Практика судів України в кримінальних справах // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1993. – № 4. – С. 42–43; 43–44; 1996. – № 3. – С. 25–26; Рішення Верховного Суду України. – 1997. – С. 113; Вісник Верховного Суду України. – 1997. – № 4. – С. 38; 1998. – № 1. – С. 28–29.

При призначенні покарання за кожний окремий злочин суд повинен орієнтуватися не тільки на санкцію статті Особливої частини КК, у якій передбачений певний вид (види) покарання і встановлені конкретні межі його (їх) застосування за відповідний злочин (п. 1 ч. 1 ст. 65 КК), а й виходити з положень Загальної частини КК (п. 2 ч. 1 ст. 65 КК), у нормах якої регламентовані підстави, порядок, мінімально і максимально припустимі межі призначення конкретних видів покарань, особливості їх застосування (чи, навпаки, обмеження в застосуванні) до певного кола суб'єктів (статті 52–64, 98–102 КК).

Порядок призначення покарання за сукупністю злочинів.

Системний аналіз положень ст. 70 УК у їх співвідношенні з іншими приписами Загальної частини КК, пов'язаними з призначенням покарання, дає підстави вважати, що при вирішенні питання про призначення покарання за сукупністю злочинів суд повинен керуватися не тільки положеннями ст. 70 КК, а й приписами ще цілої низки норм Загальної частини КК. При цьому всі ці норми можуть бути умовно розподілені на *три групи* з огляду на те, що хоча всі вони і пов'язані (крім іншого) з призначенням покарання за сукупністю злочинів, але застосовуються на різних етапах (стадіях) вирішення цього питання, тобто відрізняються одна від іншої за часом їх застосування.

У *першу* з цих груп входять ті норми Загальної частини КК, які суд має право застосовувати лише при призначенні покарання за *кожний окремий злочин*, що утворюють їх сукупність. Ці норми сформульовані у ч. 3 ст. 43, статтях 52–69, ч. 3 ст. 74, статтях 98–102, ч. 1 ст. 103 КК. З точки зору розглядуваного питання, специфіка цих норм полягає у тому, що всі вони можуть бути застосовані ще (і тільки) до моменту визначення судом остаточного покарання за сукупністю злочинів.

Так, при вирішенні цього питання стосовно ст. 69 КК, у постанові від 24 жовтня 2003 р. (п. 8) спеціально роз'яснюється: «Щодо особи, винної у вчиненні декількох злочинів, суд може призначити більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, окремо за кожний злочин або тільки за один із них і остаточного визначити покарання за правилами ст. 70 КК. Застосування положень ст. 69 КК

щодо покарання (як основного, так і додаткового), призначеного за сукупністю злочинів чи за сукупністю вироків, є неприпустимим»¹. Таке роз'яснення повністю відповідає приписам ст. 69 КК, бо ця норма надає суду право призначати більш м'яке покарання порівняно з тим, яке передбачено у *конкретній* санкції статті Особливої частини КК, яку також встановлено саме за *конкретний* (одичний) злочин, а не за їхню сукупність.

Незважаючи на ці роз'яснення, суди нерідко припускаються помилок і застосовують приписи ст. 69 КК при призначенні покарання не за окремі злочини, а вже після цього, тобто при визначенні остаточного покарання за їх сукупністю².

Так, за справою Д., засудженого за ч. 3 ст. 185 та ч. 2 ст. 289 КК (відповідно – до трьох і п'яти років позбавлення волі), остаточну міру покарання за сукупністю (3 роки позбавлення волі) суд визначив шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим на підставі ст. 70 КК з одночасним застосуванням ст. 69 КК. Скасовуючи цей вирок, Верховний Суд України відзначив, що «застосування положень ст. 69 КК щодо покарання (як основного, так і додаткового) призначеного за сукупністю злочинів чи сукупністю вироків, є неприпустимим»³.

До *другої* групи норм належить ст. 70, частини 1-4 ст. 72 і ч. 2 ст. 103 КК, положення яких застосовуються судом вже *безпосередньо* (у процесі) визначення судом *остаточної міри покарання за сукупністю злочинів*. Так, якщо суд прийде до висновку про доцільність складання призначених за окремі злочини різновидних основних покарань чи необхідність одночасного застосування таких основних чи додаткових покарань, які не підлягають складанню, то для застосування такого порядку їх «об'єднання за сукупністю» він повинен звернутися до приписів частин 1-4 ст. 72 КК. А якщо суд призначає покарання за сукупністю злочинів у виді позбавлення волі, наприклад, щодо неповнолітнього, то при визначенні його остаточного строку він повинен спиратися на приписи ч. 2 ст. 103 КК

---

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 15.

² Див.: Рішення Верховного Суду України. – 2005. – Вип. 2(9). – С. 94–95; Вип. 1(10). – С. 102–104.

³ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 12. – С. 15–16.

Третя група норм, до яких належать ч. 5 ст. 72, ст. 73, частини 1, 2, 4 ст. 74, статті 75, 79, 104 КК, хоча і можуть бути певною мірою пов'язані з призначенням покарання за сукупністю злочинів, але застосовується судом вже після визначення остаточного покарання за сукупністю злочинів, бо стосуються вирішення питань про зарахування у строк призначеного покарання попереднього ув'язнення або звільнення від призначеного покарання. Наприклад, ч. 1 ст. 75 КК, крім іншого, прямо пов'язує можливість звільнення особи від відбування покарання з випробуванням із конкретним видом, а стосовно позбавлення волі – і строком, остаточного призначеного особі покарання. Тому у постанові від 24 жовтня 2003 р. (п. 23) цілком слушно зазначається, що «у разі визнання особи винною у вчиненні кількох злочинів рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням приймається тільки після визначення остаточного покарання – виходячи з його виду й розміру»¹.

Після призначення покарання за кожен окремий злочин, тобто на другому етапі застосування ст. 70 КК, суд призначає *остаточне* покарання, інакше кажучи, визначає остаточну (так би мовити, загальну, сукупну) його міру за всі ті злочини, що утворюють сукупність. При цьому він повинен керуватися вже спеціальними правилами – так званими, «*принципами*»² його призначення за сукупністю злочинів і має визначити остаточне покарання вже у тих його межах, які передбачені в ч. 2 ст. 70 КК.

Аналіз закону свідчить, що *остаточне* покарання за сукупністю злочинів може визначатися шляхом використання для цього закріплених як у ст. 70, так і у ст. 72 КК спеціальних принципів,

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 18.

² Як у теорії кримінального права, так й в судовій практиці правила (способи, методи, системи) поглинення і складання покарань у переважній більшості традиційно, за вже досить усталеною термінологією, називають *принципами* призначення покарання за сукупністю. (Див.: напр.: Бажанов М.І. Назначение наказания по советскому уголовному праву. – С. 97–99; Ищенко А.В. Назначение наказания. – М.: «Юрлитинформ», 2002. – С. 50–51; Энциклопедия уголовного права. – Т. 9. – Назначение наказания. – Изд. профессора Малинина. – СПб ГКА, СПб., 2008. – С. 643; Рішення Верховного Суду України. – 1997. – С. 108–109; Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 17–18; 2004. – № 1. – С. 12–13; 2006. – № 8. – С. 16–17; Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2006. – Вип. 1-2. – С. 70–72; Вип. 4(6). – С. 29–30: 101–103.)

а саме: 1) поглинення менш суворого покарання більш суворим; 2) часткового складання призначених покарань; 3) повного їх складання; 4) одночасного застосування (без поглинення і складання) різновидних покарань, призначених за окремі злочини¹.

Установлюючи такий порядок визначення остаточного покарання за сукупністю, закон (ч. 1 ст. 70 КК) не регламентує, у яких випадках суд може використовувати той чи інший із зазначених принципів. Отже, у кожному конкретному випадку це питання вирішується *за розсудом суду*.

Виходить із цього і Пленум Верховного Суду України, який теж не формулює яких-небудь чітких, конкретних, достатньо визначених вимог чи рекомендацій, на які могли б спиратися суди і якими вони могли б керуватися при обранні того чи іншого принципу призначення покарання за сукупністю злочинів. У постанові від 24 жовтня 2003 р. (п. 21) лише зазначається, що «при вирішенні питання про те, який із передбачених ст. 70 КК принципів необхідно застосовувати при призначенні покарання за сукупністю злочинів (поглинення менш суворого покарання більш суворим або повного чи часткового складання покарань, призначених за окремі злочини), суд повинен враховувати крім даних про особу винного й обставин, що пом'якшують і обтяжують покарання, також кількість злочинів, що входять до сукупності, форму вини й мотиви вчинення кожного з них, тяжкість їх наслідків, вид сукупності (реальна чи ідеальна) тощо»².

Однак в літературі висловлюються цілком справедливі, на наш погляд, побоювання, що беззаперечне дотримання такого роду загальних рекомендацій цілком може призвести до так званого «подвійного врахування» одних й тих самих обставин: один раз – при призначенні покарання за окремі злочини, а другий, – при визначенні остаточного покарання за їх сукупністю³. Як вже зазначалось, до першої групи норм Загальної частини КК належать ті з них, положення яких ураховуються судом лише при призначенні

---

¹ Докази того, що одночасне застосування декількох різновидних покарань є самостійним принципом їх призначення за сукупністю, наводяться далі.

² Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 17–18.

³ Див.: Енциклопедія уголовного права. – Т. 9. – Назначение наказания. – С. 665-666.

покарання за кожний окремих злочин, що входить до сукупності. Зокрема, це стосується загальних начал призначення покарання (ст. 65 КК), на підставі яких при призначенні покарання за кожний окремих злочин суд урахує такі чинники, як ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК). Однак, прийняття до уваги цих обставин ще раз і при визначенні остаточної міри покарання за сукупність злочинів неминуче призведе до згадуваного подвійного їх урахування.

Щоб уникнути подвійного впливу на покарання, слід при його призначенні за кожен окремих злочин ураховувати чинники, які відносяться тільки до нього, а при визначенні сукупного покарання – сполучення чинників, які створюють таку нову властивість, яка не могла бути врахована на першому етапі і яка свідчить про підвищену небезпечність усіх скоєних злочинів¹. Інакше кажучи, при обранні остаточної міри покарання за сукупністю злочинів слід ураховувати такі фактори, які притаманні і визначаються *специфікою самої цієї сукупності*.

При вирішенні цього питання слід виходити перш за все з того, що вчинення особою не одного, а декількох злочинів, як правило, свідчить про підвищену небезпечність, передусім, особи винного. У якійсь мірі, можна говорити і про підвищену небезпечність вчиненого, бо при сукупності злочинів шкода спричинюється не одному а декільком об'єктам, збільшується вцілому і обсяг заподіяних наслідків. Ураховуючи це, закон (ч. 1 ст. 70, частини 3 і 4 ст. 72 КК) і надає суду право вибору того чи іншого принципу призначення покарання за сукупністю злочинів. Але наявність в законі різних способів (принципів) визначення остаточного покарання за сукупністю злочинів зовсім не означає, що суд має, так би мовити, «повну» свободу їх вибору. Вочевидь, що при обранні такого принципу, суд повинен ураховувати, що особа вчинила не один, а декілька злочинів, спричинила шкоду більш широкому колу суспільних відносин, завдала більш вагомі наслідки, його поведінка відзначається досить усталеною антигромадською спрямованістю тощо. Повинен суд ураховувати

¹ Див.: Российское уголовное право: Курс лекций. Т. 2. Наказание / Под ред. А.И. Коробеева. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1999. – С. 226-227.

й те, що як повне, так й часткове складання покарань можливе далеко не завжди.

На наш погляд, наведене дає підстави вважати, що у виборі судом того чи іншого принципу призначення покарання за сукупність злочинів повинна мати місце певна їх *послідовність*. Так, у переважній більшості випадків при визначенні остаточного покарання за сукупністю злочинів доцільно обмірковувати питання про обрання перш за все саме принципу повного складання (зрозуміло, якщо це можливо) призначених покарань. Якщо це неможливо (з урахуванням розміру покарань, призначених за окремі злочини), слід вирішувати питання про доцільність часткового складання призначених покарань. І лише в останню чергу, якщо повне чи часткове складання покарань є неможливим або недоцільним, використовувати принцип поглинення менш суворого покарання більш суворим, бо останній принцип, свідомо чи несвідомо, призводить, все ж таки, до неповної караності вчиненого¹.

Прикладом правильного вирішення цього питання може слугувати наступна справа.

Раніше судимий С., який у стані сп'яніння, з хуліганських мотивів вчинив два тяжкі злочини (тяжке тілесне ушкодження і умисне вбивство за обтяжуючих обставин), був засуджений за них відповідно до шести і тринадцяти років позбавлення волі, а за сукупністю шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим – до остаточного покарання у виді 13 років позбавлення волі. Проте, розглядаючи цю справу і скасовуючи вирок за м'якістю призначеного покарання, Верховний Суд України зазначив, що, постановляючи такий вирок, суд не взяв до уваги, що вчинення С. у стані алкогольного сп'яніння двох тяжких злочинів свідчить про його підвищену суспільну небезпечність, і при призначенні покарання не обговорив питання про застосування принципу складан-

---

¹ Вважаємо вірною позицію авторів Модельного кодексу, які виходять з того, що поглинення при сукупності злочинів у принципі повинно бути лише винятком, який застосовується у випадку неможливості визначення остаточного покарання іншим шляхом. (Див.: Уголовный закон: Опыт теоретического моделирования / Отв. ред. В.Н. Кудрявцев, С.Г. Келина. – М.: Наука, 1987. – С. 167, 256–257). Див. також: Благов Е.В. Назначение наказания: (теория и практика). – Ярославль: Яросл. ун-т, 2002. – С. 116.

ня покарань, призначених за окремі злочини, а застосував принцип поглинення, чим фактично звільнив засудженого від покарання за один із вчинених ним злочинів¹. За м'якістю визначеного покарання за сукупністю злочинів, яка обумовлювалася недостатнім урахуванням тяжкості вчинених злочинів, скасовувались судові рішення і за цілою низкою інших справ².

Однак, ні в законі, ні у відповідних роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду України практично відсутні які-небудь конкретні рекомендації з приводу того, у яких ситуаціях суду доцільно використовувати принцип поглинення, а в яких – складання покарань. Проте в літературі, як справедливо зазначає М.І. Бажанов, висловлені з цього питання достатньо конкретні пропозиції, автори яких вважають доцільним застосування принципу поглинення покарання у випадках, коли:

а) за один із злочинів, що входить до сукупності, призначається покарання, яке дорівнює максимуму санкції, зазначеному у статті, яка передбачає більш суворе покарання;

б) має місце так звана ідеальна сукупність;

в) призначені за окремі злочини покарання за своєю природою (ч. 3 ст. 72 КК) складанню з іншими видами покарань не підлягають;

г) злочини, що входять до сукупності, істотно відрізняються один від іншого за ступенем їх тяжкості (суспільної небезпечності);

д) один злочин утворює необхідний етап або засіб (спосіб) вчинення іншого;

е) небезпечність особи винного знайшла своє адекватне, найбільш повне вираження у найбільш тяжкому зі вчинених ним злочинів³.

---

¹ Див.: Рішення Верховного Суду України. – 1997. – С. 108–109.

² Див.: Рішення Верховного Суду України. – 1997. – С. 106–107; 109–110.

³ Див.: Никифоров А.С. Совокупность преступлений. – С. 59–61, 126–127; Малков В.П. Совокупность преступлений. – С. 245–246; Бажанов М.И. Назначение наказания по совокупности преступлений и совокупности приговоров. – С. 23; Бажанов М.И. Назначение наказания по советскому уголовному праву. – С. 98; Бажанов М.И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины. – С. 88; Тютюгін В.І. Призначення покарання при вчиненні кількох злочинів та за кількома вироками. – С. 11–12; Семернева Н.К., Новоселов Г.П., Николаева З.А. Множественность преступлений: квалификация и назначение на-

У новітній літературі пропонується враховувати і такі чинники, як число (кількість) вчинених злочинів, сполучення їх суспільної небезпечності, проміжок часу між вчиненням декількох злочинів¹, що, безумовно, позначається на рівні небезпечності як усього вчиненого, так й особи винного.

Орієнтується на такі рекомендації і судова практика.

Наприклад, за справою П, засудженого за: ч. 2 ст. 342 КК на один рік позбавлення волі; ч. 2 ст. 345 КК – на два роки позбавлення волі; ч. 2 ст. 307 КК – на сім років позбавлення волі з конфіскацією майна, суд на підставі ст. 70 КК визначив остаточне покарання шляхом часткового складання строком на дев'ять років позбавлення волі з конфіскацією майна. Однак колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України з урахуванням того, що П. учинив злочини невеликої та середньої тяжкості, від яких тяжких наслідків не настало, визнала можливим не тільки знизити йому покарання за один зі злочинів (за ч. 2 ст. 307 КК), а й при визначенні покарання за сукупністю злочинів застосувати не принцип складання, а поглинення менш суворого покарання більш суворим².

Поглинення менш суворого покарання більш суворим.

Аналіз закону свідчить, що при призначенні остаточного покарання шляхом *поглинення менш суворого покарання більш суворим* суд повинен враховувати цілу низку моментів, до числа яких належать наступні.

1. Встановлюючи принцип поглинення, закон (ч. 1 ст. 70 КК) обмежує його застосування дотриманням лише одної вимоги: *покарання, яке поглинає інше, має бути більш суворим, а покарання, яке поглинається, – менш суворим.*

Звідси випливає, що поглинення не обмежено за видом покарання і застосування цього принципу можливе щодо покарань

казання: Учеб. пособие. – Свердловск: Юрид. ин-т, 1990. – С. 73; Горелик А.С. Наказание по совокупности преступлений и приговоров. – С. 70 та ін.

¹ Див.: *Энциклопедия уголовного права.* Т. 9. Назначение наказания. – С. 666–667.

² Див.: *Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство.* – 2007. – Вип. 4(6). – С. 101–103.

як одного, так і різних їх видів (різновидних)¹, а тому припускає, що суд, призначивши за окремі злочини різні за ступенем суворості покарання, одним з них – найбільш суворим – поглинає інше (інші) – менш суворі.

2. Із законодавчого припису (ч. 1 ст. 70 КК) про поглинення менш суворого покарання тільки більш суворим впливає і наступна вимога: якщо за окремі злочини, що утворюють сукупність, судом призначені *однакові за видом і розміром покарання*, то *поглиненню між собою вони не підлягають*², крім випадків, коли вони призначені у максимальних межах санкцій тих статей Особливої частини КК, за якими засуджується винний.

Неприпустимість поглинення однакових за видом і розміром покарань недвозначно впливає із тексту самого закону, бо ч. 1 ст. 70 КК передбачає «..поглинення менш суворого покарання більш суворим...». Коли ж за окремі злочини судом призначаються однакові за видом і розміром покарання, то, зрозуміло, що вони є рівними між собою за їх суворістю.

Роз'яснення положень закону про заборону поглинення однакових за видом і розміром покарань, призначених за окремі злочини, що утворюють сукупність, закріплено і в п. 21 постанови від 24 жовтня 2003 р.³. Проте, судова практика з цього питання ще припускається помилок.

Наприклад, за справою К., засудженого за ч. 2 ст. 307 (максимум санкції становить десять років позбавлення волі) та за ч. 2 ст. 317 КК (максимум – дванадцять років позбавлення волі) на п'ять років позбавлення волі з конфіскацією всього майна за кожний з цих злочинів, остаточне покарання за правилами ст. 70 КК було визначено у виді п'яти років позбавлення волі з конфіскацією майна. Скасовуючи цей вирок, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України зазначила, що поглинаючи за цією справою однакові за видом і розміром

¹ Саме з такого тлумачення закону виходить і Пленум Верховного Суду України у постанові від 24 жовтня 2003 р. «Про практику застосування судами кримінального покарання» (Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 18).

² Винятки з цього правила наводяться далі.

³ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 18.

основні покарання, суд порушив тим самим вимоги ч. 1 ст. 70 КК¹.

3. Слід також ураховувати, що правило про неможливість поглинення однакових за видом і розміром покарань є загальним і тому стосується всіх покарань. Зі змісту ч. 1 ст. 70 КК, де зазначається про призначення за окремі злочини і основних, і додаткових покарань, випливає, що не підлягають поглиненню між собою однакові за видом і розміром не тільки *основні*, а й *додаткові покарання*.

Тому цілком слушно за справою П., засудженого за ч. 2 ст. 212 та ч. 2 ст. 364 КК, було скасовано вирок в частині призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських та організаційно-розпорядчих обов'язків, бо остаточно за ст. 70 КК суд визначив його шляхом поглинення, незважаючи на те, що за окремі злочини (як за ч. 2 ст. 212, так і за ч. 2 ст. 364 КК) його було призначено на однакові строки – один рік².

4. У частині 1 ст. 70 КК встановлено, що поглиненню підлягають покарання, *призначені* за окремі злочини. Отже, при застосуванні принципу поглинення суд бере до уваги лише ті міри покарання, які фактично *призначені вироком за окремі злочини*, а не покарання, передбачені за ці злочини у санкціях статей Особливої частини КК, за якими засуджується винний. Інакше кажучи, ті покарання, які передбачені за злочини у санкціях статей Особливої частини КК, при застосуванні принципу поглинення до уваги не беруться.

5. Вирішуючи питання про те, яке з призначених за окремі злочини покарань є більш суворим, суд виходить: а) або з його *розміру* (міри) – якщо за злочини, що утворюють сукупність, призначені покарання *одного виду* (наприклад, позбавлення волі за обидва злочини); б) або з його *місця в законодавчому переліку покарань*, встановленому в ст. 51 КК – якщо за злочини, що входять до сукупності, призначені покарання *різних видів* (наприклад, за один із злочинів призначені виправні роботи, а за інший – обмеження волі).

---

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 2. – С. 25–26.

² Див.: Практика судів України з кримінальних справ (2001–2005). // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2005. – № 11. – С. 107–109.

6. При застосуванні принципу поглинення до різних видів (різновидних) покарань менш суворий вид покарання поглинається більш суворим без попереднього переводу (трансформації) першого у другий за шкалою еквівалентів, яку встановлено у ч. 1 ст. 72 КК. У цих випадках порівняльна суворість різновидних покарань визначається, як зазначалось, не за ч. 1 ст. 72 КК, а на підставі ст. 51 КК, де в основу побудування законодавчого переліку видів покарань покладена їх певна субординація за загально визнаною ієрархією цінностей, з урахуванням якої всі види покарань розташовані тут за принципом «сходів» – у послідовності від менш до більш суворого.

Однак цей висновок потребує певних пояснень, бо, виходячи з нього, слід водночас зазначити, що згаданий загально визнаний принцип побудови законодавчого переліку видів покарань, який саме і перетворює всю їх множину у систему¹, не знайшов свого безпосереднього і, так би мовити, «словесного» втілення у законодавчих приписах ст. 51 КК. Тому виникає цілком слушне питання про те, у яких саме законодавчих установах містяться положення, які безпосередньо вирішували б це питання і тим самим слугували своєрідним доказом (свідченням) того, що всі види покарань розташовані в ст. 51 КК за ступенем їх суворості – від менш суворого (штрафу) – до більш суворого (довічного позбавлення волі).

¹ Із такої позиції до характеристики переліку (системи) покарань виходить переважна більшість науковців. (Див.: Курс советского уголовного права. – М.: «Наука», 1970. – т. III. – С. 36; Багрий-Шахматов Л.В. Уголовная ответственность и наказание. – Минск: «Высшая школа», 1976. – С. 330-333; Цветинович А.Л. Дополнительные наказания: функции, система, виды. – Изд-во Саратовск. ун-та, 1989. – С. 44, 50-52; Фролова Е.Г. Понятие наказания, его цели и система в советском уголовном праве. – Донецк: ДонГУ, 1991. – С. 32-34; Фролова О.Г. Злочинність і система кримінальних покарань. – К.: «АртЕк», 1997. – С. 76; Тютюгін В.І. О соотношении видов наказаний по степени их строгости // Проблемы соц. законности. – Х.: «Основа», 1991. – Вып. 26. – С. 47–52; Тютюгін В.І. К вопросу о системе наказаний и порядке их назначения в Проекте УК Украины // Проблемы законности. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2000. – Вип. 45. – С. 154–156; Дуюнов В.К. Проблемы уголовного наказания в теории, законодательстве и судебной практике. – Курск: Изд-во РОСИ, 2000. – С. 83; Энциклопедия уголовного права. Т. 8. Уголовная ответственность и наказание. – Издание профессора Малинина. – СПб ГКА, СПб., 2007. – 225, 235, 244–248 та ін.).

На наш погляд, положення ч. 1 ст. 72 КК якраз і можуть слугувати саме тим доказом, який свідчить про відповідну побудову законодавчого переліку видів покарань, закріпленому в ст. 51 КК. Обґрунтування цього полягає, на наш погляд, у наступному.

По-перше, саме в ч. 1 ст. 72 КК закріплено вимогу, згідно з якою при складанні покарань за сукупністю злочинів і сукупністю вироків *менш суворий вид покарання переводиться в більш суворий*. Тим самим у ч. 1 ст. 72 КК недвозначно підкреслюється наявність в самому законі певного розподілу (законодавчої класифікації) всіх видів покарань на *менш і більш суворі*.

По-друге, зрозуміло, що така класифікація повинна бути наведена у відповідній нормі закону, до якої, як уявляється, якраз і належить ст. 51 КК, бо це єдина норма, яка включає до себе всі без винятку, передбачені законом види покарань, і містить не просту їх множину, а побудована законодавцем у вигляді певного їх переліку, сформованого за принципом «сходів», в основу яких покладений лише один критерій – ступінь суворості покарань, згідно з яким першу «щабель» цих «сходів» займає найменш суворий вид покарання – штраф, а останню – найбільш суворий – довічне позбавлення волі.

Для зробленого висновку є, на наш погляд, цілком достатньо підстав, бо у переліку покарань, який наведений в ст. 51 КК, закон «абстрагується» від усіх інших, крім ступеня суворості, властивостей, притаманних окремим видам покарань і, виходячи з цього, «ігнорує» їх розподіл на основні й додаткові, загальні й спеціальні, одноактні, строкові й безстрокові. Більш того, не враховуються у цьому переліку і ті різні граничні розміри, в межах яких можуть бути призначені навіть, так звані, строкові види покарань. Наприклад, незважаючи на те, що, обмеження волі може бути призначене на п'ять років, а тримання в дисциплінарному батальйоні – лише на два, закон, виходячи з характеру, а не з розміру тих правообмежень, які в них містяться, визнає останній вид покарання більш суворим, ніж попередній. Це стосується визнання більш суворим видом покарання і виправних робіт порівняно з позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, хоча перше з них може бути призначено лише два роки, а останнє – на п'ять. Так само і арешт, максимальний строк якого становить лише

шість місяців, вважається більш суворим покаранням, ніж службові обмеження для військовослужбовців, виправні роботи чи позбавлення права обіймати певні посади, хоча максимальний строк останніх трьох видів покарань набагато вище.

По-третє, звертає на себе увагу і те, що всі норми Загальної частини КК, які регламентують підстави, порядок і межі призначення окремих видів покарань (статті 53-64 КК) також розташовані у тій послідовності, в якій ці види покарань перелічені в ст. 51 КК. Вважаємо, що навряд чи таке їх розташування можна визнати випадковим. Більше того, із ступеня суворості окремих видів покарань виходить законодавець, як уявляється, і при конструюванні альтернативних санкцій статей Особливої частини КК, у яких передбачені в них види покарань також перелічені у послідовності від менш до більш суворого.

По-четверте, саме з урахуванням встановленого в ст. 51 КК розподілу всіх видів покарань на менш і більш суворі сформульовані, вочевидь, і приписи таких, наприклад, норм, які передбачені в статтях 69 і 82 КК, перша з яких надає суду право призначити більш м'яке покарання, ніж передбачено в санкції, а друга – замінити невідбуту частину покарання більш м'яким. Адже у цих нормах закон взагалі не вказує, які саме види покарань він визнає більш, а які менш суворими, і тим самим презюмує, що це питання вже вирішене в ст. 51 КК, виходячи з тієї «ієрархії цінностей», за якою всі види покарань і розташовані тут у певній послідовності. Якщо, наприклад, при засудженні особи за ч. 1 ст. 361² КК суд із застосуванням ст. 69 КК призначить замість передбаченого у санкції цієї статті позбавлення волі на строк до двох років обмеження волі строком на п'ять років, то це повністю буде відповідати вимогам закону, бо обмеження волі згідно з приписами як ст. 51, так і ст. 72 КК завжди визнається більш м'яким покаранням порівняно з позбавленням волі, причому, незалежно від тих конкретних строків, на які ці види покарань можуть бути призначені за конкретний злочин.

По-п'яте, необхідно звернути увагу і на те, що в ч. 1 ст. 72 КК не тільки зазначено, що менш суворий вид покарання переводиться в більш суворий, а й безпосередньо *на законодавчому рівні* встановлено певне їх співвідношення за ступенем суворості. Причому,

закріплюючи таке співвідношення, закон виходить тут із тієї ж самої послідовності, за якою всі види покарань розташовані в ст. 51 КК з тією лише різницею, що порівняння за суворістю здійснюється в пунктах 1-4 ч. 1 ст. 72 КК у послідовності від більш до менш суворого їх виду.

Нарешті, слід також підкреслити, що як в ст. 51, так й в ч. 1 ст. 72 КК відсутні які-небудь положення, які б надавали можливість вважати, що на якомусь «критичному рівні» менш суворий вид покарання може, так би мовити, «перерости» і опинитися більш суворим. Оскільки за законом менш суворий вид покарання переводиться у більш суворий, то звідси випливає, що переводячи, наприклад, обмеження волі у позбавлення волі за правилами ч. 1 ст. 72 КК, суд тим самим вже визнає, що перший вид покарання є менш суворим, ніж другий, навіть якщо позбавлення волі було призначено на один рік, а обмеження волі – на п'ять. Так само, наприклад, і арешт за приписами статей 51 і 72 КК у всіх випадках повинен оцінюватися як більш суворе покарання порівняно, скажімо, з виправними роботами, навіть, якщо останні призначені на максимально припустимий строк – два роки.

Інакше кажучи, переведення менш суворого виду покарання у більш суворий не може змінити законодавчу оцінку ступеня їх суворості й тим самим перетворити менш суворе покарання у більш суворе. Оскільки оцінка ступеня суворості покарання здійснюється законодавцем, не залежить вона і від того, як сприймає суворість призначеного йому конкретного покарання і сам засуджений.

Таким чином, встановлені в ч. 1 ст. 72 КК певні еквіваленти, за допомогою яких порівнюються за ступенем суворості різні види покарань, а менш суворий вид покарання переводиться (трансформується) у більш суворий, є водночас і тією «порівняльною одиницею», яка з усією очевидністю свідчить про законодавчу оцінку ступеня суворості різних видів покарань, незалежно від того, є вони основними чи додатковими, загальними чи спеціальними, строковими чи безстроковими, призначені на більш чи менш тривалий строк тощо.

Між тим навіть на рівні вищих судових інстанцій з цього питання приймаються прямо протилежні рішення.

Так, за справою В., засудженого за ч. 1 ст. 296 КК до одного місяця арешту і за ч. 3 ст. 186 КК із застосуванням ст. 69 КК – до двох років виправних робіт, покарання за сукупністю цих злочинів (ст. 70 КК) було призначене судом шляхом поглинення першого покарання (арешту) другим (виправними роботами) і остаточно визначено 2 роки виправних робіт. Проте Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України скасувала цей вирок, виходячи з того, що призначаючи покарання В. за сукупністю злочинів, суд порушив кримінальний закон і поглинув більш суворе покарання менш суворим, яким є виправні роботи щодо арешту¹.

Прямо протилежне рішення було прийняте за справою Ф., якою було засуджено за ч. 1 ст. 296 КК на два роки обмеження волі; за ч. 2 ст. 342 КК – на один рік позбавлення волі, а за сукупністю цих злочинів шляхом поглинення обмеження волі позбавленням волі – остаточно на один рік позбавлення волі. Скасовуючи цей вирок, Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України послалася, передусім, на роз'яснення, що містяться у п. 21 постанови від 24 жовтня 2003 р., згідно з яким однакові за видом і розміром покарання поглиненню не підлягають, крім випадків, коли вони призначені у максимальних межах санкцій статей КК України². Крім того, на обґрунтування свого рішення, Судова палата послалася і на ст. 72 КК³, згідно з якою при складанні покарань за сукупністю злочинів менш суворий вид покарання переводиться в більш суворий відповідно з таким їх співвідношенням: одному дню позбавлення волі відповідають два дні обмеження волі. З огляду на наведене Судова палата зазначила, що «...призначивши Ф. покарання за сукупністю злочинів, суд неправильно застосував кримінальний закон, оскільки 2 роки обмеження волі відповідають 1 року позбавлення волі, а тому суд поглинув однакові за видом і розміром покарання, що є неприпустимим»⁴.

¹ Див.: Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 1(3). – С. 23–24.

² Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 18.

³ Мається на увазі ч. 1 ст. 72 КК.

⁴ Див.: Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 3(5). – С. 100–101.

Виникає справедливе питання, яким із цих рішень необхідно керуватися? Уявляється, що лише перше з них (прийняте за справою В.) цілком ґрунтується на законі, тоді як друге (прийняте за справою Ф.) суперечить його приписам з таких підстав.

По-перше, навряд чи справедливим є посилання Судової палати на п. 21 вищезгаданої постанови Пленуму, бо у ньому мова йде про неприпустимість застосування принципу поглинення лише у тих випадках, коли за окремі злочини, що утворюють їх сукупність, судом призначаються *однакові за видом і розміром покарання*. Між тим за справою Ф. за окремі злочини призначені різні як за видом, так й за розміром покарання – два роки обмеження і один рік позбавлення волі. Причому, одне з цих покарань, а саме позбавлення волі, незалежно від його конкретного розміру (строку), відповідно до приписів як ст. 51, так і ст. 72 КК завжди, як вже зазначалося, визнається більш суворим ніж друге – обмеження волі. Це свідчить, що застосування принципу поглинення у даному випадку аж ніяк не виключається.

По-друге, навряд чи вірним є посилання за справою В. і на ч. 1 ст. 72 КК, бо сама ця норма, як це безпосередньо впливає з її назви (найменування), встановлює *правила складання*, а, аж ніяк, не поглинення покарань. Крім того, як зазначено у ч. 1 ст. 72 КК, передбачена тут шкала еквівалентів різних видів (різновидних) покарань застосовується *тільки (і виключно) для здійснення їх складання (а не поглинення)* за сукупністю злочинів чи вироків. Однак за справою В. суд, визначаючи остаточне покарання за сукупністю злочинів, якраз і застосував саме принцип поглинення, а не складання покарань.

По-третє, слід ураховувати і те, що навіть при складанні покарань на підставі попереднього перевалу менш суворого з них виду у більш суворий (у наведеному прикладі за справою В. – після перевалу двох років обмеження волі у позбавлення волі за правилами підпункту «б» п. 1 ч. 1 ст. 72 КК), отриманий внаслідок цього однорічний строк позбавлення волі в кінцевому підсумку приєднується до того одного року позбавлення волі, який було попередньо призначено вироком суду за другий злочин, а не навпаки. Саме такий порядок об'єднання покарань впливає з того, що і після перевалу менш суворого покарання в більш суворе за правилами

ч. 1 ст. 72 КК отримане внаслідок цього, так зване, «трансформоване» покарання не стає за рахунок цього більш суворим, навіть за умови, якщо одержаний шляхом такого переведу розмір (строк) цього «переведеного» покарання виявиться більш тривалим, ніж розмір (строк) того більш суворого покарання, яке було призначене судом за інший злочин. Цей висновок ґрунтується на тому, що ще спочатку (тобто до поглинення чи складання) суд на підставі ст. 51 КК вирішує питання про порівняльну суворість призначених за окремі злочини покарань, а вже тільки після цього поглинає або складає їх, визначаючи тим самим остаточне покарання за сукупністю. Отож, ще до моменту поглинення чи складання покарань для визначення остаточного покарання за сукупністю суд повинен вирішити і визначитися, який саме з видів покарань, призначених за окремі злочини, є більш, а який – менш суворим, незалежно від того, належать ці покарання до одного чи до різних їх видів.

Викладене свідчить, що у разі призначення за окремі злочини *різновидних покарань*, попередньо вирішення на підставі ст. 51 КК питання про те, яке з них є більш, а яке менш суворим, є одночасно і достатньою підставою для застосування принципу *поглинення* таких покарань. Що ж стосується положень ч. 1 ст. 72 КК, то вони, як на це прямо зазначено у законі, ураховуються і використовуються судом лише при *складанні (а не поглиненні) різновидних покарань*.

7. Застосування принципу поглинення не виключається і тоді, коли за окремі злочини, що утворюють сукупність, призначені *однакові за видом і розміром* основні покарання, але за один із цих злочинів суд призначає ще й додаткове покарання (наприклад, за обидва злочини призначається позбавлення волі строком на 5 років, але за один із них – ще й конфіскація майна). Вочевидь, що порівняльна оцінка суворості тільки основних видів покарань (без урахування додаткових) не вирішить в такій ситуації питання про суворість тих мір покарань, яких було в цілому призначено за окремі злочини. У таких випадках порівнянню за суворістю повинні підлягати саме ті *міри покарань, які в цілому призначені за окремі злочини і складаються з основних й додаткових видів покарань*. Тому у наведеному прикладі позбавлення волі на 5 років з конфіскацією майна, призначене за один із злочинів, має визнаватися більш суворим покаранням, ніж призначене за інший злочин

аналогічне за строком основне покарання, але без приєднаного до нього додаткового покарання (конфіскації майна).

У такому ж порядку вирішується питання про суворість призначених за окремі злочини покарань і в тих ситуаціях, коли за ці злочини призначені однакові за видом і розміром основні покарання, але різні за видом і (чи) розміром додаткові. Тут порівнянню підлягають також ті загальні міри покарань, які в цілому призначені за окремі злочини і складаються з певних видів і розмірів як основних, так й додаткових покарань.

8. Якщо за окремі злочини, що утворюють сукупність, призначені не тільки основні, а й додаткові покарання, принцип поглинення (як і складання) здійснюється окремо щодо основних і щодо додаткових видів покарань. Не можна основним видом покарання поглинати додаткове і навпаки, бо інше рішення суперечило б приписам ч. 3 ст. 70 КК, відповідно до яких додаткові покарання, якщо їх було призначено судом за окремі злочини, що входять до сукупності, лише *приєднуються* до основного покарання, призначеного за сукупністю.

Але і з цього питання вищою судовою інстанцією іноді приймаються прямо протилежні рішення.

Так, визначаючи остаточне покарання за сукупністю злочинів за справою Д., засудженого за один із злочинів до позбавлення волі з конфіскацією майна, а за інший – лише до позбавлення волі на більш тривалий строк, але без додаткового покарання, суд не тільки більш тривалим строком позбавлення волі поглинув менш тривалий, а й приєднав до остаточного основного покарання конфіскацію майна. Не погоджуючись з таким рішенням, Верховний Суд України виключив із вироку додаткове покарання, мотивуючи це рішення тим, що оскільки суд застосував при призначенні Д. остаточного покарання принцип поглинення менш суворого покарання більш суворим, то підлягає поглиненню і призначене засудженому додаткове покарання¹.

Отож, за даною справою Верховний Суд прийняв таке рішення, з якого фактично випливає, що при визначенні остаточного покарання за сукупністю злочинів суд: а) повинен завжди застосовува-

---

¹ Див.: Практика судів України у кримінальних справах (1993–1995) // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1996. – № 3. – С. 25.

ти один й той самий принцип (поглинення чи складання) стосовно і основних, і додаткових покарань, призначених за окремі злочини; б) має право поглинути більш суворим основним покаранням, призначеним за один із злочинів, як основне, так й додаткове покарання, призначені за інший злочин¹.

Зовсім інше рішення було прийняте за справою О., засудженого за один із злочинів до 6 років позбавлення волі з конфіскацією майна; за інший – до 15 років позбавлення волі, а за сукупністю злочинів шляхом застосування принципу поглинення – до 15 років позбавлення волі, але без конфіскації майна. Верховний Суд України також не погодився з цим рішенням, але, обґрунтовуючи свою позицію, послався вже на те, що як вбачається з вироку, суд за один із злочинів призначив О. позбавлення волі з конфіскацією майна, проте додаткове покарання поглинув більш суворим основним покаранням, призначеним за інший злочин, чим, за думкою Верховного Суду, по суті, порушив вимоги закону².

Оцінюючи ці прямо протилежні рішення, слід зазначити, що лише останнє з них (прийняте за справою О.) цілком ґрунтується на законі, тоді як перше (прийняте за справою Д.) суперечить його приписам з таких підстав.

По-перше, одразу ж виникає питання, для чого і наскільки доцільно суду призначати особі додаткове покарання за окремий злочин, якщо при визначенні остаточного покарання за сукупністю воно всерівно буде поглинуто основним?

По-друге, хоча призначені за окремі злочини основні та додаткові покарання і складають собою, так би мовити, «загальну міру покарання» за кожний з цих злочинів, проте вони не втрачають від цього значення самостійних, окремих видів покарань, які займа-

¹ Така точка зору висловлювалася і в літературі (Див.: Юшков Ю.Н. Вказ. праця. – С. 23), але не знайшла підтримки ні серед практиків, ні серед науковців.

² Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2001. – № 3. – С. 6–7. Ще в 1991 р. аналогічне рішення, прийняте за справою К., Верховний Суд України також визнав таким, що не відповідає вимогам закону, бо при визначенні засудженому остаточного покарання за сукупністю злочинів суд більш суворим основним покаранням, призначеним за один із злочинів, поглинув не тільки менш суворе основне, а й додаткове покарання, призначене за інший зі злочинів (Див.: Практика судів України в кримінальних справах // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1993. – № 4. – С. 40–42).

ють відповідне місце у законодавчому їх переліку (ст. 51 КК), виконують свої, тільки їм належні функції, і мають певні особливості за підставами, порядком та наслідками їх застосування (ч. 4 ст. 52 КК). «Основне і додаткове покарання, як справедливо зазначає В.Т. Маляренко, – це самостійні види покарань, і основне покарання не може поглинати додаткове»¹.

По-третє, припущення можливості поглинення основним покаранням додаткового не виключає, а навпаки, як би припускає тим самим і протилежне рішення – можливість поглинення додатковим покаранням основного. Однак абсурдність такого припущення є достатньо очевидною!

По-четверте, якщо припускати можливість поглинення основним покаранням додаткового, то, прямуючи такою логікою, не виключається, отже, і їх складання, бо закон не тільки встановлює принципи поглинення і складання покарань, а й наділяє суд правом вільного вибору цих принципів. Водночас уявити собі можливість складання між собою основних й додаткових видів покарань досить важко.

Нарешті, сам закон виключає можливість поглинення основним покаранням додаткового, бо у ч. 3 ст. 70 КК встановлює, що призначені за окремі злочини додаткові покарання лише *приєднується* до основного, остаточно визначеного за сукупністю злочинів, а не поглинаються останнім. Ця вимога знаходить своє підтвердження і в ч. 4 ст. 72 КК, де зазначено, що додаткові покарання різних видів у всіх випадках виконуються самостійно. З цих положень закону випливає, до речі, що не виключаються, навіть, й такі ситуації, коли щодо основних видів покарання суд обирає один принцип остаточного визначення їх за сукупністю (наприклад, поглинає менш суворе з них більш суворим), а щодо додаткових – інший (наприклад, одночасно застосовує додаткові покарання без поглинення і складання їх між собою через те, що вони є різновидними).

Тому цілком слушним є роз'яснення, що міститься в постанові від 24 жовтня 2003 р. (п. 21), згідно з яким, «застосовуючи принцип поглинення менш суворого покарання більш суворим, суд повинен зазначити у вирокі, про яке саме покарання йдеться – основ-

---

¹ Див.: Маляренко В.Т. Вказ. праця. – С. 118

не чи додаткове»¹. З цього роз'яснення з достатньою очевидністю випливає, що вища судова інстанція цілком припускає можливість, коли щодо основних і щодо додаткових покарань, призначених за окремі злочини, суд обирає різні принципи їх остаточного визначення за сукупністю².

Таким чином, підбиваючи підсумок, слід відзначити, що поглинення менш суворого покарання більш суворим означає, що остаточне покарання за сукупністю злочинів визначається судом *у межах найбільш суворого за видом чи розміром покарання*, призначеного за один зі злочинів, що входить до сукупності. Якщо ж за окремі злочини призначені як основні, так й додаткові покарання, то обираючи принцип їх поглинення суд застосовує його окремо стосовно як основних, так й додаткових видів покарань³.

Відповідно до ч. 1 ст. 70 КК суд наділений правом вільного вибору принципів остаточного визначення покарання за сукупністю злочинів. Проте, якщо хоча б за один із вчинених злочинів признається довічне позбавлення волі (ст. 64 КК), то згідно з ч. 2 ст. 70 КК остаточне покарання за сукупністю злочинів у цьому випадку завжди визначається лише *шляхом поглинення будь-яких менш суворих видів покарань довічним позбавленням волі*. Таким чином, можна зробити висновок, що у таких ситуаціях поглинення менш суворого покарання більш суворим його видом має для суду *обов'язковий* характер.

Але до застосування принципу поглинення суд іноді просто *змушений* удаватися, бо як повне, так й часткове складання призначених за окремі злочини покарань можливе далеко не завжди. Пояснюється це тим, що складання покарань обмежено за законом певними рамками і відповідно до ч. 2 ст. 70 КК при складанні покарань остаточне покарання за сукупністю злочинів визначається, *за загальним правилом* , лише в межах, встановлених санкцією статті Особливої частини КК, яка передбачає більш суворе покарання. Таким чином, незалежно від того, належать покарання до одного або

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 18.

² Більш детально це питання аналізується далі стосовно призначення за сукупністю злочинів додаткових покарань.

³ Порядок та особливості призначення за сукупністю злочинів додаткових видів покарань докладно досліджуються далі.

до різних видів, їх складання між собою припустиме лише в межах найбільш суворої санкції.

Звідси випливає, що складання покарань, призначених за окремі злочини, виключається і суд змушений удатися до принципу їх поглинення, по-перше, у випадках, коли *найбільш суворе покарання з усіх обраних судом за окремі злочини призначається хоча б за один із цих злочинів у тих максимально припустимих межах, що передбачені для складання покарань у ч. 2 ст. 70 КК*. Наприклад, якщо за ч. 2 ст. 190 КК призначений максимально можливий тут строк позбавлення волі (3 роки), а за ч. 1 ст. 358 КК – шість місяців арешту, то при визначенні остаточного покарання за сукупністю цих злочинів суд змушений буде застосувати лише принцип поглинення менш суворого покарання (шести місяців арешту) більш суворим (трьома роками позбавлення волі).

По-друге, до застосування принципу поглинення суд змушений удаватися і у тих випадках, коли *всі види покарань за окремі злочини також призначаються у тих максимальних межах*, які встановлені у санкціях статей Особливої частини КК, за якими засуджується винний. Наприклад, якщо за ч. 1 ст. 152 КК призначається п'ять років, а за ч. 1 ст. 185 КК – три роки позбавлення волі, то остаточне покарання за сукупністю цих злочинів може бути призначене лише шляхом поглинення другого покарання першим.

По-третє, за певних умов використання принципу поглинення не виключається навіть і тоді, коли за окремі злочини, що входять до сукупності, судом призначаються покарання, однакові за їх видом і розміром.

Хоча як у постанові від 24 жовтня 2003 р. (п. 21), так і за конкретними справами неодноразово роз'яснювалося, що *однакові за видом і розміром покарання, призначені за всі злочини, що входять у сукупність, поглиненню не підлягають*, але ця заборона не стосується випадків, коли такі покарання (однакові за видом і розміром) призначені у тих максимально припустимих межах, які передбачені у санкціях статей Особливої частини КК, за якими засуджується винний¹. Безумовно, якщо, наприклад, за ч. 2 ст. 125 КК суд призначає 3 місяця арешту, а за ч. 1 ст. 129 КК – арешт

---

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 18; 2005. – № 3. – С. 29; 2006. – № 2. – С. 25–26.

на той самий строк, то визначення остаточного покарання за сукупністю цих злочинів шляхом поглинення неможливе, бо санкції зазначених статей КК встановлюють максимальний строк арешту, який дорівнює шести місяцям. Але якщо за тими ж самими ч. 2 ст. 125 і ч. 1 ст. 129 КК арешт буде призначений в максимальних межах (6 місяців), то суд змушений буде при визначенні остаточного покарання за сукупністю цих злочинів удатися до застосування принципу поглинення.

У частині 2 ст. 70 КК зазначено, що *якщо хоча б один із злочинів є умисним тяжким або особливо тяжким, суд може призначити остаточне покарання за сукупністю злочинів у межах максимального строку, встановленого для даного виду покарання в Загальній частині КК.*

Із цього законодавчого припису випливає, що за умови, якщо хоча б один із злочинів, які утворюють сукупність, належить до тих, про які йде мова у ч. 2 ст. 70 КК, то при визначенні остаточного покарання суд *не зв'язаний* вже максимальною межею найбільш суворої санкції і, отже, має право застосувати не тільки принцип поглинення, а й складання призначених за окремі злочини покарань, незважаючи на те, що вони: а) є однаковими за своїм видом і розміром і б) призначені у тих максимальних межах, які передбачені в санкціях статей Особливої частини КК, за якими засуджується винний.

Саме у таких випадках *остаточне покарання за сукупністю злочинів може визначатися у межах максимального строку, встановленого для відповідного виду покарання в нормах Загальної частини*, а не в санкціях статей Особливої частини КК¹. Якщо, наприклад, за ч. 2 ст. 121 КК та за ч. 2 ст. 296 КК призначається позбавлення волі в максимально передбачених в санкціях цих статей строках (відповідно 10 і 4), то при визначенні остаточного покарання за сукупністю цих злочинів суд відповідно до ч. 2 ст. 70 КК має право застосувати принцип повного складання призначених покарань з урахуванням того, що злочин, передбачений ч. 2 ст. 121 КК є умисним і тяжким.

---

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 18. Питання про межі визначення остаточного покарання за сукупністю злочинів докладно аналізуються далі.

Складання покарань. Відповідно до ч. 1 ст. 70 КК закон припускає можливість як часткового, так і повного складання покарань, призначених за окремі злочини.

У разі визначення остаточного покарання за сукупністю злочинів за принципом *часткового складання*, суд до найбільш суворого *за видом чи розміром* покарання, призначеного за один зі злочинів, додає (приєднує) лише *частину* менш суворого покарання, призначеного за інший злочин. З цього випливає, що при застосуванні часткового складання розмір остаточного покарання за сукупністю злочинів у всякому разі, як зазначено у постанові від 24 жовтня 2003 р. (п. 23), має бути (і завжди стає внаслідок такого складання) більшим за розмір кожного з покарань, призначених за окремі злочини¹.

Таким чином, при частковому складанні найбільш суворе з призначених покарань береться судом до уваги, так би мовити, у *повною його обсязі* (повною мірою), тоді як інші, менш суворі покарання, приєднуються до більш суворого лише в певній частині і тим самим входять до остаточного (сукупного) покарання лише *частково*.

Питання ж про те, яку саме частину менш суворого покарання належить додати до більш суворого, суд вирішує *на свій розсуд* з урахуванням конкретних обставин справи і виходячи з тих меж остаточного покарання, які передбачені ч. 2 ст. 70 КК.

У разі визначення остаточного покарання за сукупністю злочинів шляхом застосування для цього принципу *повного складання* всі покарання, призначені за окремі злочини, додаються (приєднуються) одне до іншого (складаються, підсумовуються між собою) і остаточне покарання за сукупністю злочинів укладає тим самим *їх загальну суму*.

Стаття 70 КК не обмежує право суду на застосування принципу складання залежно від того, які саме види покарань призначаються за окремі злочини. Як зазначено у постанові від 24 жовтня 2003 р. (п. 22), принцип як повного, так і часткового складання покарань може застосовуватись у випадках призначення за окремі злочини, що входять до сукупності, *як однакових, так і різних за видом покарань*².

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 18. Див. також: Рад. право. – 1969. – № 4. – С. 97–98.

² Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 18.

Зрозуміло, що складання однакових між собою за видом покарань, тобто таких, що належать до того ж самого їх виду, яких-небудь особливих труднощів не викликає – вони складаються між собою у межах, передбачених ч. 2 ст. 70 КК. Проте і при вирішенні цього питання у практиці іноді зустрічаються помилки.

Наприклад, за справою Ц., засудженого за окремі злочини до обмеження волі (за ч. 2 ст. 190 КК – на два роки і за ч. 3 ст. 358 КК – на один рік), суд, призначаючи покарання за сукупністю цих злочинів, у порушення вимог ст. 70 КК остаточно визначив не обмеження волі, а зовсім інший вид покарання – три роки позбавлення волі¹.

На відміну від однакових за видом, складання *різновидних* покарань, тобто таких, які належать до різних їх видів, має свої особливості. Тому саме для цих випадків у КК України 2001 р. сформульовано спеціальну норму – ст. 72 КК, яка встановлює правила складання різновидних покарань і з обов'язковим урахуванням вимог якої тільки і може здійснюватися їх складання.

Аналіз ст. 72 КК свідчить, що перелічені тут види покарань, виходячи з можливості чи, навпаки, неприпустимості їх складання, можуть бути умовно розподілені на *дві групи*.

У *першу* з них входять ті види покарань, які передбачені статтями 56-58, 60-63 КК і які *можуть підлягати складанню*, бо саме для його здійснення в ч. 1 ст. 72 КК встановлюється певне їх співвідношення між собою – так звана, шкала еквівалентності, яка виходить зі ступеню суворості різних видів покарань.

Відповідно до ч. 1 ст. 72 КК *для складання покарань, які належать до цієї групи, необхідно попередньо менш суворий вид покарання перевести² в більш суворий*, тобто певним чином транс-

¹ Див.: Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 93–94.

² Слід зазначити, що в п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. «Про практику призначення судами кримінального покарання», наголошується на тому, що складання різновидних покарань здійснюється за правилами ст. 72 КК шляхом попередньої *«заміни»* менш суворого покарання більш суворим (Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 18). Уявляється, що застосування тут терміну *«заміна»* є не зовсім коректним, бо суд при цьому не замінює один вид покарання на інший, що має місце, наприклад, при застосуванні ст. 82 КК, а лише переводить (трансформує) один вид

формувавши (перерахувати) одне покарання (менш суворе) в інше (більш суворе), виходячи з того співвідношення, яке встановлено для них у ч. 1 ст. 72 КК. Лише після такого переведу (трансформації) і здійснюється їх складання для визначення остаточного покарання за сукупністю злочинів. Наприклад, якщо за ч. 3 ст. 190 КК призначено 5 років позбавлення волі, а за ч. 1 ст. 358 КК – 3 роки обмеження волі, то перш ніж скласти ці покарання необхідно попередньо перевести обмеження волі в позбавлення волі, керуючись для цього їх співвідношенням за суворістю, встановленим у п. 1-б ч. 1 ст. 72 КК.

До другої групи належать ті види покарань, які передбачені статтями 53–55, 59 КК і які *не підлягають складанню*, бо закон, виходячи з природи (характеру) тих правообмежень, які складають їх зміст, визнає їх такими, що не співвідносяться як між собою, так й з іншими видами покарань в якому-небудь еквіваленті. У зв'язку з цим і перевести (трансформувати) їх одне в інше, а, отже, і об'єднати їх між собою шляхом складання не уявляється можливим.

Безумовно, застосування до цих видів покарань принципу поглинення менш суворого їх виду більш суворим, як вже зазначалося, цілком можливе, але це не вирішить всіх питань, які тут виникають, хоча б тому, що при застосуванні приписів ст. 71 КК використання принципу поглинення покарань, за загальним правилом, виключається¹. Ураховуючи особливість вирішення питання

покарання в іншій за встановленою законом шкалою їх еквівалентності. Тому і в ч. 1 ст. 72 КК зовсім не випадково вказується не на «*заміну*» а на «*перевод*» (тобто, своєрідне трансформування, перерахування) менш суворого покарання у більш суворий його вид. (Див.: Герасименко В.П. Заміна покарання більш м'яким при його відбуванні за кримінальним право України. – Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2007. – С. 9).

¹ Ще за часів чинності радянського кримінального законодавства висловлювалася думка, що складання окремих різновидних покарань за сукупністю злочинів неможливе і тому у цих випадках завжди повинен застосовуватися лише принцип їх поглинення (Див.: Ленау М. Назначение наказания по совокупности преступлений. – Сов. юстиция. – 1970. – № 20. – С. 17; Максимов С., Марченко С. Назначение наказания по совокупности преступлений // Сов. юстиция. – 1971. – № 6. – С. 13–14). Однак і у той час наведена позиція, яка хоча формально і спиралася на певні приписи чинного тоді законодавства, не знайшла підтримки серед

про призначення за сукупністю злочинів тих видів покарань, які належать до зазначеної другої групи, воно заслуговує на окремий розгляд.

Одночасне застосування різновидних покарань. Відповідно до ч. 3 ст. 72 КК основні покарання у виді штрафу (ст. 53 КК) та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 55 КК) при призначенні їх за сукупністю злочинів і за сукупністю вироків *складанню з іншими видами покарань не підлягають і виконуються самостійно*. Аналогічне правило закріплене у ч. 4 ст. 72 КК і стосовно різновидних додаткових покарань, які також у всіх випадках не поглинаються одне іншим і не складаються між собою, а лише застосовуються одночасно і виконуються самостійно¹.

Таке рішення законодавця пояснюється тим, що перелічені у частинах 3 і 4 ст. 72 КК види покарань належать то тієї їх групи, в яку, як вже зазначалось, входять такі різновидні покарання, які з урахуванням характеру правообмежень, що в них містяться, не можуть бути співвіднесені між собою в якому-небудь еквіваленті і тому визнаються законом такими, що не підлягають переводу (трансформації) одне в інше, а звідси – і не можуть бути призначені за сукупністю злочинів шляхом їх складання.

Таким чином, закон, виходячи з неможливості переводу таких видів покарань одне в інше, а отже, і їх складання, встановлює особливий порядок призначення їх за сукупністю злочинів. Тому у випадках, передбачених ч. 3 ст. 72 КК, має місце ситуація, коли не тільки при призначенні покарань за окремі злочини, а й при визначенні остаточної його міри за їх сукупністю у вирокі зазначаються відразу декілька видів основних покарань, бо всі вони *застосовуються до засудженого одночасно – без поглинення і складання між собою*.

науковців. (Див.: Борисов Ф., Рашковская И. Сложение разнородных наказаний. – Соц. законность. – 1971. – № 2. – С. 51–52; Горелик А.С. Назначение наказания по совокупности. – С. 59–60; Тютюгин В.И. Назначение разнородных основных наказаний по совокупности преступлений // Проблемы соц. законности. – X.: «Вища школа». – 1978. – Вып. 3. – С. 68-70 та ін.).

¹ Виходить із цього і Пленум Верховного Суду України (Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 17–18).

Такий порядок визначення остаточного покарання за сукупністю злочинів, коли призначені за окремі злочини різні види покарань не можуть бути складені, призводить до того, що і виконання цих різновидних покарань також має свої особливості. Хоча воно і здійснюється з моменту набрання законної сили вироком суду, але у зв'язку з тим, що всі ці види покарань застосовуються до засудженого одночасно, то і виконуються (відбуваються) вони *не послідовно* – одне за іншим, *а паралельно* – одне поряд з іншим, тобто кожне окремо, незалежно одне від іншого, так би мовити, «само по собі».

При оцінці наведеного порядку остаточного визначення за сукупністю злочинів різновидних покарань виникає цілком законне питання: чи є одночасне застосування різновидних покарань, яке здійснюється на підставі ч. 3 ст. 72 КК, лише своєрідним різновидом принципу їх складання або ж повинне оцінюватися як *самостійний* (окремих, особливий) *принцип* (правило) *призначення покарань за сукупністю*, який застосовується поряд з їх поглиненням і складанням? Відповідаючи на це запитання слід, на наш погляд, виходити з такого.

По-перше, слід зазначити, що нічого нового, щоб яким-небудь чином відрізняло складання покарань, яке здійснюється на підставі статей 70-72 КК, від аналогічної звичайної математичної дії (операції) по об'єднанню декількох чисел (величин), у нову сукупну їх величину – суму, кримінальний закон не вносить і не встановлює. Якщо, наприклад, на підставі ч. 1 ст. 70 КК і з урахуванням граничної межі, встановленої для складання в ч. 2 ст. 70 КК, судом здійснюється повне складання двох років позбавлення волі, призначених за один злочин і трьох років того ж самого виду покарання, призначеного за інший злочин, то остаточне покарання за сукупністю злочинів буде дорівнювати п'яти рокам позбавлення волі, тобто загальній його сумі. Аналогічна операція здійснюється і відносно різновидних видів покарань, передбачених у ч. 1 ст. 72 КК, із тією лише відмінністю, що зазначені тут види покарання повинні бути попередньо переведені (трансформовані) одне в інше – менш суворе в більш суворе.

Таким чином, складання, як загальновідома і звичайна математична дія припускає наявність двох або більше величин (доданків),

внаслідок об'єднання (підсумування) яких виникає нова величина – сума¹. Стосовно розглядуваного питання це означає, що визначення остаточного покарання за принципом складання в точному значенні цього поняття можливе лише за умови призначення за окремі злочини: а) або покарань одного й того ж самого виду (тобто, тотожних, одновидних); б) або таких різновидних, складання яких припустиме лише після попереднього їх переводу (трансформації) одного (менш суворого) в інше (більш суворе) з використанням для цього правил, передбачених у ч. 1 ст. 72 КК.

Між тим, по-друге, при призначенні за сукупністю тих видів покарань, які зазначені у ч. 3 ст. 72 КК, відсутні всі ті умови, які є необхідними і обов'язковими для складання. Ці покарання у поєднанні як між собою, так й з іншими видами покарань не складаються і у зв'язку з цим не утворюють певну (загальну, єдину) їх суму, а застосовуються до засудженого всі разом (одночасно) і виконуються самостійно, тобто окремо, незалежно одне від іншого, кожне, так би мовити, «само по собі».

По-третє, не відносить до складання такий порядок призначення різновидних покарань за сукупністю і сам законодавець, бо в ч. 3 ст. 72 КК прямо зазначається, що при призначенні за сукупністю передбачених тут покарань вони *складанню* з іншими видами покарань *не підлягають*.

По-четверте, слід також ураховувати, що аналогічний порядок, тобто одночасне застосування без складання, встановлений в ч. 3 ст. 72 КК для цих видів покарань при остаточному визначенні їх не тільки за сукупністю злочинів (ст. 70 КК), а й за сукупністю вироків (ст. 71 КК) і, отже, такий порядок має *універсальний* характер.

По-п'яте, звертає на себе увагу і те, що аналогічні правила закріплені в ч. 4 ст. 72 КК і стосовно всіх різновидних додаткових покарань, які також у *всіх випадках*, тобто у разі їх призначення за сукупністю як злочинів (ст. 70 КК), так й вироків (ст. 71 КК) також не складаються, а застосовуються до засудженого одночасно і виконуються самостійно.

¹ Сложение – «математическое действие, посредством которого из двух или нескольких чисел (или величин) получают новое, содержащее столько единиц (или величин), сколько было во всех данных числах (величинах) вместе». (Див.: Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М.: Рус. яз., 1986. – С. 635.

Нарешті, до одночасного застосування призначених покарань досить часто приходиться вдаватися і у тих випадках, передбачених ч. 4 ст. 70 КК, коли після проголошення вироку, яким особа звільнена від відбування покарання з випробуванням (статті 75, 79, 104 КК), виявляється, що ще до засудження цим вироком вона вчинила інший злочин, за який засуджується до покарання, що належить відбувати реально. Як зазначається у постанові від 24 жовтня 2003 р. (п. 23) у таких випадках застосування принципів як поглинення, так й складання призначених покарань не допускається¹ (додамо, – бо воно тут просто неможливе) і тому за таких умов кожний вирок (а, отже, і призначене ним покарання) застосовуються і виконуються самостійно. Таким шляхом йде судова практика і за конкретними справами².

Наведене свідчить, що *призначення різновидних основних й додаткових видів покарань шляхом їх одночасного застосування (без поглинення і складання) є не різновидом їх складання, а виступає як самостійний (окремий, особливий) принцип визначення остаточного покарання за сукупністю як злочинів (ст. 70 КК), так й вироків (ст. 71 КК), який передбачений у частинах 3 і 4 ст. 72 КК поряд з принципами поглинення і складання покарань. Варто лише обмовитися, що ми цілком свідомо не включаємо до назви цього принципу вказівку про те, що у наведених ситуаціях різновидні покарання не тільки одночасно (без поглинення і складання) застосовуються до засудженого, а й самостійно (тобто, незалежно одне від іншого) виконуються. Безумовно, самостійність виконання підкреслює своєрідність застосування різновидних покарань у наведених ситуаціях. Уявляється навіть, що перш за все з цього і виходив законодавець при використанні саме такої термінології («самостійне виконання») в частинах 3 і 4 ст. 72 КК. Однак слід урахувати, що питання виконання покарання – зовсім не пред-*

---

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 18.

² Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 1. – С. 28–29; 2004. – № 1. – С. 12–13; 2006. – № 8. – С. 16–17; 2007. – № 5. – С. 19–20; Рішення Верховного Суду України. – 2004. – С. 107–108; Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2006. – Вип. 1–2. – С. 70–72; 2007. – Вип. 4(6). – С. 29–30; Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Н Юре», 2007. – С. 107–110.

мет кримінального законодавства, бо регулювання порядку, умов виконання і відбування покарання є завданням кримінально-виконавчого закону¹. Крім того, за думкою деяких науковців, терміни «застосування покарання» і «призначення покарання» співвідносяться між собою як «рід» й «вид», а тому як призначення покарання, так й його виконання складають зміст більш загального поняття – застосування покарання². Тому вважаємо за доцільне виключити з вищезгаданих формулювань закону вказівку на самостійне виконання покарань, як зайву, і зазначити в частинах 3 і 4 ст.72 КК, що перелічені тут різновидні покарання *складанню не підлягають, а застосовуються одночасно*.

Автор цих рядків ще в 1975 році відстоював цю позицію і пропонував закріпити наведений принцип призначення покарання за сукупністю безпосередньо в законі³. Ця точка зору була не тільки підтримана переважною більшістю спеціалістів⁴, а у теперішній час фактично реалізована на законодавчому рівні, бо в частинах 3 і 4 ст. 72 КК, приписи яких застосовуються при призначенні різновидних як основних, так і додаткових покарань за сукупністю

¹ Докладно про це див.: Степанюк А.Ф. Сущность исполнения наказания. – Х.: Фолио, 1999. – С. 13-43, 131, 138-152.

² Докладно про це див.: Непомнящая Т.В. Назначение наказания: теория, практика, перспективы. – СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юрид. центр Пресс», 2006. – С. 9-13.

³ Див.: Тютюгін В.И. Лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью как вид наказания по советскому уголовному праву. – Автореф. дис. ...канд. юрид. наук. – Х., 1975. – С. 13–14; Тютюгін В.И. Лишение права занимать определенные должности как вид наказания. – Х.: «Вища школа», 1982. – С. 89–91.

⁴ Див.: Бажанов М.И. Назначение наказаний по совокупности преступлений и совокупности приговоров. – С.27; Гальперин И.М., Мельникова Ю.Б. Дополнительные наказания. – М.: Юрид. лит., 1981. – С. 91; Благов Е.В. Назначение наказания: (теория и практика). – Ярославль: Яросл. гос.ун-т, 2002. – С. 115; Благов Е.В. Применение специальных начал назначения уголовного наказания. – М.: «Юрлитинформ», 2007. – С. 213; Энциклопедия уголовного права. – 2008. – Т. 9. – С. 648 та ін.

Однак А.С. Горелик вважає, що одночасне застосування покарань є, все ж таки, їх складанням, проте і він вимушений визнати, що таке «складання» (на відміну від загальновизнаного) має своєрідний характер. (Див.: Горелик А.С. Назначение по совокупности преступлений и приговоров. – С. 55–56).

як злочинів, так й вироків (тобто, мають універсальний характер), знайшов своє безпосередньо втілення *принцип одночасного застосування тих видів покарань, які не підлягають складанню*¹.

Таким чином, на відміну від складання і одночасного застосування різних видів покарань, використання яких обмежено або за їх видом, або за їх розміром, лише принцип поглинення, як це впливає з ч. 1 ст. 70 КК, може застосовуватися до будь-яких *основних* видів покарань, незалежно від того, належать вони до одного чи до різних їх видів.

Наведене свідчить, що у разі призначення за один із злочинів навіть такого основного виду покарання, яке згідно з ч. 3 ст. 72 КК не підлягає складанню, закон не виключає і можливості його поглинення більш суворим покаранням, призначеним за інший злочин². Виходячи саме з такого тлумачення закону, у постанові від 24 жовтня 2003 р. (п. 21) підкреслюється, що «суд вправі визначити остаточне покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим при призначенні за окремі злочини, що входять у сукупність, *покарання як одного виду, так і різних*»³ (виділено авт. – В.Т.). Більше того, при роз'ясненні положень ч. 3 ст. 72 КК у вищезгаданій постанові (п. 22) прямо наголошується, що «коли за злочини, що утворюють сукупність, призначено основні покарання різних видів, які не підлягають заміні (штраф, позбавлення права обіймати певні посади або

¹ Деякі науковці вважають, що принцип одночасного застосування різновидних покарань необхідно безпосередньо закріпити у тексті ст. 70 КК (Див.: Стрижевська А.А. Сукупність злочинів за кримінальним правом України. – Автореф. дис. ...канд. юрид. наук. – К., 2007. – С. 14). Вважаємо, однак, що у цьому немає потреби, бо з урахуванням *універсальності* цього принципу, який стосується достатньо великої групи як основних, так й додаткових видів покарань і застосовується, до того ж, у разі призначення покарання як за сукупністю злочинів, так й за сукупністю вироків, законодавець, виходячи з мети економії законодавчих засобів, цілком слушно знайшов місце цьому принципу у спеціальній і також *універсальній* нормі – частинах 3 і 4 ст. 72 КК.

² Такої позиції додержується не тільки більшість дослідників, а й судова практика. (Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 18; Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 1(3). – С. 23–24; 26–28).

³ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 18.

займатися певною діяльністю), суд може застосувати *принцип поглинення* (виділено авт. – **В.Т.**) менш суворого покарання більш суворим або призначити кожне з них до самостійного виконання»¹.

Таким чином, якщо за один із злочинів призначається, наприклад, основне покарання у виді штрафу або позбавлення права обіймати певні посади, а за інший – обмеження волі, то як у цьому, так і в інших подібних випадках суд має право обрати два варіанти для визначення остаточного покарання за сукупністю злочинів: а) або призначити ці види покарань одночасно до самостійного їх виконання (ч. 3 ст. 72 КК); б) або визначити остаточне покарання шляхом поглинення менш суворого покарання (штрафу чи позбавлення права обіймати певні посади) більш суворим (обмеженням волі), бо це, по-перше, випливає зі змісту ч. 1 ст. 70 КК, а, по-друге, не суперечить і вимогам ч. 3 ст. 72 КК².

Проте вирішення цього питання у судовій практиці далеко не завжди відповідає вимогам закону і наведеним роз'ясненням вищої судової інстанції. Прикладом може слугувати така справа.

Гр. К. було засуджено за ч. 3 ст. 186 КК на п'ять років позбавлення волі; за ч. 3 ст. 357 КК – до основного покарання у виді штрафу, а остаточне покарання відповідно до ст. 70 КК було визначено щодо К. у виді п'яти років позбавлення волі, тобто шляхом поглинення менш суворого покарання (штрафу) більш суворим (позбавленням волі), що не тільки відповідає вимогам ч. 1 ст. 70 КК, а й не суперечить приписам ч. 3 ст. 72 КК. Саме так, як зазначалося, тлумачить закон і Пленум Верховного Суду України.

Проте колегія суддів Судової палати з кримінальних справ Верховного Суду України цей вирок скасувала, посилаючись на те, що «...визначаючи К. за сукупністю злочинів остаточну міру покарання шляхом поглинення штрафу позбавленням волі, суд порушив вимогу ч. 3 ст. 72 КК, згідно з якою основне покарання у виді

¹ Там само.

² Див.: Тютюгін В.І. Назначение наказания в виде лишения права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью: Учеб. пособие. – Х.: Юрид. ин-т, 1976. – С. 29; Маляренко В.Т. Вказ. праця. – С. 119.

штрафу при призначенні його за сукупністю злочинів та вироків складанню з іншими видами покарань не підлягає і виконується самостійно»¹ (виділено авт. – **В.Т.**).

Однак наведене рішення Судової палати навряд чи можна визнати обґрунтованим і не тільки тому, що воно суперечить вищенаведеним роз'ясненням Пленуму Верховного Суду України. Звертає на себе увагу те, що хоча в рішенні колегії суддів і зроблено посилання на ч. 3 ст. 72 КК, але без усіяких на це підстав дається розширювальне тлумачення змісту цієї норми, бо хоча в ній і встановлено заборону, але тільки (і саме) на складання штрафу з іншими видами покарань, тоді як за справою К. штраф було *не складено, а поглинуто* іншим, більш суворим покаранням.

Крім того, слід зазначити, що неприпустимість складання штрафу з іншими видами покарань зовсім не виключає можливості його поглинення іншими, більш суворими видами покарань, бо ч. 3 ст. 72 КК не може тлумачитися у відриві від приписів ч. 1 ст. 70 КК. Системний аналіз цих норм свідчить, що надаючи в ч. 1 ст. 70 КК суду право на застосування принципів поглинення і складання покарань, призначених за окремі злочини, закон лише стосовно можливості *складання* окремих видів цих покарань встановлює в ч. 3 ст. 72 КК певні обмеження.

Зі змісту ч. 1 ст. 70 КК зі всією очевидністю випливає, що закон не тільки надає суду право застосовувати принцип поглинення для визначення остаточного покарання за сукупністю злочинів, а й не ставить реалізацію цього права в залежність від того, які саме види покарань – однакові чи різновидні, призначені за окремі злочини. Тому поглинення менш суворого покарання більш суворим може застосовуватися незалежно від того, які покарання призначені за окремі злочини – одного чи різних їх видів.

Таким чином, у разі призначення за окремі злочини покарань, передбачених у ч. 3 ст. 72 КК, суд, з огляду на конкретні обставини справи, *на свій розсуд* вирішує питання про те, за яким принципом визначити остаточне покарання за сукупністю злочинів – шляхом

---

¹ Див.: Рішення Верховного Суду України. – 2004. – С. 112-117; Практика судів України з кримінальних справ (2001–2005). – К.: Юрінком Інтер, 2005. – С. 87–88.

одночасного застосування цих покарань або шляхом поглинення менш суворого їх виду більш суворим.

Позитивно слід вирішувати, на наш погляд, і питання про можливість *одночасного застосування одразу кількох принципів* для визначення остаточного покарання за сукупністю злочинів. Така ситуація може виникнути, зокрема, у випадках, коли сукупність складають більше двох злочинів. І хоча в літературі висловлювалася думка, що суд вправі застосовувати лише який-то один із принципів для остаточного визначення покарання за сукупністю злочинів¹, однак вона не знайшла підтримки ні в судовій практиці, ні серед науковців², бо використання у цих випадках одразу декількох принципів не суперечить вимогам ч. 1 ст. 70 КК. Адже навіть часткове складання покарань, призначених лише за два окремих злочини є за своєю суттю своєрідним *сполученням принципів їх складання і поглинення*. Вочевидь, що і при частковому складанні лише двох видів покарань має місце така ситуація, коли одна частина менш суворого покарання приєднується до більш суворого (тобто складається з ним), а інша його частина фактично поглинається останнім.

Крім того, у деяких випадках суд навіть «змушений» удаватися до одночасного застосування одразу декількох принципів остаточного визначення покарання за сукупністю злочинів. Достатньо уявити собі ситуацію, коли при вчиненні трьох злочинів за два з них суд призначає, наприклад, по одному року обмеження волі, а за третій – основне покарання у виді штрафу. Вочевидь, що обмеження волі може бути остаточним визначено тут лише шляхом складання, бо призначено за окремі злочини в однакових розмірах, а штраф або поглинається обмеженням волі (ч. 1 ст. 70 КК), або застосовується самостійно (ч. 3 ст. 72 КК).

¹ Див.: Юшков Ю.Н. Вказ. праця. – С. 27–29.

² Див.: Горелик А.С. Назначение наказания по совокупности. – С. 40; Бажанов М.И. Назначение наказания по совокупности преступлений и совокупности приговоров. – С. 24; Семернева Н.К., Новоселов Г.П., Николаева З.А. Вказ. праця. – С. 73; Благов Е.В. Назначение наказания: (теория и практика). – С. 120; Маляренко В.Т. Вказ. праця. – С. 118 та ін.

Визначення остаточної міри покарання за сукупністю злочинів. Обравши той чи інший принцип для визначення остаточної міри покарання за сукупністю злочинів, суд має призначити його у відповідних, *встановлених законом межах*. Аналіз статей 70, 72 КК, у яких ті межі визначені, дозволяє стверджувати, що визначення остаточного покарання за сукупність злочинів, тобто встановлення його граничної межі залежить від того принципу, за яким остаточне покарання і призначалося за сукупністю цих злочинів.

1. При застосуванні *принципу поглинення* (ч. 1 ст. 70 КК) найбільш суворе за видом чи розміром покарання, призначене за один із злочинів, поглинає собою менш суворі покарання, призначені за всі інші злочини, тому остаточне покарання тут *завжди дорівнює цьому більш суворому покаранню*¹.

Якщо хоча б за один із вчинених злочинів призначається довічне позбавлення волі (ст. 64 КК), то остаточне покарання *завжди дорівнює цьому виду покарання*, бо за сукупністю воно визначається на підставі ч. 2 ст. 70 КК шляхом поглинення довічним позбавленням волі будь-яких менш суворих покарань².

2. У разі застосування *принципів як повного, так і часткового складання* (частини 1 і 2 ст. 70 КК) останнє здійснюється у межах, встановлених ч. 2 ст. 70 КК, з якої випливає, що остаточне покарання визначається тут: а) або в межах санкції статті (частини статті) Особливої частини КК, що передбачає більш суворе покарання; б) або в межах максимального строку, встановленого для даного виду покарання в Загальній частині КК³.

¹ Див.: Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 1(3). – С. 23–24.

² Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 18

³ Слід, однак, ураховувати, що у разі призначення такого виду покарання, як штраф у межах санкції статті, що передбачає найбільш суворий його розмір, може скластися ситуація, за якої штраф буде призначений фактично у такому розмірі, що перевищує його максимум – тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – який встановлений в ч. 2 ст. 53 КК. Пояснюється це тим, що відповідно до приписів ч. 2 ст. 53 КК у цілій низці санкцій статей Особливої частини КК (наприклад, статті 209¹, 218, 220 та ін.) закон передбачає штраф, максимальна межа якого перевищує тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Роз'яснюючи порядок складання покарань у межах санкції статті, яка передбачає більш суворе покарання, Пленум Верховного Суду України в постанові від 24 жовтня 2003 р. «Про практику призначення судами кримінального покарання» (п. 22) зазначає, що «остаточне покарання за сукупністю злочинів має визначатися за найбільш суворим видом покарання за окремі злочини, що до неї входять, і в межах санкції того закону, який передбачає більш суворе покарання»¹.

З цього роз'яснення випливає, що суд, по-перше, повинен визначити, яке з призначених покарань є найбільш суворим, виходячи: а) або із його *розміру* – якщо за окремі злочини призначені покарання одного виду; б) або з його *виду* – якщо за окремі злочини призначені покарання різних видів. По-друге, суд має визначити допустиму межу складання призначених покарань, виходячи при цьому вже не з розміру (строку) покарання, яке призначене за окремий злочин, а беручи до уваги той його *максимум*, який *встановлений в санкції статті* (частини статті) Особливої частини КК, яка передбачає найбільш суворе покарання².

Однак у випадках, якщо хоча б один зі злочинів, що входять до сукупності, є *умисним тяжким* (ч. 4 ст. 12 КК) або *особливо тяжким* (ч. 5 ст. 12 КК), суд відповідно до ч. 2 ст. 70 КК може призначити остаточне покарання за сукупністю злочинів вже не в межах санкції, а *в межах максимального строку, встановленого для відповідного виду покарання в Загальній частині КК*³.

Із цих приписів закону випливає, що обов'язковою умовою призначення остаточного покарання в межах максимальних розмірів, встановлених для певного виду покарання в Загальній частині КК, є вчинення особою (а, отже, і входження до сукупності) злочину відповідного ступеня тяжкості. Причому, в ч. 2 ст. 70 КК не тільки вказується на певний ступінь тяжкості вчиненого злочину, а і підкреслюється, що коли мова йде про *тяжкий злочин*, він має бути *це й умисним*, а коли йдеться про *особливо тяжкий злочин*, фор-

¹ Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 18.

² Див.: Рад. право. – 1961. – № 1. – С. 142–143; 1963. – № 4. – С. 123; Практика судів України в кримінальних справах // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1993. – № 4. – С. 40–42.

³ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 18.

ма вини значення не має і останній *може бути як умисним, так й необережним*.

Слід також урахувати, що визначення остаточного покарання за сукупністю злочинів у межах максимального строку відповідного його виду є *правом суду, а не його обов'язком*. У частині 2 ст. 70 КК прямо зазначається, що *суд може* (а не зобов'язаний) визначити остаточне покарання у цих межах, тобто має право вирішувати це питання *на свій розсуд*. Тому, навіть якщо до сукупності входить умисний тяжкий або особливо тяжкий злочин, суд з огляду на обставини конкретної справи, на свій розсуд приймає вмотивоване рішення і визначає остаточне покарання: а) або в межах максимального строку, встановленого для даного виду покарання, б) або в межах санкції статті, яка передбачає найбільш суворе покарання.

3. У випадках, коли за окремі злочини призначаються такі різновидні покарання, які передбачені в ч. 3 ст. 72 КК, і суд доходить висновку про недоцільність застосування щодо них принципу поглинення, всі вони застосовуються до засудженого одночасно і кожне з них виконується самостійно. Тобто у цих випадках остаточне покарання за сукупністю злочинів дорівнює розмірам тих видів покарань, які були призначені за окремі злочини.

4. Як впливає із приписів статей 98-103 КК, призначення покарання щодо *неповнолітніх* має певні особливості. Аналіз цих статей свідчить, що, такі особливості, крім іншого, стосуються: а) *кола тих видів покарань*, які можуть бути застосовані до неповнолітніх (ст. 98 КК), і б) *граничних* (мінімальних та максимальних) *розмірів* (строків) *їх призначення* (статті 99–102, ч. 2 ст. 103 КК); в) кола тих додаткових обставин, які повинен враховувати суд при призначенні покарання щодо неповнолітнього (ч. 1 ст. 99, ст. 100, ч. 1 ст. 103 КК). Безумовно, що зазначені особливості повною мірою розповсюджуються на випадки як призначення покарання за окремі злочини, так й визначення остаточної його міри за їх сукупністю.

Однак урахування цих особливостей ще недостатньо, бо при призначенні покарання слід вирішити і питання про те, на який саме момент має бути констатований судом неповнолітній вік особи: *на час вчинення нею злочину або на час проголошення вироку*

і призначення покарання. Слід ураховувати, що у різних нормах закону це питання вирішується, нажаль, по-різному¹. Так, у статтях 98, 99 і 103 КК в загальній формі вказується на те, що зазначені тут покарання призначаються неповнолітньому; у ст. 100 КК встановлено, що громадські та виправні роботи призначаються неповнолітньому у віці від 16 до 18 років; у ст. 101 КК уточнюється, що арешт застосовується до неповнолітніх, які на момент постановлення вироку досягли 16 років. Таким чином, у перелічених нормах закон пов'язує призначення покарання з неповнолітнім віком особи на момент проголошення щодо неї вироку. Інакше вирішується це питання в ст. 102 КК, в ч. 1 якої встановлюються обмеження в призначенні максимальних строків позбавлення волі щодо осіб, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку, а в ч. 2 цієї статті передбачається заборона на призначення позбавлення волі за вперше вчинений злочин невеликої тяжкості щодо неповнолітнього. Про призначення певних строків позбавлення волі щодо неповнолітнього говориться і в ч. 3 ст. 102 КК. Таким чином, у різних частинах однієї і тієї самої норми закону (ст. 102 КК) по-різному вирішується питання про встановлення того моменту, з якого неповнолітній вік особи може позначитися на особливостях призначення щодо нього одного й того самого виду покарання – позбавлення волі.

Безумовно, що різні підходи при вирішенні цього питання, наявні в зазначених нормах закону, навряд чи виправдані і повинні бути усунуті². Недостатньо чітке вирішення цього питання в законі призводить до того, що суперчливо вирішує його і судова практика, коли по одних справах береться до уваги неповнолітній вік осо-

¹ На особливості врахування вікових ознак суб'єкта злочину, які позначаються на застосуванні певних видів покарання, звертають увагу науковці. (Див., напр.: Антипов В.В., Антипов В.І. Обставини, які виключають застосування кримінального покарання. – К.: Атіка, 2004. – С. 42-55).

² Автор цих рядків вже звертав увагу на необхідність певних коректив, яких потребує закон у цьому питанні. (Див.: Тютюгін В.І. Некоторые вопросы реализации норм об особенностях уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних. – Питання боротьби зі злочинністю // Збірник наукових праць Інституту вивчення проблем злочинності АПРн України. – Х.: «Право», 2004. – Вип. 8. – С. 47-48).

би на час вчинення злочину¹, а по інших – на час розгляду справи в суді².

На нашу думку, при вирішенні цього питання, у тому числі й при врахуванні неповнолітнього віку винної особи в нормах Розділу XV Загальної частини КК, слід виходити із загальновизнаного принципу, який закріплений в п. 3 ч. 1 ст. 66 КК і згідно з яким при призначенні покарання має враховуватися неповнолітній вік особи *на час (момент) вчинення ним злочину*. Тому слід погодитися з позицією Верховного Суду України, який в постанові від 24 жовтня 2003 р. (п. 18) прямо зазначає, що, наприклад, «конфіскація майна як додаткове покарання не може бути призначена... неповнолітнім, навіть у тому разі, коли вони на час розгляду справи судом досягли повноліття»³. При тлумаченні положень ч. 2 ст. 103 КК Верховний Суд також виходить з віку, якого досягла особа ще *до вчинення злочину* (а не на момент проголошення вироку), коли в вищезгаданій постанові (п. 27), роз'яснює, що «остаточне покарання у виді позбавлення волі, призначене за сукупністю злочинів або вироків особі, яка вчинила злочин у віці до 18 років, не може перевищувати 15 років»⁴.

2.1.3. Призначення додаткових покарань за сукупністю злочинів

Призначення за сукупністю злочинів *додаткових* покарань регламентується низкою законодавчих приписів, які передбачені в частинах 1, 3 ст. 70 та в ч. 4 ст. 72 КК.

Відповідно до ч. 1 ст. 70 КК у разі вчиненні особою декількох злочинів, перш ніж визначити остаточне покарання за їх сукупністю, суд повинен призначити за кожний злочин окремо *не тільки основне, а й додаткове покарання*. Уточнюючи положення ч. 1

---

¹ Див.: Рішення Верховного Суду України. – 2004. – С. 113–114; Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 1. – С. 13; Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 3(5). – С. 49–50.

² Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 10. – С. 14.

³ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 17.

⁴ Див.: Там само. – С. 19.

ст. 70 КК, у ч. 3 цієї норми зазначається, що до основного покарання, призначеного за сукупністю злочинів, можуть бути *приєднані* додаткові покарання, які *призначені* судом за злочини, у вчиненні яких особу було визнано винною.

Аналіз цих законодавчих приписів дозволяє сформулювати певні вимоги, яким повинен відповідати порядок призначення додаткових покарань за сукупністю злочинів.

1. Зі змісту частин 1 і 3 ст. 70 КК випливає, що додаткове покарання може приєднуватися до основного, остаточно визначеного за сукупністю злочинів, лише за умови, якщо воно *попередньо було призначене судом хоча б за один зі злочинів*, що складають сукупність. Виходячи з цього, в постанові від 24 жовтня 2003 р. зазначається (п. 20), що «встановлений ст. 70 КК порядок, згідно з яким суд зобов'язаний призначити покарання окремо за кожний злочин, а потім остаточно визначити покарання за сукупністю злочинів, стосується як основних, так і додаткових покарань»¹ (виділено авт. – В.Т.). Тому, в п. 16 зазначеної постанови підкреслюється, що «призначення додаткового покарання... лише за сукупністю злочинів є неприпустимим»².

Саме такий порядок застосування додаткових покарань впливає і з вимог загальних засад призначення покарання, бо порівняльний аналіз статей 65 70 та 72 КК свідчить, що специфіка призначення покарання за сукупністю злочинів проявляється лише при визначенні остаточного покарання, коли суд керується особливими правилами (принципами) його «об'єднання у сукупність», закріпленими у ч. 1 ст. 70, частинах 3 та 4 ст. 72 КК. Щодо попереднього призначення як основного, так й додаткового покарання за кожен злочин окремо, то воно має здійснюватися відповідно до загальних засад призначення покарання, тобто за тими самими правилами, які використовуються і при призначенні покарання за один (одичний) злочин³.

Між тим до прийняття КК України 2001 р. суди досить часто припускалися помилок і призначали додаткові покарання не за

¹ Див.: Там само. – С. 17.

² Там само.

³ Див.: Тютюгін В. Призначення додаткових покарань за сукупністю злочинів // Рад. право. – 1982. – № 7. – С. 57).

кожний окремих злочин, що входить у сукупність, а лише при визначенні остаточного покарання за сукупністю цих злочинів¹.

Наприклад, за справою Ф., засудженого за одержання хабара до позбавлення волі з конфіскацією майна і позбавленням права обіймати певні посади і за зловживання владою – до позбавлення волі з позбавленням права обіймати такі ж посади, суд за сукупністю цих злочинів у повній відповідності до закону визначив Ф. позбавлення волі з конфіскацією майна і позбавленням права обіймати певні посади. Але вже після визначення цього остаточного покарання за сукупністю злочинів суд, посилаючись на ст. 37 КК України 1960 р. (ст. 54 КК 2001 р.), позбавив засудженого ще й спеціального звання. Проте Судова колегія в кримінальних справах Верховного Суду України цілком слушно вирок змінила, виключивши з нього додаткове покарання у виді позбавлення спеціального звання, бо останнє, всупереч закону (частинам 1 і 3 ст. 70 КК), було призначене не за окремих злочин, а лише при визначенні остаточного покарання за сукупністю злочинів². Помилкові рекомендації з цього питання висловлювалися і в юридичній літературі³.

Уявляється, що такі рекомендації, як і відносна розповсюдженість зазначених помилок у судовій практиці, пояснювалися перш за все нечіткою редакцією положень самої ст. 42 КК України 1960 р., зі змісту якої можна було прийти до висновку про ніби то припустиму за законом можливість призначення додаткових покарань за сукупністю злочинів без попереднього їх призначення за окремими злочинами⁴. Але з прийняттям КК України 2001 р. зазначену

¹ Див.: Рад. право. – 1971. – № 2. – С. 107; 1975. – № 12. – С. 88; 1979. – № 10. – С. 90; 1986. – № 4. – С. 90; 1990. – № 8. – С. 86; Право України. – 1993. – № 5-6. – С. 51–52; 1995. – № 1. – С. 54; Практика судів України в кримінальних справах // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1993. – № 4. – С. 42–43; 43–44; 1996. – № 3. – С. 25–26; 42–43; Рішення Верховного Суду України. – 1997. – С. 113; 1999. – С. 75–76; Вісник Верховного Суду України. – 1997. – № 4. – С. 38.

² Див.: Вісник Верховного Суду України. – 1998. – № 1. – С. 28–29.

³ Див.: Куринов Б.А. Обеспечение законности и справедливости при назначении наказания // Сов. гос-во и право. – 1971. – № 4. – С. 131–132; Малков В.П. Совокупность преступлений. – С. 268

⁴ На це неодноразово зверталася увага в літературі. (Див., напр.: Дуюнов В.К., Цветинович А.Л. Дополнительные наказания: теория и практика. – Фрунзе: Изд-во «Илим», 1986. – С. 178-179).

прогалину закону було усунуто і як в ч. 1, так й в ч. 3 ст. 70 КК чітко прописано, що перш ніж призначити додаткове покарання за сукупністю злочинів, воно попередньо має бути призначене хоча б за один зі злочинів, що входить до сукупності.

Таким чином, незалежно від того, призначається додаткове покарання за відповідною санкцією статті Особливої частини КК або на підставі норм Загальної частини КК (статті 54, 55 КК), у всіх випадках воно може бути визначено за сукупністю злочинів лише за умови, якщо його було попередньо призначено хоча б за один із окремих злочинів, що входять до сукупності.

2. Із правила про необхідність попереднього призначення додаткового покарання хоча б за один із окремих злочинів впливає і обов'язковість додержання судом наступної вимоги: *якщо додаткові покарання призначаються за окремі злочини, вони не можуть не входити до тієї міри покарання, яка остаточно визначена за сукупністю злочинів.*

Як вже зазначалося, ця вимога, власно кажучи, означає, що при визначенні остаточного покарання за сукупністю злочинів додаткові покарання, попередньо призначені за окремі злочини, не можуть бути ні поглинуті основними покараннями, ні складені з останніми¹. Саме на етапі призначення покарання за кожний окремий злочин суд і вирішує питання про необхідність чи, навпаки, недоцільність приєднання до основного покарання ще й додаткового. Якщо ж це питання вирішується судом позитивно, то і остаточна міра покарання за сукупністю злочинів повинна складатися не тільки з основного, а й з додаткового чи декількох додаткових покарань.

Так, О. було засуджено за розбій на шість років позбавлення волі з конфіскацією майна і за умисне вбивство на 15 років поз-

¹ Аргументи на підтримку цієї позиції вже наводилися раніше – під час аналізу принципу поглинення покарань. В літературі висловлювалася думка, що стосовно як основного, так й додаткового покарань суд повинен завжди застосовувати лише якийсь один принцип (наприклад, поглинення). Виходячи з цього, наголошувалося про можливість поглинення більш суворим основним покаранням не тільки менш суворого основного, а одночасно і того додаткового покарання, яке було приєднане до останнього. (Юшков Ю.Н. Вказ. праця. – С. 23). Як вже зазначалося, така позиція суперечить закону і тому не знайшла підтримки ні у судовій практиці, ні серед науковців.

бавлення волі, а за сукупністю цих злочинів – лише до 15 років позбавлення волі без конфіскації майна. Пленум Верховного Суду України визнав це рішення суду таким, що суперечить закону (ст. 70 КК), бо додаткове покарання (конфіскація майна), призначене за окремий злочин, було надалі всупереч закону поглинуте основним, остаточно визначеним за сукупністю злочинів¹. Аналогічної помилки припустився суд і за справою К, якого було засуджено за кваліфіковану крадіжку до трьох років позбавлення волі з конфіскацією майна і за хуліганство до чотирьох років позбавлення волі. Але за сукупністю цих злочинів суд остаточно визначив К. лише позбавлення волі, помилково не приєднавши до нього те додаткове (конфіскацію майна), яке було призначене засудженому за окремий злочин².

3. Якщо відповідно до ч. 4 ст. 52 КК *декілька* додаткових покарань призначаються судом тільки *за один* із злочинів, що утворюють сукупність, то ні поглиненню, ні складанню між собою ці додаткові покарання не підлягають, і на підставі ч. 3 ст. 70 КК всі вони лише приєднуються (без попереднього їх поглинення чи складання між собою) на додаток до основного покарання, остаточно визначеного за сукупністю злочинів. У таких випадках усі додаткові покарання застосовуються до засудженого одночасно і кожне з них виконується самостійно. Наприклад, якщо за ч. 3 ст. 368 КК призначається позбавлення волі з конфіскацією майна і позбавленням особи права обіймати певні посади, а за ч. 2 ст. 375 КК – тільки позбавлення волі, то, визначаючи остаточну міру покарання за сукупністю цих злочинів, суд повинен приєднати до основного покарання обидва види зазначених додаткових покарань, яких було попередньо призначено лише за один зі злочинів.

4. Якщо за *декілька* окремих злочинів, нарівні з основними, призначаються і *декілька* видів додаткових покарань, то передбачені статтями 70 і 72 КК принципи поглинення, часткового або повного складання чи одночасного застосування використовуються судом, але *окремо* щодо основних і щодо додаткових покарань. Як вже зазначалося, суд не має права ні поглинати основним пока-

---

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2001. – № 3. – С. 6–7.

² Див.: Практика судів України в кримінальних справах // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1993. – № 4. – С. 40–42.

ранням додаткове, ні складати основні і додаткові покарання між собою. Що ж стосується вибору судом того конкретного принципу, шляхом застосування якого саме додаткові покарання остаточно визначаються (об'єднуються між собою) за сукупністю злочинів, то вирішення цього питання залежить від того, які *види* додаткових покарань і в яких *розмірах* були призначені судом за окремі злочини.

5. Якщо за декілька окремих злочинів призначаються декілька додаткових покарань *одного виду*, то вони *попередньо* поглинаються (менш суворе більш суворим) чи складаються між собою і лише після цього приєднуються на додаток до основного покарання, остаточно визначеного за сукупністю.

6. Слід звернути увагу і на те, що при визначенні остаточної міри додаткового покарання стосовно тих декількох їх видів, які призначені за окремі злочини, суд повинен додержуватися тих самих вимог, якими він керується і при визначенні остаточною основного покарання.

По-перше, це стосується максимального розміру (строку) остаточно визначеного за сукупністю злочинів додаткового покарання, який повинен дорівнювати тим самим максимальним межах, які передбачені в ч. 2 ст. 70 КК. Обов'язковість дотримання цієї вимоги впливає з того, що при вирішенні цього питання в ч. 2 ст. 70 КК закон використовує загальний термін «покарання», маючи на увазі тим самим, що вказівка про максимально припустиму межу в однаковій мірі стосується як основного, так і додаткового видів покарань. Так тлумачить закон і Пленум Верховного Суду України, коли в постанові від 24 жовтня 2003 р. (п. 22) роз'яснює, що «у випадку, коли за кожен із двох або більше злочинів нарівні з основним покаранням призначається й додаткове покарання одного виду, остаточної його строк чи розмір при частковому або повному складанні не може бути більшим за максимальний строк чи розмір, передбачений для такого виду покарань Загальною частиною КК»¹.

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 18. Проте це роз'яснення потребує деяких уточнень стосовно такого покарання, як штраф, який передбачений як додаткове покарання лише у двох санкціях статей Особливої частини КК (за ч. 1 ст. 144 – до п'ятдесяти і за ч. 2 ст. 367 КК – до двохсот

По-друге, також як і основні, призначені за окремі злочини *однакові за видом і розміром (строком) додаткові покарання* поглиненню між собою не підлягають, крім випадків, коли вони призначені у максимальних межах, передбачених ч. 2 ст. 70 КК. Так, цілком слушно Верховний суд України визнав таким, що суперечить вимогам ч. 1 ст. 70 КК, вирок суду за справою П., бо призначені йому однакові за видом і розміром додаткові покарання за окремі злочини при остаточному їх визначенні за сукупністю злочинів були поглинуті одне іншим¹.

7. Якщо за декілька окремих злочинів призначаються декілька додаткових покарань *різних видів*, то усі вони повинні бути приєднані (без поглинення і складання між собою) до остаточного визначеного за сукупністю злочинів основного покарання, бо згідно з ч. 4 ст. 72 КК *різновидні* додаткові покарання у всіх випадках застосовуються *одночасно*.

Отже, у всіх таких ситуаціях, незалежно від того, який принцип було застосовано судом для визначення остаточного основного покарання за сукупністю злочинів, щодо різновидних додаткових покарань він має право використовувати лише один такий принцип – одночасного застосування до засудженого тих додаткових покарань різних видів, які було призначено за окремі злочини.

Таким чином, на відміну від різновидних основних покарань, які, як вже зазначалося, можуть бути остаточного визначені за сукупністю злочинів шляхом: а) або поглинення (ч. 1 ст. 70 КК), б) або складання (ч. 1 ст. 72 КК), в) або одночасного їх застосування (ч. 3 ст. 72 КК), *додаткові покарання різних видів не підлягають ні поглиненню, ні складанню між собою за сукупністю злочинів, а завжди призначаються за принципом одночасного їх застосування*. Тому у постанові від 24 жовтня 2003 р. роз'яснюється (п. 22), що у випадках, «якщо за злочини, що входять до сукупності,

---

п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), у яких максимальна його межа є, як видно, нижчою порівняно з максимумом (тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), встановленим для цього виду покарання в ч. 2 ст. 53 КК. Вочевидь, що при призначенні цього додаткового покарання за сукупністю злочинів остаточна його міра не може перевищувати максимальної межі, передбаченої не в ч. 2 ст. 53 КК, а санкціях ч.1 ст. 144 і ч. 2 ст. 367 КК.

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 3. – С. 29.

призначені різні види додаткового покарання, то вони мають бути зазначені у вирокі з наведенням відповідних розмірів та строків і при призначенні остаточного покарання, оскільки виконуються самостійно (ч. 4 ст. 72 КК)»¹.

8. Зі змісту ч. 1 ст. 70 КК випливає, що при визначенні остаточного покарання, стосовно як основних, так й додаткових покарань суд має право обрати один й той самий принцип їх призначення за сукупністю (наприклад, поглинення чи складання). Але це зовсім не означає, що у всіх випадках суд зв'язаний у своєму виборі і завжди повинен обрати лише один і обов'язково однаковий такий принцип як щодо основних, так і щодо додаткових покарань.

Закон (ч. 1 ст. 70 КК) наділяє суд правом вільного вибору принципів призначення покарання за сукупністю злочинів. Тому, виходячи з потреб індивідуалізації покарання, враховуючи обставини конкретної справи, особу винного, а також специфічні властивості окремих видів покарань, суд має право щодо основних покарань застосувати один принцип приведення їх у сукупність (наприклад, поглинення) а стосовно додаткових – інший (наприклад, складання).

Більше того, оскільки і основні, і додаткові покарання, призначені за окремі злочини, можуть як співпадати, так і відрізнятися між собою за видом, а покарання, які належать до одного виду, можуть бути призначені на різні строки (у різних розмірах), цілком може скластися і така ситуація, коли суд просто зобов'язаний керуватися різними принципами стосовно основних і додаткових покарань для остаточного їх визначення за сукупністю злочинів.

Показовою у цьому плані є справа П., який за ч. 2 ст. 212 КК був засуджений на два роки обмеження волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських та організаційно-розпорядчих обов'язків, строком на один рік, і за ч. 2 ст. 364 КК – на п'ять років позбавлення волі з позбавленням права обіймати такі ж самі посади, строком також на один рік, а за сукупністю цих злочинів – на п'ять років позбавлення волі з позбавленням права обіймати вищезазначені посади строком на один рік. Таким чином, для визначення остаточного покарання за сукупністю цих злочинів суд відносно як основних, так і додаткових видів покарань обрав один й той самий принцип

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 18.

– поглинення. Проте Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України вирок щодо П. в частині призначення додаткового покарання скасувала, зазначивши при цьому, що «визначення засудженому остаточного додаткового покарання за сукупністю злочинів відповідно до ч. 1 ст. 70 КК шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим не відповідає роз’ясненню, даному Пленумом Верховного Суду України у п. 21 постанови від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання», згідно з яким однакові за видом і розміром покарання (основні чи додаткові) поглиненню не підлягають». В ухвалі цілком слушно зазначається, що оскільки за кожен окремих злочин були призначені однакові за видом (позбавлення права обіймати ті ж самі посади) і розміром (один рік) додаткові покарання, то поглиненню між собою вони підлягати не можуть і стосовно них суд повинен був застосувати принцип складання – часткового чи повного¹. Таким чином, у справі П. суд повинен був визначити остаточне основне покарання за принципом поглинення, а остаточне додаткове – за принципом складання.

Різні принципи приведення у сукупність щодо основних і щодо додаткових видів покарань суд повинен застосувати й у випадках, коли основні види покарань належать до одного чи таких різних їх видів, які передбачені в ч. 1 ст. 72 КК, а додаткові – до різновидних, про які мова йде у ч. 4 ст. 72 КК. Наприклад, якщо за ч. 2 ст. 212 КК призначається обмеження волі з позбавленням права обіймати певні посади, а за ч. 2 ст. 368 КК – позбавлення волі з конфіскацією майна, то, визначаючи остаточне покарання за сукупністю цих злочинів, суд вправі щодо основних покарань застосувати принципи або поглинення, або складання, а щодо додаткових – повинен обрати лише принцип одночасного їх застосування.

2.1.4. Призначення покарання за правилами ч. 4 ст. 70 КК

Відповідно до ч. 4 ст. 70 КК за правилами, передбаченими в частинах першій-третьій цієї статті, призначається покарання, якщо

---

¹ Див.: Практика судів України з кримінальних справ (2001–2005). – К.: Юрінком Інтер, 2005. – С. 107–109.

після постановлення вироку в справі буде встановлено, що засуджений винен ще і в іншому злочині, вчиненому ним до постановлення попереднього вироку. У цьому випадку в строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю злочинів, зараховується покарання, відбуте повністю або частково за попереднім вироком, за правилами, передбаченими в статті 72 цього Кодексу.

Таким чином, у ч. 4 ст. 70 КК передбачена ситуація, яка у найбільш простому своєму варіанті припускає таке: а) за вчинений особою злочин суд постановляє обвинувальний вирок і призначає ним покарання; б) після постановлення цього вироку, *але до, у процесі чи після* відбуття призначеного цим вироком покарання виявляється, що засуджений винен ще і в іншому злочині, який, однак, було вчинено ним ще до постановлення цього вироку¹.

Передусім відзначимо, що ситуацію, яка описана у ч. 4 ст. 70 КК, сам закон приписує вирішувати за правилами, передбаченими в частинах 1-3 ст. 70 КК. Здавалося б, із цих приписів закону зі всією очевидністю випливає, що ситуацію, наведену в ч. 4 ст. 70 КК, закон також відносить до *сукупності злочинів*, бо вона цілком відповідає її ознакам, зазначеним у ч. 1 ст. 33 КК. Адже, не дивлячись на те, що злочини в такій ситуації виявлені у різний час (один до, а інший після проголошення вироку), проте всі вони без винятку *вчинені до засудження* хоча за один з них. Не змінює оцінку розглядуваного як сукупності злочинів і та обставина, що в зв'язку з різним часом виявлення цих злочинів і покарання за них призначається не одним, а кількома вироками. Саме як сукупність злочинів, лише ускладнену процесуальними обставинами, які позбавляють суд можливості одночасного розгляду всій сукупності обвинувачень, оцінюють ситуацію, передбачену ч. 4 ст. 70 КК, і більшість науковців, які досліджували аналогічні положення за-

¹ Тут навмисно говориться про найбільш «простий» варіант наведеної ситуації, бо можливі і більш складні її різновиди, коли, наприклад, особа засуджується не за один, а за декілька злочинів і при цьому встановлюється, що вона ще до проголошення вироку за ці злочини вчинила не один, а декілька злочинів. Можливі й ще більш ускладнені варіанти такої ситуації, коли, наприклад, після засудження за один чи декілька злочинів, виявляється, що особа винна ще у декількох злочинах, одні з яких вчинені нею до, а інші після засудження. Але, незважаючи на їх складність, усі такі ситуації вирішуються за правилами ч. 4 ст. 70 КК, а у деяких випадках ще й з застосуванням приписів ст. 71 КК.

кону в рамках як попереднього (наприклад, ч. 3 ст. 42 КК України 1960 р.), так і сучасного кримінально-правового регулювання¹.

Однак висловлювалися з цього питання й інші думки. Так, В.П. Малков зазначав, що сукупність злочинів має місце тоді, «коли декілька злочинів, передбачених різними статтями кримінального закону, є предметом *одночасного розгляду* судово-слідчих органів...»² (виділено авт. – **В.Т.**). Поділяв цю позицію і Ю.М. Юшков, який, оцінюючи положення ч. 3 ст. 42 КК 1960 р. (ч. 4 ст. 70 КК 2001 р.), писав, що «зовні ці випадки мало походять на сукупність злочинів, бо тут щодо одного чи декількох злочинів вже відбувся вирок, який виконується або навіть є виконаним»³.

У новітній літературі таку ж саму позицію займає Є.В. Благов, який зазначає, що наведені в ч. 4 ст. 70 КК випадки «...до сукупності злочинів не належать зовсім..., бо «...однією з ознак сукупності злочинів є і залишається відсутність засудження за будь-який з них»⁴. Виходячи з цього, автор відносить положення ч. 4 ст. 70 КК не до правил призначення покарання за сукупністю злочинів, а до (як він їх називає) «інших правил призначення покарання при вчиненні декількох злочинів»⁵.

Вважаємо, що наведені точки зору не відповідають вимогам закону, а у міркуваннях їх прихильників відбувається підміна таких понять, як «час вчинення злочину» і «час засудження за злочин», бо як в ч. 1 ст. 33, так і в ч. 4 ст. 70 КК в основу визначення юридичної природи такого явища, як сукупність злочинів, покладений не момент засудження за злочин чи момент розгляду справи судом, а час вчинення особою злочину – до чи після засудження хоча б за один із цих злочинів. Інакше кажучи, якщо всі злочини вчинені до засудження хоча б за один із них – це сукупність злочинів; якщо новий злочин вчинений після засудження за попередній – це сукупність вироків.

¹ Див., напр.: Курс советского уголовного права. (Часть Общая). Т. 2. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1970. – С. 348; Становский М.Н. Назначение наказания. – С. 389 та ін.

² Див.: Малков В.П. Совокупность пре ступлений. – С. 44.

³ Див.: Юшков Ю.Н. Назначение наказания по совокупности преступлений и приговоров. – С. 33.

⁴ Энциклопедия уголовного права. Т.9. Назначение наказания. – С. 597.

⁵ Див.: Там само. – С. 695–707.

Тому слід погодитися з М.І. Бажановим, який, оцінюючи положення ч. 3 ст. 42 КК 1960 р. (ч. 4 ст. 70 КК 2001 р.), цілком слушно зазначав, що «можливі ситуації, коли про вчинений раніше злочин стає відомим вже після засудження підсудного за інший злочин», але «юридична природа вчиненого від цього не змінюється, оскільки всі злочини вчинені до засудження хоча б за один із них. Закон ніде не говорить, що сукупність злочинів обов'язково припускає одночасний розгляд усього, що вчинене підсудним». Тому «...вимога одночасного засудження судом особи, винної у вчиненні двох або більше злочинів, не є обов'язковою і являє собою необґрунтоване обмежувальне тлумачення поняття сукупності злочинів»¹.

Як сукупність злочинів оцінює ситуацію, передбачену в ч. 4 ст. 70 КК і судова практика. Однак при вирішенні цього питання як раніше, та і у новітній практиці суди припускають ще досить багато помилок, зокрема, змішують порядок призначення покарання за ч. 4 ст. 70 з правилами його призначення за ст. 71 КК.

Так, вироком суду від 4 червня 2004 р. Г. було засуджено за ч. 3 ст. 185 КК на три роки позбавлення волі. До цього покарання суд приєднав невідбуту частину покарання за попереднім вироком, яким його було засуджено 17 березня 2004 р. за ст. 15, ч. 2 ст. 185 КК з застосуванням ст. 69 КК до одного року виправних робіт. Остаточне покарання за сукупністю було визначено шляхом складання у розмірі трьох років і чотирьох місяців позбавлення волі. Причому, у вироку суд послався на те, що при визначенні остаточного покарання він керується ч. 4 ст. 70 КК, хоча фактично призначив його за правилами ст. 71 КК.

Розглядаючи цю справу у касаційному порядку, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України встановила, що Г. перший злочин учинив 4 грудня 2003 р. і був засуджений за нього 17 березня 2004 р. за ст. 15, ч. 2 ст. 185 КК на один рік виправних робіт. Другий злочин він учинив 7 березня 2004 р., тобто ще за 10 днів до постановлення вироку в першій справі. За таких обставин, як слушно зазначила колегія суддів, «при призначенні покарання суд повинен був застосувати прави-

---

¹ Див.: Бажанов М.І. Множественность преступлений по уголовному праву Украины. – С. 31–32.

ла частин 1-3 ст. 70 КК України: призначити покарання за останній злочин і визначити остаточне покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим або шляхом повного чи часткового складання призначених покарань. У цьому випадку суд відповідно до вимог ч. 4 ст. 70 КК України в строк покарання, остаточного визначеного за сукупністю злочинів, мав зарахувати покарання, відбуте повністю або частково за попереднім вироком, за правилами, передбаченими ст. 72 КК України»¹. Аналогічні помилки допускали суди і в багатьох інших справах².

Таким чином, і в ч. 4 ст. 70 КК мова йде про сукупність злочинів. Однак сукупність злочинів у цих випадках, все ж таки, ускладнена низкою процесуальних моментів і з огляду на це не дає, на наш погляд, можливості врахувати всі обставини вчиненого повною мірою. У всякому разі, заборона перегляду вже постановленого вироку не дозволяє всебічно і у повному обсязі врахувати обставини, які характеризують підвищену небезпечність особи винного, що вчинив декілька злочинів. Пояснюється це тим, що проголошуючи перший вирок, суд ще не має відомостей про те, що особа раніше теж вчинила злочин. Тому, за інших рівних умов, особа, яка засуджується за два злочини двома окремими вироками, причому, один з них не може бути переглянутий, незважаючи на те, що його було постановлено за відсутності відомостей про раніше вчинений злочин, знаходиться у більш сприятливому становищі.

Виходячи з наведеного, найбільш ідеальним вирішенням ситуації, передбаченої в ч. 4 ст. 70 КК, було б, на наш погляд, скасування постановленого вироку, повне відновлення провадження за справою і перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами. Однак у ст. 400⁵ КПК така нововиявлена обставина, як встановлення факту раніше вчиненого особою злочину після її за-

¹ Див.: Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 1(3). – С. 26–28.

² Див.: Рад. право. – 1977. – № 7. – С. 98–99; 1980. – № 10. – С. 76; Рішення Верховного Суду України. – 1999. – С. 79; Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 1. – С. 12–13; Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2006. – Вип. 1-2. – С. 70–72; 2007. – Вип. 2(4). – С. 20-22; 2007. – Вип. 4(6). – С. 22–23; Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц.вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 83–85.

судження за інший злочин, не зазначена. Тому запропоноване радикальне рішення цього питання зі скасуванням раніше постановленого вироку можливе лише за умови внесення відповідних змін до кримінально-процесуального закону. Отже, чинний кримінально-процесуальний закон віддає перевагу, напевно, вимогам принципу процесуальної економії й тим самим, на наш погляд, дещо поступається кримінально-правовим принципом справедливості.

У частині 4 ст. 70 КК передбачена обов'язковість застосування правил, передбачених у частинах 1-3 ст. 70 КК. Таким чином, і за умов, передбачених ч. 4 ст. 70 КК, для визначення остаточного покарання за сукупністю злочинів суд застосовує зазначені у ч. 1 ст. 70, частинах 3 і 4 ст. 72 КК принципи їх об'єднання і визначає його в межах, зазначених в ч. 2 ст. 70 КК.

Але на відміну від ч. 1 ст. 70 КК, де передбачені лише два етапи призначення покарання за сукупністю злочинів, визначення його за ч. 4 ст. 70 КК здійснюється вже в *три етапи*.

На *першому* суд призначає покарання за злочин, вчинений до засудження, але виявлений після цього, тобто за знову розкритий злочин, а якщо їх кілька – то за усі ці злочини, керуючись статтями 65-67 КК, а у разі необхідності – і статтями 68, 69 та ч. 1 ст. 103 КК.

На *другому* етапі призначається покарання за сукупністю злочинів, згідно з положеннями частин 1-3 ст. 70 КК. Особливість цього етапу полягає у тому, що, здійснюючи його, суд ще не враховує (так би мовити, абстрагується від) того, що особа вже повністю або частково відбула покарання, призначене за раніше проголошеним вироком. Отже, до уваги беруться покарання у тому *повному їх обсязі* (розмірах, строках), які були призначені, як попереднім, так і знов постановленим вироками.

Нарешті, на *третьому* етапі за правилами ст. 72 КК до покарання, остаточного визначеного за сукупністю злочинів, здійснюється *зарахування* того покарання, яке вже було повністю чи частково відбуте за попереднім вироком. Отримане після такого зарахування покарання і є тією його остаточною мірою, яку в кінцевому підсумку і належить відбувати засудженому.

У разі застосування ч. 4 ст. 70 КК можуть виникати ситуації, вирішення яких має певні особливості.

1. Якщо за попереднім чи знову проголошеним вироками призначається покарання, передбачене в ч. 3 ст. 72 КК, тобто таке, яке не підлягає складанню (наприклад, штраф), то зазначене у ч. 4 ст. 70 КК зарахування відбутого покарання не запроваджується, бо всі ці види покарань застосовуються до засудженого одночасно і виконуються самостійно – без поглинення, складання і зарахування.

2. Якщо за попереднім вироком особу засуджено не за один, а за сукупністю злочинів, то при застосуванні правил ч. 4 ст. 70 КК суд має враховувати покарання, призначені не за окремі злочини, а виходити з тієї остаточної (сукупної) їх міри, яка була визначена попереднім вироком за сукупністю цих злочинів.

3. Якщо за попереднім вироком особу було засуджено зі звільненням від реального відбування покарання в зв'язку з застосуванням статей 75, 79, 104 КК, а за знову проголошеним – до покарання, яке належить відбувати *реально*, то, як зазначено у постанові від 24 жовтня 2003 р. (п. 23), в таких випадках застосування принципів поглинення, часткового чи повного складання призначених покарань не допускається¹. За таких умов призначені за окремі злочини покарання *застосовуються до засудженого одночасно*, а кожен вирок, яким вони призначені, виконуються самостійно.

Таким чином, у такому випадку складається досить своєрідна і, навіть, парадоксальна ситуація, бо, з одного боку, особа звільняється від реального відбування покарання за один зі злочинів і у неї цілком слушно спливає іспитовий строк, а, з іншого, – реально відбуває покарання за інший злочин. Оскільки одне покарання призначено *«умовно»*, а інше *«реально»*, тому ні поглинуті одне іншим, ні складені між собою вони бути не можуть, і суд вимушений використовувати тут принцип одночасного застосування призначених за окремі злочини покарань, причому, незалежно від того, чи належать ці покарання до одного або до різних їх видів.

Своєрідність описаної ситуації, мабуть, і призведе до того, що у судовій практиці вона далеко не завжди вирішується відповідно до закону.

---

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 18.

Так, вироком суду від 27 липня 2004 р. М. було засуджено за ч. 3 ст. 185 КК на 3 роки позбавлення волі за вчинення 7 березня 2004 р. крадіжки чужого майна з проникненням у приміщення.

За матеріалами справи встановлено, що 25 травня 2004 р. М. було також засуджено за ч. 3 ст. 185 КК за крадіжку, вчинену ще 6 липня 2003 р., на 3 роки позбавлення волі з застосуванням ст. 75 КК і звільнено від відбування цього покарання з випробуванням, іспитовий строк якого становив два роки.

Остаточою за сукупністю цих злочинів суд призначив три роки і шість місяців позбавлення волі.

Таким чином, обидва злочини М. вчинив ще до засудження хоча б за один із них і за крадіжку, вчинену 6 липня 2003 р., був засуджений з застосуванням ст. 75 КК, а за крадіжку, вчинену 7 березня 2004 р., – до реального покарання.

Виходячи з встановленого, суд при призначенні покарання за сукупністю злочинів правильно застосував правила ч. 4 ст. 70 КК, але при їх застосуванні до трьох років позбавлення волі, призначених за останнім вироком до реального відбування, помилково приєднав шість місяців позбавлення волі, від реального відбування якого засуджений був звільнений за попереднім вироком із застосуванням ст. 75 КК. Колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України виправила цю помилку і в ухвалі зазначила, що обидва вирокі за справою М. повинні виконуватися самостійно¹.

Помилки такого роду зустрічаються на практиці ще досить часто². Але, погоджуючись з тим, що на підставі чинного кримі-

¹ Див.: Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц.вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 107–110.

Погоджуючись з рішенням колегії суддів за справою М. у цілому, вважаємо, що вказівка в ухвалі на *неприпустимість застосування в таких випадках ч. 4 ст. 70 КК* суперечить закону. Якщо за попереднім вироком особу умовно звільнено від відбування покарання, а за наступним покарання призначено до реального відбування, правила ч. 4 ст. 70 КК також обов'язково застосовуються з тією лише відмінністю, що у таких випадках не здійснюється зарахування того покарання, від відбування якого особу було умовно звільнено.

² Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 1. – С. 28–29; 2004. – № 1. – С. 12–13; 2006. – № 8. – С. 16–17; 2007. – № 5. – С. 19–20; Рішення Верховного Суду України. – 2004. – С. 107–108; Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2006. – Вип. 1-2. – С. 70–72; 2007. – Вип. 4(6). – С. 29–30.

нального законодавства ні поглинення, ні складання покарань, одні з яких призначені умовно, а інші реально, неприпустимо, вважаємо, що навряд чи виправданою є і ситуація, коли засуджений реально відбуває покарання за один злочин, а за інший – у нього одночасно спливає іспитовий строк. На наш погляд, такий правовий нонсенс є ще одним доказом, який свідчить на користь внесення тих змін до кримінально-процесуального закону, доцільність яких вже раніше обґрунтовувалася.

4. Ситуація, описана у ч. 4 ст. 70 КК, може бути ускладнена і тим, що після проголошення вироку виявиться, що особа винна ще в декількох злочинах, одні з яких вчинені нею до, а інші – після проголошення цього вироку. Помилки при вирішенні цієї ситуації теж зустрічаються у судовій практиці.

Так, вироком суду від 29 вересня 2004 р. П. засуджено за ч. 2 ст. 393 КК на п'ять років позбавлення волі. На підставі ст. 71 КК до призначеного покарання приєднано частково невідбуте покарання за попереднім вироком і остаточно до відбування призначено п'ять років і шість місяців позбавлення волі.

П. визнано винним у тому, що, будучи притягнутим 4 червня 2004 р. до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 309 КК, під час утримання в камері районного управління внутрішніх справ разом з Т. та іншими особами вчинили втечу.

Розглядаючи цю справу за касаційним поданням прокурора, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України встановила, що, «призначаючи П. покарання на підставі ст. 71 КК за сукупністю вироків шляхом часткового приєднання невідбутої частини покарання за вироком... суду від 8 липня 2004 р., яким його засуджено за ч. 2 ст. 309 КК до трьох років позбавлення волі, суд мотивував це тим, що П. учинив злочин, передбачений ч. 2 ст. 393 КК, під час іспитового строку.

Але поза увагою суду залишилася та обставина, що П. учинив злочин, передбачений ст. 393 КК, не тільки в період іспитового строку, й і до проголошення стосовно нього вироку... суду від 8 липня 2004 р., у зв'язку з чим суд зобов'язаний був призначити йому покарання за правилами, передбаченими статтями 70, 71 КК.

Отже, суд повинен був на підставі ст. 71 КК призначити покарання за сукупністю вироків... від 30 березня 2004 р. та від 29 вересня 2004 р., а потім визначити покарання за сукупністю злочинів, зарахувавши в його строк покарання, частково відбуте П. за вироком від 8 липня 2004 р.»¹.

У наведених і подібних ним випадках має місце так званий «збіг» сукупності злочинів та сукупності вироків, тому і застосовуються тут правила призначення покарання, передбачені як ст. 70, так і ст. 71 КК. Саме ці ситуації має на увазі Пленум Верховного Суду України, коли в постанові від 24 жовтня 2003 р. (п. 25) роз'яснює: «Коли після постановлення вироку у справі буде встановлено, що засуджений винен ще в кількох злочинах, одні з яких вчинено до, а інші – після постановлення першого вироку, покарання за останнім за часом вироком призначається із застосуванням як ст. 70, так й ст. 71 КК: спочатку – за правилами ч. 1 ст. 70 КК за сукупністю злочинів, вчинених до постановлення першого вироку; після цього – за правилами ч. 4 ст. 70 КК; потім – за сукупністю злочинів, вчинених після постановлення першого вироку; і остаточно – за сукупністю вироків»²

2.2. Призначення покарання за сукупністю вироків

2.2.1. Загальні положення

Призначення покарання за сукупністю вироків здійснюється за правилами, встановленими в статтях 71-72 КК.

Відповідно до ч. 1 ст. 71 КК, якщо засуджений після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання вчинив новий злочин, суд до покарання, призначеного за новим вироком, повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком.

---

¹ Див.: Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц.вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 95–97. Див. також: Рішення Верховного Суду України. – 1998. – С. 77–79.

² Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 18–19.

У частині 2 цієї статті зазначається, що при складанні покарань за сукупністю вироків загальний строк покарання не може перевищувати максимального строку, встановленого для даного виду покарання в Загальній частині цього Кодексу. При складанні покарань у виді позбавлення волі загальний строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків, не повинен перевищувати п'ятнадцяти років, а у випадку, якщо хоча б один із злочинів є особливо тяжким, загальний строк позбавлення волі може бути більшим п'ятнадцяти років, але не повинен перевищувати двадцяти п'яти років. При складанні покарань у виді довічного позбавлення волі та будь-яких менш суворих покарань загальний строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків, визначається шляхом поглинення менш суворих покарань довічним позбавленням волі.

Частина 3 ст. 71 КК наголошує, що призначене хоча б за одним із вироків додаткове покарання або невідбута його частина за попереднім вироком підлягає приєднанню до основного покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків.

У частині 4 статті 71 КК вказується, що остаточно покарання за сукупністю вироків має бути більшим від покарання, призначеного за новий злочин, а також від невідбутої частини покарання за попереднім вироком.

Нарешті, ч. 5 ст. 71 КК передбачає правила, згідно з якими, якщо засуджений після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання вчинив два або більше злочинів, суд призначає покарання за ці нові злочини за правилами, передбаченими у статті 70 цього Кодексу, а потім до остаточного покарання, призначеного за сукупністю злочинів, повністю чи частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком у межах, встановлених у частині другій цієї статті.

Системний аналіз приписів, передбачених в ст. 71 КК у їх співвідношенні з положеннями норм Розділу VII Загальної частини КК (статті 32-35 КК) свідчить, що призначення покарання за сукупністю вироків здійснюється за наявності двох видів множинності злочинів: а) повторності злочинів, яка пов'язана із засудженням особи за попередній злочин (частини 1 і 3 ст. 32 КК) і б) рецидиву злочинів (ст. 34 КК).

Водночас слід ураховувати, що відповідно до приписів ч. 1 ст. 71 КК обов'язковою умовою застосування правил призначення покарання за сукупністю вироків є вчинення нового злочину лише (і тільки) *до повного відбуття покарання* (основного чи додаткового), призначеного попереднім вироком суду. Із цієї умови випливає, що правила ст. 71 КК не можуть бути застосовані у тому випадку, коли в учиненому хоча і є всі ознаки вказаного різновиду повторності або рецидиву злочинів, але покарання, призначене особі за раніше вчинені злочини, вже *повністю відбуте*. Причому, у такому разі не має значення й той факт, чи погашена або знята судимість за попередні злочини. Таким чином, у наведеній ситуації в поведінці особи хоча і є (за наявності судимості) всі ознаки множинності злочинів – повторності чи рецидиву, але призначення покарання за сукупністю злочинів на підставі ст. 71 КК тут виключається.

Відсутні підстави для застосування ст. 71 КК і у таких ситуаціях.

1. Стаття 71 КК не може бути застосована, коли особа вчинила новий злочин хоча і до повного відбуття покарання за попереднім вироком, але останній було *постановлено судом іноземної держави за злочин, вчинений на її території*.

Так, вироком суду Б. було засуджено за ч. 2 ст. 186 КК України на чотири роки позбавлення волі. Апеляційним судом цей вирок було залишено без змін. Але у касаційному поданні прокурор просив вирок щодо Б. скасувати, а справу направити на новий судовий розгляд, бо, на думку прокурора, суд безпідставно не врахував попередню судимість Б. за вироком суду Республіки Беларусь за вчинення злочинів на її території.

Розглядаючи цю справу у касаційному порядку, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України визнала посилання прокурора на необхідність приєднання до призначеного Б. покарання невідбутого строку покарання за вироком суду Республіки Беларусь необґрунтованим.

Зокрема, в ухвалі колегії суддів було зазначено, що «відповідно до вимог Закону України від 3 березня 1998 р. «Про ратифікацію Протоколу до Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993

року»¹, який є чинним, Україна не взяла на себе зобов'язання визнавати та враховувати вироки, постановлені судами Договірних Сторін. Отже, ...суд обґрунтовано не застосував вимоги статей 9 та 71 КК, оскільки зазначеним міжнародним договором вироки судів держав СНД не тягнуть правові наслідки при засудженні особи на території України»².

2. Виключається призначення покарання за сукупністю вироків і тоді, коли особу було звільнено від покарання, призначеного за попереднім вироком, чи від подальшого його відбування за актом амністії чи помилування.

Так, за вироком суду С. було засуджено за ч. 3 ст. 140 КК 1960 р. на чотири роки позбавлення волі. На підставі ст. 43 КК 1960 р. (ст. 71 КК 2001 р.) до цього покарання частково було приєднано покарання за попереднім вироком і остаточно визначено чотири роки і шість місяців позбавлення волі.

Однак ухвалою спільного засідання Судової палати у кримінальних справах і Військової судової колегії Верховного Суду України цей вирок змінено – з нього виключено вказівку про застосування щодо С. ст. 43 КК 1960 р. (ст. 71 КК 2001 р.) з тих підстав, що згідно зі ст. 4 Закону України від 26 червня 1997 р. «Про амністію з нагоди першої річниці Конституції України» С. підлягає звільненню від частини покарання, невідбутої ним за попереднім вироком³.

3. Не призначається покарання за сукупністю вироків і у випадках, коли особу звільнено від відбування покарання за попереднім вироком *через тяжку хворобу* (ч. 2 ст. 84 КК, ст. 408 КПК), але за умови, якщо її не було повернуто для реального відбування цього покарання на підставі ч. 4 ст. 84 КК.

Так, вироком суду К.В. було засуджено за ст. 94 КК 1960 р. на сім років позбавлення волі. При постановленні вироку було з'ясовано, що К.В. раніше було засуджено за частинами 2, 3 ст. 140

---

¹ Див.: Кримінальний кодекс України з постатейними матеріалами / За відп. ред. В.В. Сташиса; Упоряд.: В.С. Ковальський, В.І. Тютюгін. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – С. 192–208.

² Див.: Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К., 2006. – С. 114–116.

³ Див.: Рішення Верховного Суду України. – 2004. – С. 110–112.

КК 1960 р. на три роки шість місяців позбавлення волі і звільнено від відбування покарання в порядку ст. 408 КПК на невідбутий строк вісім місяців 16 днів через тяжку хворобу.

Ураховуючи це, суд відповідно до ст. 71 КК до призначеного покарання за ст. 94 КК 1960 р. приєднав ту частину покарання, яку було невідбуте за попереднім вироком за злочини, передбачені частинами 2, 3 ст. 140 КК 1960 р., і від відбування якої К.В. було звільнено через тяжку хворобу. Остаточо К.В. на підставі ст. 71 КК було призначено сім років і п'ять місяців позбавлення волі.

Однак ухвалою спільного засідання Судової палати у кримінальних справах і Військової судової колегії Верховного Суду України цей вирок змінено і виключено з нього рішення про часткове приєднання на підставі ст. 71 КК до призначеного К.В. покарання невідбутої частини покарання за попереднім вироком, оскільки «згідно з ч. 4 ст. 84 КК засуджений, звільнений від відбування покарання відповідно до ст. 408 КПК направляється для подальшого відбування покарання лише в разі одужання; інших підстав законом не передбачено. Як убачається з вироку, К.В. страждає на відкриту форму туберкульозу, що вказує на відсутність підстав для його повернення для відбування покарання за попереднім вироком». В ухвалі також зазначено, що «КК не передбачено застосування ст. 71 цього Кодексу, коли засудженого через тяжку хворобу було звільнено від покарання за попереднім вироком. Отже, суд не мав підстав для призначення К.В. покарання відповідно до цієї статті і неправильно застосував кримінальний закон»¹.

Таким чином, можна констатувати, що у всіх випадках, коли засуджений з підстав, передбачених законом, *звільняється від відбування покарання, призначеного попереднім вироком, чи, відбувши частину цього покарання, звільняється від подальшого його відбування, вчинення ним нового злочину виключає призначення покарання за сукупністю вироків (ст. 71 КК), якщо звільнення від покарання, призначеного попереднім вироком, не було умовним.*

Аналіз ч. 1 ст. 71 КК дає підстави для висновку, що призначення покарання за сукупністю вироків здійснюється за наявності таких умов:

---

¹ Див.: Рішення Верховного Суду України. – 2004. – Вип. 1. – С. 86–87.

1) особа вчиняє два чи більше діянь, кожне із яких містить ознаки певного складу злочину. Причому, ці злочини можуть бути: а) закінченими чи незакінченими, б) вчиненими одноособово чи у співучасті, в) тотожними, однорідними чи різнорідними; г) простими чи ускладненими (складними);

2) хоча б за один із попередніх злочинів має бути постановлений (проголошений) вирок суду. Цей вирок повинен бути: а) обвинувальним і б) обов'язково пов'язаним із призначенням покарання. Виправдувальний вирок за попереднє діяння чи обвинувальний, але постановлений без призначення покарання (наприклад, за умов застосування ст. 105 КК), виключає застосування ст. 71 КК.

Інакше кажучи, ця умова застосування ст. 71 КК означає, що її правила використовуються лише щодо особи, раніше засудженої обвинувальним вироком суду з призначенням їй покарання. При цьому слід також ураховувати, що: а) покарання за попередній злочини може бути призначено вироком суду до реального відбування засудженим; б) особа може бути умовно звільнена (з випробуванням) від реального його відбування на підставі статей 75, 79, 104 КК; в) умовно чи умовно-достроково звільнена від подальшого його відбування (ст. 81, частини 1 і 4 ст. 83, ст. 107 КК); г) призначене попереднім вироком покарання чи невідбута його частина можуть бути замінені більш м'яким (ст. 82, ч. 4 ст. 83, ч. 3 ст. 86, ч. 2 ст. 87 КК);

3) новий злочин (злочини) вчиняється: а) *засудженим* б) *після проголошення вироку* за попередній злочин (злочини), але в) *до повного відбуття призначеного ним покарання*. Звідси випливає, що призначене за попереднім вироком покарання на час вчинення нового злочину може бути: а) не відбуте ще у повному обсязі (розмірі), за умови, якщо не скінчилися строки давності виконання обвинувального вироку (статті 80, 106 КК); б) відбуте лише частково; в) замінене більш м'яким, яке, у свою чергу, теж ще не відбуте повністю чи частково.

Положення ст. 71 КК, що розкриті у пунктах 1) і 2), не викликають яких-небудь суттєвих розбіжностей при їх оцінці ні серед практиків, ні серед науковців. Зовсім інша справа з приписами закону, наведеними в п. 3), згідно з якими новий злочин вчиняється

особою, яке вже є *засудженою*, вчиняє новий злочин тільки *після постановлення* щодо неї *вироку* за попередній злочин і *до відбуття покарання*, призначеного попереднім *вироком* (1 ст. 71 КК).

Оцінюючи ці приписи закону, слід зазначити, що головне питання, яке виникає з приводу їх тлумачення і яке породжує різні підходи при його вирішенні як в судовій практиці, так і в науковій літературі, полягає у тому, що вкладає закон у термін «постановлення *вироку*» і в зв'язку з цим, з якого моменту особа може вважатися «засудженою за злочин». Інакше кажучи, необхідно вирішити: вважається особа засудженою одразу ж *після проголошення* обвинувального *вироку* чи є такою лише *з моменту набрання ним законної сили*. Вирішення цього питання має принциповий характер, бо від відповіді на нього залежить і визначення того моменту, з якого застосовуються правила ст. 71 КК.

На наш погляд, вирішення цього питання не може спиратися лише на приписи кримінального закону, а припускає комплексний (системний) аналіз норм не тільки кримінального, а й кримінально-процесуального і кримінально-виконавчого законодавства.

Однак звернення до норм кримінально-процесуального закону не вирішує поставленого питання, бо ні в одній статті Кримінально-процесуального кодексу України¹ не дається визначення того, яка саме особа вважається засудженою і з якого моменту вона набуває такого статусу. Так, у главі 3 КПК, де перелічені учасники процесу, особа засудженого зовсім не згадується і тому термін «засуджений» взагалі не використовується. Якщо ж звернутися до тих статей КПК, де закон оперує терміном «засуджений», то їх аналіз свідчить, що у використанні цього поняття спостерігається певна непослідовність. Так, у більшості статей глави 28 КПК, яка названа «Постановлення *вироку*», вживається термін «*підсудний*» (статті 324, 327, 333-335 КПК). Навіть у ст. 341 КПК, яка передбачає вже порядок *проголошення* *вироку*, зазначається, що головуючий роз'яснює зміст *вироку*, строки і порядок його оскарження, право клопотання про помилування саме *підсудному*, а не засудженому. У статтях 342 і 343 КПК, які присвячені звільненню з-під варті за *вироком* суду і застосуванню запобіжного заходу *до набрання вироком законної сили*, мова йде про вирішення цих питань

¹ Далі, якщо інше не обумовлюється, – КПК.

також щодо *підсудного*, а не засудженого. Але в статтях, які регламентують порядок вручення копії вироку (ст. 344 КПК), надання родичам дозволу на побачення (ст. 345 КПК), застосування заходів, спрямованих на піклування про неповнолітніх дітей та збереження майна особи, щодо якої проголошений вирок (ст. 346 КПК), закон використовує вже термін «засуджений». Нарешті, в ст. 348 КПК глави 29 КПК, яка названа «Подача апеляцій», серед осіб, які мають право на таку апеляцію, закон називає засудженого.

Таким чином, навіть збіглий аналіз наведених норм свідчить, що питання про те, яку саме особу і з якого моменту слід визнавати засудженою, вирішується в КПК України досить непослідовно, бо, по-перше, кримінально-процесуальний закон чітко не визначає статус такої особи, а, по-друге, в одних його статтях особу, щодо якої вже проголошений обвинувальний вирок суду, закон називає ще підсудним, а в інших – вже засудженим.

Аналіз норм Кримінально-виконавчого кодексу України¹ надає можливість для більш чіткого вирішення поставленого питання, бо згідно зі ст. 4 КВК однією з підстав виконання і відбування покарання є вирок суду, який *набрав законної сили*. Отже, звідси випливає, що засудженою КВК визнає лише таку особу, обвинувальний вирок щодо якої є не тільки проголошеним, а й набрав законної сили.

Такий підхід у вирішенні цього питання в ст. 4 КВК цілком збігається і з положеннями ст. 404 КПК, згідно з якими до виконання звертається лише такий вирок суду, що набрав законної сили (ч.1 ст. 404 КПК), а копія цього вироку надсилається тому органу, на який покладено обов'язок його виконання (ч. 2 ст. 404 КПК). З наведеного випливає, що до набрання вироком законної сили і зверненням його до виконання особа ще, так би мовити, «значиться за судом», тобто повинна визнаватися ще *підсудним*, а не засудженим.

Що ж стосується кримінального закону, то однією з обов'язкових умов наявності сукупності злочинів в ч. 1 ст. 33 КК хоча і визнається їх вчинення *до засудження*, однак закон не уточнює, з якого ж саме моменту особа повинна вважатися засудженою.

Норми, присвячені призначенню покарання за сукупністю злочинів і вироків також недостатньо чітко вирішують це питання.

---

¹ Далі, якщо інше не обумовляється, – КВК.

Так, у ч. 4 ст. 70 КК зазначається, що правила призначення покарання за сукупністю злочинів застосовуються лише за умови, якщо всі злочини вчинені особою до постановлення вироку¹. У частинах 1 та 5 ст. 71 КК передбачено, що правила призначення покарання за сукупністю вироків застосовуються, якщо новий злочин було вчинено засудженим після постановлення вироку за попередній злочини і до повного відбуття призначеного ним покарання. Таким чином, і у цих нормах КК чітко не визначається, що розуміти під засудженням особи і не уточнюється, який саме вирок мається на увазі: той, що тільки проголошений судом, або той, що вже набрав законної сили.

Саме відсутністю чіткої регламентації в законі питання, яке розглядається, пояснюється, на наш погляд, і те, що і в юридичній літературі при його вирішенні висловлюються прямо протилежні точки зору.

Ряд дослідників, спираючись на буквальный текст закону, який використовує словосполучення «постановлення вироку», пов'язують поняття «засудження» з самим фактом винесення (проголошення) судом вироку, незалежно від того, чи набрав він законної сили. Виходячи з цього, вони вважають, що якщо всі злочини вчинені особою до проголошення вироку, застосовуються правила ст. 70 КК, а якщо новий злочини вчинено після проголошення вироку – правила ст. 71 КК. При цьому наполягається, що таке рішення не залежить від того, чи набрав цей проголошений вирок законної сили.

¹ Оцінюючи положення ч. 4 ст. 70, частин 1 та 5 ст. 71 КК, слід перш за все звернути увагу на певну неточність, яку, на наш погляд, припускається кримінальний закон, вживаючи термін «постановлення вироку». Як випливає з приписів статей глави 28 КПК, постановлення вироку – це не якийсь одноразовий акт чи кінцевий результат діяльності суду, а певний процес, який включає до себе здійснення судом цілої низки дій і тому має свій початок і завершення. До кола цих дій закон відносить і нараду суддів (ст. 325 КПК), і вирішення питань, зазначених в статтях 324, 328–331 КПК, і складання вироку (ст. 332 КПК), і його підписання (ст. 329 КПК) судьями. Завершальним етапом цього процесу і, так би мовити, кінцевим його результатом згідно зі ст. 341 КПК є саме **проголошення вироку**, коли вже вирішені всі питання, вирок складений, підписаний і доводиться до відома учасників судового розгляду. Тому більш точним і коректним було б, на нашу думку, вживання в законі вказівки не на постановлення, а на «проголошення вироку», бо саме з цього моменту завершується процес його постановлення.

Так, М.І. Бажанов зазначав, що, думка про те, що підставою для застосування правил призначення покарання за сукупністю вироків «...буде вчинення нового злочину після набрання вироком законної сили... прямо суперечить тексту ст. 43, в якій говориться про вчинення нового злочину після винесення вироку». Виходячи з тексту статей 42 і 42 КК 1960 р., який в цьому питанні повністю збігається з редакцією статей 70 і 71 КК 2001 р., автор зазначав, що «поняття засудження... означає винесення (проголошення) вироку»¹.

Із такого тлумачення закону виходить і Пленум Верховного Суду України, коли в п. 25 постанови від 24 жовтня 2003 р. роз'яснює, що «за сукупністю вироків (ст. 71 КК) покарання призначається, коли засуджена особа до повного відбування основного чи додаткового покарання вчинила новий злочин, а також коли новий злочини вчинено після проголошення вироку, але до набрання ним законної сили»² (виділено авт. – **В.Т.**).

Прихильниками саме такого тлумачення закону у новітній літературі є, зокрема, Є.В. Благов, В.П. Малков та Т.Г. Чернова, які, крім посилання на текст кримінального закону, наводять такі додаткові аргументи на користь наведеної позиції.

Зокрема, вони вважають, що особа визнається засудженою вже з моменту проголошення вироку, незалежно від набрання ним законної сили, бо інше рішення цього питання надавало б пріоритет *формальному* моменту, а не сутності кримінальної ситуації. Це пояснюється тим, що оскільки відносно особи з дотриманням встановленої процесуальним законом процедури вже відбувся судовий розгляд, а також складений і проголошений обвинувальний вирок, то вчинення нею нового злочину ще до набрання цим вироком законної сили навряд чи дає підстави вважати таку особу менш небезпечною порівняно з тією, яка вчиняє такий злочин

---

¹ Див.: Бажанов М.І. Множественность преступлений... – С. 30–31; Зелинський А.Ф. Рецидив преступлений... – С. 6 та ін.

Прихильником такої позиції є і Зінченко І.О. (автор Розділу 1 цієї монографії), яка при аналізі повторності та сукупності злочинів виходить з того, що засудження означає факт постановлення (проголошення) вироку, незалежно від того, чи набрав останній законної сили.

² Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 18.

після набрання вироком законної сили. Звідси робиться висновок, що така особа навряд чи заслуговує застосування до неї і менш суворих правил призначення покарання порівняно з тією особою, яка, за інших рівних умов, вчиняє злочин після набрання вироком законної сили¹. Виходячи з цього, Є.В. Благов, навіть, пише, що «при вирішенні даного дискусійного питання пріоритетне значення формальній ознаці, набрав чи не набрав вирок законної сили, віддавати нерозумно й недоцільно»².

Але в літературі висловлюється і протилежна точка зору, прихильники якої вважають, що якщо всі злочини хоча і вчинені особою після проголошення вироку, але до набрання ним законної сили, то має місце сукупність злочинів і покарання має призначатися за правилами ст. 70 КК. Якщо ж новий злочин вчиняється особою після набрання вироком законної сили – має місце сукупність вироків і покарання повинно призначатися за правилами ст. 71 КК³.

Аргументи прихильників такої позиції зводяться до того, що всі правові наслідки, які стосуються засудження особи, а також порядку виконання вироку і відбування призначеного ним покарання, закон пов'язує саме і лише з моментом набрання вироком суду законної сили.

На наш погляд, остання позиція, незважаючи на недостатньо чітку редакцію у цьому питанні самого кримінального закону, у більшій мірі відповідає його змісту. Окрім аргументів, наведених прихильниками такої позиції, на її користь свідчить, на наш погляд, і наступне.

По-перше, уявляється, що прихильники протилежної точки зору не зовсім коректно підходять до тлумачення самого кримінального

¹ Див.: Малков В.П., Чернова Т.Г. Совокупность приговоров и применение наказания... – С. 25–29; Энциклопедия уголовного права. Т. 9. Назначение наказания. – С. 598, 669–670.

² Див.: Энциклопедия уголовного права. Т. 9. Назначение наказания. – С. 670.

³ Див.: Кафаров Т.М. Проблема рецидива в советском уголовном праве. – С. 218–219; Уголовный закон: Опыт теоретического моделирования. – М.: Наука, 1987. – С. 168, 257; Становский М.Н. Вказ. праця. – С. 360–362; Жинкина Е.Ю. Назначение наказания по совокупности преступлений и совокупности приговоров. – Автореф. дис... канд. юрид. наук. – Краснодар, 2002. – С. 6, 12–13; Агаев И.Б. Совокупность преступлений... – С. 194 та ін.

закону. Зокрема, вони посилаються на те, що в тексті ч. 1 ст. 71 КК зазначається на вчинення нового злочину «...після постановлення вироку...» без вказівки на те, чи набрав такий вирок законної сили. Це дійсно так, але це лише частина приписів закону, бо повний його текст цим далеко не обмежується і включає до себе також положення, згідно з якими цей новий злочин вчиняється не тільки «після постановлення вироку», а й вчиняється «засудженим до повного відбуття покарання». Тому тлумачення ч. 1 ст. 71 КК повинно здійснюватися не шляхом «виривання» з її тексту окремих слів чи фраз, а лише у повному обсязі, тобто в контексті (взаємозв'язку) з іншими її положеннями, бо лише такий підхід здатний забезпечити з'ясування дійсного змісту приписів закону.

Якщо ж виходити саме з такого способу тлумачення ч. 1 ст. 71 КК, то з її приписів однозначно випливає, що у особи, яка вчиняє новий злочин на цей момент вже виник обов'язок відбутися покарання, призначене їй попереднім вироком. Але, як вже зазначалось, відповідно до ст. 4 КВК підставою відбування покарання є лише такий обвинувальний вирок суду, який *набрав законної сили*. Вочевидь, що не може відбувати покарання особа, відносно якої вирок ще не набрав законної сили. Саме з цього моменту за нормами КВК особа перестає бути підсудним і набуває статусу засудженого. Тому посилання в ч. 1 ст. 71 КК на вчинення нового злочину саме *засудженим* є, на наш погляд, далеко не випадковим.

Таким чином, вказівка в тексті закону на вчинення нового злочину *засудженим до повного відбуття ним покарання* за попереднім вироком дає підстави вважати, що ст. 71 КК навіть у чинній її редакції припускає застосування її правил лише за умови, якщо новий злочин було вчинено після проголошення за попередній злочин лише такого вироку, який набрав законної сили.

По-друге, слід погодитися з авторами позиції, яка критикується, що і судовий розгляд справи, і факт проголошення вироку, безумовно, свідчать про негативну оцінку поведінки особи з боку суспільства та держави і повинні справляти певний психологічний (моральний) вплив на підсудного. Тому, якщо все це особою ігнорується, і вона вчиняє новий злочин ще до набрання вироком законної сили, то, безумовно, є підстави оцінювати її як таку, особистість якої характеризується її підвищеною небезпечністю. Але навряд чи цього

достатньо для прийняття рішення про призначення покарання за сукупністю вироків, бо для цього слід керуватися, як уявляється, не тільки характеристикою особистості винного і виходити з того, що судовий розгляд не справив на нього належного психологічного впливу, а й треба мати певні *юридичні підстави*.

На наш погляд, при вирішенні цього питання слід виходити з того, що негативна оцінка (осуд) з боку держави як особи винного, так і вчиненого нею діяння набувають статусу *офіційного і юридично значущого* лише з того моменту, коли обвинувальний вирок суду набирає законної сили. Саме з цього моменту з'являються не тільки моральні (психологічні), а й юридичні підстави для застосування правил призначення покарання, передбачених ст. 71 КК.

Крім того, вирішуючи це питання, не можна не враховувати, що і у процесі досудового провадження на особу підозрюваного чи обвинуваченого теж справляється певний психологічний вплив, іноді, навіть, з боку суду, за постановою (ухвалою) якого може бути обраний такий, наприклад, запобіжний захід, як взяття під варту (ст. 155 КПК). Якщо ж така особа в процесі досудового слідства вчинить новий злочин, то це теж свідчить про її підвищену суспільну небезпечність, але звідси зовсім не випливає можливість призначення їй покарання за правилами ст. 71 КК.

По-третє, якщо стати на позицію, яка критикується, то одразу ж виникає і питання: на яких законних підставах призначене попереднім вироком покарання може бути приєднане до того, яке призначається за новим вироком, і тим самим застосовано до особи, якщо сам цей попередній вирок ще не набрав законної сили і в зв'язку з цим ще не може бути не тільки виконаним (ст. 401 КПК, ст. 4 КВК), а й, навіть, звернутим до виконання (ст. 404 КПК). Крім того, якщо припустити таку ситуацію, то обвинувальний вирок буде виконуватися і особа буде відбувати призначене ним покарання, незважаючи на те, що стосовно цього вироку навіть не почали спливати ще строки давності, встановлені в ст. 80 КК.

По-четверте, якщо ж, все ж таки, припустити, що покарання, призначене вироком, який не набрав законної сили, може бути приєднане до призначеного за новим вироком, то виникає і ще ціла низка не менш важливих питань. Достатньо уявити, що попередній вирок надалі було скасовано, а справа припинена і особа виз-

нана невинуватою. Адже за таких умов необхідно не тільки виключити (вилучити) із остаточно визначеного за сукупністю вироків покарання ту його міру, яку було призначено за попередній злочин, а й постають питання про відповідність його кваліфікації приписам закону, про законність і справедливість тієї міри покарання, яку було остаточно визначено не тільки за сукупністю вироків, а й обрано за новий злочин, бо останній може бути кваліфікований за таких умов, наприклад, за ознакою повторності чи покарання за нього може бути призначено з урахуванням п. 1 ч. 1 ст. 67 КК.

По-п'яте, навряд чи можна погодитися і з оцінкою як «формальна ознака» такого юридичного факту, як набрання вироком законної сили, бо саме з цього моменту настають всі юридично значущі наслідки для засудженої цим вироком особи. Із цієї точки зору, формальним моментом можна вважати, скоріше, сам факт проголошення вироку, бо останній може бути ще оскарженим, а, отже, зміненим чи повністю скасованим вищестоящою судовою інстанцією¹.

По-шосте, терміни «засудження», «засуджений» є, на наш погляд, похідними від терміну «судимість», бо означають, що як сама особа, так і вчинене нею діяння були піддані осуду з боку держави, який від її імені не тільки проголошується судом в обвинувальному вироку, а й набуває значення офіційного юридичного акту і тягне за собою юридично значущі наслідки лише з набранням цим вироком законної сили. Тому засудження особи повинно пов'язуватися тільки з наявністю у неї судимості, яка згідно з ч. 1 ст. 88 КК виникає, як відомо, лише з моменту набрання вироком суду законної сили², бо не може вважатися засудженою особа, яка ще (або вже) не має судимості. Якщо ж стати на протилежну позицію, то виникає парадоксальна ситуація, за наявності якої прийшлося би визнати, що правила ст. 71 КК, з одного боку, не можуть бути застосовані, коли судимість вже «зникла», бо вона погашена чи знята, а, з іншого, – вони (ці правила) можуть використовуватися, коли ця судимість ще «не виникла», бо вирок за попередній злочин ще не набрав законної сили.

---

¹ Див.: Южанин В.Е., Армашова А.В. Проблемы рецидива преступлений и ответственности за него... – С. 18–19.

² Див.: Голіна В.В. Судимість. – С. 18–21.

Нарешті, при вирішенні розглядуваного питання не можна ігнорувати і Рішення Конституційного Суду України № 9-рп від 27 жовтня 1999 року, відповідно до якого «особа не несе кримінальної відповідальності до тих пір, поки її не буде визнано судом винною у вчиненні злочину і вирок суду не набере законної сили», бо «кримінальна відповідальність настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду»¹ (виділено авт. – **В.Т.**). Звідси випливає, що допускаючи застосування правил ст. 71 КК стосовно ситуацій, коли за один із декількох вчинених злочинів вирок ще не набрав законної сили, прийшлося б тим самим визнати і можливість призначення покарання за такий злочин, за який особа ще не тільки не була засуджена, а й, навіть, не піддавалася кримінальній відповідальності.

Наведене, на наш погляд, свідчить, що призначення покарання за сукупністю вироків (ст. 71 КК) можливо лише за умови, якщо новий злочин вчиняється засудженим після набрання законної сили попереднім вироком, але до повного відбуття призначеного ним покарання.

У той же час слід погодитися з тим, що редакція чинних норм КПК, КК та КВК стосовно розглянутого питання дає підстави для різного тлумачення приписів закону, що не виключає прийняття помилкових рішень при призначенні покарання за сукупністю як злочинів, так й вироків. Тому було б цілком доцільно внести відповідні зміни до закону, а саме зазначити: а) в КПК і КВК – що засудженою вважається особа, щодо якої проголошений обвинувальний вирок суду з призначенням покарання, який набрав законної сили; в) в ст. 70 КК – що призначення покарання за сукупністю злочинів здійснюється, якщо декілька злочинів вчинені особою до набрання вироком законної сили хоча б за один із них; в) в ст. 71 КК – що призначення покарання за сукупністю вироків здійснюється, якщо засуджений після набрання вироком законної сили, але до повного відбуття призначеного ним покарання вчинив новий злочин.

---

¹ Див.: Рішення Конституційного Суду України № 9-рп від 27 жовтня 1999 року у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканість) // Офіційний Вісник України. – 1999. – № 44. – Ст. 2193.

2.2.2. Порядок і межі призначення покарання за сукупністю вироків

Відповідно до ч. 1 ст. 71 КК призначення покарання за сукупністю вироків здійснюється в *два етапи*.

На *першому* суд призначає основне (чи і додаткове) покарання за знову вчинений злочин (за новим вироком), керуючись статтями 65-67 КК, а за необхідності – й статтями 68-70, 98-102, ч. 1 ст. 103 КК.

На *другому* етапі до покарання, призначеного за новим вироком, суд повністю або частково *приєднує* невідбуту частину покарання за попереднім вироком і визначає остаточне покарання за сукупністю вироків у тих межах, які встановлені ч. 2 ст. 71 КК.

Вказівка закону про *приєднання* невідбутої частини покарання за попереднім вироком до покарання, що призначене за новим вироком, по суті означає, що їх остаточне визначення за сукупністю вироків здійснюється шляхом повного чи часткового *складання*.

Ураховуючи ситуацію, відповідно до якої новий злочин вчиняється особою після засудження за попередній, що свідчить про підвищений ступінь суспільної небезпечності особи винного, закон виходить з того, що у таких випадках є всі підстави для посилення відповідальності, а, отже, для складання покарань, і в зв'язку з цим виключає, за загальним правилом, можливість застосування принципу їх поглинення.

Складання покарань за правилами ст. 71 КК здійснюється з урахуванням наступних вимог.

1. Складанню зі знову призначеним покаранням підлягає лише те покарання або та його частина, яке *ще повністю чи частково не відбуде* засудженим за попереднім вироком. Отже, та частина покарання яку вже було відбуто до вчинення нового злочину, судом не враховується, а до уваги береться лише невідбута частина покарання за попереднім вироком.

2. Для застосування складання і визначення на його підставі остаточної міри покарання за сукупністю вироків необхідно точно встановити *невідбуту частину покарання*, призначеного за попереднім вироком. У зв'язку з цим у новому вироку суд має зазначити не тільки міру покарання, яка остаточна визначається ним за сукупністю вироків, а й *той вид покарання* (основного

і додаткового), який було призначено за попереднім вироком, а також встановити, яка саме його частина (у якому розмірі) ще не відбута засудженим на момент вчинення нового злочину. Тому в постанові від 24 жовтня 2003 р. (п. 26) цілком слушно зазначається: «Маючи на увазі, що при визначенні покарання за правилами ст. 71 КК до покарання за новим вироком повністю або частково приєднується невідбута частина покарання за попереднім вироком, суди повинні точно встановлювати невідбуту частину основного й додаткового покарань і зазначати їх вид та розмір у новому вироку»¹.

3. Визначення (обчислення) невідбутої частини покарання здійснюється судом, з урахуванням трьох моментів, а саме: а) чи відбував засуджений покарання, призначене попереднім вироком, *реально* (фактично); б) чи було його повністю або достроково, але обов'язково *умовно звільнено від його відбування*; в) чи була невідбута частина цього покарання заміненна більш м'яким покаранням. Виходячи з цього, *невідбутою частиною покарання* за попереднім вироком належить вважати:

- повністю невідбуте засудженим основне покарання або невідбуту його частину;
- повністю невідбуте засудженим додаткове покарання або невідбуту його частину;
- покарання, від відбування якого особу звільнено з випробуванням на підставі статей 75, 79, 104 КК;
- частину покарання, від якого засудженого було звільнено умовно-достроково на підставі статей 81 і 107 КК;
- невідбуту частину більш м'якого покарання, яке було застосоване до засудженого в порядку заміни на підставі статей 82, ч. 4 ст. 83, ст. 85, ч. 3 ст. 86, ч. 2 ст. 87 КК)²;

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 19.

² Слід спеціально обмовитися, що на відміну від приписів ст. 85 і ч. 3 ст. 86 КК згідно з положеннями ч. 2 ст. 2 Закону України від 1 жовтня 1996 року (зі змінами від 19 грудня 2006 р.) «закон про амністію не може передбачати заміну одного покарання іншим...» (Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 48. – Ст. 263; 1997. – № 9. – Ст. 69; 2000. – № 35. – Ст. 281; 2007. – № 9. – Ст. 79). Докладно про ці суперечності, які мають місце в зазначених законодавчих актах, див.: Герасименко В.П. Вказ. праця. – С. 11–12, 16.

– невідбуту частину покарання від відбування якого було звільнено засуджену жінку на підставі ст. 83 КК. У цьому випадку слід урахувати, що звільнення засудженої жінки від подальшого відбування призначеного їй покарання на підставі ч. 1 ст. 83 і ч. 4 ст. 83 КК має умовний характер. Тому, якщо в період такого звільнення засуджена вчиняє новий злочин, то відповідно до ч. 6 ст. 83 КК при призначенні покарання застосовуються правила ст. 71 КК;

При вирішенні питання про те, яку частину призначеного за попереднім вироком покарання слід вважати невідбутою, особливої уваги заслуговує роз'яснення, наведене з цього приводу у постанові Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. «Про практику призначення судами кримінального покарання», де поряд з іншими рекомендаціями, які цілком відповідають вимогам закону, в п. 26 цієї постанови зазначається, що невідбутою частиною покарання за попереднім вироком треба вважати також *«покарання від відбування якого звільнено неповнолітнього із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 105 КК)»*¹ (виділено авт. – **В.Т.**).

Аналогічну позицію займає і В.О. Навроцький, який вважає, що *«захід, передбачений ст. 105 КК, повинен застосовуватися тоді, коли неповнолітній може бути виправлений без реального виконання кримінального покарання, але лише за умови застосування примусових заходів виховного характеру»*. Тому при застосуванні ст. 105 КК, на думку цього автора, *«...суд визначає покарання, встановлює його вид і розмір і постановляє про звільнення від покарання...»*, у зв'язку з чим *«при вчиненні неповнолітнім нового злочину в період відбування примусових заходів виховного характеру йому призначається покарання за сукупністю вироків на основі ст. 71 та ч. 2 ст. 103 КК»*² (виділено авт. – **В.Т.**).

Вважаємо, однак, що наведена позиція суперечить приписам ст. 105 КК, бо у цій нормі, по-перше, передбачено *звільнення від*

---

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 19.

² Див.: Кримінальне право України: Заг. частина. – К.: Правові джерела, 2002. – С. 398–399, 402; Научно-практический комментарий Уголовного кодекса Украины / Под ред. Н.И. Мельника, Н.И. Хавронюка. – К.: Каннон; А.С.К., 2002. – С. 253, 255; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2003. – С. 216–218.

призначення покарання, а не від його відбування (реального виконання), яке, по-друге, здійснюється судом *без призначення покарання* і, по-третє, має *остаточний і безумовний* характер. Проаналізуємо наведені ствердження більш докладно¹.

Перш за все слід зазначити, що за чинним кримінальним законом суд може звільнити особу (у тому числі й неповнолітню) від покарання шляхом її звільнення від: а) призначення покарання (наприклад, за ст. 105 КК); б) відбування (реального виконання) призначеного судом покарання (наприклад, за ст. 104 КК); в) подальшого (часткового) відбування призначеного судом покарання (наприклад, за ст. 107 КК)².

Відповідно ж до ч. 1 ст. 105 КК «неповнолітній, який вчинив злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнений судом від покарання, якщо буде визнано, що внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки він на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання». З наведених положень закону випливає, що звільнення від покарання, передбачене ст. 105 КК, можливе, крім іншого, лише за умови, якщо, на думку суду, неповнолітній *не потребує застосування до нього покарання*. Тому, при застосуванні ст. 105 КК має місце таке звільнення від покарання, яке здійснюється шляхом постановлення (проголошення) обвинувального вироку, але *без призначення покарання*³, бо замість останнього, передбаченого у відповідній санкції статті Особливої

¹ У зв'язку з тим, що у даному випадку мова йде про звільнення від покарання саме *неповнолітнього*, надалі автор оперує тут лише нормами Розділу XV Загальної частини КК.

² Див.: Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності. – К.: Атіка, 2004. – С. 59–60; Кримінальне право України: Загальна частина. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – С. 408; Пинаев А.А. Уголовное право Украины. Общая часть. – Х.: «Харьков юридический», 2005. – С. 401; Гришук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина. – К.: Видав. Дім «Ін Юре», 2006. – С. 497 та ін.

³ Див.: Пинаев А.А. Курс лекций по Общей части уголовного права. Книга вторая «О наказании». – Х.: Харьков юридический, 2002. – С. 125; Пинаев А.А. Уголовное право Украины. Общая часть. – Х.: «Харьков юридический», 2005. – С. 466–467; Гришук В.К. Вказ. праця. – С. 555; Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кривоченко та ін., За ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 3-є вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – С. 459 та ін.

частини КК, суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру¹. Інакше кажучи, при застосуванні ст. 105 КК покарання взагалі не призначається, а здійснюється *засудження без призначення покарання*. Саме тому в ст. 105 КК закон не називає жодного з видів покарань, які б могли бути призначені неповнолітньому за інших умов, і саме цим ст. 105 КК відрізняється, наприклад, від ст. 104 КК, на підставі якої: а) здійснюється звільнення

¹ Вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що як в законі, так і в юридичній літературі проголошення обвинувального вироку *без призначення покарання* традиційно називають звільненням від покарання і тому відносять до такого його виду, як звільнення від призначення покарання. На наш погляд, таке рішення є не зовсім коректним, бо будь-яке звільнення від покарання (на відміну від звільнення від кримінальної відповідальності) припускає попереднє його призначення, тобто може здійснюватися лише *після призначення покарання судом*. (Див.: Скибицький В.В. Освобождение от уголовной ответственности и отбывания наказания. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 12; Благов Е.В. Применение уголовного права (теория и практика). – СПб.: «Юрид. центр Пресс», 2004. – С. 299; Михайлов К.В. Уголовно-правовой институт освобождения от наказания. – М.: Изд-во «Юрлинформ», 2008. – С. 12, 16 та ін.)

Якщо ж проголошується обвинувальний вирок, але зазначене у відповідній санкції статті Особливої частини КК покарання цим вироком не призначається, то і звільнити від нього особу неможливо, бо воно їй взагалі ще не призначалось. У таких випадках складається ситуація, сутність якої полягає у тому, що суд не звільняє особу від покарання, яке призначено, а відмовляється від його призначення, тобто не призначає покарання, передбачене у відповідній санкції статті КК, і засуджує особу без призначення покарання. Саме так визначає сутність такої ситуації закон стосовно, наприклад, додаткового покарання в ч. 2 ст. 69 КК, де прямо зазначається, що суд не звільняє особу від додаткового покарання, а може *не призначати* таке додаткове покарання, що передбачене в санкції статті Особливої частини КК як обов'язкове.

На наш погляд, сутність ситуації, що розглядається, полягає у тому, що, з одного боку, закон наділяє суд *правом* призначати покарання (ч. 1 ст. 50 КК), а, з іншого, – цьому праву кореспондує *обов'язок* суду призначити покарання за наявності умов, передбачених законом (ч. 1 ст. 2 КК). Але у випадках, прямо передбачених законом (наприклад, за ст. 105 КК), останній звільняє суд від обов'язку призначати покарання і тим самим наділяє його правом відмовитися від призначення покарання. Таким чином, у таких випадках можна, скоріше, говорити про звільнення суду від обов'язку призначити покарання, ніж про звільнення від покарання самого засудженого. За наявності такої ситуації і має місце, так зване, *«засудження без призначення покарання»*.

неповнолітнього не від призначення покарання, а від відбування (реального виконання) вже призначеного вироком суду покарання, а у зв'язку з цим, б) застосовується звільнення щодо такої особи, яка є вже засудженою до певного виду покарання – позбавлення волі (ч. 2 ст. 105 КК). Якщо б ситуація була іншою, то в ст. 105 КК прямо перелічуватися б ті види покарань, при засудженні до яких допускалося б звільнення неповнолітнього від їх відбування. Ще чіткіше відмінність цих видів звільнення від покарання простежується при співставленні ст. 105 КК зі ст. 107 КК, яка (на відміну від ст. 105 КК) застосовується лише до особи, щодо якої не тільки було призначено покарання, а й стосовно лише такої особи, яка вже реально відбула частину цього покарання.

Таким чином, якщо неповнолітній був звільнений від покарання на підставі ст. 105 КК, але в процесі виконання примусових заходів виховного характеру вчинив новий злочин, то правила ст. 71 КК аж ніяк до нього застосовані бути не можуть, бо за попередній злочин покарання йому взагалі не призначалося¹. Більш того, у особи, щодо якої застосовується ст. 105 КК, відповідно до ч. 3 ст. 88 КК (ч. 1 ст. 108 КК) навіть не виникає судимість, бо стосовно неї хоча і проголошується обвинувальний вирок, але вона засуджується останнім без призначення покарання².

¹ Як вже зазначалось, з цього виходить більшість спеціалістів. (Окрім висезгаданих праць, див. також: Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Загальна частина. Під заг. ред. Потебенька М.О., Гончаренка В.Г. – К.: «ФОРУМ», 2001. – С. 378–379; Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий / Отв. ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2004. – С. 241; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Книга 1. Загальна частина. За заг. ред. Гончаренка В.Г., Андрушко П.П. – К.: «ФОРУМ», 2005. – С. 315).

² В.В. Голина вважає, що «інститут засудження без призначення особі покарання чинному законодавству невідомий», бо положення ч. 3 ст. 88 КК були запозичені у свій час із ч. 3 ст. 327 КПК, яка у чинній редакції їх не містить. (Див.: Голина В.В. Судимість. – С. 180). На наш погляд, внесення певних змін до КПК, доцільність і обґрунтованість яких, до речі, досить сумнівна, і в зв'язку з цим відсутність належної процесуальної регламентації порядку проголошення обвинувального вироку без призначення покарання, навряд чи може слугувати серйозним аргументом на користь того, що засудження без призначення покарання на теперішній час не існує і залишилося поза увагою законодавця.

Далі. Загально визнаним є також поділ звільнення від покарання на такі його види, як: а) умовне та б) безумовне¹. Якщо при умовному звільненні щодо подальшої поведінки особи протягом визначеного строку висуваються певні умови, виконання (чи, навпаки, невиконання) яких і впливає на остаточність вирішення питання про таке звільнення, то при безумовному, – як справедливо зазначає Ю.В. Баулін, «... жодні вимоги щодо подальшої поведінки особи не висуваються і звільнення від покарання стає остаточним з моменту набуття законної сили відповідним правозастосовчим актом суду»².

Аналізуючи ст. 105 КК під цим кутом зору, слід зазначити, що зміст її приписів не містить жодної вимоги, яку б висував закон щодо подальшої (майбутньої) поведінки особи на протязі застосу-

---

Так, при застосуванні частин 4 і 5 ст. 74, ст. 105 КК звільнення особи від покарання здійснюється саме таким чином, коли суд хоча і проголошує обвинувальний вирок, але покарання цим вироком не призначається. (Див.: Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2006. – С. 252–253, 309; Кримінальне право України: Загальна частина. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – С. 408, 441–412, 459). Більше того, такі ситуації виникають і тоді, коли санкція статті Особливої частини КК, за якою засуджується особа, передбачає лише такі види покарань, жодне з яких, з огляду на вік чи стан такої особи, не можуть бути до неї застосовані. (Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 15; 2004. – № 5. – С. 7).

¹ Див.: Михлин А.С. Проблемы досрочного освобождения от отбывания наказания. – М.: ВНИИ МВД СССР. – 1982. – С. 9–11; Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть Общая. – К.: Наукова думка, 1985. – С. 386–387, 415; Скибицкий В.В. Вказ. праця. – С. 68–69; Чернишова Н.В. Кримінальне право України. (Загальна частина). – Навч. посібник. – К.: Атіка, 2003. – С. 198–199; Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Навч. посібник. – К.: «Центр навчальної літератури», 2004. – С. 322; Михайлов К.В. Вказ. праця. – С. 35.

Оскільки при безумовному звільненні особа в момент його застосування одразу ж і остаточно звільняється від покарання, а при умовному – таке звільнення остаточно настає лише після спливу певного проміжку часу, протягом якого звільнена особа повинна виконати поставлені перед нею умови, зазначені види звільнення іноді ще називають *остаточними* та *неостаточними*. (Див., напр.: Гришук В.К. Вказ. праця. – С. 501).

² Див.: Кримінальне право України: Загальна частина. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – С. 409.

вання до неї примусових заходів виховного характеру і яка могла б слугувати умовою її остаточного звільнення від покарання. Зовсім по-іншому вирішується це питання в статтях 104 і 107 КК, де в першій з цих норм (ч. 1 ст. 105 КК) з посиланням на ст. 78 КК, а в другій – безпосередньо (ч. 5 ст. 107 КК), закон встановлює, що у разі вчинення звільненою особою нового злочину в період іспитового строку (ст. 104 КК) чи протягом невідбутої частини покарання (ст. 107 КК) суд призначає їй покарання за правилами, передбаченими у статтях 71 і 72 КК. Звідси випливає, що є всі підстави вважати, що звільнення від покарання за ст. 105 КК є *остаточним і безумовним*, а тому час, протягом якого до неповнолітнього застосовуються примусові заходи виховного характеру, не є своєрідним іспитовим строком, бо ніяких умов його спливу закон не висуває. У зв'язку з цим у разі вчинення неповнолітнім нового злочину під час застосування примусових заходів виховного характеру останній підлягає відповідальності лише за цей новий злочин і повинен відбувати покарання, яке призначається вироком суду тільки за цей злочин¹.

Таким чином, вчинення нового злочину неповнолітнім, який був звільнений від покарання на підставі ст. 105 КК, не тягне за собою призначення покарання за сукупністю вироків, бо за попереднім вироком покарання не призначалося. Отже, вказівка Пленуму Верховного Суду (як і думка В.О. Навроцького), що вчинення нового злочину особою, до якої була застосована ст. 105 КК, тягне за собою призначення покарання за правилами ст. 71 КК, суперечать приписам чинного закону.

Слід зазначити, що при вирішенні питання про визначення невідбутої частини покарання, яка за чинним законом дійсно підлягає приєднанню до покарання, призначеного за новим вироком, у судовій практиці теж допускаються ще помилки.

Так, при застосуванні до засудженого за попереднім вироком статей 75, 79 чи 104 КК від реального відбування покарання, призначеного цим вироком, засуджений, як відомо, звільняється *повністю*, але з іспитовим строком. Тому, якщо новий злочин вчи-

¹ Див.: Бурдін В.М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні. – К.: Атіка, 2004. – С. 175; Пинаев А.А. Уголовное право Украины. Общая часть. – С. 467; Гришук В.К. Вказ. праця. – С. 555.

няється засудженим протягом цього іспитового строку, невідбуту частину покарання складає раніше призначене покарання у *повному його обсязі* (розмірі), бо на момент вчинення нового злочину воно взагалі ще не відбувалося засудженим. Таким чином, у таких випадках складанню з покаранням, призначеним новим вироком, підлягає увесь строк покарання, призначеного попереднім вироком. Прикладом помилкового рішення цього питання може слугувати наступна справа.

Так, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України скасувала вирок і ухвалу апеляційного суду за справою С. з тих підстав, що зазначені судові інстанції при застудженні С. залишили поза увагою дані про те, що на момент вчинення нових злочинів С. був попередньо засудженим за ч. 2 ст. 185 КК на три роки обмеження волі й на підставі ст. 75 КК звільнений від відбування покарання з випробуванням на три роки. Ураховуючи, що С. учинив нові злочини у період іспитового строку, суд мав застосувати ст. 71 КК і скласти раніше і знов призначені покарання, проте не зробив це, а безпідставно зазначив, що попередній вирок щодо С. має виконуватися самостійно¹.

При застосуванні статей 81, 107 КК невідбутою є та частина покарання, призначеного попереднім вироком, від подальшого відбування якої засудженого було умовно-достроково звільнено. Якщо новий злочин вчиняється особою протягом цієї невідбутої частини покарання, саме вона і підлягає приєднанню до покарання, призначеного за новим вироком (ч. 4 ст. 81, ч. 5 ст. 107 КК). Незважаючи на достатньо чіткі приписи з цього питання, які містяться в ч. 4 ст. 81 і ч. 5 ст. 107 КК, у судовій практиці воно вирішується не завжди правильно.

Так, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України скасувала вирок суду і ухвалу апеляційного суду за справою Б., якого було засуджено за ч. 2 ст. 186 КК до позбавлення волі, з таких підстав.

Як убачається з матеріалів справи, 18 грудня 2003 року Б. був звільнений від відбування покарання за раніше вчинений ним злочин на один рік, один місяць і 22 дні. 20 грудня 2004 року Б. учинив

---

¹ Див.: Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 4(6). – С. 24–25.

новий злочин, передбачений ч. 2 ст. 186 КК. Однак, незважаючи на те, що новий злочин Б. учинив до закінчення строку відбування покарання за попередній злочин, при призначенні Б. покарання за новим вироком, суд у порушення вимог ч. 4 ст. 81 КК не застосував правила ст. 71 КК, не визначив та не приєднав до цього покарання не відбуту засудженим частину покарання за попереднім вироком¹.

За справою С.А. суд допустився іншої помилки. Як убачається з матеріалів справи, вироком від 8 лютого 1999 року С.А. було засуджено до позбавлення волі строком на чотири роки, а 14 вересня 2000 року його було звільнено від частини призначеного покарання умовно-достроково на один рік, вісім місяців і 18 днів. Термін невідбутої частини покарання сплинув 2 червня 2002 року, тоді як новий злочин С.А. вчинив 13 липня 2002 року, тобто після закінчення строку невідбутої частини покарання за попередній злочин. Але суд при призначенні С.А. покарання допустився помилки, бо приєднав невідбуту частину покарання, строк якого вже сплинув, і обрав остаточну міру покарання на підставі ст. 71 КК².

4. Як вже зазначалось, при встановленні невідбутої частини покарання слід урахувувати не тільки її тривалість (розмір), а й *вид* того покарання, який було призначено попереднім вироком. Тому в постанові від 24 жовтня 2003 року (п. 26) звертається увагу судів на те, що «у разі, коли особа була засуджена до позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з випробуванням (статті 75, 104 КК) або була звільнена від відбування покарання умовно-достроково (статті 81, 107 КК) і в період іспитового строку або строку умовно-дострокового звільнення вчинила новий злочин, суд зобов'язаний визначити остаточне покарання у виді позбавлення волі, зокрема й тоді, коли останнім за часом вироком призначаються більш м'які види покарання»³.

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 1. – С. 13. Див. також: Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 1(3). – С. 28–29.

² Див.: Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 2(4). – С. 22–23.

³ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 19.

Наведена рекомендація цілком відповідає змісту приписів ст. 71 КК, бо виходить із того, що вчинення нового злочину після засудження за попередній свідчить про підвищену суспільну небезпечність винного, а тому при призначенні покарання за двома вироками, тобто за їх сукупністю, до такої особи не може бути застосоване більш м'яке покарання порівняно з тим, яке було призначено їй лише за одним з цих вироків¹.

5. Складання покарань за ч. 1 ст. 71 КК може бути як *повним*, так і *частковим*, а питання про те, яку саме частину невідбутого покарання слід приєднувати до знову призначеного, суд вирішує *на свій розсуд* з урахуванням конкретних обставин справи і даних про особу винного, виходячи з тих допустимих меж складання, які встановлені ч. 2 ст. 71 КК.

6. Порядок здійснення самого складання залежить також від того, які саме види покарань призначені за окремими вироками. Якщо такі покарання належать до *одного виду*, то вони лише підсумовуються у межах, встановлених ч. 2 ст. 71 КК. Якщо ж вони є *різновидними*, то перш, ніж здійснити їх складання, менш суворий вид покарання, призначений за будь-яким вироком (попереднім чи знову проголошеним) має бути переведений у більш суворий за правилами, передбаченими ч. 1 ст. 72 КК.

Хоча в ч. 1 ст. 71 КК встановлено, що визначення остаточного покарання за сукупністю вироків здійснюється лише шляхом застосування принципу складання покарань, але з приписів ч. 2 цієї статті випливає, що у деяких випадках суд «змушений» удаватися і до поглинення або невідбутої частини покарання за попереднім вироком, або покарання, призначеного за новим вироком.

Так, згідно з ч. 2 ст. 71 КК якщо хоча б за одним із вироків призначається довічне позбавлення волі, то остаточне покарання за сукупністю вироків визначається шляхом *поглинення* будь-яких менш суворих видів покарань довічним позбавленням волі. Інакше кажучи, довічне позбавлення волі, призначене за одним із вироків

---

¹ Див.: Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 86–88.

(попереднім або наступним), завжди поглинає собою менш суворі види покарань, призначені за іншими вироками¹.

Проте до застосування принципу поглинення суд змушений удаватися не лише в наведеному, а й в інших випадках². У постанові від 24 жовтня 2003 р. (п. 25), зокрема, роз'яснюється, що «якщо за знову вчинений злочин призначено передбачене законом максимальне покарання, невідбута частина покарання за попереднім вироком підлягає поглиненню»³. Так, якщо до повного відбуття виправних робіт, призначених за ч. 1 ст. 122 КК, особа вчиняє крадіжку, за яку засуджується за ч. 2 ст. 185 КК до 5 років обмеження волі, то покаранням за останнім вироком суд змушений поглинути невідбутий за попереднім вироком строк виправних робіт.

При визначенні покарання за сукупністю вироків, крім складання і поглинення покарань, призначених за окремими вироками, не виключається і їх призначення за принципом *одночасного застосування*, бо якщо хоча б за одним із вироків призначається основне покарання, передбачене ст. 53 або ст. 55 КК, остаточне покарання за сукупністю вироків не може бути визначене в цих випадках ні шляхом поглинання, ні шляхом складання. Саме в цих випадках застосовуються правила, передбачені ч. 3 ст. 72 КК, згідно з якими зазначені види покарань (статті 53, 55 КК), призначені за окремими вироками, завжди *застосовуються одночасно* і виконуються самостійно.

¹ Звертає на себе увагу те, що в ч. 2 ст. 71 КК закон допускає певну неточність в термінології, бо спочатку в його тексті вказується на *складання* довічного позбавлення волі з іншими видами покарань, а потім зазначається, що остаточне покарання визначається в таких випадках шляхом *поглинення* менш суворих покарань довічним позбавленням волі. Такої ж самої неточності припустився і Пленум Верховного Суду в п. 25 постанови від 24 жовтня 2003 р. (Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 18). Проте, поглинення покарань не може одночасно являти собою і їх складання. Треба усунути це протиріччя шляхом закріплення в законі правила, наприклад, такого змісту: «При призначенні за одним із вироків довічного позбавлення волі остаточне покарання за сукупністю вироків визначається шляхом поглинення менш суворих покарань довічним позбавленням волі».

² Див.: Рад. право. – 1970. – № 6. – С. 105–106.

³ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 18.

Так, Ш., раніше засуджений до основного покарання у виді штрафу, вчинив новий злочин до його сплати. Враховуючи це, суд засудив Ш. за сукупністю вироків, але, визначаючи остаточне покарання за правилами ст. 71 КК, перевів несплачений штраф у сумі 850 грн. на чотири місяці та 16 днів позбавлення волі і приєднав отримане таким чином покарання до позбавлення волі, призначеного за новим вироком.

Однак у ухвалі спільного засідання Судової палати у кримінальних справах та Військової судової колегії Верховного Суду України, які цілком слушно змінили цей вирок, було зазначено, що «не ґрунтується на вимогах закону і рішення про переведення покарання у виді штрафу на покарання у виді позбавлення волі, оскільки відповідно до ч. 3 ст. 72 КК основне покарання у виді штрафу при призначенні його за сукупністю вироків складанню з іншими видами покарань не підлягає і виконується самостійно»¹.

Остаточне покарання за сукупністю вироків шляхом застосування для цього принципу складання призначених за окремими вироками покарань визначається судом із урахуванням наступних вимог.

1. Відповідно до ч. 4 ст. 71 КК остаточне покарання за сукупністю вироків в усіх випадках обов'язково має бути більшим, ніж покарання, призначене за новим вироком, і ніж невідбута частина покарання за попереднім вироком. Таке роз'яснення закону наведено і в постанові від 24 жовтня 2003 року². Проте, саме при визначенні розміру остаточного покарання за сукупністю вироків в судовій практиці допускається найбільший відсоток помилок.

Так, за справою Б., останнього було засуджено за ст. 395 КК на один місяць арешту. На підставі ст. 71 КК до призначеного покарання суд приєднав невідбуту частину покарання за попереднім вироком і за сукупністю вироків визначив засудженому остаточне покарання у виді трьох місяців арешту.

Як убачається із матеріалів справи, Б. за попереднім вироком було засуджено за частинами 2, 3 ст. 140 КК 1960 р. на три роки шість місяців позбавлення волі, а згодом звільнено умовно-достроково на один рік і 21 день. Останній злочин, передбачений

---

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 4. – С. 21–23.

² Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 18.

ст. 395 КК, Б. учинив у період невідбутої частини покарання, призначеного йому за попереднім вироком. Проте, за сукупністю вироків суд призначив Б. покарання у виді трьох місяців арешту, не врахувавши при цьому, що згідно з вимогами ч. 4 ст. 71 КК остаточне покарання за сукупністю вироків має бути більшим від покарання, призначеного за новий злочин, а також від невідбутої частини покарання за попереднім вироком. Виходячи з цього, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок суду щодо Б. скасувала¹. Аналогічні помилки допускали суди і за цілою низкою інших справ².

2. Хоча складання здійснюється шляхом приєднання невідбутої частини покарання до *знову призначеного*, проте межі такого складання визначаються *за більш суворим видом покарання*, незалежно від того, за яким вироком – попереднім чи наступним – такий більш суворий вид покарання було призначено.

Ця вимога впливає з ч. 1 ст. 72 КК, відповідно до якої при складанні різних видів покарань за сукупністю злочинів або вироків *менш суворий вид покарання переводиться в більш суворий*³. Так, якщо, наприклад, особа, засуджена до позбавлення волі, вчиняє до повного відбуття покарання новий злочин, за який засуджується до виправних робіт, то остаточне за сукупністю вироків її буде засуджено до позбавлення волі.

3. Межі складання, а отже, й загальний строк (розмір) остаточного покарання за сукупністю вироків встановлені в ч. 2 ст. 71 КК і залежать від:

- виду покарання, який призначений за попереднім вироком;
- виду покарання, який призначений за наступним вироком;
- розміру невідбутої частини покарання за попереднім вироком;

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 6. – С. 18–19.

² Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 3. – С. 13–14; № 8. – С. 18–19; № 9. – С. 20; № 12. – С. 17, 22; 2007. – № 3. – С. 12; Рішення Верховного Суду України. – 2005. – Вип. 2(9). – С. 95–96; Вип. 1(10). – С. 94–95; Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 1(3). – С. 30; Судова практика у кримінальних справах Верховного Суду України: Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре». – 2007. – С. 86–88.

³ Див.: Практика судів України з кримінальних справ (2001–2005). – С. 103–105.

– розміру покарання, призначеного за наступним вироком;
– ступеня тяжкості злочину, за вчинення якого особу засуджено за попереднім чи за наступним вироками.

Якщо за кількома вироками призначені покарання *одного виду* або такі *різновидні*, що підлягають складанню з використанням правил ч. 1 ст. 72 КК, то остаточне покарання за сукупністю вироків відповідно до ч. 2 ст. 71 КК визначається *в максимальних межах, установлених для більш суворого з цих видів покарань у Загальній частині КК*¹. Наприклад, при складанні виправних робіт максимально допустиму межу становить строк у два роки (ч. 1 ст. 57 КК), а при складанні обмеження волі його максимальний строк не може перевищувати п'яти років (ч. 1 ст. 61 КК) тощо.

Встановлюючи межі складання – максимум відповідного виду покарання – ч. 2 ст. 71 КК передбачає і *виняток* із цього загального правила, але стосовно лише *одного виду покарання – позбавлення волі*, загальний строк якого за сукупністю вироків може бути більшим п'ятнадцяти років, але не повинен перевищувати двадцяти п'яти років за умови, якщо хоча б один зі вчинених злочинів *є особливо тяжким* (ч. 5 ст. 12 КК).

Проте призначення за сукупністю вироків позбавлення волі на строк понад п'ятнадцяти років є лише *правом*, а не обов'язком суду, який може їм і не скористатися, навіть, якщо одним із вироків особу засуджено за особливо тяжкий злочин. Такий висновок ґрунтується на приписах ч. 2 ст. 71 КК, де зазначається, що «загальний строк позбавлення волі *може бути* більшим п'ятнадцяти років...» (виділено авт. – **В.Т.**). Таким чином, суд *на свій розсуд* вирішує це питання, виходячи з конкретних обставин справи, з урахуванням обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, і даних про особу підсудного.

Водночас може скластися і така ситуація, коли призначення остаточного покарання в межах 15-річного строку позбавлення волі за особливо тяжкі злочини стає неможливим, бо за кожним із вироків це покарання може бути призначене в максимальних межах – 15 років. За таких умов суд зобов'язаний застосувати принцип часткового складання і визначити остаточне покарання за сукуп-

¹ Див.: Рад. право. – 1988. – № 6. – С. 90; Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1993. – № 4. – С. 44–45.

ністю вироків на строк понад п'ятнадцяти, але не більше двадцяти п'яти років позбавлення волі, бо поглинення покарань в силу ч. 1 ст. 71 КК у таких випадках виключається.

Хоча у ч. 2 ст. 71 КК наведений лише єдиний випадок призначення позбавлення волі за сукупністю вироків на строк понад 15-ти років, проте за межі цього строку суд може вийти і тоді, коли новий злочин вчиняється під час відбування покарання особою, якій згідно з ч. 2 ст. 87 КК актом про помилування довічне позбавлення волі було замінено позбавленням волі на строк не менше 25-ти років.

Такий порядок призначення покарання не суперечить приписам ч. 2 ст. 71 КК, виходячи з того, що, по-перше, і в цьому випадку хоча б один із вчинених особою злочинів є особливо тяжким, бо відповідно до ч. 1 ст. 64 КК довічне позбавлення призначається саме за такі злочини.

По-друге, обмежитися у такій ситуації 15-річним строком позбавлення волі суд у багатьох випадках просто не має можливості ще й тому, що це призвело б до порушення вимог ч. 4 ст. 71 КК, згідно з якою розмір остаточного покарання за сукупністю вироків має бути більшим від невідбутої частини покарання за попереднім вирок¹.

При визначенні остаточної міри покарання за сукупністю вироків щодо особи, яка після засудження за попередній злочин вчинила новий, але до досягнення нею 18-річного віку, слід виходити з таких вимог:

а) максимальний строк остаточних визначених за сукупністю вироків таких видів покарання, як штраф, громадські, виправні роботи та арешт не може перевищувати тієї їх максимальної межі, яка встановлена для них в статтях 99–101 КК;

б) якщо за злочини, що складають сукупність вироків, призна-

---

¹ Ураховуючи, що 25-річний строк позбавлення волі не передбачений не тільки в жодній санкції статті Особливої частини КК, а, навіть, і в ч. 2 ст. 63 Загальної частини КК, слід вказати на певну неточність якої припускається закон в ч. 4 ст. 65 КК, де зазначається на можливість призначення за сукупністю злочинів (ст. 70 КК) та сукупністю вироків (ст. 71 КК) більш суворого покарання, «...ніж передбачене відповідними статтями Особливої частини цього Кодексу...». Між тим ч. 2 ст. 71 КК надає суду можливість призначити позбавлення волі на такий строк, який перевищує максимальну межу не тільки санкції будь-якої статті Особливої частини КК, а й максимум цього виду покарання, встановлений в ч. 2 ст. 63 Загальної частини КК.

чається покарання у виді позбавлення волі, то при визначенні остаточної його міри слід виходити з положень пунктів 1-5 ч. 3 ст. 102, а також приписів ч. 2 ст. 103 КК, відповідно до якої позбавлення волі у цих випадках, незалежно від ступеня тяжкості вчинених злочинів, не може перевищувати п'ятнадцяти років.

У частині 5 ст. 71 КК наведена ситуація, коли після засудження вироком суду за попередній злочин, але до відбуття призначеного ним покарання особа вчиняє не один, а декілька злочинів. У таких випадках в учиненому одночасно збігаються ознаки як *сукупності злочинів*, так і *сукупності вироків*. Тому при визначенні тут остаточного покарання суд повинен скористатися правилами як ст. 70, так й ст. 71 КК і спочатку має призначити покарання за сукупністю злочинів (ст. 70 КК), а вже потім визначити остаточне покарання відповідно до приписів ст. 71 КК.

На практиці трапляються і більш складні ситуації, коли після постановлення (проголошення) вироку виявляється, що засуджений винен ще в кількох злочинах, одні з яких було вчинено до, а інші – після засудження попереднім вироком. У таких випадках покарання за останнім вироком призначається із застосуванням як ст. 70, так і ст. 71 КК у такому порядку:

- а) спочатку – за правилами частин 1-3 ст. 70 КК за сукупністю злочинів, вчинених до засудження попереднім вироком;
- б) після цього – за правилами ч. 4 ст. 70 КК;
- в) потім – за сукупністю злочинів (частини 1-3 ст. 70 КК), вчинених після засудження попереднім вироком;
- г) нарешті, остаточного – за сукупністю вироків (ст. 71 КК)¹.

2.2.3. Призначення додаткових покарань за сукупністю вироків

Призначення за сукупністю вироків *додаткових покарань* здійснюється відповідно до частин 2, 3 ст. 71 та ч. 4 ст. 72 КК.

Відповідно до приписів цих норм, призначене хоча б за одним із вироків додаткове покарання або невідбута його частина за попереднім вироком підлягає приєднанню до основного покаран-

---

¹ Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 18–19.

ня, остаточно визначеного за сукупністю вироків (ч. 3 ст. 71 КК). При цьому остаточно розмір додаткового покарання, в межах якого воно може бути визначено за сукупністю вироків, передбачений ч. 2 ст. 71 КК і дорівнює максимуму, встановленому для відповідного виду додаткового покарання в Загальній частині КК. Якщо ж додаткові покарання належать до різних їх видів (тобто, є різновидними), то при їх приєднанні до остаточно визначеного за сукупністю вироків основного покарання, вони згідно з ч. 4 ст. 72 КК виконуються самостійно.

З наведених положень закону перш за все випливає, що «не відбуте за попереднім вирокіом додаткове покарання може бути приєднане до призначеного за сукупністю вироків основного *лише як додаткове покарання* або складене із призначеним за новим вирокіом додатковим покаранням того ж виду в межах строків, установлених відповідними статтями Загальної частини КК для даного виду покарання»¹ (виділено авт. – **В.Т.**).

Таким чином, у наведених роз'ясненнях вищої судової інстанції звертається увага судів на те, що й при призначенні покарання за сукупністю вироків додаткове покарання не може бути ні поглинуте основним, ні складено з останнім, а підлягає лише приєднанню до тієї його «сукупної» міри, яка остаточно визначена за правилами ст. 71 КК.

Аналіз положень статей 71 і 72 КК також свідчить, що при призначенні за сукупністю вироків додаткових покарань можуть виникнути *три* ситуації, за наявності яких *одне або кілька* додаткових покарань (ч. 4 ст. 52 КК) можуть бути призначені судом: а) лише за попереднім вирокіом; б) тільки за наступним (новим) вирокіом; в) як за попереднім, так і за наступним вирокіами². У зв'язку з цим при їх призначенні за сукупністю вироків суд повинен дотримуватися таких правил.

1. Якщо додаткові покарання призначені тільки *за попереднім вирокіом*, то незалежно від того, одне чи декілька їх видів призначені цим вирокіом, усі вони лише *приєднуються* (без складання між

¹ Див.: Там само. – С. 19.

² Автор звертає на це увагу ще за часів чинності КК України 1960 р. (Див.: Тютюгін В. Призначення додаткових покарань за сукупністю вироків // Рад. право. – 1982. – № 1. – С. 56–57).

собою) до остаточно визначеного за сукупністю вироків основного покарання.

2. До основного покарання, остаточно визначеного за сукупністю вироків, приєднуються лише такі додаткові покарання (або невідбута їх частина), які були призначені за попереднім вироком, але ще повністю або частково не виконані (не відбуті) на час проголошення нового вироку.

Так, за справою Ф., останнього було засуджено за кваліфіковану крадіжку до трьох років позбавлення волі. До цього покарання суд приєднав частину покарання (один рік позбавлення волі), невідбуту Ф. за попереднім вироком, і остаточно за сукупністю вироків визначив чотири роки позбавлення волі з конфіскацією майна.

Розглядаючи цю справу за поданням прокурора, вищестояща судова інстанція цілком слушно вирок щодо Ф. змінила і виключила з нього рішення про застосування до засудженого конфіскації майна на тих підставах, що «попереднім вироком, покарання за яким Ф. частково не відбув, додаткове покарання в виді конфіскації майна не призначалося. За знову вчинений злочин йому також призначене тільки основне покарання у виді позбавлення волі. Отже, призначаючи Ф. покарання за сукупністю вироків, суд не мав права призначити йому це додаткове покарання»¹.

3. Порядок приєднання додаткових покарань до остаточно визначеного (сукупного) основного покарання залежить: а) від *виду* невідбутого *додаткового покарання* – є воно *строковим чи одноактним*; б) від *виду* того *основного покарання*, до якого приєднується додаткове, – є воно пов'язаним із обмеженням чи позбавленням волі (статті 60–63 КК) або не належить до таких (ч. 3 ст. 55 КК).

4. З урахуванням зазначених особливостей на час проголошення судом нового вироку призначене за попереднім вироком додаткове покарання:

а) може бути вже виконаним – якщо воно є одноактним, а не строковим. Така ситуація можлива у випадках, коли, наприклад, штраф або конфіскація майна приєднувалися як додаткові покарання до обмеження волі і були виконані одразу ж після набрання законної сили вироком суду за попередній злочин;

¹ Див.: Рад. право. – 1988. – № 3. – С. 84–85; Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1993. – № 4. – С. 45–46.

б) може бути ще не виконаним (не відбутим) повністю або частково – якщо воно було строковим, а не одноактним і приєднувалося до основного покарання, пов'язаного з обмеженням чи позбавленням волі (статті 60–63 КК), або приєднувалося до інших видів основних покарань, але при цьому за своєю тривалістю перевищувало строк основного покарання. Така ситуація може виникнути, наприклад, у випадках, коли позбавлення права обіймати певні посади як додаткове покарання (незалежно від строку, на який воно призначено) приєднувалося до обмеження чи позбавлення волі або призначалося як додаткове покарання строком, скажімо, на три роки і приєднувалося до громадських чи виправних робіт (ч. 3 ст. 55 КК).

5. Якщо декілька додаткових покарань призначені лише за *новим вироком*, то незалежно від їх виду і розміру вони приєднуються (без складання між собою) до основного покарання, остаточно визначеного за сукупністю вироків;

6. Якщо додаткові покарання призначені як за *попереднім, так і за наступним вироками*, то порядок їх визначення за сукупністю вироків залежить від того, які саме *види* додаткових покарань і в якому *розмірі* були призначені судом за окремими вироками:

а) додаткове покарання або невідбута його частина, призначене за попереднім вироком, підлягає *повному чи часткового складанню* з додатковим покаранням *того самого виду*, призначеним за новим вироком, у межах максимального строку (розміру), встановленому для даного виду додаткового покарання в Загальній частині КК¹. У цьому випадку лише після складання між собою додаткових покарань отримана за результатом такого складання загальна (сукупна) міра додаткового покарання приєднується до основного, остаточно визначеного за сукупністю вироків. Цей висновок ґрунтується на положеннях частин 1, 2 та 3 ст. 71 КК;

б) якщо хоча б за одним із вироків (попереднім або наступним) додаткове покарання призначене в максимальних межах, установлених для нього в Загальній частині КК, то відповідно до ч. 2 ст. 71 КК у таких випадках складання додаткових покарань, які належать

¹ Див.: п. 16 постанови від 24 жовтня 2003 р. // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 3. – С. 17.

до одного виду, неможливе. У цій ситуації додаткове покарання, призначене за одним із вироків у меншому розмірі, поглинається додатковим покаранням того ж самого виду, призначеним за іншим вироком у більшому розмірі. Таким чином, у цих випадках суд змушений удатися до застосування принципу поглинення менш суворого додаткового покарання більш суворим;

в) якщо за кількома вирокми призначені додаткові покарання різних видів, то складанню між собою вони не підлягають і тому всі вони одночасно приєднуються до основного покарання, остаточно визначеного за сукупністю вироків. У цих випадках суд застосовує принцип одночасного застосування призначених за окремими вирокми додаткових покарань, кожне з яких відповідно до ч. 4 ст. 72 КК виконується самостійно¹.

2.3. Особливості призначення окремих видів покарань за сукупністю злочинів та сукупністю вироків

У попередніх параграфах цього розділу були розглянуті, так би мовити, найбільш принципові і до того ж загальні для всіх видів покарань правила їх призначення за сукупністю злочинів та вироків. Однак, при призначенні за окремими злочинами (за окремими вирокми) деяких видів покарань слід ураховувати, що порядок їх остаточно визначення за сукупністю злочинів та сукупністю вироків має також і певні особливості, наявність яких пояснюється цілою низкою обставин.

Так, при призначенні за різними вирокми, наприклад, штрафу максимальна межа останнього згідно з ч. 2 ст. 53 складає одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, але в статтях Особливої частини КК може бути передбачений і більш високий максимальний розмір цього виду покарання. Тому при застосуванні приписів ч. 2 ст. 71 КК виникає питання, із якого максимального розміру цього виду покарання – встановленого в ч. 2 ст. 53 КК чи у відповідних санкціях – слід виходити при визначенні остаточної суми штрафу за сукупністю вироків.

---

¹ Див.: Там само.

При застосуванні ст. 71 КК може виникнути і питання, як визначати невідбуту частину покарання за попередній злочин, якщо в конкретній ситуації за попереднім вироком були призначені і ще не виконані такі види покарань, як штраф чи конфіскація майна.

При призначенні за різні злочини (за різними вироками) покарання, передбаченого ст. 55 КК, характер правообмежень, які складають його зміст, може не співпадати і стосуватися досить різних сфер правового статусу особи, коли, наприклад, за один зі злочинів (одним із вироків) винного було позбавлено права обіймати посади, пов'язані з матеріальною відповідальністю, а за інший – права керувати транспортними засобами. Тому у таких випадках виникає питання, за яким саме принципом повинні бути об'єднані ці покарання за сукупністю злочинів або вироків.

Виправні роботи (ст. 57 КК) або службові обмеження для військовослужбовців (ст. 58 КК) можуть бути призначені за декілька злочинів (кількома вироками) не тільки на різні строки, а й з різними відсотками відрахувань із заробітку засудженого. Тому виникає питання, що повинно бути покладено в основу визначення порівняльної суворості цих видів покарань, якщо вони призначені на однакові чи різні строки, але з різними відсотками відрахувань, і як це має позначитися на порядку їх остаточного визначення за сукупністю злочинів або вироків.

На деякі з цих особливостей вже зверталася увага на сторінках цієї роботи, але окремі з них заслуговують спеціального розгляду.

1. Відповідно до ч. 1 ст. 71 КК при сукупності вироків суд до знову призначеного покарання приєднує *невідбуту частину покарання* за попереднім вироком. Звідси випливає, що під покаранням, призначеним попереднім вироком, закон має на увазі такий його вид, який належить до так званих *строкових* покарань і в зв'язку з цим *відбувається* засудженням, тобто триває у часі, проміжок якого визначається вироком суду. Але попереднім вироком особа могла бути засуджена і до штрафу, який належить до так званих *одноактних* видів покарань і в зв'язку з цим не відбувається засудженням протягом певного часу.

Слід, однак, урахувати, що і стосовно цього одноактного виду покарання в ч. 1 ст. 26 КВК встановлено, що засуджений зобов'язаний сплатити штраф у місячний строк після набрання ви-

роком законної сили. У разі ж несплати засудженим штрафу добровільно протягом цього строку його стягнення відповідно до ч. 2 ст. 26 КВК провадиться примусово. Таким чином, можна зробити висновок: хоча закон (ст. 71 КК) і не вирішує цього питання безпосередньо, але якщо на момент вчинення нового злочину штраф ще добровільно не сплачений (повністю або частково) засудженим чи не стягнутий з нього у примусовому порядку, має місце сукупність вироків і несплачена сума штрафу підлягає приєднанню до знову призначеного покарання за правилами ст. 71 КК.

2. Стосовно такого одноактного виду додаткового покарання, як конфіскація майна в ст. 48 КВК не встановлюються які-небудь конкретні строки його виконання. Згідно з цією статтею після набрання законної сили вирокі суду, яким призначена конфіскація, його копія, копія опису майна і виконавчий лист надсилаються для виконання до Державної виконавчої служби. Вочевидь, що той основний вид покарання, до якого приєднується конфіскація майна, є строковим, і тому ще до його повного відбуття конфіскація майна у переважній більшості випадків є, як правило, вже виконаною. Однак у тих, відносно рідких випадках, коли новий злочин вчиняється особою після повного відбуття основного покарання, але до виконання такого додаткового, як конфіскація майна, також має місце сукупність вироків. Тому в цих випадках, конфіскація майна, як невідбуте (точніше, невиконане) покарання приєднується за правилами ст. 71 КК до знову призначеного за новим вирокі покарання.

3. Згідно з загальним правилом, встановленим в ч. 2 ст. 71 КК, при складанні покарань за сукупністю вироків остаточний його строк не може перевищувати *максимального строку, встановленого для даного виду покарання в Загальній частині КК*. Таким чином, і тут мова йде про строкові види покарань. Однак при призначенні покарання за ст. 71 КК може виникнути й така ситуація, коли, по-перше, як за попереднім, так і за знову проголошеним вироками особа засуджується не до *строкових* видів покарань, а за кожним з цих вироків їй призначається такий *одноактний* вид покарання, як штраф (зрозуміло, що це має значення лише за умови, якщо призначений за попереднім вирокі штраф ще не було повністю сплачено на момент вчинення нового злочину). По-дру-

ге, сукупність вироків можуть складати при цьому такі злочини, за вчинення яких у відповідних санкціях статей Особливої частини КК штраф передбачений у розмірі, який перевищує ту його максимальну межу (одна тисяча неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), яка встановлена в ч. 2 ст. 53 Загальної частини КК. Наприклад, можливість призначення штрафу у розмірі, який перевищує одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, передбачена в санкціях ст. 209¹, ч. 2 ст. 212, ч. 2 ст. 212¹, статті 218, 220, частини 2 і 3 ст. 229 КК та ін.

Вважаємо, що і у таких випадках також повинні застосовуватися правила ст. 71 КК, проте остаточне за сукупністю вироків покарання у виді штрафу має бути призначено у межах тих його максимальних розмірів, які встановлені не у ч. 2 ст. 53 КК, а у відповідних санкціях статей Особливої частини КК. Саме таке рішення цього питання, по-перше, певною мірою узгоджується і з положеннями ч. 2 ст. 53 КК, де зазначено, що розмір штрафу може перевищувати одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо це прямо передбачено в санкціях відповідних статей Особливої частини КК. По-друге, інше рішення цього питання призводило б до необґрунтованого пом'якшення остаточного покарання щодо осіб, які вчинили новий злочин після засудження за попередній, порівняно з тими, які вчинили декілька таких злочинів до засудження хоча за один із них. Інакше кажучи, якщо ігнорувати максимальний розмір штрафу, передбачений у конкретній санкції, то за таких умов покарання, яке призначалося б за правилами ст. 71 КК, не відрізнялося б за своєю суворістю від покарання, призначеного за правилами ст. 70 КК.

4. Сутність позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 55 КК) полягає у тому, що це покарання не тільки позбавляє засудженого конкретних суб'єктивних прав, які він мав під час вчинення злочину, а й обмежує його правоздатність – можливість претендувати на зайняття певної посади або певною діяльністю на строк, встановлений вироком суду¹. Призначення цього покарання завжди обумовлено, як зазначено в ч. 2 ст. 55 КК, характером вчиненого винним злочину, який пере-

¹ Див.: Тютюгін В.І. Лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью как вид наказания. – С. 6–22.

буває у безпосередньому зв'язку або з посадою, яку обіймає засуджений, або з діяльністю, якою він займається¹. Звідси випливає, що і конкретні правообмеження, які становлять зміст цього покарання, тобто характер тієї посади чи вид діяльності, права на зайняття якими засуджений позбавляється вироком суду, можуть бути досить різноманітними.

По-перше, за окремі злочини, що входять до сукупності, або за кількома вироками може бути призначено позбавлення права обіймати такі ж самі за характером посади або особа може бути позбавлена права на зайняття одного й того ж самого виду діяльності. Наприклад, і за один, і за інший злочини (за попереднім і знову проголошеним вироками) особа позбавляється права обіймати посади, пов'язані зі зберіганням, розпорядженням, управлінням та обліком матеріальних цінностей. У такому випадку визначення остаточного за сукупністю злочинів чи вироків покарання, передбаченого ст. 55 КК, труднощів не уявляє, бо суд орієнтується тут лише на строки цього виду покарання і з урахуванням цього призначає його за принципами або поглинення (ст. 70 КК), або складання (статті 70 і 71 КК)².

По-друге, за окремі злочини, що входять до сукупності, або за кількома вироками може бути призначено основне чи додаткове покарання, яке хоча і передбачено однією й тією ж самою нормою закону – ст. 55 КК, однак полягає при цьому в обмеженнях різних сфер правового статусу особи, бо стосується заборони обіймати різні за характером посади чи позбавляє особу права займатися різними видами діяльності. Достатньо уявити, наприклад, що за ч. 2 ст. 225 КК особа засуджується з додатковим покаранням у виді позбавлення права обіймати посади, пов'язані з обслуговуванням покупців, а за ч. 3 ст. 286 КК позбавляється права керувати транспортними засобами.

---

¹ Див.: Там само. – С. 22–37.

² Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 18. Раніше вже наводився приклад, коли Верховний Суд України визнав невірним рішення за справою П., бо суд застосував принцип поглинення у ситуації, коли за окремі злочини додаткове покарання, передбачене ст. 55 КК, було призначено на однаковий строк і пов'язано з позбавленням права обіймати ті ж самі посади (Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 3. – С. 29).

Вочевидь, що позбавлення права як певний вид покарання, що входить до системи цих заходів, хоча і передбачено в одній нормі закону – ст. 55 КК, але окреслено в ній лише за допомогою так званих *родових* ознак, згідно з якими суд, урахуовуючи характер злочину, вчиненого за посадою або у зв'язку із зайняттям певною діяльністю, має у вирокі конкретизувати ту правову заборону, яка становить зміст покладених на засудженого правообмежень. Тому, можна, як уявляється, стверджувати, що у наведеному прикладі по суті призначені різні види (різновиди) цього покарання, бо вони істотно відрізняються одне від іншого, оскільки є різнорідними за характером і спрямованістю тих правообмежень, які становлять зміст правової заборони.

У такій ситуації призначені за окремі злочини (кількома вироками) покарання у силу їх різнорідності не можуть бути співвіднесені одне з іншим у якому-небудь еквіваленті, а, отже, і не можуть підлягати складанню між собою. Виключається, на наш погляд, і застосування тут принципу поглинення. Якщо, навіть, у наведеній ситуації ці види покарань призначаються на різні строки, то при їх поглиненні одним іншим втрачався б усілякий сенс в призначенні, наприклад, за ч. 2 ст. 225 КК одного року позбавлення права обіймати посади, пов'язані з обслуговуванням покупців, якщо останнє було б за сукупністю злочинів поглинуто двома роками позбавлення права керувати транспортними засобами, призначеними за ч. 3 ст. 286 КК.

Тому вважаємо, що у всіх випадках, коли призначені за декілька злочинів (кількома вироками) покарання хоча й передбачені ст. 55 КК, але пов'язані з позбавленням особи права обіймати різні за характером посади чи займатися різними видами діяльності, за сукупністю злочинів (ст. 70 КК) і за сукупністю вироків (ст. 71 КК) вони повинні застосовуватися одночасно – без поглинення і складання¹. Інакше кажучи, в усіх таких випадках повинні застосовуватися приписи частин 3 та 4 ст. 72 КК і призначене за окремі злочини чи за окремими вироками позбавлення права обіймати різні за характером посади або позбавлення права займатися різними видами діяльності має застосовуватися одночасно і виконуватися самостійно.

¹ Див.; Маляренко В.Т. Про покарання за новим Кримінальним кодексом України. – С. 128.

5. Відповідно до ч. 2 ст. 72 КК при призначенні покарання за сукупністю злочинів або вироків у виді виправних робіт або службових обмежень для військовослужбовців складанню підлягають лише строки цих покарань. Розміри відрахувань із заробітку засудженого складанню не підлягають і обчислюються за кожним вирокom самостійно.

Із цих приписів закону випливає, що в ч. 2 ст. 72 КК встановлюються *особливі правила*, які: а) застосовуються судом при призначенні покарання як за сукупністю злочинів (ст. 70 КК), так і за сукупністю вироків (ст. 71 КК); б) стосуються лише таких двох видів покарань, як виправні роботи (ст. 57 КК) і службові обмеження для військовослужбовців (ст. 58 КК)¹; в) застосовуються лише тоді, коли зазначені види покарань *призначаються за всі або, у всякому разі, не менше, ніж за два злочини, які становлять їх сукупність або за кількома вирокami*; г) використовуються лише у разі визначення за сукупністю остаточного строку виправних робіт або службових обмежень *за принципом повного чи часткового складання*. Проаналізуємо ці положення більш докладно.

Відповідно до ч. 2 ст. 72 КК закон встановлює *заборону на складання відрахувань* із заробітку у разі призначення виправних робіт як за сукупністю злочинів, так і за сукупністю вироків. Однак Пленум Верховного Суду України дає зовсім інше роз'яснення закону, коли в п. 12 постанови від 24 жовтня 2003 р. зазначає, що «при призначенні названих видів покарання за сукупністю злочинів (ст. 70 КК) допускаються поглинення, *часткове або повне складання як строків виправних робіт (службового обмеження) так і розмірів відрахувань у доход держави, а за кількома вирокami (ст. 71 КК) – лише складання строків цих покарань*»² (виділено авт. – **В.Т.**).

Безумовно, що наведене роз'яснення суперечить вимогам закону, бо в ч. 2 ст. 72 КК сформульована недвозначна заборона на складання відрахувань із заробітку за сукупністю як злочинів, так

---

¹ Оскільки питання, які виникають при призначенні виправних робіт і службових обмежень для військовослужбовців за сукупністю злочинів і вироків, не мають принципових відмінностей стосовно цих видів покарань, надалі їх аналіз здійснюється лише щодо виправних робіт.

² Див.: Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6. – С. 16.

і вироків. Тому і за ст. 70, і за ст. 71 КК складаються лише строки виправних робіт, а розміри відрахувань із заробітку засудженого обчислюються за кожний злочин (за кожним вироком) окремо (самостійно). Якщо, наприклад, за один зі злочинів призначені виправні роботи строком на один рік з відрахуванням 10% із заробітку, а за інший – один рік з відрахуванням 20%, то за сукупністю злочинів суд повинен призначити шляхом складання два роки виправних робіт, протягом яких у перший рік відрахування будуть складати 10% заробітку, а у другий – 20%.

Але наведені положення закону, так само як і приклад його застосування, ще не вирішують усіх питань, які виникають при призначенні розглядуваних видів покарань за сукупністю злочинів та вироків. Як вже зазначалось, в законі (ч. 2 ст. 72 КК) встановлено заборону на складання відрахувань із заробітку, але не зазначено, чи можуть поглинатися одне іншим ці відрахування, якщо за кожним злочином чи за кожним із вироків вони призначаються судом у різних розмірах. На наш погляд, оскільки закон встановлює пряму заборону *лише і тільки* стосовно складання відрахувань із заробітку, то це дає підстави вважати, що поглинення різних за розміром відрахувань не виключається. Тому у цій частині можна погодитися з роз'ясненням, яке наведено з цього приводу у постанові від 24 жовтня 2003 року, згідно з яким за сукупністю злочинів допускається поглинення не тільки строків виправних робіт, а й розмірів відрахувань у доход держави¹.

Як виправні роботи, та к й службові обмеження належать до таких видів *строкових* покарань, зміст правообмежень яких не обмежується лише строком (проміжком часу) їх застосування, а й включає до себе ще одну кількісну величину (одиницю) – розмір відрахувань із заробітку, які встановлені у межах від 10 до 20%. Тому у разі призначення цих видів покарань за декілька злочинів або за кількома вироями *на різні строки і з різними відсотками відрахувань* із заробітку, виникає питання, яке з цих покарань є більш суворим і в зв'язку з цим за яким саме принципом (поглинення чи складання) слід визначати не тільки остаточний його строк, а й остаточний розмір відрахувань із заробітку. Уявляється що при вирішенні цих питань слід виходити з наступного.

¹ Див.: Там само.

1) У разі призначення за декілька злочинів виправних робіт на *однакові строки і з однаковими відсотками відрахувань* із заробітку вони є рівними за своєю суворістю. Тому у цих випадках складаються між собою лише строки покарання, а відсотки відрахувань із заробітку залишаються однаковими і незмінними для кожної частини складеного строку покарання. Якщо ж за тих самих умов виправні роботи призначені у максимальних строках за обидва злочини (два роки), то поглинаються як строки покарань, так й розміри відрахувань із заробітку.

2) У разі призначення за декілька злочинів виправних робіт на *однакові строки, але з різними відсотками відрахувань* із заробітку, більш суворим слід визнавати покарання, яке поєднане з більш значним розміром відрахувань, бо саме у цих випадках порівняльна суворість покарань визначається, виходячи не з їх строків (бо вони однакові), а із розмірів відрахувань, встановлених судом. Тому у таких випадках можливе як складання, так й поглинення однакових за строками покарань. Однак при поглиненні строків покарань відрахування із заробітку мають дорівнювати більш значному його відсотку, встановленому за один зі злочинів. Інакше кажучи, у такій ситуації здійснюється поглинення як строків покарань, так й відрахувань із заробітку. Якщо ж застосовується принцип складання, то кожній частині складених строків виправних робіт відповідає і свій відсоток відрахувань із заробітку.

3) У разі призначення за декілька злочинів виправних робіт на *різні строки, але з однаковими відсотками відрахувань*, більш суворим має визнаватися покарання, яке призначається на більш тривалий строк, бо порівняльна суворість покарань у цих випадках визначається, виходячи з «головного» карального елементу строкового покарання – його строку. Тому при застосуванні у такій ситуації принципу поглинення, останнє здійснюється як стосовно строків покарань, так і відсотків відрахувань із заробітку. Якщо ж застосовується принцип складання, то останнє здійснюється лише стосовно строків покарань, а відсотки відрахувань залишаються незмінними для кожної частини строку остаточно складеного покарання.

4) У разі призначення за декілька злочинів виправних робіт на *різні строки і з різними відсотками відрахувань* із заробітку

в основу визначення того, яке з цих покарань є більш, а яке менш суворим, повинен, на наш погляд, бути покладений також строк покарання¹. Таке рішення пояснюється наступними міркуваннями.

По-перше, слід виходити з того, що саме строк покарання є тим, так би мовити, «головним» каральним елементом, який визначає сутність будь-якого строкового виду покарання.

По-друге, необхідно мати на увазі, що відбування виправних робіт пов'язане не тільки з відрахуваннями із заробітку, а містить в собі і цілий ряд інших правообмежень, яких зазнає засуджений на протязі встановленого вироком строку покарання і суворість яких знаходяться тим самим у прямій залежності від тривалості цього строку (статті 41, 42, 46 КВК).

По-третє, саме і тільки строк виправних робіт покладений законодавцем і в основу побудування санкцій статей Особливої частини КК, де відсотки відрахувань із заробітку не враховуються.

Нарешті, саме зі строком покарання закон пов'язує і низку інших правових наслідків для засудженого. Наприклад, строк покарання впливає на обчислення строків погашення чи зняття судимості, враховується при визнанні діяння повторним чи рецидивом злочинів тощо.

Таким чином, якщо за окремі злочини призначені виправні роботи на різні строки і з різними відсотками відрахувань із заробітку, більш суворим покаранням повинні визнаватися виправні роботи, призначені на більш тривалий строк. Тому за сукупністю злочинів остаточне покарання може бути визначено тут шляхом як поглинення, так і складання. Але складанню підлягають лише строки покарань, а відсотки відрахувань залишаються для кожної частини строку остаточного складеного покарання тими ж самими, які були встановлені судом за кожний окремих злочин.

Що ж стосується розміру відрахувань при застосуванні принципу поглинення, то у таких ситуаціях він повинен визначатися на-

---

¹ Цю позицію поділяють й інші науковці. Див.: Гуськов В. Назначение судом исправительных работ по совокупности // Сов. юстиция. – 1968. – № 20. – С. 12; Бушуев И.А. Исправительные работы. – М.: Юрид. лит., 1968. – С. 99–101; Горелик А.С. Назначение наказания по совокупности. – С. 62; Становский М.Н. Вказ. праця. – 326.

ступним чином: а) якщо більшим є відсоток відрахувань у більш суворого за строком покарання, то він визначається і для всього строку покарання, остаточно визначеного за сукупністю злочинів. Тобто поглиненню тут підлягають і менш тривалий строк покарання, і менш значні відсотки відрахувань із заробітку; б) якщо більшим є відсоток відрахувань у менш суворого за строком покарання, то поглинення відрахувань не здійснюється і для кожної частини остаточно визначеного за сукупністю покарання залишаються ті відсотки відрахувань, які були встановлені судом за кожний окремий злочин.

Наведені правила застосовуються і при складанні виправних робіт за сукупністю вироків (ст. 71 КК), коли складанню підлягають лише строки покарання, а розміри відрахувань із заробітку обчислюються за кожним вирокі самостійно. Лише при призначенні за новим вирокі максимально припустимого строку виправних робіт суд змушений поглинати невідбуту частину цього покарання за попереднім вирокі, а питання про поглинення чи самостійне обчислення розмірів відрахувань із заробітку вирішувати залежно від того, які їх відсотки були встановлені судом за попереднім і знову проголошеним вирокі.

Розділ 3.

Судова практика з питань множинності злочинів

Розділ 3 монографії є складовою частиною цієї роботи, бо у його першому підрозділі наведені постанови Пленуму Верховного Суду України (окремі їх пункти), у яких вищою судовою інстанцією надавалися роз'яснення з питань кваліфікації повторності, сукупності та рецидиву злочинів, а також з питань призначення покарання за сукупністю злочинів та сукупністю вироків.

У другому підрозділі наводяться матеріали судової практики за конкретними кримінальними справами, у яких судами України розглядалися питання, пов'язані з кваліфікацією таких видів множинності злочинів, як повторність, сукупність та рецидив злочинів.

У третьому підрозділі до уваги читачів пропонуються матеріали судової практики за конкретними кримінальними справами, у яких судами України за період із 1960 по 2007 роки вирішувалися питання, пов'язані з призначенням покарання за сукупністю злочинів та сукупністю вироків.

В останньому підрозділі перелічені опубліковані на теперішній час збірки, у яких зосереджені матеріали судової практики з кримінальних справ, розглянутих судами України.

Наведені тут матеріали судової практики широко використовувалися авторами монографії у ході аналізу тих проблем множинності злочинів, які були предметом дослідження в роботі, що пропонується до уваги читачів.

3.1. Постанови Пленуму Верховного Суду України

від 26 квітня 2002 р. № 3 «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими приписами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями

чи радіоактивними матеріалами» // *Вісник Верховного Суду України*^{1*}. – 2002. – № 4. – Вкладка. – С. 2-9 (пункти 24–26);

від 26 квітня 2002 р. № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» // *ВВСУ*. – 2002. – № 4. – Вкладка. – С. 10-21 (пункти 4, 5, 10, 11, 13, 14, 16, 17);

від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво» // *ВВСУ*. – 2002. – № 3. – Вкладка. – С. 9-16 (пункти 3, 7, 14, 15, 16, 20, 23);

від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» // *ВВСУ*. – 2003. – № 1. – С. 37-42 (пункти 5, 9–14, 17, 18);

від 24 жовтня 2003 р. № 7 (зі змінами, внесеними пост. Пленуму від 10 грудня 2004 р. № 18) «Про практику призначення судами кримінального покарання» // *ВВСУ*. – 2003. – № 6. – С. 14–20; 2005. – № 1. – С. 13 (пункти 5, 7, 8, 10, 11, 13, 16, 20–27);

від 22 грудня 2006 р. № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство» // *ВВСУ*. – 2007. – № 2. – С. 4-7 (пункти 7, 8, 13).

3.2. Судова практика з питань кваліфікації повторності, сукупності та рецидиву злочинів

Особа, яка раніше умовно засуджувалася до позбавлення волі, не може розглядатися як засуджувана до позбавлення волі
Ухвала від 11 квітня 1972 р. – Рад. право. – 1972. – № 9. – С. 107-108.

За кожним окремо пунктом ст. 93 КК покарання не признається, а пред'явлене обвинувачення за декількома пунктами

---

¹ Далі – ВВСУ.

цієї статті може враховуватись як наявність декількох обставин, що обтяжують відповідальність за умисне вбивство

Ухвала судової колегії в кримінальних справах Верховного Суду України від 9 жовтня 1997 р. – ВВСУ. – 1998. – № 3. – С. 36-37.

Щодо особи, яка підлягала звільненню за амністією від частини покарання, не відбутої за попереднім вироком, безпідставно застосовано ст. 43 КК України 1960 р. при вирішенні питання про призначення покарання за новим вироком

Ухвала спільного засідання Судової палати у кримінальних справах і Військової судової колегії Верховного Суду України від 22 листопада 2002 р. – Рішення Верховного Суду України¹. – 2004. – С. 110-112.

Якщо особа раніше вчинила умисне вбивство, відповідальність за яке передбачена статтями 116–118 КК України (статтями 95-97 КК України 1960 р.), і знову вчинила умисне вбивство, її дії не можуть кваліфікуватися за п. 13 ч. 2 ст. 115 цього Кодексу (п. «з» ст. 93 КК України 1960 р.)

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 5 вересня 2002 р. // РВСУ. – 2004. – С. 117-119.

Особам, звільненим від відбування покарання за попереднім вироком через тяжку хворобу, покарання за сукупністю вироків відповідно до ст. 71 КК України призначати не можна

Ухвала спільного засідання Судової палати у кримінальних справах і Військової судової колегії Верховного Суду України від 17 жовтня 2003 р. // РВСУ. – 2004. – Вип. 1(8). – С. 86-87.

Незаконне заволодіння наркотичними засобами та наступне їх зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту чи без, а також їх незаконний збут утворюють сукупність злочинів, відповідальність за які передбачено ст. 308 і ст. 307 чи ст. 309

---

¹ Далі – РВСУ.

КК України, проте за таких обставин не утворюють ознаки повторності, передбаченої ч. 2 ст. 307 та ч. 2 ст. 309 КК

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 11 грудня 2003 р. // ВВСУ. – 2004. – № 4. – С. 25.

Вироки судів держав СНД не тягнуть правових наслідків, передбачених статтями 9 і 71 КК України, при засудженні особи на території України, оскільки відповідно до Закону України від 3 березня 1998 р. «Про ратифікацію Протоколу до Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року» Україна не взяла на себе зобов'язання визнавати і враховувати такі вироки

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 12 лютого 2004 р. // ВВСУ. – 2004. – № 5. – С. 19-20.

При призначенні покарання суд не вправі враховувати як обтяжуючу таку обставину, яка є кваліфікуючою ознакою вчиненого злочину

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 25 листопада 2003 р. // ВВСУ. – 2004. – № 7. – С. 21-22.

Дії особи, яка під час вчинення хуліганства заподіяла потерпілому тілесні ушкодження середньої тяжкості, підлягають кваліфікації за сукупністю злочинів

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 3 лютого 2004 р. // ВВСУ. – 2004. – № 8. – С. 20.

Вчинення особою щодо різних потерпілих двох або більше тотожних діянь, не об'єднаних єдиним злочинним наміром, слід розглядати як повторність злочинів. У такому випадку складання сум заподіяної кожному потерпілому шкоди виключається

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 19 жовтня 2004 р. // РВСУ. – 2005. – Вип. 1(10). – С. 90-92.

Повторність як кваліфікуюча ознака виключається, якщо судимість особи за попередній злочин знята або погашена в установах законом порядку

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 11 листопада 2004 р. // РВСУ. – 2005. – Вип. 1(10). – С. 92-93.

Суд правильно кваліфікував дії засудженого за сукупністю злочинів, оскільки відповідно до ст. 33 КК України сукупністю злочинів визнається вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини цього Кодексу, за жоден з яких її не було засуджено

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 5 жовтня 2004 р. // РВСУ. – 2005. – Вип. 1(10). – С. 93-94.

У разі вчинення винною особою декількох злочинів проти приватної власності, одні з яких були закінченими, а інші – ні, незакінчені злочини мають одержати окрему кваліфікацію

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 2 березня 2004 р. // РВСУ. – 2005. – Вип. 2(9). – С. 104-105.

Вирок скасовано, оскільки при призначенні покарання за сукупністю злочинів суд необґрунтовано врахував покарання, призначене судом іноземної держави

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 25 листопада 2004 р. // ВВСУ. – 2005. – № 2. – С. 22-23.

Відповідно до вимог Закону України від 3 березня 1998 р. «Про ратифікацію Протоколу до Конвенції про правову до-

помогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року» Україна не взяла на себе зобов'язань визнавати та враховувати вироки, винесені судами Договірних Сторін, при вирішенні питання про встановлення факту вчинення злочину повторно

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 25 листопада 2004 року // Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах. Офіційне видання. – К., 2006. – С. 116-118.

Вирок змінено, оскільки суд безпідставно призначив засудженому покарання за сукупністю однорідних злочинів

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 10 жовтня 2006 р. – Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2006. – Вип. 1–2. – С. 76–77.

Умисне вбивство на ґрунті особистих неприязних стосунків однієї особи і замах на життя іншої правильно кваліфіковано за ч. 1 ст. 115, ч. 2 ст. 15 і п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 4 квітня 2006 р. – Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2006. – Вип. 1–2. – С. 92–94.

Суд обґрунтовано дійшов висновку про доведеність винності засудженого у вчиненні розбійного нападу, поєднаного з проникненням у житло і умисного вбивства потерпілої з корисливих мотивів і правильно кваліфікував його дії у цій частині за пунктами 6, 12 ч. 2 ст. 115 і ч. 4 ст. 187 КК України

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 25 квітня 2006 р. – Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2006. – Вип. 1–2. – С. 102–105.

Якщо судимість за раніше вчинене викрадення чужого майна (крадіжку) погашена або знята в установленому законом

порядку, то наступна крадіжка, вчинена винним, не може визнаватися вчиненою повторно.

Напад з метою заволодіння чужим майном з торгового прилавка під час роботи магазину не може розглядатися як розбій, поєднаний з проникненням в інше приміщення чи сховище

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 15 серпня 2006 р. – Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2006. – Вип. 1–2. – С. 109–111.

Незаконне заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами та подальше їх зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту чи без такої мети, а також їх незаконний збут становлять сукупність злочинів, передбачених статтями 307, 308 чи ст. 309 КК, проте не мають ознаки повторності, передбаченої ч. 2 ст. 307 або ч. 2 ст. 309 КК України

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 6 липня 2006 р. – Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2006. – Вип. 1–2. – С. 117–119.

Попередню судимість засудженого не може бути враховано при призначенні покарання, якщо її знято або погашено в установленому законом порядку

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 14 лютого 2006 р. // ВВСУ. – 2006. – № 6. – С. 29-30.

Суд правильно кваліфікував дії особи за ч. 2 ст. 309 КК України за ознакою повторності, оскільки попередню її судимість за аналогічний злочин не знято і не погашено в установленому законом порядку

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 21 березня 2006 р. // ВВСУ. – 2006. – № 9. – С. 18.

Незаконне заволодіння наркотичними засобами та наступне їх зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту чи без такої мети, а також їх незаконний збут утворюють сукупність злочинів, передбачених ст. 308 і ст. 307 чи ст. 309 КК, проте не утворюють ознаки повторності, передбаченої ч. 2 ст. 307 або ч. 2 ст. 309 цього Кодексу

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 6 липня 2006 р. // РВСУ. – 2007. – Вип. 1(14). – С. 106–109.

Умисне вбивство у сварці однієї особи та вмисне вбивство іншої з метою приховання першого судом кваліфіковано за ч. 1 та пунктами 9, 13 ч. 2 ст. 115 КК України

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 23 лютого 2006 р. // Кримінальне судочинство в Україні: Судова практика. Злочини проти життя особи (вбивства): Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – С. 180–185.

З огляду на докази, що були досліджені в судовому засіданні, суд правильно кваліфікував дії засуджених за пунктами 6, 12 ч. 2 ст. 115 і ч. 4 ст. 187 КК України як вбивство є корисливих мотивів і розбійний напад

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 23 березня 2006 р. // Кримінальне судочинство в Україні: Судова практика. Злочини проти життя особи (вбивства): Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – С. 305–309.

Вбивство, вчинене з метою заволодіння наркотичними засобами, правильно кваліфіковано як вчинене з корисливих мотивів.

Незаконне заволодіння наркотичним засобами, психотропними речовинами, їх аналогами та наступне їх зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту чи без такої мети, а також їх незаконний збут утворюють сукупність злочинів, передбачених статтями 307, 308 чи ст. 309 КК, проте не утво-

рюють ознаки повторності, передбаченої ч. 2 ст. 307 або ч. 2 ст. 309 КК України

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 6 липня 2006 р. // Кримінальне судочинство в Україні: Судова практика. Злочини проти життя особи (вбивства): Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – С. 328–331.

Дії винних, які вчинили згвалтування потерпілої групою осіб та умисне її вбивство з метою приховання цього злочину, за попередньою змовою групою осіб, судом кваліфіковані за пунктами 9, 12 ч. 2 ст. 115 та ч. 4 ст. 152 КК України

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 31 січня 2006 р. // Кримінальне судочинство в Україні: Судова практика. Злочини проти життя особи (вбивства): Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – С. 366–371.

Умисне вбивство, вчинене за попередньою змовою групою осіб, поєднане зі згвалтуванням потерпілої, правильно кваліфіковано судом за пунктами 10, 12 ч. 2 ст. 115 і ч. 4 ст. 152 КК України

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 14 березня 2006 р. // Кримінальне судочинство в Україні: Судова практика. Злочини проти життя особи (вбивства): Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – С. 371–376.

Дії засудженого, який учинив умисне вбивство на ґрунті особистих стосунків, правильно кваліфіковані судом за ч. 1 ст. 115 КК України, оскільки за раніше вчинене суспільно небезпечне діяння – позбавлення життя двох осіб у стані неосудності – до нього були застосовані примусові заходи медичного характеру

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 23 лютого 2006 р. // Кримінальне судочинство в Україні: Судова практика. Злочини проти життя особи (вбивства): Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – С. 443–447.

Суд, звільняючи особу від кримінальної відповідальності у зв'язку з актом амністії, не взяв до уваги, що її злочинні дії продовжувались і після набуття чинності Законом України «Про амністію» від 31 травня 2005 р. № 2591-IV

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 29 серпня 2006 р. – Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 1(3). – С. 17–18.

Судом касаційної інстанції визнано, що у матеріалах справи відсутні будь-які дані на підтвердження, що засуджений діяв у стані крайньої необхідності, тобто для відвернення небезпеки, що безпосередньо загрожувала йому, охоронюваним законом правам інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави.

Відповідно до роз'яснень, що містяться у п. 20 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 р. № 7 за окремими епізодами злочинної діяльності, які не мають самостійної кваліфікації, покарання не призначаються

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 3 квітня 2007 р. – Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 3(5). – С. 26–30.

Визнавши, що грабіж вчинений повторно, суд помилково кваліфікував дії засудженого не за ч. 2 ст. 186 КК України, як належало, а за ч. 1 ст. 186 КК України

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 30 січня 2007 р. – Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 3(5). – С. 79–80.

Опір, вчинений після припинення хуліганських дій у зв'язку із затриманням винної особи, правильно кваліфіковано судом за сукупністю злочинів за ч. 1 ст. 296 і ч. 2 ст. 342 КК України

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 17 травня 2007 р. – Судова практи-

ка у кримінальних справах // *Кримінальне судочинство*. – 2007. – Вип. 3(5). – С. 100–101.

Відповідно до ст. 34 КК України рецидивом злочинів визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 12 грудня 2006 р. // ВВСУ. – 2007. – № 4. – С. 29–31.

Відповідно до роз'яснень, які містяться у п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи», при вчиненні декількох умисних вбивств за обтяжуючих обставин, передбачених різними пунктами ч. 2 ст. 115 КК України, дії винного кваліфікуються за цими пунктами та за п. 13 ч. 2 зазначеної статті з урахуванням повторності

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 10 липня 2007 р. // ВВСУ. – 2007. – № 11. – С. 17–18.

Відповідно до вимог ст. 32 КК України при повторності тождешних злочинів (діянь) всі злочини охоплюються однією і тією самою статтею Особливої частини КК, де передбачена відповідальність за повторне вчинення зазначеного злочину

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 13 грудня 2005 р. // Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 31–33.

Відповідно до положень ст. 33 КК України сукупністю злочинів визнається вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК України, за жоден з яких її не було засуджено

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 17 лютого 2005 р. . // Судова прак-

тика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 33–37.

Відповідно до ч. 3 ст. 88 КК України особи, засуджені за вироком суду без призначення покарання або звільнені від покарання, визнаються такими, що не мають судимості. За змістом цього закону до таких осіб відносяться й особи, які повністю звільнені від призначеного покарання внаслідок амністії

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 23 серпня 2005 р. // Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 115–118.

Згідно із положеннями ст. 88 КК України особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання обвинувальним вироком законної сили і до її погашення або зняття судимості. Погашена судимість не тягне за собою правових наслідків у разі вчинення нового злочину

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 8 листопада 2005 р. // Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 118–120.

Кваліфікуюча ознака злочину, передбаченого ч. 2 ст. 152 КК України, – «згвалтування, вчинене повторно», – передбачас, що особа раніше вже вчинила такий самий злочин або будь-який зі злочинів, передбачених статтями 153–155 цього Кодексу

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 17 травня 2005 р. // Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 275–278.

Якщо під час хуліганських дій винним було умисно заподіяно потерпілому тілесні ушкодження середньої тяжкості, що не були небезпечними для його життя, але призвели до три-

валою розладу здоров'я, то вчинене слід кваліфікувати за відповідною частиною ст. 122 КК України і за сукупністю з хуліганством, оскільки такі дії не охоплюються жодною частиною ст. 296 цього Кодексу

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 5 травня 2005 р. // Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 298–300.

3.3. Судова практика з питань призначення покарання за сукупністю злочинів та сукупністю вироків

Міра покарання за сукупністю не може перевищувати п'ятнадцяти років позбавлення волі, при умові, що один із злочинів передбачає таке покарання

Ухвала від 7 грудня 1960 р. за справою Соляника і Черкасова // Радянське право¹. – 1961. – № 1. – С. 142–143.

Ухвала народного суду скасована в зв'язку з тим, що останній, визначаючи остаточне покарання особі, яка вчинила два злочини, вийшов за межі покарання, встановленого статтею закону, що передбачає більш суворе покарання

Ухвала від 28 лютого 1963 р. за справою Даньшина // Рад право. – 1963. – № 4. – С. 123.

Коли після винесення вироку в справі буде встановлено, що засуджений винен ще і в іншому злочині, вчиненому ним до винесення вироку в першій справі, то суд при остаточному визначенні покарання за сукупністю злочинів не може призначити до відбуття покарання менше призначеного за першим або другим вироком

Ухвала від 16 січня 1969 р. // Рад. право. – 1969. – № 4. – С. 97–98.

---

¹ Далі – Рад. право.

Якщо після винесення вироку засуджений до повного відбуття покарання вчинив новий злочин, за який йому була визначена максимальна міра покарання, встановлена для даного виду, суд відповідно до ст. 43 КК УРСР¹ повинен застосувати принцип складання покарань, а не поглинення; у додатковій ухвалі суд не має права вносити виправлення, які змінюють вирок

Ухвала від 3 березня 1970 р. // Рад. право. – 1970. – № 6. – С. 105–106.

У резолютивній частині вироку повинно бути вказано вид і розмір не лише основного, але й додаткового покарання, призначеного засудженому за кожний злочин, визнаний доведеним, а також основне і додаткове покарання, яке засуджений повинен відбувати за сукупністю злочинів

Ухвала від 22 грудня 1970 р. // Рад. право. – 1971. – № 2. – С. 107.

При засудженні винного за вчинення кількох злочинів, передбачених різними статтями Кримінального кодексу, міра покарання – як основна, так і додаткова – має визначатися за кожною із статей Кримінального кодексу

Ухвала від 21 серпня 1975 р. // Рад. право. – 1975. – № 12. – С. 88.

Призначення покарання за сукупністю кількох вироків застосовується лише в разі, коли другий злочин вчинено після винесення вироку по першій справі

Ухвала від 17 лютого 1977 р. // Рад. право. – 1977. – № 7. – С. 98–99.

Додаткове покарання, в тому числі й передбачене ст. 31 КК УРСР², не може бути призначено за сукупністю злочинів, якщо воно не призначено хоча б за один із злочинів, що входять у сукупність

---

¹ Ст. 71 КК України 2001 р.

² Ст. 55 КК України 2001 р.

Постанова Пленуму від 11 травня 1979 р. // Рад. право. – 1979. – № 10. – С. 90.

Коли після винесення вироку в справі буде встановлено, що засуджений винен ще й в іншому злочині, вчиненому до винесення вироку в першій справі, покарання призначається за сукупністю злочинів відповідно до ч. 1 ст. 42 КК УРСР¹.

Суд при розгляді справи в касаційному порядку може пом'якшити призначене судом першої інстанції покарання або застосувати закон про менш тяжкий злочин, але не вправі посилити покарання, а так само застосувати закон про більш тяжкий злочин.

Ухвала від 12 червня 1980 р. // Рад. право. – 1980. – № 10. – С. 76.

Додаткові покарання, у тому числі передбачене ст. 31 КК УРСР², не можуть бути визначеними за сукупністю злочинів, якщо їх не призначено окремо за кожний із злочинів

Ухвала від 16 січня 1986 р. // Рад. право. – 1986. – № 4. – С. 90.

Додаткове покарання може бути призначено за сукупністю вироків лише тоді, коли воно не відбуте за попереднім вироком або призначене за новий злочин

Постанова президії Рівненського обласного суду від 29 жовтня 1986 р. // Рад. право. – 1987. – № 3. – С. 94.

При складанні покарань у вигляді позбавлення волі на підставі ст. 43 КК УРСР³ загальний строк покарання не повинен перевищувати десяти років, а за злочини, по яких законом допускається призначення позбавлення волі на строк більше десяти років, – п'ятнадцяти років

Постанова президії Дніпропетровського обласного суду від 17 лютого 1988 р. // Рад. право. – 1988. – № 6. – С. 90.

---

¹ Ст. 70 КК України 2001 р.

² Ст. 55 КК України 2001 р.

³ Ст. 71 КК України 2001 р.

Особі, визнаній винною у вчиненні кількох злочинів, передбачених різними статтями Особливої частини Кримінального кодексу, додаткове покарання, як і основне, спочатку має бути призначено за один або кілька злочинів, а потім за їх сукупністю

Ухвала від 23 січня 1990 р. // Рад. право. – 1990. – № 8. – С. 86.

Відповідно до вимог ст. 42 КК України¹ та ст. 335 КПК України, суд повинен спочатку призначити і вказати в резолютивній частині вироку вид і розмір основного та додаткового покарання окремо за кожний злочин, а потім остаточно визначити покарання за сукупністю злочинів

Ухвала від 4 лютого 1993 р. // Право України. – 1993. – № 5–6. – С. 51.

Касаційна інстанція виключила з вироку вказівку про призначення засудженій додаткового покарання у вигляді позбавлення права займати певні посади через порушення вимог ст. 42 КК України² та ст. 335 КПК України

Ухвала від 21 січня 1993 р. // Право України. – 1993. – № 5–6. – С. 51–52.

Щодо особи, визнаної винною у вчиненні кількох злочинів, передбачених різними статтями кримінального закону, додаткове покарання, як і основне, спочатку має бути призначено за один або окремо за кілька злочинів, а потім за їх сукупністю. Призначення покарання, в тому числі й додаткового, лише за сукупністю злочинів є неприпустимим

Постанова президії Львівського обласного суду від 1 вересня 1994 р. // Право України. – 1995. – № 1. – С. 54.

Згідно зі ст. 42 КК України³ суд, призначаючи покарання за сукупністю злочинів, призначає його окремо за кожний злочин,

---

¹ Ст. 70 КК України 2001 р.

² Ст. 70 КК України 2001 р.

³ Ст. 70 КК України 2001 р.

а остаточно – шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим або шляхом повного чи часткового складання призначених покарань у межах, встановлених статтею закону, що передбачає більш суворе покарання

Ухвала судової колегії Верховного Суду України від 16 травня 1991 р. – Практика судів України в кримінальних справах // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1993. – № 4. – С. 40–42.

Додаткові покарання, у тому числі передбачене ст. 31 КК України¹, не можуть бути визначеними за сукупністю злочинів, якщо їх не призначено окремо за кожний із злочинів

Ухвала судової колегії Верховного Суду України від 16 січня 1986 р. – Практика судів України в кримінальних справах // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1993. – № 4. – С. 42–43.

Особі, визнаній винною у вчиненні кількох злочинів, передбачених різними статтями Особливої частини Кримінального кодексу, додаткове покарання, як і основне, спочатку має бути призначено за один або декілька злочинів, а потім за їх сукупністю

Ухвала судової колегії Верховного Суду України від 23 січня 1990 р. – Практика судів України в кримінальних справах // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1993. – № 4. – С. 43–44.

При складанні покарань у вигляді позбавлення волі на підставі ст. 43 КК України² загальний строк покарання не повинен перевищувати десяти років, а за злочини, за які законом допускається призначення позбавлення волі на більший строк, – п'ятнадцяти років

Постанова президії Дніпропетровського обласного суду від 17 лютого 1988 р. – Практика судів України в кримінальних справах // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1993. – № 4. – С. 44–45.

---

¹ Ст. 55 КК України 2001 р.

² Ст. 71 КК України 2001 р.

Додаткове покарання може бути призначено за сукупністю вироків лише тоді, коли воно не відбуте за попереднім вироком або призначене за новий злочин

Постанова президії Рівненського обласного суду від 29 жовтня 1986 р. – Практика судів України в кримінальних справах // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1993. – № 4. – С. 45–46.

При застосуванні на підставі ст. 42 КК України¹ принципу поглинення менш суворого покарання більш суворим поглинається і додаткова міра покарання, якщо вона призначена за менш суворим законом

Ухвала судової колегії Верховного Суду України від 10 березня 1994 р. – Практика судів України у кримінальних справах /1993–1995. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1996. – № 3. – С. 25.

Позбавлення права займати певні посади чи займатися певною діяльністю може бути призначене лише за конкретний злочин, а не за сукупністю злочинів

Постанова президії Львівського обласного суду від 1 вересня 1994 р. – Практика судів України у кримінальних справах /1993–1995. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1996. – № 3. – С. 25–26.

Призначення додаткової міри покарання лише за сукупністю злочинів є недопустимим

Ухвала судова колегії в кримінальних справах Верховного Суду України від 17 серпня 1995 р. – Практика судів України у кримінальних справах /1993–1995. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1996. – № 3. – С. 42–43.

Призначення додаткового покарання лише за сукупністю злочинів є неприпустимим

Ухвала судової колегії в кримінальних справах Верховного Суду України від 24 квітня 1997 р. // ВВСУ. – 1997. – № 4. – С. 38.

---

¹ Ст. 70 КК України 2001 р.

Вирок скасовано через м'якість призначеного покарання
Ухвала судової колегії в кримінальних справах Верховного Суду України від 26 листопада 1996 р. // РВСУ. – 1997. – С. 108–109.

Згідно з вимогами ст. 42 КК України¹ додаткові покарання не можуть бути призначені за сукупністю злочинів, якщо вони не призначені за жоден зі злочинів, що входять у сукупність

Постанова президії Житомирського обласного суду від 31 травня 1996 р. // РВСУ. – 1997. – С. 113.

Призначення додаткового покарання лише за сукупністю злочинів є неприпустимим

Ухвала судової колегії в кримінальних справах Верховного Суду України від 23 жовтня 1997 р. // ВВСУ. – 1998. – № 1. – С. 28–29.

У разі, коли суд першої інстанції не застосував ст. 43 КК України², а за обставинами справи її застосування було необхідне, касаційна чи наглядова інстанція може визначити покарання за кількома вирокami без скасування судових рішень, якщо це не погіршить становища засудженого

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 жовтня 1997 р. // РВСУ. – 1998. – С. 77–79.

Визнавши особу винною у вчиненні кількох злочинів, суд повинен призначити покарання окремо за кожен із них, а потім остаточно визначити його за сукупністю злочинів.

Призначення додаткових покарань лише за сукупністю злочинів є неприпустимим

Ухвала судової колегії в кримінальних справах Верховного Суду України від 19 березня 1998 р. // РВСУ. – 1999. – С. 75–76.

Коли після винесення вироку буде встановлено, що засуджений винний ще й в іншому злочині, вчиненому ним до винесен-

---

¹ Ст. 70 КК України 2001 р.

² Ст. 71 КК України 2001 р.

ня вироку в першій справі, суд повинен призначити покарання за правилами ч. 3 ст. 42 КК України¹ – за сукупністю злочинів, а не ст. 43 КК²

Ухвала судової колегії в кримінальних справах Верховного Суду України від 6 січня 1998 р. // РВСУ. – 1999. – С. 79.

При застосуванні на підставі ст. 42 КК України³ принципу поглинення менш суворого покарання більш суворим поглинення обов'язкової додаткової міри покарання без застосування ст. 44 КК⁴ є неприпустимим

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 квітня 2001 р. // ВВСУ. – 2001. – № 3. – С. 6–7.

Суд безпідставно застосував ч. 3 ст. 42 і ст. 43 КК⁵, що стало підставою для розгляду справи Верховним Судом України в порядку виключного провадження

Ухвала спільного засідання Судової палати з кримінальних справ і Військової палати Верховного Суду України // ВВСУ. – 2001. – № 5. – С. 13–14.

У випадку, коли особа, щодо якої було застосовано відстрочку виконання вироку або умовне засудження, до постановлення вироку в першій справі вчинила інший злочин, за що її засуджено до покарання, яке належить відбувати реально, застосування принципів часткового чи повного складання призначених покарань на підставі ч. 3 ст. 42 КК України⁶ не допускається і кожен вирок виконується самостійно

Ухвала спільного засідання суддів Судової палати у кримінальних справах та Військової судової колегії Верховного Суду України від 24 січня 2003 р. // ВВСУ. – 2003. – № 1. – С. 28–29.

---

¹ Ст. 70 КК України 2001 р.

² Ст. 71 КК України 2001 р.

³ Ст. 70 КК України 2001 р.

⁴ Ст. 69 КК України 2001 р.

⁵ Статті 70 і 71 КК України 2001 р.

⁶ Ст. 70 КК України 2001 р.

Невиконання вироку протягом тривалого часу безпідставно визнано ухиленням засудженого від відбування виправних робіт і підставою для призначення покарання за сукупністю вироків

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 27 лютого 2003 р. // ВВСУ. – 2003. – № 5. – С. 20.

Коли особа, щодо якої були застосовані відстрочка виконання вироку або умовне засудження, вчинила до постановлення вироку в першій справі інший злочин, за який вона засуджується до покарання, що належить відбувати реально, кожний вирок виконується самостійно

Ухвала колеги суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 17 вересня 2002 р. // РВСУ. – 2004. – С. 107–108.

Щодо особи, яка підлягала звільненню за амністією від частини покарання, не відбутої за попереднім вироком, безпідставно застосовано ст. 43 КК України 1960 р¹. при вирішенні питання про призначення покарання за новим вироком

Ухвала спільного засідання Судової палати у кримінальних справах і Військової судової колегії Верховного Суду України від 22 листопада 2002 р. // РВСУ. – 2004. – С. 110–112.

Відповідно до ч. 3 ст. 72 КК України основне покарання у виді штрафу при призначенні його за сукупністю злочинів та за сукупністю вироків складанню з іншими видами покарань не підлягає і виконується самостійно

Ухвала колегії суддів судової палати з кримінальних справ Верховного Суду України від 14 травня 2002 р. // РВСУ. – 2004. – С. 112–113.

Коли особа, щодо якої було застосоване звільнення від відбування покарання з випробуванням, до постановлення вироку в першій справі вчинила інший злочин, за який вона засудже-

---

¹ Ст. 71 КК України 2001 р.

на до покарання, що належить відбувати реально, застосування принципів поглинення, часткового чи повного складання призначених покарань не допускається.

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 7 жовтня 2003 р. // ВВСУ. – 2004. – № 1. – С. 12–13.

Відповідно до вимог ч. 4 ст. 71 КК України остаточне покарання за сукупністю вироків має бути більшим від покарання, призначеного за новий злочин, а також від невідбутої частини покарання за попереднім вироком

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 4 грудня 2003 р. // ВВСУ. – 2004. – № 3. – С. 13–14.

Визначене за сукупністю вироків остаточне покарання має бути більшим, ніж покарання, призначене за новий злочин, і ніж невідбута частина покарання за попереднім вироком

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 3 лютого 2004 р. // ВВСУ. – 2004. – № 8. – С. 18–19.

Якщо протягом іспитового строку засуджений вчиняє новий злочин, то відповідно до вимог ч. 4 ст. 71 КК остаточне покарання, призначене йому за сукупністю вироків, має бути більшим від невідбутої частини покарання за попереднім вироком

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 17 червня 2003 р. // ВВСУ. – 2004. – № 9. – С. 20.

Особам, звільненим від відбування покарання за попереднім вироком через тяжку хворобу, покарання за сукупністю вироків відповідно до ст. 71 КК України призначати не можна

Ухвала спільного засідання Судової палати у кримінальних справах і Військової судової колегії Верховного Суду України від 17 жовтня 2003 р. // РВСУ. – 2004. – Вип. 1. – С. 86–87.

При складенні покарань за сукупністю вироків, коли йдеться про приведення останніх у відповідність із КК України 2001 р., суд повинен менш суворий вид покарання перевести в більш суворий виходячи зі співвідношення, визначеного в ст. 72 цього Кодексу

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 9 січня 2003 р. // РВСУ. – 2004. – Вип. 1. – С. 87–89.

Порушення вимог ст. 71 КК при призначенні покарання за сукупністю вироків потягло скасування вироку

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 13 квітня 2004 р. // ВВСУ. – 2004. – № 12. – С. 17, 22.

Вирок скасовано, оскільки при призначенні покарання за сукупністю злочинів суд необґрунтовано врахував покарання, призначене судом іноземної держави

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 25 листопада 2004 р. // ВВСУ. – 2005. – № 2. – С. 22–23.

При призначенні покарання за сукупністю злочинів однакові за видом і розміром покарання (основні й додаткові) поглиненню не підлягають, крім випадку, коли вони призначені у максимальних межах санкцій статей КК України.

Звільнення від відбування додаткових покарань при застосуванні ст. 75 КК України законом не передбачено

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 13 січня 2005 р. // ВВСУ. – 2005. – № 3. – С. 29.

Остаточне покарання за сукупністю вироків має бути більшим від покарання, призначеного за новий злочин, а також від невідбутої частини покарання за попереднім вирок

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 23 березня 2004 р. // РВСУ. – 2005. – Вип. 2(9). – С. 95–96.

Остаточне покарання за сукупністю вироків має бути більшим від покарання, призначеного за новий злочин, а також від невідбутої частини покарання за попереднім вироком

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 14 грудня 2004 р. // РВСУ. – 2005. – Вип. 1(10). – С. 94–95.

У разі збуту лише частини підроблених грошей, відповідні дії охоплюються ч. 2 ст. 199 КК України і додаткової кваліфікації за ст. 15, ч. 2 ст. 199 цього Кодексу не потребують.

При цьому, коли особа засуджується за вчинення декількох злочинів, суд, застосовуючи ст. 69 КК України, може призначити більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, окремо за кожний злочин або тільки за один із них, і остаточно визначити покарання відповідно до ст. 70 названого Кодексу

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 18 листопада 2004 р. // РВСУ. – 2005. – Вип. 1(10). – С. 102-104.

Посилання прокурора у касаційному поданні на необхідність приєднання до покарання, призначеного за новим вироком, невідбутої частини покарання за вироком суду Республіки Білорусь, визнано необґрунтованим

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 12 лютого 2004 року // Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах. Офіційне видання. – К., 2006. – С. 114-116.

Вирок скасовано, оскільки суд призначив однакові за розміром покарання і на підставі ст. 70 КК України склав їх шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 21 червня 2005 р. // ВВСУ. – 2006. – № 2. – С. 25–26.

У разі звільнення засудженого від покарання, призначеного за попереднім вироком, визначення остаточного покарання на підставі ч. 4 ст. 70 КК України є помилковим

Ухвала спільного засідання Судової палати у кримінальних справах та Військової судової колегії Верховного Суду України від 10 лютого 2006 р. // ВВСУ. – 2006. – № 4. – С. 20–21.

Резолютивна частина обвинувального вироку повинна бути викладена чітко і ясно, щоб при його виконанні не виникало ніяких сумнівів щодо виду і розміру покарання, призначеного судом

Ухвала спільного засідання Судової палати у кримінальних справах та Військової судової колегії Верховного Суду України від 7 жовтня 2005 р. // ВВСУ. – 2006. – № 4. – С. 22–23.

Коли особа, яку звільнено від відбування покарання з випробуванням, вчинила до постановлення вироку у першій справі інший злочин, за який вона засуджується до покарання, що належить відбувати реально, застосування принципів поглинення, часткового чи повного складання призначених покарань не допускається. За таких умов кожен вирок виконується самостійно

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 18 квітня 2006 р. // ВВСУ. – 2006. – № 8. – С. 16–17.

Відповідно до ст. 70 КК України при сукупності злочинів суд, призначивши покарання (основне і додаткове) за кожний злочин окремо, визначає остаточне покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим або шляхом повного чи часткового складання призначених покарань.

Звільнення особи від покарання у зв'язку з амністією за один злочин і одночасне призначення покарання за іншим чинним законодавством не передбачено

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 20 червня 2006 р. // ВВСУ. – 2006. – № 10. – С. 13.

Коли особа, щодо якої було застосовано звільнення від відбування покарання з випробуванням, вчинила до постановлення вироку в першій справі інший злочин, за який її засуджено до покарання, що належить відбувати реально, застосування принципів поглинення, часткового чи повного складання призначених покарань (ст. 70 КК України) не допускається. За таких умов кожний вирок виконується самостійно

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 12 вересня 2006 р. – Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2006. – Вип. 1–2. – С. 70–72.

При визначенні покарання за правилами ст. 71 КК України до покарання, призначеного за новим вироком, повністю або частково присєднується невідбута його частина за попереднім вироком. При цьому суд повинен точно встановити невідбуту частину покарання й зазначити його вид і розмір у новому вироку

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 3 жовтня 2006 р. // ВВСУ. – 2007. – № 1. – С.13.

Відповідно до ч. 4 ст. 71 КК України остаточне покарання за сукупністю вироків має бути більшим від покарання, призначеного за новий злочин, а також від невідбутої частини покарання за попереднім вироком

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 30 листопада 2006 р. // ВВСУ. – 2007. – № 3. – С.12.

Відповідно до ст. 69 КК України призначення основного покарання, нижче від найнижчої межі, передбаченої законом за цей злочин, або перехід до іншого, більш м'якого виду основного покарання може мати місце лише за наявності декількох (не менше двох) обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного.

На порушення вимог ч. 1 ст. 70 КК України, призначаючи остаточне покарання за сукупністю злочинів, суд помилково поглинув менш суворим покарання більше суворе, яким є виправні роботи щодо арешту

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 30 листопада 2006 р. – Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 1(3). – С. 23–24.

Вирок змінено, оскільки покарання за сукупністю злочинів засудженому визначено з недотриманням правил, передбачених у частинах 1–3 ст. 70 КК України

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 24 травня 2005 р. – Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 1(3). – С. 26–28.

Відповідно до ч. 4 ст. 81 КК України у разі вчинення особою, до якої було застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, протягом невідбутої частини покарання нового злочину суд призначає цій особі покарання за правилами, передбаченими статтями 71 і 72 КК України

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 14 листопада 2006 р. – Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 1(3). – С. 28–29.

Відповідно до ч. 4 ст. 71 КК України остаточне покарання за сукупністю вироків має бути більшим від покарання, призначеного за новий злочин, а також від невідбутої частини покарання за попереднім вирок

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 30 листопада 2006 р. – Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 1(3). – С. 30.

Якщо особа вчинила злочини, за один із яких її було засуджено до покарання із застосуванням ст. 75 КК України, а за інший – до покарання, що належить відбувати реально, застосування ч. 4 ст. 70 цього Кодексу є недопустимим. За таких умов кожен вирок виконується самостійно

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 26 грудня 2006 р. // ВВСУ. – 2007. – № 5. – С. 19–20.

Відповідно до ч. 4 ст. 71 КК остаточне покарання за сукупністю вироків має бути більшим від покарання, призначеного за новий злочин, а також від невідбутої частини покарання за попереднім вироком

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 24 жовтня 2006 р. // ВВСУ. – 2007. – № 6. – С. 18–19.

Згідно з ч. 4 ст. 70 КК України у разі, якщо після постановлення вироку в справі буде встановлено, що засуджений винен ще і в іншому злочині, вчиненому ним до постановлення попереднього вироку, суд призначає засудженому покарання за правилами, передбаченими в частинах 1–3 ст. 70 КК України

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 24 січня 2006 р. – Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 2(4). – С. 20–22.

Суд допустився помилки, призначивши покарання за сукупністю вироків на підставі ст. 71 КК України після спливу терміну умовно-дострокового звільнення

Ухвала спільного засідання Судової палати у кримінальних справах та Військової судової колегії Верховного Суду України від 26 січня 2007 р. – Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 2(4). – С. 22–23.

Судом касаційної інстанції визнано, що у матеріалах справи відсутні будь-які дані на підтвердження, що засуджений діяв у стані крайньої необхідності, тобто для відвернення небезпеки, що безпосередньо загрожувала йому, охоронюваним законом правам інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави.

Відповідно до роз'яснень, що містяться у п. 20 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 р. № 7 за окремими епізодами злочинної діяльності, які не мають самостійної кваліфікації, покарання не призначаються

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 3 квітня 2007 р. – Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 3(5). – С. 26–30.

З вироку виключено призначення покарання за сукупністю злочинів за правилами ч. 4 ст. 70 КК України

Ухвала спільного засідання Судової палати у кримінальних справах та Військової судової колегії Верховного Суду України від 1 червня 2007 р. – Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 3(5). – С. 41–42.

Вирок змінено у зв'язку з неправильним застосуванням судом положень статей 71 і 72 КК України при призначенні покарання і складенні покарань за сукупністю вироків

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 10 березня 2005 р. // Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 80–82.

Відповідно до ч. 4 ст. 70 КК України, якщо після постановлення вироку в справі буде встановлено, що засуджений винний ще в іншому злочині, вчиненому ним до постановлення попереднього вироку, суд призначає засудженому покарання за правилами, передбаченими в частинах 1-3 цієї статті.

Згідно з ч. 3 ст. 13 Кримінально-виконавчого кодексу України встановлення періодичності та днів проведення реєстрації засуджених осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, віднесено до компетенції кримінально-виконавчих інспекцій

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 26 квітня 2005 р. // Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 83–85.

У разі, коли особа була засуджена до позбавлення волі та звільнена від відбування покарання умовно-достроково, і в період умовно-дострокового звільнення вчинила новий злочин, суд зобов'язаний визначити остаточне покарання у вигляді позбавлення волі, зокрема тоді, коли останнім за часом вироком признаються більш м'які види покарання.

Відповідно до вимог ч. 4 ст. 71 та ч. 5 ст. 107 КК України остаточне покарання за сукупністю вироків має бути більшим від покарання, призначеного за новий злочин, а також від невідбутої частини покарання за попереднім вироком

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 28 квітня 2005 р. // Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 86–88.

З вироку виключено рішення суду про призначення засудженому покарання за сукупністю вироків на підставі ст. 71 КК України

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 31 травня 2005 р. // Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 88–90.

Вирок змінено у зв'язку з неправильним застосуванням судом ст. 71 КК України при призначенні покарання за сукупністю вироків

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 9 червня 2005 р. // Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 90–92.

Районний суд, призначивши засудженому покарання за кожен злочин окремо у виді обмеження волі, визначаючи остаточне покарання за сукупністю злочинів, в порушення вимог ст. 70 КК України призначив інший вид покарання – позбавлення волі

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 28 липня 2005 р. // Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 93–94.

Вирок скасовано, а справу направлено на новий судовий розгляд у зв'язку з порушенням судом при призначенні покарання правил, передбачених статтями 70, 71 КК України

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 24 листопада 2005 р. // Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 95–97.

Оскільки судом порушено вимоги закону при призначенні покарання за сукупністю вироків (ч. 4 ст. 71 КК України), то вирок як такий, що постановлений у порушення вимог ст. 371 КПК України, скасовано, а справу направлено на новий судовий розгляд

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 29 листопада 2005 р. // Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 97–99.

Відповідно до роз'яснень, даних у п. 23 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 р. № 7, у разі,

коли особа, щодо якої було застосовано звільнення від відбування покарання з випробуванням, вчинила до постановлення вироку в першій справі інший злочин, за який вона засуджується до покарання, що належить відбувати реально, застосування принципів поглинення, часткового чи повного складання призначених покарань не допускається. За таких умов кожний вирок виконується самостійно

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 22 березня 2005 р. // Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – С. 107–110.

Якщо після постановлення вироку в справі буде встановлено, що засуджений винен ще й в іншому злочині, вчиненому ним до постановлення попереднього вироку, покарання йому призначається за правилами, передбаченими в частинах 1-3 ст. 70 КК України, а не за ст. 71 КК України

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 7 червня 2007 р. – Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 4(6). – С. 22–23.

Порушення судом вимог ст. 71 КК України щодо призначення покарання за сукупність вироків спричинило скасування судових рішень

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 22 лютого 2007 р. – Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 4(6). – С. 24–25.

Судові рішення змінено у зв'язку з неправильним призначенням у порядку ст. 71 КК України покарання за сукупністю вироків

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 29 березня 2007 р. – Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 4(6). – С. 26–27.

Відповідно до роз'яснень, що містяться в п. 23 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 р. № 7, коли особа, яку звільнено від відбування покарання з випробуванням та іспитовим строком, вчинила до постановлення вироку в першій справі інший злочин, за який вона засуджується до покарання, що належить відбувати реально, застосування принципів поглинання, часткового та повного складання призначених покарань не допускається. За таких умов кожний вирок виконується самостійно

Ухвала спільного засідання Судової палати у кримінальних справах і Військової судової колегії Верховного Суду України від 26 січня 2007 р. – Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 4(6). – С. 29–30.

==== 3.4. Збірки матеріалів судової практики з кримінальних справ

Судебная практика. Убийства, изнасилования и другие преступления против личности: Сборник судебных решений по уголовным делам. – К.: Товариство «Знання» України, 1993. – 240 с.

Практика судів України в кримінальних справах // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – К., 1993. – № 4. – 351 с.

Судебные приговоры: Практика Верховного Суда Украины. – К.: Юринком, 1995. – 224 с.

Практика судів України у кримінальних справах (1993 – 1995) // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – К.: Юрінком, 1996. – № 3. – 330 с.

Судебный прецедент (неофициальный): Судебная практика Харьковского региона по уголовным делам. – Х.: Изд. Ксилон, 1999. – 272 с.

Рішення Верховного Суду України. – 1997. – 200 с.

Рішення Верховного Суду України. – 1998. – 160 с.

Рішення Верховного Суду України. – 1999. – 168 с.

Рішення Верховного Суду України. – 2000. – 160 с.

Рішення Верховного Суду України. – 2001. – 184 с.

Рішення Верховного Суду України. – 2002. – 176 с.

Рішення Верховного Суду України. – 2004. – 176 с.

Рішення Верховного Суду України. – 2004. – Вип. 1(8). – 128 с.

Рішення Верховного Суду України. – 2005. – Вип. 2(9). – 128 с.

Рішення Верховного Суду України. – 2005. – Вип. 1(10). – 128 с.

Рішення Верховного Суду України. – 2007. – Вип. 1(14). – 128 с.

Рішення Верховного Суду України. – 2007. – Вип. 2(15). – 128 с.

Практика судів України з кримінальних справ (2001–2005) /

За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса; Укладачі: В.В. Сташис, В.І. Тютюгін; – Київ-Харків: Юрінком Інтер, 2005. – 464 с.

Практика судів України з кримінальних справ (2001–2005) /

За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса; Укладачі: В.В. Сташис, В.І. Тютюгін; // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – Київ-Харків: Юрінком Інтер, 2005. – № 11. – 464 с.

Сучасне кримінальне право України: нормативно-правові документи та судово-слідча практика: Хрестоматія / Упоряд. А.В. Савченко та ін.; За заг. ред. В.В. Кузнецова. – К.: Вид. ПАЛІВОДА А.В., 2005. – 496 с.

Судово-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Упоряд. і автор передмови М.І. Хавронюк. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 550 с.

Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах. Офіц. вид. / Відп. ред. П.П. Пилипчук. – К.: «Вид. Дім «Ін Юре», 2006. – 392 с.

Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2006. – Вип. 1–2. – 288 с.

Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 1(3). – 108 с.

Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 2(4). – 112 с.

Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 3(5). – 148 с.

Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 4(6). – 160 с.

Постановлення Пленума Верховного Суду України по уголовным делам (2001-2006): Сборник / составление и перевод В.И. Тютюгина. – Х.: ООО «Одиссей», 2007. – 300 с.

Кримінальне судочинство в Україні: Судова практика. Злочини проти життя особи (вбивства): Офіц. вид. / Верх. Суд України; Відп. ред. П.П. Пилипчук. – К.: Вид. Дім. «Ін Юре», 2007. – 960 с.

Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України; Відп. ред. П.П. Пилипчук. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – 696 с.

Список використаних джерел

1. **Агаев И.Б.** Проблема повторности в уголовном праве. – М.: Юристь, 2004. – 157 с.
2. **Агаев И.Б.** Рецидив в системе множественности преступлений. – М.: Юристь, 2002. – 108 с.
3. **Агаев И.Б.** Совокупность преступлений: понятие, виды и наказуемость. – М.: ТК Велби, 2003. – 200 с.
4. **Антипов В.В., Антипов В.И.** Обставини, які виключають застосування кримінального покарання. – К.: Атіка, 2004. – 208 с.
5. **Багрий-Шахматов Л.В.** Уголовная ответственность и наказание. – Минск: «Высшая школа», 1976. – 384 с.
6. **Бажанов М.И.** Множественность преступлений по уголовному праву Украины. – Х.: «Право», 2000. – 128 с.
7. **Бажанов М.И.** Назначение наказания по советскому уголовному праву. – К.: «Вища школа», 1980. – 216 с.
8. **Бажанов М.И.** Назначение наказания по совокупности преступлений и совокупности приговоров: Учеб. пособие. – Х.: Юрид. ин-т, 1977. – 49 с.
9. **Бажанов М.И.** Уголовное право Украины. Общая часть. – Днепропетровск: «Пороги», 1992. – 168 с.
10. **Бажанов М.И., Сташис В.В.** Новое в уголовном законодательстве. – М.: Юрид. лит., 1970. – 92 с.
11. **Бажанов М.И.** Повторність злочинів як вид множинності злочинів / Конспект лекції/. – Х.: Укр. юрид. акад., 1993. – 16 с.
12. **Баулін Ю.В.** Звільнення від кримінальної відповідальності. – К.: Атіка, 2004. – 296 с.
13. **Белогриц-Котляревский Л. С.** Учебник русского уголовного права. Общая и Особенная часть. – К.: Ужно-русское книгоиздат-во, 1904. – 618 с.
14. **Благов Е.В.** Назначение наказания: (теория и практика). – Ярославль: Изд-во Яросл. ун-та, 2002. – 176 с.
15. **Благов Е.В.** Применение специальных начал назначения уголовного наказания. – М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2007. – 288 с.
16. **Благов Е.В.** Применение уголовного права (теория и практика). – СПб: Изд-во Р. Асланова «Юрид. центр Пресс», 2004. – 505 с.

17. **Борисов Ф., Рашковская И.** Сложение разнородных наказаний. – Соц. законность. – 1971. – № 2. – С. 51–52.
18. **Бородин С. В.** Квалификация убийств по действующему законодательству. – М.: Юрид. лит, 1966. – 252 с.
19. **Бородин С. В.** Преступления против жизни. – СПб.: Юрид. центр Пресс. – 2003. – 467 с.
20. **Бурдін В.М.** Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні. – К.: Атіка. – 2004. – 240 с.
21. **Бурчак Ф.Г.** Квалификация преступлений. – К.: Политиздат Украины, 1983. – 141 с.
22. **Бушуев И.А.** Исправительные работы. – М.: Юрид. лит., 1968. – 200 с.
23. **Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И.** Ответственность за корыстные посягательства на социалистическую собственность. – М.: Юрид. лит., 1986. – 224 с.
24. **Волженкин Б. В.** Принцип справедливости и проблемы множественности преступлений по УК РФ // Законность. – 1998. – № 12. – С. 2–7.
25. **Галиакбаров Р. Р.** Квалификация многосубъектных преступлений без признаков соучастия: Уч. пособие – Хабаровск: ВШ МВД СССР, 1987. – 86 с.
26. **Гальперин И.М., Мельникова Ю.Б.** Дополнительные наказания. – М.: Юрид. лит., 1981. – 120 с.
27. **Гаухман Л. Д.** Квалификация преступлений: закон, теория, практика. – М.: АО «Центр ЮрИнфор», 2001. – 448 с.
28. **Гаухман Л.Д.** Проблемы уголовно-правовой борьбы с насильственными преступлениями в СССР. – Саратов: Изд-во Саратовск. ун-та. – 1981. – 160 с.
29. **Герасименко В.П.** Заміна покарання більш м'яким при його відбуванні за кримінальним правом України. – Автореф. дис. ...канд. юрид. наук. – Х., 2007. – 20 с.
30. **Герцензон А.А.** Уголовное право. Учебное пособие для слушателей ВЮА. – Т. 1. – Часть Общая / изд. 2-е. – М.: Юриздат, 1948. – 590 с.
31. **Голина В.В.** Погашение и снятие судимости по советскому уголовному праву. – Х.: «Вища школа», 1979. – 137 с.

32. **Голіна В.В.** Судимість. – Х.: «Харків юридичний», 2006. – 384 с.
33. **Горбуза А. Д.** Смешанная форма вины по советскому уголовному праву. – Автореф. дисс...канд. юрид. наук. – М., 1972. – 21 с.
34. **Горелик А.С.** Назначение наказания по совокупности. – Красноярск: Краснояр. книж. изд-во, 1975. – 272 с.
35. **Горелик А.С.** Наказание по совокупности преступлений и приговоров (принципы, законодательство, судебная практика). – Красноярск: Изд-во «Соло», 1991. – 192 с.
36. **Грищук В.К.** Кримінальне право України: Загальна частина: Навч. посібник. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 568 с.
37. **Гуськов В.** Назначение судом исправительных работ по совокупности // Сов. юстиция. – 1968. – № 20. – С. 12–13.
38. **Дагель П.С., Котов Д.П.** Субъективная сторона преступления и ее установление. – Воронеж: Изд. ВГУ. – 1974. – 244 с.
39. **Демин В. Ф.** Социальная обусловленность законодательного конструирования единого сложного преступления и его квалификация. – Автореф. дисс. канд. юрид. наук. – М., 1989. – 24 с.
40. **Дурманов Н.Д.** Понятие преступления. – М.–Л.: Изд. АН СССР. – 1948. – 316 с.
41. **Дурманов Н.Д.** Советский уголовный закон. – М.: Изд-во МГУ, 1967. – 320 с.
42. **Дуюнов В.К.** Проблемы уголовного наказания в теории, законодательстве и судебной практике. – Курск: Изд-во РОСИ, 2000. – 504 с.
43. **Дуюнов В.К., Цветинович А.Л.** Дополнительные наказания: теория и практика. – Фрунзе: Изд-во «Илим», 1986. – 240 с.
44. **Жинкина Е.Ю.** Назначение наказания по совокупности преступлений и совокупности приговоров. – Автореф. дисс... канд. юрид. наук. – Краснодар, 2002. – 18 с.
45. **Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України (1963–1997 роки).** – Сімферополь: «Таврія», 1998. – 712 с.
46. **Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України (1972–2007).** – Х.: Вид. ФО-П Вапнярчук Н.М., 2007. – 720 с.
47. **Зелинский А.Ф.** Квалификация повторных преступлений: Уч. пособие. – Волгоград: НИ и РИО ВСШ МВД СССР, 1976. – 55 с.

48. Зелинский А.Ф. Рецидив преступлений (Структура, связи, прогнозирование). – Х.: «Вища школа», 1980. – 152 с.

49. Зинченко И. А. Составные преступления. – Х.: СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2005. – 176 с.

50. Иванов В. Д., Мазуков С. Х. Субъективная сторона преступления. – Ростов-н/Д.: Изд-во Ростовск. ун-та, 1999. – 196 с.

51. Ивлев Ю. В. Логика. – М., 1992. – 275 с.

52. Иногамова-Хегай Л.В. Конкуренция уголовно-правовых норм при квалификации преступления: Учеб. пособие. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 169 с.

53. Ищенко А.В. Назначение наказания по Уголовному кодексу Российской Федерации: Научно-практическое пособие. – М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2002. – 160 с.

54. Капинус О.С. Убийства: мотивы и цели. – М.: Изд. ИМПЭ-ПАБЛИШ, 2003. – 312 с.

55. Караев Т.Э. Повторность преступлений. – М.: Юрид. лит., 1983. – 104 с.

56. Кафаров Т.М. Проблема рецидива в советском уголовном праве. – Баку: «Элм», 1972. – 256 с.

57. Кистяковский А. Ф. Элементарный учебник общего уголовного права с подробным изложением. – К.: Изд-во Ф.А Иогансона, 1891. – 850 с.

58. Козаченко И.Я., Костарева Т.А., Кругликов Л.Л. Преступления с квалифицированными составами и их уголовно-правовая оценка: Текст лекции. – Екатеринбург: Урал. гос. юрид. акад. – 1994. – 59 с.

59. Коломытцев Н. А. Особо опасный рецидив преступлений и борьба с ним. – М., 1999. – 189 с.

60. Комментарий к УК Российской Федерации. 3-е издание. Под ред. В. М. Лебедева. – М.: Юрайт, 2004. – 917 с.

61. Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. – М.: Акад. МВД СССР. – 1980. – 248 с.

62. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів. – К.: «Юрінком Інтер», 1998. – 416 с.

63. Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации. – Владивосток: Изд. ДВГУ, 1987. – 268 с.

64. Коротких Н. Судимость как признак рецидива преступлений // Законность. – 2005. – № 1. – С. 37-39

65. Костарева Т.А. Квалифицирующие обстоятельства в уголовном праве (понятие, законодательная регламентация, влияние на дифференциацию ответственности). – Ярославль: Изд. ЯрГУ. – 1993. – 234 с.

66. Красиков Ю.А. Множественность преступлений (Понятие, виды, наказуемость): Уч. пособие. – М.: ВЮЗИ, 1988. – 96 с.

67. Криволапов Г. Г. Множественность преступлений по советскому уголовному праву и установление ее признаков органами внутренних дел: Уч. пособие – М., 1989. – 49 с.

68. Кривоченко Л.Н. Борьба с рецидивом по советскому уголовному праву: Текст лекции. – Х.: Юрид. ин-т, 1973. – 32 с.

69. Кривошеин П.К. Повторность в советском уголовном праве (теоретические и практические проблемы). – К.: Вища школа, 1990. – 159 с.

70. Кригер Г.А. Борьба с хищениями социалистического имущества. – М.: Юрид. лит., 1965. – 328 с.

71. Кримінальне право України: Заг. частина: Підручник. За ред. Я.Ю. Кондратьєва – К.: Правові джерела, 2002. – 432 с.

72. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кривоченко та ін.; За ред професорів В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 3-є вид., перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 496 с.

73. Кримінальне судочинство в Україні: Судова практика. Злочини проти життя особи (вбивства): Офіц. вид. / Верх. Суд України; Відп. ред. П.П. Пилипчук. – К.: Вид. Дім. «Ін Юре», 2007. – 960 с.

74. Кримінальний кодекс України з постатейними матеріалами / За відп. ред. В.В. Сташиса; Упоряд.: В.С. Ковальський, В.І. Тютюгін. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 720 с.

75. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Вид. третє, переробл. та доповн. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2006. – 1184 с.

76. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений – 2-е изд. пер. и доп. – М.: Юристъ. – 1999. – 304 с.

77. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления. – М.: Госюриздат., 1960. – 244 с.

78. Кузнецов В.В., Савченко А.В. Теория квалификации злочинів: Підручник / За заг. ред. професорів Є.М. Моїсєєва та О.М. Джужи; наук. ред. к. ю. н., доц. І.А. Вартилицька. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006. – 300 с.

79. Кузнецова Н.Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности. – М.: Госюриздат., 1958. – 219 с.

80. Куринов Б.А. Научные основы квалификации преступлений. – М.: Изд. МГУ. – 1976. – 182 с.

81. Куринов Б.А. Обеспечение законности и справедливости при назначении наказания // Сов.гос-во и право. – 1971. – № 4. – С. 130–135.

82. Курс советского уголовного права. – М.: «Наука», 1970. – т. III. – 350 с.

83. Курс советского уголовного права. (Общая часть). – т. 1. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1968. – 646 с.

84. Курс советского уголовного права. (Общая часть). – т. 2. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1970. – 672 с.

85. Курс уголовного права. Общая часть. – Том 1. – М.: Зерцало, 1999. – 592 с.

86. Ленау М. Назначение наказания по совокупности преступлений. – Сов. юстиция. – 1970. – № 20. – С. 16–17.

87. Лист Ф. Учебник уголовного права. Общая часть. – СПб., 1907. – 409 с.

88. Ляпунов Ю. И. Квалификация составных (сложных) преступлений // Соц. законность. – 1982. – № 2. – С. 47–52..

89. Магомедов А. А. Уголовное право России. Общая часть. – М., 1997. – 209 с.

90. Максимов С., Марченко С. Назначение наказания по совокупности преступлений // Сов. юстиция. – 1971. – № 6. – С. 12–15.

91. Малков В.П. Множественность преступлений по советскому уголовному праву. – Казань: Изд. Казанск. ун-та, 1982. – 175 с.

92. Малков В.П. Повторность преступлений (Понятие и уголовно-правовое значение). – Казань: Изд. Казанск. ун-та, 1970. – 174 с.

93. Малков В.П. Совокупность преступлений (вопросы квалификации и назначения наказания). – Казань: Изд-во Казанск. унта, 1974. – 308 с.

94. Малков В.П., Чернова Т.Г. Совокупность приговоров и применение наказания: вопросы законодательного регулирования, теории и практики. – Казань: Изд-во «Таглитмат», 2003. – 176 с.

95. Маляренко В.Т. Про покарання за новим Кримінальним кодексом України. – К.: Фонд «Правова ініціатива», 2003. – 156 с.

96. Марін О.К. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм. – К.: Атіка, 2003. – 224 с.

97. Маркс К., Энгельс Ф. – Полн. собр. соч. Т.1. – М.: Политиздат, 1954. – 412 с.

98. Матышевский П.С. Ответственность за преступления против социалистической собственности. – К.: Вища школа, 1983. – 176 с.

99. Михайлов К.В. Уголовно-правовой институт освобождения от наказания. – М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2008. – 312 с.

100. Михлин А.С. Проблемы досрочного освобождения от отбывания наказания. – М.: ВНИИ МВД СССР. – 1982. – 152 с.

101. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: Навч. посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

102. Навроцький В.О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації. – К.: Атіка, 1999. – 464 с.

103. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. С.С. Яценка. – К.: А.С.К., 2002. – 936 с.

104. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Загальна частина. Під заг. ред. Потебенька М.О., Гончаренка В.Г. – К.: «ФОРУМ», 2001. – 386 с.

105. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Книга 1. Загальна частина. За заг. ред. Гончаренка В.Г., Андрушко П.П. – К.: «ФОРУМ», 2005. – 324 с.

106. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2003. – 1056 с.

107. Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть. – М.: БЕК, 1996. – 560 с.

108. Наумов А. В. Уголовное право. Общая часть. Курс лекций. – М.: БЕК, 1996. – 610 с.

109. Наумов А.В. Применение уголовно-правовых норм. – Волгоград: НИ и РИО ВСШ МВД СССР, 1973. – 176 с.

110. Наумов А. В., Новиченко А. С. Законы логики при квалификации преступлений. – М.: Юрид. лит., 1978. – 104 с.

111. Научно-практический комментарий Уголовного кодекса Украины / Под. ред. Н.И. Мельника, Н.И. Хавронюка. – К.: Канон; А.С.К., 2002. – 1216 с.

112. Немировский Э. Я. Советское уголовное право. Часть общая и Особенная. – Одесса.: 2-я гос. типография им. В.И. Ленина, 1926. – 363 с.

113. Немировский Э. Я. Учебник уголовного права. Общая часть. – Одесса.: Изд-во Акционерного Южно-русского общ-ва, 1919. – 371 с.

114. Непомнящая Т.В. Назначение наказания: теория, практика, перспективы. – СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юрид. центр Пресс», 2006. – 781 с.

115. Никифоров А.С. Совокупность преступлений. – М.: Юрид. лит., 1965. – 134 с.

116. Ожегов С.И. Словарь русского языка / Под. ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Рус. яз., 1986. – 797 с.

117. Ораздурдыев А. М. Продолжаемое преступление по советскому уголовному праву. – Автореф. дис... канд. юрид. наук. – Казань, 1984. – 20 с.

118. Основания уголовно-правового запрета. – М.: Наука, 1982. – 301 с.

119. Панов Н.И. Квалификация насильственных преступлений: Уч. пособие. – Х.: Юрид. ин-т, 1986. – 54 с.

120. Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. – Х.: Вища школа. – 1982. – 161 с.

121. Панов Н.И. Уголовно-правовое значение способа совершения преступления: Уч. пособие. – Х.: Юрид. ин-т. – 1984. – 111 с.

122. Панько К.А. Вопросы общей теории рецидива в советском уголовном праве. – Воронеж: Изд. ВГУ, 1988. – 189 с.

123. Панько К.А. Рецидив в советском уголовном праве: Учеб. пособие. – Воронеж: Изд. Воронежск. ун-та, 1983. – 120 с.

124. Пинаев А. А. Курс лекций по Общей части уголовного права. Книга первая. «О преступлении» – Х.: «Харьков юридический», 2001. – 290 с.

125. Пинаев А. А. Курс лекций по Общей части уголовного права Книга вторая «О наказании». – Х.: «Харьков юридический», 2002. – 194 с.

126. Пинаев А. А. Особенности составов преступлений с двойной и смешанной формами вины: Уч. пособие.– Х.: Юрид. ин-т. – 1984. – 52 с.

127. Пинаев А. А. Уголовное право Украины. Общая часть. – Х.: «Харьков юридический», 2005. – 664 с.

128. Пионтковский А. А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. – М.: Госюриздат, – 1961. – 666 с.

129. Плотникова М. В. Множественность преступлений: соотношение ее разновидностей. – М.: Моск. психолого-социальн. ин-т, 2004. – 80 с.

130. Побегайло Э. Ф. Умышленные убийства и борьба с ними. Уголовно-правовое и криминологическое исследование. – Воронеж: Изд. ВГУ, 1965. – 205 с.

131. Познышев С. В. Основные вопросы учения о наказании. – М.: Университет. Типография, 1904. – 407 с.

132. Познышев С. В. Учебник уголовного права. – М.: Мосполиграф, 1923. – 380 с.

133. Попов А. Н. Убийства при отягчающих обстоятельствах. – СПб.: Юрид. центр Пресс. – 2003. – 898 с.

134. Практика судів України з кримінальних справ (2001–2005) / За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса; Укладачи: В.В. Сташис, В.І. Тютюгін; – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 464 с.

135. Практика судів України з кримінальних справ (2001–2005) / За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса; Укладачи: В.В. Сташис, В.І. Тютюгін. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2005. – № 11. – 464 с.

136. Примаченок А. А. Уголовное право Республики Беларусь. Общая часть. – Минск, 2003. – 312 с.

137. Рарог А. И. Вина и квалификация преступления: Уч. пособие. – М.: ВЮЗИ. – 1982. – 63 с.

138. Рагор А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам. – СПб.: Юрид.центр Пресс. – 2002. – 304 с.

139. Рагор А.И. Общая теория вины в уголовном праве: Уч. пособие. – М.: ВЮЗИ. – 1980. – 91 с.

140. Ришелюк А. Н. Дящиеся и продолжаемые преступления в уголовном праве. – Автореф. дисс...канд. юрид. наук. – К., 1992. – 25 с.

141. Российское уголовное право: Курс лекций. Т. 2. Наказание / Под ред. А.И. Коробеева. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1999. – 500 с.

142. Сарыев Б.С. Ответственность за преступления против жизни и здоровья. – Ашхабад: «Ылым». – 1973. – 248 с.

143. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР. 1917-1952 гг. – М.: Госюриздат., 1953. – 463 с.

144. Сборник постановлений Пленума Верховного Суда СССР. 1924-1963. – М.: Известия, 1964. – 479 с.

145. Сборник постановлений Пленума Верховного Суда СССР. 1924-1986. – М.: Известия, 1987. – 973 с.

146. Семернева Н.К., Новоселов Г.П., Николаева З.А. Множественность преступлений: квалификация и назначение наказания: Учеб. пособие. – Свердловск: Юрид. ин-т, 1990. – 84 с.

147. Сергеевский Н. Д. Русское уголовное право. Часть общая. – Вып.1 – СПб., 1887. – 378 с.

148. Скибицкий В.В. Освобождение от уголовной ответственности и отбывания наказания. – К.: Наукова думка, 1987. – 184 с.

149. Словарь современных иностранных слов. – М., 1993. – 172 с.

150. Спиридонов Л.И. Социология уголовного права. – М.: Юрид. лит., 1986. – 240 с.

151. Становский М.Н. Назначение наказания. – СПб.: Изд-во «Юрид. центр Пресс», 1999. – 480 с.

152. Сташис В.В., Бажанов М.И. Преступления против личности в УК УССР и судебной практике. – Х.: «Вища школа». – 1981. – 216 с.

153. Степанюк А.Ф. Сущность исполнения наказания. – Х.: Фолио, 1999. – 256 с.

154. Стрижевська А.А. Сукупність злочинів за кримінальним правом України. – Автореф. дис. ...канд. юрид. наук. – К., 2007. – 20 с.

155. Стручков Н.А. Назначение наказания при совокупности преступлений. – М.: Госюриздат, 1957. – 144 с.

156. Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Відп. ред. П.П. Пилипчук. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2006. – 392 с.

157. Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верх. Суд України; Відп. ред. П.П. Пилипчук. – К.: Концерн «Ін Юре», 2007. – 696 с.

158. Таганцев Н. С. Лекции по русскому уголовному праву. Часть Общая. Вып.4 – СПб., 1892. – 1928 с.

159. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Том 1. – М.: Наука, 1994. – 380 с.

160. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Том 2. – М.: Наука, 1994. – 396 с.

161. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. Т. II. – СПб.: Гос. типография, 1902. – 1460 с.

162. Тарарухин С.А. Квалификация преступлений в судебной и следственной практике. – К.: «Юринком», 1995. – 208 с.

163. Тихий В.П., Панов М.І. Злочин, його види та стадії: науково-практичний коментар. – К.: Видавн. дім «Промені», 2007. – 40 с.

164. Ткешелидзе Г. Т. Ответственность при совокупности преступлений по советскому уголовному праву. – Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – Тбилиси, 1961. – 19 с.

165. Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления. – М.: Госюриздат, 1957. – 364 с.

166. Тютюгин В.И. Некоторые вопросы реализации норм об особенностях уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних. – Питання боротьби зі злочинністю // Збірник наукових праць Інституту вивчення проблем злочинності АПрН України. – Х.: «Право», 2004. – Вип. 8. – С. 47–50.

167. Тютюгин В.И. К вопросу о системе наказаний и порядке их назначения в Проекте УК Украины // Проблемы законности. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2000. – Вип. 45. – С. 154–162.

168. Тютюгин В.И. Лишение права занимать определенные должности как вид наказания. – Х.: «Вища школа», 1982. – 145 с.

169. Тютюгин В.И. Лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью как вид наказания по советскому уголовному праву. – Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 1975. – 20 с.

170. Тютюгин В.И. Назначение наказания в виде лишения права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью: Учеб. пособие. – Х.: Юрид. ин-т, 1976. – 37 с.

171. Тютюгин В.И. Назначение разнородных основных наказаний по совокупности преступлений // Проблемы соц. законности. – Х.: «Вища школа». – 1978. – Вып. 3. – С. 66–73.

172. Тютюгин В.И. О соотношении видов наказаний по степени их строгости // Проблемы соц. законности. – Х.: «Основа», 1991. – Вып. 26. – С. 47–52.

173. Тютюгин В. Призначення додаткових покарань за сукупністю вироків // Рад. право. – 1982. – № 1. – С. 56–57.

174. Тютюгин В. Призначення додаткових покарань за сукупністю злочинів // Рад. право. – 1982. – № 7. – С. 57–60.

175. Тютюгин В.І. Призначення покарання при вчиненні кількох злочинів та за кількома вироками: Конспект лекцій. – Х.: Укр. юрид. академія, 1992. – 22 с.

176. Уголовное законодательство СССР и союзных республик. – М.: Госюриздат, 1957. – 531 с.

177. Уголовное право России. Общая часть. Под ред. Л.Л. Кругликова. – М., 1999. – 488 с.

178. Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть Общая. – К.: Наукова думка, 1985. – 448 с.

179. Уголовное право. Общая часть. Учебник под ред. Козаченко И.Я., Незнамовой З.А. – М.: Норма, 1999. – 516 с.

180. Уголовный закон: Опыт теоретического моделирования / Отв. ред. В.Н. Кудрявцев, С.Г. Келина. – М.: Наука, 1987. – 276 с.

181. Уголовный кодекс Латвийской Республики. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. – 313 с.

182. Уголовный кодекс Республики Молдова. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003. – 408 с.

183. Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий / Отв. ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2004. – 1096 с.

184. Угрехелидзе М.Г. Проблема неосторожной вины в уголовном праве. – Тбилиси: «Мецниереба». – 1976. – 132 с.

185. Устименко В.В. Специальный субъект преступления. – Х.: «Вища школа», 1989. – 104 с.

186. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Навч. посібник. – К.: «Центр навчальної літератури», 2004. – 362 с.

187. Фролов Е.А., Галиакбаров Р.Р. Множественность преступных деяний как институт советского уголовного права: Уч. пособие. – Свердловск, 1967. – 20 с.

188. Фролова Е.Г. Понятие наказания, его цели и система в советском уголовном праве: Лекция. – Донецк: ДонГУ, 1991. – 127 с.

189. Фролова О.Г. Злочинність і система кримінальних покарань. – К.: «АртЕк», 1997. – 208 с.

190. Цветинович А.Л. Дополнительные наказания: функции, система, виды. – Изд-во Саратовск. ун-та. Куйбышевский филиал, 1989. – 190 с.

191. Чернишова Н.В. Кримінальне право України. (Загальна частина). – Навч. посібник. – К.: Атіка, 2003. – 288 с.

192. Чернова Т., Малков В. Назначение наказания по совокупности приговоров // Российская юстиция. – 1999. – № 10. – С. 46-48.

193. Шевченко Є. В. Злочини з похідними наслідками. – Х.: СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2005. – 216 с.

194. Шмелев В. Ф. Уголовная ответственность при совокупности преступлений. – Автореф. дис. ...канд. юрид. наук. – М., 1992. – 20 с.

195. Энциклопедия уголовного права. – Т. 3. Понятие преступления. – Издание профессора Малинина. – СПб., 2005. – 522 с.

196. Энциклопедия уголовного права. – Т. 8. Уголовная ответственность и наказание. – Издание профессора Малинина. – СПб ГКА, СПб., 2007. – 800 с.

197. Энциклопедия уголовного права. – Т. 9. Назначение наказания. – Издание профессора Малинина. – СПб ГКА, СПб.,

2008. – 910 с.

198. Южанин В.Е., Армашова А.В. Проблемы рецидива преступлений и ответственности за него по уголовному праву России. – М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2007. – 192 с.

199. Юшков Ю. Н. Множественность преступных деяний (вопросы квалификации и назначения наказания). – Автореф. дис. ...канд. юрид. наук. – Свердловск, 1974. – 24 с.

200. Юшков Ю.Н. Назначение наказания по совокупности преступлений и приговоров. – М.: Юрид. лит., 1975. – 88 с.

201. Яковлев А. М. Совокупность преступлений, повторность и рецидив по советскому уголовному праву // Сов. государство и право. – 1956. – № 10. – С. 48-55.

202. Яковлев А.М. Борьба с рецидивной преступностью. – М.: Наука, 1964. – 224 с.

203. Яковлев А.М. Совокупность преступлений по советскому уголовному праву. – М.: Госюриздат., 1960. – 120 с.

204. Яшинова Н.Ф. О назначении наказания при совокупности преступлений по советскому уголовному праву.– Уч. записки Харьк. юрид. ин-та. – Вып. VI. – 1955. – С. 10-17.

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Наукове видання

І.О. Зінченко, В.І. Тютюгін

**Множинність злочинів:
поняття, види,
призначення покарання**

Монографія

Видано в авторській редакції
Відповідальний за випуск Н. М. Ярошенко
Коректор В. В. Лук'ячук
Комп'ютерна верстка і дизайн І. В. Москалюк

Підписано до друку 02.04.2008 р.
Формат 84x108 1/32. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум.-друк. арк. 18,38. Обл.-вид. арк. 19,22.
Тираж 700 прим.

Надруковано з оригінал-макета,
виготовленого Вид-вом "ФІНН"
(Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої діяльності:
серія ДК № 924 від 22.05.2002 р.),
в друкарні ФО-П Білетченко Г. В.
(8-057-758-35-98)